

Олексійченко Н. О., Гатальська Н. В.,
Підольхова М. О., Мавко М. С.

Меморіальні парки Києва

Монографія

Біла Церква
Видавець Пшонківський О. В.
2017

УДК 712.253:725.945
ББК 85.118.7:85.101
М 49

Рецензенти: **Кучерявий Володимир Панасович**
доктор сільськогосподарських наук, професор,
Національний лісотехнічний університет України, м. Львів
Кузнецов Сергій Іванович
доктор біологічних наук, професор,
Національний ботанічний сад ім. М. М. Гришка НАН України

*Затверджено і рекомендовано до друку
Вченою радою Національного університету біоресурсів і природокористування України
(протокол № від 2017 р.)*

У монографічній роботі узагальнено теоретичні положення та практичні аспекти формування та функціонування територій меморіальних парків м. Києва. Монографія містить науково обґрунтовані результати дослідження особливостей трансформації території меморіальних парків, які можуть бути підґрунтям для формування заходів, спрямованих на їх відновлення та раціональне використання відповідно до культурно-історичного значення та рівня збереженості. Отримані результати є пріоритетними в галузі садово-паркового господарства, ландшафтної архітектури та містобудування в цілому.

Наукова монографія розрахована на широке коло читачів, включаючи фахівців з ландшафтної архітектури, містобудування, паркобудівництва та всіх, хто цікавиться історією і культурною спадщиною Києва та України загалом.

ISBN 978- 617-604-111-5

© Олексійченко Н. О., Гатальська Н. В.,
Підольхова М. О., Мавко М. С., 2017

Зміст

Глосарій	7
Перелік використаних скорочень	8
Вступ	9
Розділ 1	
Аналіз особливостей формування меморіальних комплексів	13
1.1 Характеристика меморіальних парків як об'єктів ландшафтної архітектури	15
1.2 Міжнародний досвід створення та особливості розвитку меморіальних комплексів	19
1.3 Сучасні підходи до організації території меморіальних об'єктів	26
Розділ 2	
Об'єкти та методика дослідження	33
2.1 Об'єкти дослідження	35
2.2 Методика дослідження	36
Розділ 3	
Структура та класифікація меморіальних парків м. Києва .	39
3.1 Класифікація меморіальних парків Києва та розміщення їх в структурі міста	41
3.2 Формування меморіальних парків, присвячених видатним діячам історії та культури	43
3.3 Особливості формування меморіальних парків воєнної тематики	58

3.4 Парки, присвячені ювілейній події та їх культурно-ідеологічне значення	85
3.5 Парки, розташовані на місці поховань та перспективи їх використання	88

Розділ 4

Особливості композиційно–просторової організації та засобів вираження ідейного навантаження у меморіальних парках воєнної тематики м. Києва 97

4.1 Характеристика меморіальних парків воєнної тематики .	95
4.2 Особливості розподілу меморіальних парків воєнної тематики відповідно до ідейного навантаження	112
4.3 Основні засоби вираження ідейного навантаження в меморіальних парках воєнної тематики	113
4.4 Прямі засоби вираження ідейного навантаження на території меморіальних парків воєнної тематики	115
4.5 Компоненти ландшафту та їх значення в опосередкованому вираженні ідейного навантаження . .	132
4.6 Малі архітектурні форми та садово-паркове обладнання як засоби вираження ідейного навантаження	154

Розділ 5

Наукові основи оцінювання сучасного стану та рівня збереженості меморіальних парків 161

5.1 Аналіз методів оцінювання компонентів паркового простору	163
5.2 Функціональні особливості меморіальних парків. Взаємозв'язок функції, форми, колориту паркових пейзажів, їх вплив на психоемоційний стан людини . . .	166
5.3 Новітні методи оцінювання культурно-історичної цінності та засобів вираження ідейного навантаження меморіальних парків	170

Розділ 6	
Особливості функціонування меморіальних парків як осередків культурно-історичної спадщини на сучасному етапі та напрями їх раціонального використання	183
6.1 Комплексна оцінка сучасного стану меморіальних парків	185
6.2 Особливості адаптації меморіальних парків воєнної тематики та напрями їх раціонального використання . .	284
6.3 Напрями реконструкції парків, присвячених видатним діячам та подіям, особливості адаптації до сучасних умов.	292
6.4 Рекомендації щодо оптимізації територій меморіальних парків на місці поховань	299
Висновки	301
Післямова	307
Список використаних джерел.	311
Додатки	323

ГЛОСАРІЙ

Колір (від лат. "color" – "колір") – одна з властивостей об'єктів матеріального світу, сприймається як усвідомлене зорове відчуття, що дозволяє спостерігачеві розпізнавати якісні відмінності випромінювань, зумовлені різним спектральним складом світла [10].

Колірна гармонія – закономірне поєднання кольорів на площині, в просторі, що викликають позитивну психологічну оцінку з урахуванням всіх їхніх основних характеристик: колірного тону, світлоти, насиченості, форми, фактури і розміру [1].

Кольорознавство – це комплексна наука про колір, що включає систематизовану сукупність даних фізики, фізіології та психології і суміжних із ними наук, що вивчають природний феномен кольору і сукупність даних філософії, естетики, теорії та історії мистецтва: літературної етнографії, філології, що вивчають колір як явище культури [1, 57].

Колористика – це розділ науки про колір, який вивчає теорію застосування кольору на практиці в різних сферах людської діяльності [1].

Колорит – загальний характер забарвлення предмета або простору, що виникає від спільної дії всіх колірних компонентів композиції на людське сприйняття. Сумарне враження від всіх кольорів, які створюють композицію, одночасно [1].

Локальний колір – колір, характерний для цього предмета (його забарвлення) без змін. Іноді під локальним кольором мають на увазі не предметний колір, а однорідну пляму обумовленого кольору, взятого без нюансування [1].

Меморіальний заповідник – це природні і штучні ландшафти меморіальних місць, що дійшли до наших днів: сади і парки, ліси і гаї, луки, річки, ставки та озера, тобто все те, що становить природне оточення меморіального музею. У меморіального заповідника дві функції – історична і природоохоронна. Поряд із

збереженням цінних природних ландшафтів тут постійно підтримується або відновлюється природне оточення меморіального музею на певний історичний період [3].

Меморіальний музей – це комплекс будинків, споруд, предметів побуту і обстановки, що збереглися в недоторканності чи реставрованих, але відтворюють реальну обстановку, в якій жив і працював видатний діяч минулого [3].

Меморіальний комплекс – витвір монументального і садово-паркового мистецтва, присвячений видатним історичним подіям, який вирізняється масштабністю композиції і може бути представлений як центр тематичного парку, так і невеликий пам'ятний знак, але об'єднавчою і незмінною є функція увіковічення пам'яті [89, 9].

Меморіальний парк – об'єкт ландшафтної архітектури, що поєднує в собі будь-які твори образотворчого мистецтва і архітектури, які були створені в пам'ять про історичні події (воєнні та ювілейні), окремих осіб (культурних та державних діячів) чи розташовані на місці поховань і вписані в структуру міських парків [49, 159].

Насиченість колірна – якість кольору, що характеризує ступінь, рівень, силу виразу, тон кольору і пов'язана з кількістю (концентрацією) пігменту, фарби, барвника [1].

Нюанс (франц. "nuance" – "відтінок", "перехід") – це тонкий перехід одного колірного тону в інший, однієї кольоротіньової градації в іншу [1].

Обеліск (грец. ὀβελίσκος) – прямокутний, зазвичай монолітний кам'яний стовп, що звужується догори, з пірамідально загостреною верхівкою, був характерний для Стародавнього Єгипту [91].

Стела (грец. στήλη) – кам'яна, мармурова, гранітна або дерев'яна вертикальна плита або стовп із написом або рельєфним зображенням, що встановлюється як надгробний пам'ятник, пам'ятний знак на честь якої-небудь події або як знак межі [166].

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВПВВТ — види представлені внутрішньовидовими таксонами
КПУЗН – комунальне підприємство з утримання зелених насаджень
НІМЗ «Бабин Яр» – Національний історико-меморіальний заповідник «Бабин Яр»
НМІУДСВ – Національний музей історії України у Другій світовій війні
НПП — національний природний парк
НТУУ «КПІ» — Національний технічний університет «Київський політехнічний інститут»
НУБіП України — Національний університет біоресурсів і природокористування України
ПКіВ – парк культури і відпочинку
ППСПМ – парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва
СПО – садово-паркове обладнання
ФЕМ – фігурні елементи мощення

ВСТУП

Формування ландшафтного мистецтва відбувалось упродовж всієї історії розвитку суспільства. Форма, зміст, якісне наповнення садів і парків змінювалися разом із зміною потреб суспільства та низкою чинників (екологічних умов, політичних подій, ідеологічних міркувань, розвитком науки, формуванням нових мистецьких течій, мандрівництва тощо), за рахунок впливу яких відбувається формування паркового краєвиду, розподіл та компоновання як матеріальних елементів ландшафту, так і символів у завершену композицію.

При цьому складність збереження парків обумовлена постійною трансформацією всіх компонентів їх простору внаслідок перетворень, які відбуваються впродовж історії їх розвитку. На мінливості ландшафту, як найстабільнішого процесу, наголошував і Дж. Саймонс: «Найпостійнішою властивістю ландшафту, створеного людиною, є його мінливість». Відповідно, одним із найважливіших питань під час визначення напрямів функціонування наявних паркових об'єктів є оцінювання сучасного стану всіх елементів їх простору (як матеріальних, так і символічних).

Особливого значення питання збереження та адаптації паркових територій набуває в контексті формування національної свідомості, яке відбувається за рахунок вивчення історії, природи, збереження та збагачення культурного надбання народу, усвідомлення важливості цих аспектів. Основними осередками збереження історико-культурної спадщини є меморіальні комплекси, що мають особливе загальнокультурне значення та забезпечують зв'язок із минулим нашої держави. Вираження ідейного навантаження меморіального парку та розкриття його тематичної спрямованості через елементи паркового простору є основою під час організації загальної композиційної структури його території. Саме тому є досить актуальним комплексне оцінювання сучасної об'ємно-просторової організації меморіальних парків, узагальнення їх особливостей розвитку, аналіз засобів вираження ідейного навантаження та формування практичних рекомендацій щодо їх відновлення.

Меморіали, присвячені знаменним подіям або видатним діячам, супроводжують людство впродовж всієї історії його існування. Поряд із тим, варто зауважити на особливих рисах, яких мистецтво формування меморіального ансамблю набуло на початку ХХ ст., що пов'язано із значною кількістю трагічних подій, які випали на минуле століття, зокрема Першої та Другої світової війни. Саме тому серед тематичних напрямів створення таких парків значна кількість об'єктів воєнної тематики, які зосереджені на території країн пострадянського простору та у Німеччині.

Незважаючи на те, що минуло більше 70-ти років із моменту закінчення Другої світової війни, у світі продовжують створювати меморіальні комплекси, присвячені цим подіям, а на пострадянському просторі існує значна кількість ландшафтних об'єктів, які прямо чи опосередковано висвітлюють трагічні події. Майже в кожному парку незалежно від функціонального призначення, створеному в середині ХХ ст. (а таких близько 80 % серед всіх сучасних парків на території України), є наявний монумент, стела або пам'ятний камінь, присвячений не стільки трагічним подіям Другої світової війни скільки радянській пропаганді, що є відголоском культу «Великої Вітчизняної війни». Таким чином, проблема радянської монументальної спадщини в Україні нині є дуже актуальною і потребує детальнішої співпраці істориків, мистецтвознавців та фахівців садово-паркового господарства для подальшого вирішення цього питання в Україні загалом та в меморіальних парках зокрема.

Меморіальний парк є об'єктом ландшафтної архітектури, що поєднує в собі твори образотворчого мистецтва й архітектури, які створено в пам'ять окремих осіб та історичних подій, вписано в структуру міського парку і, як його елементи, має важливе загальнокультурне значення та уособлює зв'язок із минулим держави. Упродовж розвитку паркобудівництва та містобудування в цілому історично сформувалися прийомні організації простору меморіальних парків

РОЗДІЛ 1

Аналіз особливостей
формування меморіальних
комплексів

1.1 Характеристика меморіальних парків як об'єктів ландшафтної архітектури

Аналізуючи джерела літератури стосовно питання організації меморіальних парків, варто звернути увагу на існування розбіжностей як у понятті цього типу спеціалізованих парків, так і в класифікаціях меморіальних об'єктів. Зокрема, Ліхачов Д. С. розглядає меморіальні парки як старовинні парки, що пов'язані з діяльністю діячів літератури [48]. На нашу думку, поняття меморіальних парків в цьому випадку є набагато ширшим. Сокольська О. Б. пропонує повніше визначення меморіальних парків, як спеціалізованих парків, які створюють для ознайомлення з історичними ландшафтами, подіями, життям відомих людей і, відповідно, мають велике ідеологічне значення. На їх базі проводять виховну роботу з використанням засобів монументальної пропаганди, організовують урочисті заходи, що мають ідейно-виховну та пізнавальну спрямованість. Меморіальні парки є також об'єктами короткочасного відпочинку, туристично-екскурсійного обслуговування [89].

Класифікацією меморіальних парків займався Лунц Л. Б., який виділив категорії таких об'єктів відповідно до ідейно-тематичного навантаження:

- створені на честь видатних діячів народу, полководців, учених, письменників, художників, композиторів і т. д.;
- присвячені знаменним історичним подіям (перемоги, звільнення, возз'єднання, підкорення космосу, ювілейні, дружби і миру тощо); основний мотив створення парку – данина повазі героям боротьби і, як наслідок, на його території можна зустріти скорботні монументи, надгробні

стели, «вічний вогонь» на братських могилах, алеї слави, пам'яті, в яких окремі дерева – це своєрідні пам'ятники тим, хто не повернувся;

- змішаного типу, в яких меморіали та споруди різного тематичного спрямування, і за часом вони можуть відноситися до різних історичних подій (історико-революційні, військово-патріотичні, бойової і трудової слави, меморіально-етнографічні, парки з музеями та експозиціями під відкритим небом) [49, 18].

За типологією спеціалізованих садів та парків меморіальні ландшафтні об'єкти відносять до культурно-пізнавальної групи парків, яка окрім зазначених включає історико-археологічні, етнографічні, парки національної дружби, виставки досягнень народного господарства (ВДНГ) та ін. [89, 41]. Варто зазначити, що в цьому випадку парки інтернаціональної дружби виокремлюють в окрему категорію парків, не приєднуючи до меморіальних, тоді як за Лунцом Л. Б. такі парки входять до складу меморіальних у вигляді одного з тематичних напрямків. На нашу думку, останній спосіб віднесення парків дружби народів є доречнішим.

Створення меморіальних парків передбачає вирішення особливих ідейних і композиційних задач, тому важливо визначити місце цих об'єктів в містобудівній ієрархії. Зокрема, в «Короткому довіднику архітектора», в містобудівній ієрархії міських парків та інших ландшафтно-рекреаційних територій серед культурно-пізнавальної групи парків визначаються такі категорії:

- меморіальні парки із зоною впливу на місто;
- меморіальний комплекс, зона впливу якого – група населених місць, міжсільбищні території [41].

Містобудівну класифікацію [89, 9, 41] меморіальних об'єктів наведено в табл. 1.1.

Меморіальні об'єкти також класифікують [89, 9, 41] і за низкою інших ознак: масшта-

бом та значущістю, тематичним принципом, розміщенням, розмірами (рис. 1.1)

Богова І. О. наводить детальне пояснення та вимоги щодо організації меморіальних об'єктів, які розподіляють за масштабом та значущістю.

Таблиця 1.1

Містобудівна класифікація меморіальних об'єктів

<i>Архітектурно-планувальна характеристика</i>	<i>Розміщення в системі розселення</i>	<i>Ієрархічний рівень містобудівельної організації</i>	<i>Приклади</i>
Меморіальний об'єкт	Локальні ділянки в місті, населеному пункті і на міжсільбищній території	Планувальний район, загальноміський, міжсільбищний, унікальний	Пам'ятник, меморіальний знак, братня могила, скульптурна група
Архітектурно-планувальний або скульптурний ансамбль	Локальна ділянка в місті, населеному пункті, на міжсільбищній території	Загальноміський, міжсільбищний, унікальний	Курган Слави (Мінськ)
Меморіально-парковий чи музейно-меморіальний ансамбль	Розвинена планувальна структура в місті і на міжсільбищній території	Загальноміський, міжсільбищний, унікальний	Марсове поле (Ялта), НІМЗ «Бабин Яр» (Київ), пам'ятник партизанам і підпільникам (Вільнюс)
Меморіально-парковий чи меморіально-лісопарковий комплекс, музейно – меморіальний комплекс	Розвинена планувальна структура в місті, населеному пункті, на міжсільбищній території	Загальноміський, міжсільбищний, унікальний	Ясна поляна, Шушенський бір, історичний бульвар (Севастополь)
Меморіальні ландшафтно-планувальні комплекси	Розвинена ландшафтно-планувальна структура на міжсільбищній території	Унікальний	Михайлівське-Тригірське, ландшафтно-планувальний ансамбль «Полтавська битва», Хатинь

1) *Меморіальні елементи або пам'ятні знаки* – несуть інформацію історичної достовірності, які залежно від поставленої задачі й місцезнаходження, можуть бути акцентовані квітниковим оформленням (квітник, ваза з квітами), ліанами, кущами, деревами або їх композиціями.

2) *Меморіальні камерні ансамблі* – пам'ятні місця, що пов'язані з місцем народження, життя, діяльності видатних людей або місцем історичних подій. Особливе місце серед меморіальних камерних ансамблів займають садиби письменників, художників, вчених, артистів тощо. Ландшафти таких меморіальних об'єктів виділяють в особливу групу пам'ятників культури та історії, являючи собою складні природно-історичні комплекси, меморіальні заповідники, що складаються з домінанти – садиби і буферної зони разом із галявинами, лісами, житловими масивами, які охороняються [9]. Яскравими прикладами таких парків є музей-садиба Толстого Л. М. «Ясна Поляна», будинок, в якому народився О. Дюма (*Château de Monte-Cristo*) (рис. 1.2), будинок Уільяма Шекспіра (рис. 1.3) тощо.

Агальцова В. О. досліджувала питання реконструкції насаджень в подібних меморіальних заповідниках. У практиці можна зустріти різні назви таких меморіальних об'єктів: меморіальний музей-заповідник, меморіальна садиба, садиба-заповідник, музей-садиба. При всій відмінності назв ці об'єкти об'єднані функціонально наявністю

Меморіальні об'єкти			
Масштаб і значущість	Функція (тематичний принцип)	Принципи розміщення	Розміри
Пам'ятні комплекси урбаністичного характеру	Меморіали-музеї	Містобудівний	Малі (до 1 га)
Монументальні ансамблі	Меморіали, присвячені подіям	Історико-документальний	Середній (до 50 га)
Малі камерні ансамблі	Меморіали, присвячені окремим людям	Поєднання історико-документального і містобудівного	Великі (до 100 га)
Меморіальні знаки	Меморіали на братських могилах		Найбільші (понад 100 га)

Рис. 1.1. Схема класифікації меморіальних об'єктів [88, 9, 41]

на їх території «статичного» музею та природного комплексу [3]. За її визначенням меморіальний музей – це комплекс будинків, будівель, споруд, предметів побуту і обстановки, що збереглися в недоторканності чи реставровані, але відтворюють реальну обстановку, в якій жив і працював видатний діяч минулого. Меморіальний заповідник – це природні і штучні ландшафти меморіальних місць, що дійшли до наших днів сади і парки, ліси і гаї, луки, річки, ставки та озера, тобто все те, що становить природне оточення меморіального музею. У меморіального заповідника дві функції – історична і природоохоронна. Поряд із збереженням цінних природних ландшафтів тут постійно підтримується або відновлюється природне оточення меморіального музею на певний історичний період.

Рис. 1.2. Будинок,
в якому народився О. Дюма [172]

Ліхачов Д. С. вважає, що реставратор меморіального парку зобов'язаний враховувати мистецтвознавче значення різних нашарувань того чи іншого часу, пов'язаних із творчістю поетів і, в першу чергу, кожного «субстрату», який лежить в основі всіх наступних шарів у житті саду і парку [48]. Важливим моментом під час відновлення садиб є розробка екскурсійних маршрутів, які сприяють збереженню ландшафту.

3) Меморіальні монументальні ансамблі. До них відносять меморіальні кладовища, меморіальні

Рис. 1.3. Будинок Уільяма Шекспіра
(The Nash's house) [174]

парки, а також цивільні кладовища, присвячені знаменним історичним подіям, де яскраво виявляються виразні можливості взаємодії природи і витворів монументально-декоративного мистецтва.

4) Пам'ятні комплекси урбаністичного характеру. Для пам'ятних комплексів, розміщених у міському середовищі, суттєве значення має правильна архітектурно-планувальна організація території, що безпосередньо прилягає до монумента (меморіалу). Відповідно до цього мають бути взаємопов'язані композиції меморіалу і навколишніх просторів, зони підходу й огляду його з віддалених оглядових точок. Недопустимі для розгляду в умовах великої віддаленості дрібні архітектурні і скульптурні деталі або величезні деталі з близьких оглядових точок [9].

Підсумовуючи проведений аналіз, доцільно зауважити, що існує чітка класифікаційна ієрархія ландшафтних об'єктів, що виконують меморіальні

функції за рядом ознак, які є лімітувальними під час організації їх простору. Принципи організації меморіальних об'єктів залежать від його функцій та повністю підпорядковуються ідеї, яку він висвітлює.

1.2 Міжнародний досвід створення та особливості розвитку меморіальних комплексів

Меморіали, присвячені знаменним подіям або видатним діячам, супроводжують людство впродовж всієї історії його існування. Однак особливих рис мистецтво формування меморіального ансамблю набуло на початку ХХ ст. що пов'язано зі значною кількістю трагічних подій, які випали на долю минулого століття, зокрема Першої та Другої світової війни. Саме тому серед тематичних напрямків створення таких парків значна кількість парків військової тематики. У події Другої світової війни було втягнуто багато країн Світу, майже вся Європа була окупованою, тому у всіх кутках нашої планети є меморіали, присвячені цим подіям. Однак найвизначніші зразки меморіальних парків військової тематики зосереджені на території країн пострадянського простору та у Німеччині.

У 1913 р. до сторіччя перемоги над Наполеоном, у Лейпцігу було відкрито меморіальний парк, центром композиції якого став пам'ятник «Битви народів» (автори: архіт. Б. Шміц і скульптор Ф. Менцер). Пам'ятник є наймонументальнішим на території Європи (рис. 1.4): його висота сягає майже ста метрів, всередині є величезний зал слави, а зверху, з оглядового майданчика, відкривається панорама околиць. Поряд, в пам'ять про загиблих воїнів Радянського Союзу була побудована православна церква (архіт. В. Покровський) [18].

Меморіально-парковий комплекс героїв Першої світової війни – парк площею 11,2 га, розташований в районі Сокіл Північного адміністративного округу Москви.

Раніше на місці парку знаходилося Московське міське Братське кладовище жертв Першої світової війни, відкрите в 1915 р. Архітектори Братського кладовища: Пучков С. В., Шусев О. В., Кельх А. Н., Шестаков С. С. Велика княгиня Єлизавета Федорівна виступила з ініціативою про створення Братського кладовища в Москві після вступу Російської імперії в Першу світову війну (19 липня (1 серпня) 1914 р.).

Кладовище було поділено на кілька секторів. У центральній частині ховали загиблих право-

Рис. 1.4. Пам'ятник Битві народів у меморіальному парку в м. Лейпціг (Німеччина) [122]

славних воїнів, поруч були відведені ділянки для членів громадських організацій та чинів Московського гарнізону. Існували також католицький, іудейський та магометанський сектори. Існувала окрема ділянка для поховання сестер милосердя. Уздовж центральної алеї знаходилися могили офіцерів. На західній алеї, названої також «Алеєю льотчиків» – ховали авіаторів. У радянський час кладовище було ліквідовано, а на його місці розбито парк. В останні десятиліття в парку з'явилася низка меморіалів і побудована каплиця в пам'ять про загиблих [133] (рис. 1.5).

Одним із найкращих меморіальних комплексів є Пам'ятник жертвам революції, Марсове поле – відкритий 7 листопада 1918 р. в Санкт-Петербурзі (тоді Ленінграді) на честь річниці Великої Жовтневої революції (рис. 1.6). За своїм

◀ *Рис. 1.5. План-схема меморіально-паркового комплексу героїв Першої світової війни [133].*
 Експлікація: 1 - каплиця Спаса Преображення на Братському Військовому кладовищі; 2 - каплиця-стовпи; 3 - пам'ятний хрест; 4 - обеліск «Полеглим за волю і незалежність Батьківщини»; 5 - стіна пам'яті; 6 - пам'ятний знак на місці знесеної каплиці; 7 - могила С. А. Шліхтера; 8 - Пам'ятник російським авіаторам; 9 - обеліск «Полеглим у Світовій війні 1914-1918 років»; 10 - пам'ятник російським сестрам милосердя; 11 - охоронна дошка; 12 - пам'ятний знак «Меморіально-парковий комплекс героїв Першої світової війни»; 13 - закладний камінь Братського кладовища; 14 - скульптура «Олень з оленяти»; 15 - меморіальна плита «Полеглим у Великій Вітчизняній війні»; 16 - кафе «Місячне світло» (на реконструкції); 17 - кінотеатр «Ленінград»; 18 - кафе «Сьомий елемент»; 19 - безкоштовний громадський туалет; 20 - сторожка; 21 - бомбосховище; 22 - естрада; 23, 24 - дитячі майданчики

впливом та лаконізмом – це один із кращих меморіальних комплексів.

У 1957 році в центрі Марсового поля було запалено перший у Росії Вічний вогонь в пам'ять про загиблих [49].

За період, що минув після Другої світової війни, було створено багато творів, які увіковічили героїчні

й трагічні події, пов'язані з цим часом. Більшість з них являють собою приклад синтезу архітектури, скульптури, монументального живопису та ландшафтного мистецтва [19]. Паркові меморіальні ансамблі вже розвиваються не ізолювано, вони являють собою частину генплану міста й ув'язані з навколишнім ландшафтом. Після закінчення

Рис. 1.6. Панорама парку Марсове поле [129]

Другої світової війни, у багатьох містах на теренах колишнього Радянського Союзу, з'явилися парки Перемоги, щоб увіковічити пам'ять про героїв та жертв Другої світової війни (1939–1945 рр.).

Меморіальне кладовище Трептов-парк в Берліні – строгий і урочистий меморіальний ансамбль, регулярний за своїм рішенням, включений у великий пейзажний масив парку, розташований поблизу р. Шпрее (рис. 1.7). Підковоподібна в плані форма ансамблю (480×175 м) обумовлена наявним насипом у вигляді порожнього амфітеатру, обрамленого зеленою стіною могутніх платанів.

Центром композиції меморіалу є монумент Радянського воїна (пам'ятник заввишки 30 м). Головна 13-метрова бронзова скульптура зображає могутнього воїна, який приніс визволення людству. Меморіальний ансамбль Трептов-парк становить три об'ємно-просторових комплекси, підпорядкованих єдиному тематичному та ідейному задуму: від входу – до монумента Матері-Батьківщини; від монумента Матері-Батьківщини – до пропілеїв – знамен; від пропілеїв – до головного монумента Воїна-визволителя [89].

Меморіал Голокосту – пам'ятник загиблим євреям у Берліні – незвичайний комплекс, що розкинувся між зруй-

нованим бункером Гітлера і Бранденбурзькими воротами, був відкритий в 2005 р., до 60-річчя з дня закінчення Другої світової війни. Проект був розроблений американським архітектором Пітером Айзенманом.

Меморіал, який став найвідвідуванішою пам'яткою Берліна, справляє дивне враження (рис. 1.8–1.9). Враження «ні про що». Ні імен, ні дат, просто сірі холодні стели, як величезні доміно, розставлені тут і там на площі в два футбольних поля. Так і повинно бути. «Безглуздість і невтішність» – концепція пам'ятника за Айзенманом.

Коли дивитися на меморіал із висоти, здається, що це земля збунтувалася і почала підніматися. Ще трохи і трісне асфальт. Такий ефект відбувається від того, що всі стели тут різної висоти. Невеликі по краях, вони піднімаються до центру, досягаючи висоти одноповерхового будинку. Потрапивши в кам'яний лабіринт, спочатку губишся. 2700 «доміно»

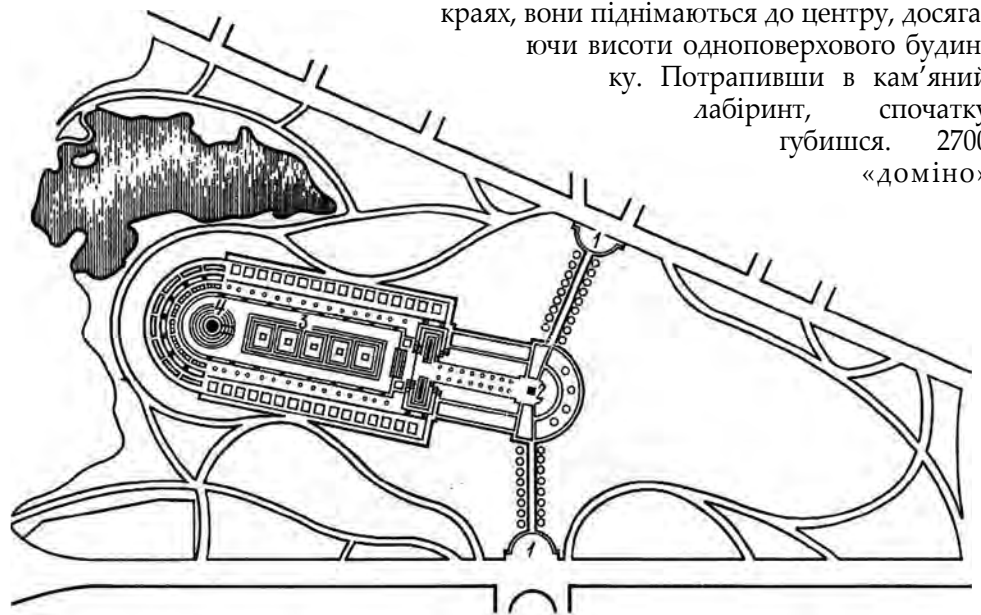

Рис. 1.7. План-схема меморіального кладовища Трептов-парк в Берліні [9]

Рис. 1.8. Безглуздість і невтішність виражена сірими стелами, які нагадують величезні доміно [132]

Рис. 1.9. Інформаційний центр меморіалу. Тримільйонний список імен загиблих євреїв [132]

стають все вище і вище, небо і шум міських вулиць усе далі й далі. Час від часу з'являються і зникають фігури туристів, накочує відчуття тривоги і марності ходіння численними коридорами. Жодної логіки в масових вбивствах чоловіків, жінок і дітей.

Світло, що проглядає між стел, нагадує обрисом свастику. Нижче, під меморіальним полем, знаходяться 4 зали інформаційного центру, де зібрано архівні матеріали, спогади в'язнів «фабрики смерті», книги про причини та наслідки Голокосту і багато-багато доказів злочинів нацистів. Тут же знаходиться тримільйонний список імен загиблих євреїв.

Створений, незважаючи на 17 років дискусій (чи потрібен взагалі такий пам'ятник чи ні) і дуже обмежений бюджет, меморіал пам'яті вбитих євреїв, сьогодні одна з найзначущих пам'яток Європи [113].

Серед меморіальних споруд, присвячених Другій світовій війні, чільне місце займають «Рубіж слави» під Москвою та «Пояс слави» по лінії оборони Санкт-Петербурга (тоді Ленінграда), що являють собою єдину систему меморіальних парків із монументами, які були створені в місцях найзапекліших боїв [18].

У світовій практиці створення меморіальних об'єктів є не менш цікаві об'єкти іншого тематичного спрямування: меморіальний Парк Миру в Хіросімі – пам'ять жертвам ядерного бомбардування (рис. 1.10), Меморіал астронавтів «Космічне дзеркало» в США (рис. 1.11); на честь ювілею міста Дальянь – парк «Дунхай» в Китаї (рис. 1.12) [170, 17, 131].

Цікавий за своєю сутністю та засобами вираження ідеї є Меморіальний парк Рожевого трикутника (англ. *Pink Triangle Park and Memorial*) – меморіальний комплекс (Рис. 1.13) у районі Кастро Сан-Франциско, створений у пам'ять про

всіх представників нетрадиційної орієнтації, які піддавалися переслідуванню та дискримінації. Монумент був відкритий 23 червня 2003 р. Парк був закладений 10 грудня того ж року, в день прийняття Загальної декларації прав людини, щоб підкреслити неподільність прав людини незалежно від сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності.

Авторами проекту стали художники Роберт Брюс (*Robert Bruce*) і Сьюзен Мартін (*Susan Martin*). У парку трикутної форми стоять 15 тригранних білих колон, увінчаних рожевими трикутниками (рис. 1.14), які розташовані так, що складають на схилі рівносторонній трикутник. Колони символізують 15000 гомосексуалів, загиблих у концтаборах нацистської Німеччини. Територією парку йде дорога, яка в середині має майданчик у вигляді рожевого трикутника. Рожевий трикутник є символом скорботи ЛГБТ-спільноти, оскільки він був міткою в'язнів-гомосексуалів у нацистських концтаборах. Пам'ятна дошка парку нагадує, що після падіння нацистського режиму в'язні-гомосексуали були відправлені назад до в'язниці, а згодом аж до 2002 р. офіційна влада не визнавала їх жертвами Третього Рейху [134].

За задумом організаторів меморіальний парк являє собою фізичне нагадування того, що переслідування однієї окремої групи людей у результаті неминуче шкодить всьому суспільству.

На основі ретроспективного аналізу формування та розвитку меморіальних комплексів можна прослідкувати загальні риси, притаманні більшості об'єктам та ознаки, які визначають їх особливості. Об'єднавчою рисою є прагнення архітекторів відтворити ідейне навантаження засобами прямої та опосередкованої дії, широко використання символізму, який проявляється у формі, кольорі та загальному архітектурно-

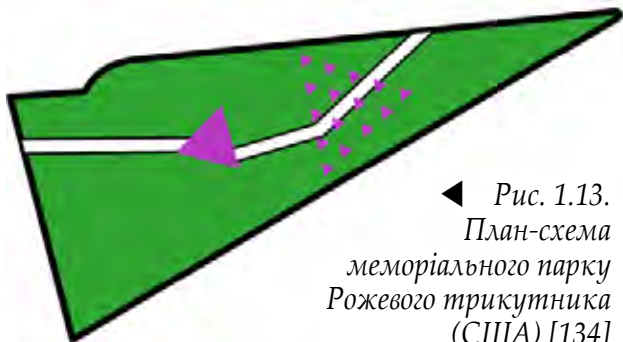
◀ Рис.1.10. Виставковий зал Hiroshima Hall (Японія) [170]

▲ Рис. 1.11. Меморіал астронавтів «Космічне дзеркало» (США) [131]

Рис. 1.12. Площа «Мелодії моря» у парку «Дунхай» (Китай) [17]

◀ Рис. 1.13. План-схема меморіального парку Рожевого трикутника (США) [134]

▲ Рис. 1.14. Комплекс тригранних білих колон США [134]

планувальному рішенні паркового простору. Поряд із тим кожен меморіальний об'єкт має особливі, притаманні лише йому, ознаки, які є визначальними під час формотворення його образу, відтворення ідейного навантаження, формування вражень та відчуттів відвідувачів.

1.3 Сучасні підходи до організації території меморіальних об'єктів

Питання проектування меморіальних парків набуло особливої актуальності після Другої світової війни. Як зазначалось вище, найбільшого розмаху меморіальні комплекси, присвячені подіям Другої світової війни, набули на території Союзу Радянських Соціалістичних Республік, які ціною неймовірних жертв здобули перемогу. Незважаючи на те, що пройшло більше 60-ти років із моменту закінчення війни у світі продовжують створювати меморіальні комплекси, присвячені цим подіям, а на пострадянському просторі існує значна кількість ландшафтних об'єктів, які прямо чи опосередковано висвітлюють трагічні події. Майже в кожному парку (незалежно від функціонального призначення), створеному в середині ХХ ст. наявний монумент, стела або пам'ятний камінь, присвячений подіям Другої світової війни. Безумовно, на основі наявного досвіду формування простору меморіальних ландшафтних об'єктів сформувались певні особливості їх проектування. Зокрема, Сокольська О. Б. зазначає наступні підходи до проектування меморіальних парків залежно від тематичного навантаження:

- максимальне збереження автентичності пам'ятного місця (Михайлівське-Тригорське);

- музеєфікація архітектурних об'єктів (Дім Листовничого, дім-музей М. Булгакова або дім Турбіних, м. Київ);

- включення в комплекс меморіалу музейної експозиції (будинок-музей Чехова А. П. в Ялті, будинок-музей М. Т. Рильського, м. Київ);

- просторове розширення меморіалів, об'єднання їх у великі просторово розвинуті структури (пам'ятка ландшафту місцевого значення «Історичний ландшафт Київських гір та долини р. Дніпра», м. Київ; державний історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви», м. Полтава);

- вихід музеїв у зовнішній простір (меморіально-музейний комплекс у Литві під Каунасом);

- взаємопроникнення і взаємозбагачення різнопрофільних музейних експозицій (Меморіал жертв голодомору на території парку «Слава» у Києві) [89,41].

Влаштування меморіальних парків вимагає вирішення особливих ідейних і композиційних завдань залежно від їх тематичного навантаження. Окрім того, під час проектування меморіальних парків і комплексів мають бути вирішені наведені нижче архітектурно-планувальні завдання:

- створення архітектури, відповідно до ідейного змісту;

- тактовне включення архітектури в середовище за мінімального реформування ландшафту;

- збереження автентичності предметно-просторового середовища пам'ятної події – використання ефекту впливу оригіналів (природних форм, історичних будівель, споруд і техніки тощо);

- ансамблевисть меморіальних споруд;

- застосування «середовищного» підходу до проектування (об'єкт у цьому середовищі) [89].

Дотримання наведених вище підходів та особливостей до організації простору меморіального

комплексу сприяє відтворенню ідейного навантаження, формуванню цілісної композиції та синтезу природних компонентів із різними видами мистецтва для виявлення авторського задуму.

Меморіальні ландшафтні об'єкти є складовою частиною структури міста, відіграють важливу роль у формуванні його силуету. Меморіальний парк, як правило, розміщується відповідно до плану монументальної пропаганди в різних планувальних елементах міста за принципом найефектнішої подачі та вирішення естетичних та ідейних завдань. Виділення меморіального простору з міського середовища (або його організація в природному ландшафті на місцях пам'ятних подій) визначає, перш за все, функціональна побудова, яка підпорядкована ідеї просторового розкриття образів меморіалу. Функціонально єдиний організм отримує можливість послідовнішого просторового втілення. Візуальні зв'язки з містом набувають характеру зовнішніх зв'язків: ансамблю з іншим ансамблем або з міським пейзажем в цілому. Місто сприймається від пам'ятника як навколишній пейзаж. Пам'ятник, його архітектурна вертикаль, підкреслена рельєфом обраної ділянки, стає просторовим орієнтиром в місті (а в деяких наступних ансамблях – в природному ландшафті). Центричність простору підсилює характер відречення від будинків, зосереджує сприйняття, а симетрія вносить урочистість. Яскравим прикладом є монумент «Батьківщина-Мати» в м. Києві.

У світовій практиці монументального мистецтва формування меморіальних об'єктів відбувається за двома принципами. Один із них полягає у використанні історично-достовірних, справжніх предметів, споруд, які завдяки своїй реальності володіють силою і виразністю документа. Інший принцип передбачає спеціальне створення художнього твору, який виражає зміст події. На та-

ких же самих принципах базується вибір місця розміщення меморіального парку. Здебільшого вибір місця не має залежати від змісту об'єкта (він може бути пов'язаний із ним символічно). В інших випадках, меморіал розміщують у пам'ятному місці в ув'язці з історичним ландшафтом, тобто саме місце розміщення є музейним простором. У першому випадку надається велика свобода вибору композиційних прийомів, у другому – виразні можливості є більш глибокими.

За умов розміщення меморіалу на історичній території, перш за все, необхідно провести ретельний аналіз, щоб виявити історичну та естетичну цінність збережених меморіальних споруд та інших елементів. Це дозволить визначити, наскільки можливо їх використовувати в архітектурно-планувальній композиції парку. Ретельному аналізу підлягають природні особливості місцевості, пейзажно-естетична характеристика ландшафту, визначення компонентів живої природи, які мають самостійну історичну цінність. При цьому варто враховувати ступінь мальовничості місцевості, привабливості, характер просторових зв'язків [49].

В інших випадках залежно від монумента може добиратися відповідна територія. Наприклад, монумент урочистого змісту варто розміщувати на підвищині, яке добре проглядається з різних точок міста. Великі ж меморіальні комплекси траурного змісту не мають домінувати в міському середовищі [89].

Функціональне зонування території меморіальних парків також має низку особливостей, які визначають їх тематичне навантаження. Як правило, меморіальні парки мають дві основні зони – експозиційну та вхідну. Головною зоною меморіальних парків є експозиційна зона, об'ємно-просторове рішення якої визначає

специфіку меморіального об'єкта. Маршрути руху відвідувачів мають бути подібні з музейними. Їхні схеми мають враховувати всі типи відвідування – екскурсійні, поодинокі, за інтересами, ознайомчі. Вони можуть проектуватися за замкнутим італійським принципами планування.

Планувальна організація експозиційної зони припускає організацію маршрутних кілець відповідно до складу елементів об'ємно-просторової композиції та особливостей їх сприйняття. Основні елементи розташовуються ближче до вхідної зони і виступають у ролі доміант композиції. Інші елементи доцільно розташовувати з урахуванням особливостей їх сприйняття. Елементи, які використовують для масових заходів (ритуальних, літературних читань, мітингів), розміщують компактно відносно один до одного, щоб створити умови для перебування великих мас відвідувачів. На кордоні функціональних зон і за межами основної експозиції можливі більш вільні об'ємно-просторові й архітектурні побудови, що не порушують характеру основної зони.

Вхідну зону проектують з урахуванням об'ємно-планувального рішення експозиційної зони, містобудівельної ситуації, рекреаційного навантаження та напрямів потоку відвідувачів; забезпечують умови для науково-методичної, кінолекційної, бібліотечної роботи; використовують елементи-символи.

Архітектурно-планувальна композиція парку перебуває у прямій залежності від характеру тих меморіальних споруд, що збереглися, або які передбачається розмістити на території. Це можуть бути меморіальні об'єкти траурного змісту (надгробні стели і обеліски, монументи, що виражають смuteк, скорботу, меморіальні руїни і т. п.) і об'єкти урочистого змісту, що символізують пе-

ремогу, підкорення космосу і т. д. (музей, макети космічних кораблів тощо).

Планувальна структура меморіальних парків залежить від величини, розміщення, змісту цих об'єктів та має відповідно відображати характер їхньої тематики. Під час розміщення значної кількості різноманітних споруд меморіального характеру на великій території передбачається організація кількох маршрутів руху різної протяжності. Причому, як правило, використовують кільцеву або петлеподібну схеми руху, що закінчуються біля головної споруди меморіалу або при основному вході. Потоки не мають перетинатися і йти назустріч один одному, на території меморіалу повністю виключено транзитний рух [18].

Створення меморіальних парків нерідко проводять на місці наявних парків із зміною їх функцій, і, як правило, із значним збільшенням відвідуваності [49]. Така обставина розширює функції парку та рекреаційне навантаження, що обумовлює потребу у влаштуванні функціональних зон, не притаманних меморіальним комплексам. Однак у меморіальних парках число функціональних зон краще обмежити. Захоплення влаштуванням зон відпочинку веде до зниження основної функції, яку меморіали повинні відігравати. Що ж стосується меморіальних парків із об'єктами траурного змісту, то розміщення на їх території видовищних споруд і пристроїв виключається [49]. Орієнтовні показники зонування та баланс території меморіальних парків прийняті КиївНДІ містобудівництва [89,55] зазначені відповідно у таблицях 1.2 та 1.3. У парках «не траурної» тематики можливе збільшення одночасної ємності за рахунок розміщення 25–30 % відвідувачів на стійкому газонному покритті галявин, призначених для проведення масових заходів [89].

Орієнтовні показники зонування та елементи парку-меморіалу

<i>Зони</i>	<i>Ємкість, чол/га</i>	<i>Розмір площі, м²</i>
Меморіальна зона:		
під час мітингів	2000-3000	500-5000
після мітингів	100-130	-
огляду	-	100-300
Зона площі покладання вінків	-	25-100
Площі з твердим покриттям для проведення:	-	-
мітингів	-	1.0
лекцій	-	2.0
Для екскурсій та покладання вінків	-	2.0
Території для прогулянок та відпочинку	-	3.0

Таблиця 1.3

Баланс території та орієнтовні показники зон меморіального парку

<i>Зона</i>	<i>Розподіл відвідувачів, % від загальної кількості</i>	<i>Норма площі на одного відвідувача, м²</i>	<i>Співвідношення площ, % від загальної площі</i>
Меморіальна	15 – 50	100 – 150	20 – 25
Тихого відпочинку	45 – 50	100 – 150	50 – 55
Культурно - інформаційна	10 – 15	25 – 35	4 – 5
Фізкультурно -- оздоровча	12 – 15	70 – 100	10 – 15
Дитяча	8 – 10	50 – 70	5 – 7
Господарська	-	-	1 – 3

У методичних рекомендаціях із проектування парків різних функціональних типів [41] зазначені також вимоги до благоустрою території меморіальних об'єктів. Зона експозиції може включати: ансамблі почесного поховання, автентичні меморіальні об'єкти: укріплення, командні пункти, знаряддя, танки, літаки і т.д.; пам'ятні гаї, пагорби, павільйони, музеї, пам'ятники скульптури та малі архітектурні форми; площа або дуг для мітингів і фестивалів політичних пісень і пісень солідарності (500–5000 м²), майданчики для вкладання вінків і приймання присяги (25–150 м²), майданчики для інформаційних повідомлень (100–300 м²), оглядові споруди.

Зона обслуговування: медпункт, кафе-автомати, кіоски з продажу проспектів чи сувенірів, інформаційні бюро. Адміністративно-господарська зона в меморіальному парку може включати будівлі або приміщення адміністрації, буфети для службовців, ремонтні майстерні, склади, розсадники, оранжереї, туалети, сміттєзбірники, гаражі, силові підстанції і т. д. В основних типах парків ці зони складають в середньому від 10 до 25 % площі, крім парку розваг, у якому вони мають займати близько 40 % площі оскільки тут потрібно пристрій силових електропідстанцій та значна кількість ремонтно-складських приміщень. В'їзд у господарські зони не має співпадати з основними входами. Має бути передбачено стоянки для легкових автомобілів (15–20 м – на 1 машину), в також обладнані зупинки громадського транспорту, число яких залежить від кількості та інтенсивності маршрутів. Меморіальний парк має бути цілорічним. Він може бути міським, регіональним центром, а також об'єктом державного значення. Від зони підвищеного шуму до межі меморіальної мікрозони рекомендується відстань 50–80 м. Майданчики очікування мають

бути візуально відокремлені від меморіалу, їх ємність – 30–50 чоловік (місткість автобуса), поряд із зупинками слід розміщувати кіоски сувенірів і кафе-автомати [41].

Підсумовуючи проведений аналіз, доцільно виокремити завдання, які мають бути виконані під час проектування території меморіальних парків:

- пластичне включення меморіального парку в навколишнє середовище зі встановленням планувальних і просторових зв'язків із найближчими архітектурними і ландшафтними ансамблями;
- досягнення виразності впродовж всього року меморіальної композиції як урочистого, так і траурного змісту засобами архітектури, скульптури і садово-паркового мистецтва;
- послідовне візуальне розкриття змісту меморіалу з точок огляду, розташованих на основних шляхах підходу до центру композиції;
- добір деревних і кущових рослин та квітничкового оформлення, які за формою і кольором відповідають ідейно-тематичному змісту меморіального парку [48, 85].

Насадження разом із елементами благоустрою формують неповторний образ меморіалу, забезпечують його гармонійне включення в ландшафт навколишньої території. Частина території відведеної під озеленення залежить від ряду особливостей комплексу, однак існують і певні вимоги, затверджені нормативними документами та мають бути визначальними під час проектування садово-паркових об'єктів меморіального характеру. В Україні вимоги щодо озеленення меморіальних парків зазначені у додатку 5 до розділу 15 «Правила утримання зелених насаджень у населених пунктах України» [137], де зазначено, що нормативний рівень озеленення в меморіальних парках має становити 30–65 % від загальної площі парку. Відповідно до інших нормативно-правових

документів – площа під насадженнями та водо-
ймами має становити не менше 80 % [159].

Сокольська О. Б. вважає, що способи планування та організації ландшафту меморіальних парків мають бути прості і логічні. У складі насаджень доцільно використовувати види рослин із виразними архітектонічними формами і традиційною семантикою (хвойні, пірамідальні, листяні з правильними щільними кронами), стрижені боскети, огорожі і стінки, великі площі партерних газонів, низькі квітники строгих тонів і форм. Частина відкритих (незатінених) просторів у меморіальних парках має становити – 15–20 %. Алею до меморіалу варто доповнювати насадженнями [89].

Формування ландшафту і прийоми озеленення в меморіальних парках за Родічкіною І. Д. та ін. [41], передбачає застосування регулярних прийомів планування і організації об'ємно-просторової композиції: груп чіткої конфігурації в ритмічній побудові, алеїні і рядові посадки. Найвиразніші дерева, які окремо ростуть або великі кущі; в розміщенні рослин відносно меморіалу можливі симетричні форми побудови композиції з вираженим лінійним розвитком траси руху. У разі розміщення меморіалу в наявному масиві можливі асиметричні форми композиції, характерним є застосування рослин-акцентів і рослин-символів, які поглиблюють зміст теми – урочистий або урочисто-траурний. Доцільним є використання акцентних форм, зокрема гніздових посадок дерев або кущів одного виду (3–5 і більше); використання хвойних, переважно невеликими групами або поодинокі, для підкреслення урочисто-траурних мотивів. Стрижені живоплоти строгих контурів дозволяють підкреслити парадний характер меморіалу або відокремити зону його розташування від решти території.

В озелененні меморіальних комплексів, під час відтворення природного характеру композиції, доцільними є вільні прийоми планування – монокультурні і змішані посадки дерев, що чергуються з одиночними; гаї і невеликі масиви в характері пейзажу місцевості, де відбувалися події; використання рослин місцевої флори (природної або культурної); розміщення деревних та кущових насаджень на тлі лугового газону.

Основні умови огляду меморіальних об'єктів передбачають три основні зони зорового сприйняття. Зона найкращого зорового сприйняття 1,5–2 його висоти для переднього плану і 2–3 – для середнього за кутом зору 18–27 °; зона основного фону – в радіусі 200–300 м. З цієї відстані узагальнено читаються всі деталі, добре видно кольори і територія об'єкта сприймається в цілому.

У зоні переднього плану перевага віддається зеленим поверхням – газону, групам кущів і деревам третьої величини. Деревя першої та другої величини не застосовують з метою уникнення затінення; розкриття об'єкта передбачається в сторону підходів і під'їздів. У зоні середнього сприйняття – можливе застосування дерев і кущів в однорідних групових посадках та квітникових композиціях; у зоні основного сприйняття – насадження можуть бути представлені групами, солітерами, екранувальними масивами; квітникові композиції – символічного змісту. Деревно-кущові групи, квітникові і трав'янисті рослини в зоні розміщення і впливу пам'ятника, меморіалу як структурний і колірний компонент несуть символічне навантаження. Форма і габітус рослини, забарвлення листя, квіток і плодів, текстура листової і квіткової поверхні та інші декоративні властивості створюють специфічну, властиву темі атмосферу, певний настрій; скорботи, жалоби, або ж, навпаки, життєствердження, ліричного настрою. Деревні, кущові і квіткові рос-

лини повинні мати високі декоративні якості, виконувати естетичну і емоційну роль в гармонійній взаємодії з матеріалом пам'ятника (мармур, граніт, бронза та ін.) [41].

У результаті аналізу джерел літератури та нормативних документів щодо досвіду створення меморіальних комплексів, можна зробити наступні висновки:

– існує чітка класифікаційна ієрархія меморіальних садово-паркових об'єктів за низкою ознак, які є лімітувальними під час організації їх паркового простору. Поряд із тим визначення меморіального парку в різних джерелах має деякі відмінності. В Україні нормативна база щодо проектування меморіальних парків на державному рівні знаходиться в стадії розвитку;

– мистецтво меморіального ансамблю існувало впродовж всієї історії розвитку суспільства, а найбільшого розвитку набуло після Другої світової війни;

– виявлені загальні риси, притаманні більшості об'єктам та ознаки, які визначають їх особливості. Загальним є необхідність відтворення ідейного навантаження засобами прямої та опосередкованої дії, широкого використання символізму. Архітектурно-планувальне рішення меморіального парку має поєднуватися з відповідним ідейному навантаженню добром асортименту дерев, кущів і квітів;

– питання формування рослинних угруповань на території меморіальних об'єктів, залежно від їх особливостей, недостатньо охоплює можливості впливу насаджень на вираження ідейного навантаження та об'ємно-просторової структури меморіального об'єкта в цілому.

Розвиток існуючих ландшафтних об'єктів міського середовища нероздільно пов'язаний з періодичним оцінюванням змін, які відбуваються упродовж всієї історії їхнього існування. Особливого значення такий аналіз набуває в контексті загальної потреби реконструкції багатьох міських парків України, більшість з яких створені в середині минулого століття. Поряд із тим, у місті Києві, як адміністративної, так і культурно-історичної столиці України, зосереджена найбільша кількість меморіальних парків, що обумовило необхідність визначення дослідних об'єктів в межах його території

РОЗДІЛ 2

Об'єкти та методика дослідження

2.1 Об'єкти дослідження

Згідно з даними КО «Київзеленбуд» станом на 01.01.2016 року в м. Києві налічується 111 парків. На основі аналізу історії створення парків Києва виокремлено із загальної кількості парків 18 об'єктів, які виконують (або мають виконувати) певною мірою меморіальні функції. Сім із них визначені як об'єкти природно-заповідного фонду України місцевого та загальнодержавного значення. До таких відносять:

– Голосіївський парк ім. М. Рильського – парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення, оголошена постановою Ради Міністрів УРСР від 29.01.1960 р. № 105, перезатверджено постановою колегії Держкомприроди УРСР від 30.08.1990 №18;

– парк «Володимирська гірка» – парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення, оголошена постановою Ради Міністрів УРСР від 29.01.60 р. № 105, рішенням Київради від 17.02.94 р. № 14;

– парк «Слава» – парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення – оголошена рішенням виконкому міськради від 20.03.72 р. № 363, рішенням Київради від 17.02.94 р. № 14;

– парк ім. Т. Шевченка – парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення – оголошена рішенням виконкому міськради від 20.03.72 р. № 363;

– парк ім. О. Пушкіна – парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення, оголошена рішенням виконкому міськради від 20.03.72р. № 363, рішенням Київради від 17.02.94 р. № 22;

– парк «Аскольдова могила» – парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення, оголошена згідно з рішенням виконкому міськради від 20.03.72 р. № 363, рішенням Київради

від 17.02.94 р. № 15; історична місцевість, оголошена розпорядженням Київської міської державної адміністрації від 17.05.2002 р. № 979 «Межі історико-культурних заповідників і зон охорони пам'яток історії та культури на території м. Києва»;

– парк «Партизанська слава» – регіональний ландшафтний парк місцевого значення, оголошений рішенням Київради від 17.02.94 р. № 14 [33].

Варто зауважити, що в різних джерелах літератури виявлені розбіжності щодо назв дослідних об'єктів (парк «Слава» («Вічна Слава», «Вічної Слави»). Окрім меморіальних парків, які віднесено до об'єктів природно-заповідного фонду, за дослідні було обрано такі парки: «Таращанець», парк ім. Воїнів-інтернаціоналістів, парк ім. Ф. Пушиної, ім. генерала Потапова, «Моряків», «Перемога», Печерський ландшафтний парк, ім. М. Островського, «Кіото», «Борців за свободу та незалежність України», НІМЗ «Бабин Яр».

Важливим є розміщення на території чотирьох меморіальних парків Києва об'єктів культурної спадщини, зокрема в Печерському ландшафтному знаходиться «Національний музей історії України у Другій світовій війні», на території парку «Слава» – Національний музей «Меморіал жертв Голодомору», у парку «Моряків» – монітор «Железняков» [158], у парку «Таращанець» – скульптурна композиція «Екіпажу бронепоезда «Таращанець» [33], яку нині рекомендовано для демонтажу [154], а в парку «Перемога», зростає група дерев бука лісового (*Fagus sylvatica* L.), оголошена ботанічною пам'яткою природи рішенням Київради від 02.12.99 р. №147/649 [70].

Серед досліджуваних об'єктів є пам'ятки історії національного значення – історичні об'єкти культурної спадщини, внесені до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, – «Асколь-

дова могила» (IX–XX ст.), комплекс пам'яток на місці масового знищення мирного населення та військовополонених в урочищі Бабин Яр під час гітлерівської окупації (1976–2001 роки), меморіальний комплекс парку «Слава» (1957 рік) [33].

На території досліджуваних парків є пам'ятки археології національного значення: культурний шар села Угорське – (IX–XIII ст. (X–XI ст.) постановою Кабінету Міністрів від 03.03.2009 р. № 928 – в урочищі Аскольдова могила (охоронний номер № 260006- Н; культурний шар села Берестове – IX–XIII ст., X–XI ст. – у парку «Слава» постановою Кабінету Міністрів від 03.03.2009 № 928 (охоронний номер № 260048- Н) [33].

До території пам'ятки ландшафту місцевого значення «Історичний ландшафт Київських гір та долини р. Дніпра (наказ Міністерства культури та туризму № 58/0/0/ 16-10 від 03.02.2010 р.) входять: парк «Слава», парк «Аскольдова могила», меморіальний комплекс пам'яті воїнів України, полеглих в Афганістані та Центральна алея – об'єкт культурної спадщини садово-паркового мистецтва (наказ Головного управління охорони культурної спадщини від 25.09.2006 р. №53) [33].

Відповідно до історико-містобудівного опорного плану, розробленого у 2011 р. до території Центрального історичного ареалу міста входять такі дослідні об'єкти: меморіальний комплекс «Національний музей історії України у Другій світовій війні»; парк «Слава»; парк «Аскольдова могила»; «Володимирська гірка»; парк ім. Т. Шевченка; парк ім. Пушкіна; НМІЗ «Бабин Яр» [33].

Таким чином, для дослідження особливостей організації територій меморіальних парків відібрано шість меморіальних парків-пам'яток садово-паркового мистецтва (два загальнодержавного значення та чотири місцевого) та п'ятнадцять

парків Києва, які не відносяться до об'єктів природно-заповідного фонду України.

2.2 Методика дослідження

У ході виконання дослідних робіт було застосовано диференційовані наукові підходи до оцінювання території об'єктів культурної спадщини відповідно до їх культурно-історичних особливостей, наукової цінності, значення в урбанізованому середовищі, функціонального призначення як на момент створення, так і на сучасному етапі. У тому числі використовували як польові, так і аналітичні методи, а саме: було проведено композиційно-просторове, історико-архітектурне та колористичне оцінювання території, графоаналітичні дослідження.

Історичні дані щодо формування та розвитку садово-паркових об'єктів як інтродукційних осередків одержано на основі опрацювання джерел літератури, архівних матеріалів (іконографічних, письмових та картографічних), а також шляхом усних опитувань краєзнавців та місцевих мешканців, власних маршрутних обстежень територій. Аналіз культурно-історичного значення та наукової цінності об'єктів дослідження було здійснено монографічним методом (під час дослідження архітектурної організації об'єктів дослідження), містобудівельну характеристику – картографічним методом.

Під час дослідження застосовували такі методи: спеціальні – фенологічні, систематичні, біоморфологічні, екологічні, оцінювання успішності інтродукції й адаптації та декоративності; загальні – системний підхід, математичні, статистичні.

Українські назви видів визначали за довідковою літературою [23, 24, 26], а латинські назви таксонів уточнювали із списком «The Plant List» з урахуванням сучасної систематики Angiosperm Phylogeny Group (APG III) [180].

Аналіз композиції насаджень, планувальної та об'ємно-просторової структури території меморіальних парків Києва проводили на основі робіт Черкасова М. І. [95], Курбатова Ю. І. [1], Георгберідзе Д. І. [15], Чхарташвілі Н. К. [97], які стосуються питань композиційних зв'язків архітектурних форм та ландшафту, принципів колористичної організації насаджень, естетичного, емоційного та фізіологічного впливу елементів озеленення.

Для розробки критеріїв комплексного оцінювання меморіальних парків м. Києва, використано такі методики:

– для оцінювання паркових насаджень – «Методика декоративності деревних насаджень» Г. І. Маргайлик, Л. А. Кирильчик [54]; «Методика оцінки декоративності паркових насаджень» М. Г. Курдюка [44]; «Еколого-естетична оцінка паркових угруповань» Р. В. Галушко [13]; «Методи оцінки стану деревних насаджень та прогноз їх росту та довговічності» А. В. Гурського [20]; «Естетична оцінка» В. П. Кучерявого [46];

– для оцінювання окремих екземплярів деревних рослин – «Методика оцінки загального стану» С. І. Кузнецова, Ф. М. Левона, В. Ф. Пилипчика, М. І. Шумика [42]; акліматизаційне число М. А. Кохно, М. Г. Курдюк [40].

Оцінювання композиції насаджень на території меморіальних парків було здійснено за методикою Девіда Вайтінга «Принципи ландшафтного дизайну» [99], в якій автор виділяє одинадцять основних аспектів у композиції насаджень для створення гармонізованої об'ємно-просторової структури об'єкта, а саме: єдність, масштабність, збалансованість, простота та різноманітність, акцентування та послідовність у їх відношенні до лінії, форми, текстури та кольору. На кожному об'єкті було проаналізовано наявність кожного з принципів композиції, ступінь їх вираженості та гармонізованості. Також використовували роботи М. І. Черкасова, Ю. І. Курбатова, Н. К. Чхарташвілі [95, 97, 1], які стосуються питань композиційних зв'язків архітектурних форм та ландшафту; принципів колористичної організації насаджень; естетичного, емоційного та фізіологічного впливу елементів озеленення на людину. Під час розробки методики оцінювання колориту ландшафту спиралась на класифікації колірних носіїв С. І. Абишевої [1] та розподіл рослин за колоритністю Д. І. Георгберідзе [15].

Мистецтво формування ландшафтів супроводжувало людство впродовж всієї історії його існування, піддаючись постійним трансформаціям, що пов'язані із змінами, які відбуваються в суспільстві та впливають на функціональні, композиційні, планувальні та інші характеристики ландшафтних об'єктів. Такі перетворення сприяли розвитку садово-паркового мистецтва, розмаїття творів якого ставало дедалі більшим. На сучасному етапі розроблено багато класифікацій як ландшафтних об'єктів загалом, так і меморіальних парків зокрема, які висвітлюють спільні риси для групи об'єктів. Визначення особливостей, які впливають на комплексне оцінювання сучасного стану паркової території меморіальних об'єктів, мають передувати науковим обґрунтуванням щодо формування його критеріїв

РОЗДІЛ 3

Структура та класифікація
меморіальних парків
м. Києва

3.1 Класифікація меморіальних парків Києва та розміщення їх в структурі міста

У місті Києві виявлено 18 меморіальних парків, які були обрані за дослідні об'єкти. Відповідно до ідейно-тематичного навантаження об'єктів виконано їх розподіл за класифікацією меморіальних парків Л. Б. Лунца, яка включає три категорії:

— *парки, що створені на честь видатних діячів народу* (полководців, вчених, письменників, художників, композиторів і т.д.): ім. Ф. Пушиної, ім. генерала Потапова, ім. М. Островського, ім. Т. Шевченка, «Володимирська гірка», ім. О. Пушкіна, Голосіївський парк ім. М. Рильського;

— *парки, присвячені знаменним історичним подіям* (перемоги, звільнення, возз'єднання, підкорення космосу, ювілейні, дружби і миру і т. п.): «Таращанець», ім. Воїнів-інтернаціоналістів, НІМЗ «Бабин Яр», «Кіото», «Моряків», «Партизанська слава», «Перемога», «Борців за свободу та незалежність України»;

— *парки змішаного типу*: «Аскольдова могила», парк «Слава», Печерський ландшафтний парк.

Віднесення наведених парків до цієї категорії пов'язано з тим, що на території парку «Аскольдова Могила» знаходиться пам'ятник Героям Крут, що пов'язано з періодом Другої світової війни. На території парку «Слава» знаходиться, окрім головної зони, присвяченої вічній славі загиблим у Другій світовій війні, зона, присвячена трагічним подіям під час голодомору в Україні.

Враховуючи вище вказане, існують певні проблеми під час визначення чіткого тематичного навантаження окремих парків у зв'язку з наявністю на території парків меморіальних споруд різної те-

матики та часу створення. Таким чином, виникає необхідність вдосконалення наведеної класифікації меморіальних парків, що зумовлено особливостями їх функцій та організації меморіальних зон. Тому нами вдосконалено класифікацію Л. Б. Лунца та виокремлено категорії, які відповідають особливостям ідейно-тематичного навантаження меморіальних парків Києва. Зокрема, виокремлено групу парків, які присвячені дружбі народів, культурним діячам та ювілейним подіям. Такий розподіл, на нашу думку, дозволить чітко визначити спільні особливості та принципи композиційно-просторового рішення під час створення нових та реконструкції наявних парків кожної із запропонованих груп. Таким чином, виконано наступний розподіл за тематичним навантаженням:

— *парки воєнної тематики*: «Таращанець», ім. Воїнів-інтернаціоналістів, ім. Ф. Пушиної, ім. генерала Потапова, «Моряків», «Партизанська слава», «Перемога», парк «Слава», Печерський ландшафтний парк;

— *парки, присвячені культурним та державним діячам*: ім. М. Островського, ім. Т. Шевченка, ім. О. Пушкіна, парк ім. М. Рильського, «Володимирська гірка»;

— *парки, присвячені ювілейній події*: «Кіото», «Борців за свободу та незалежність України»;

— *парки, розташовані на місці поховань*: «Аскольдова могила», НІМЗ «Бабин Яр».

Деталізуючи розподіл об'єктів дослідження на групи, слід зауважити, що парк НІМЗ «Бабин Яр» можна віднести до двох груп (воєнної тематики та поховань), оскільки період масових вбивств мешканців м. Києва відбувся під час Другої світової війни.

Характеризуючи місце розташування дослідних об'єктів у структурі міста Києва варто зауважити, що всі парки, присвячені видатним діячам

розташовані у правобережній частині Києва, що, ймовірно, пов'язано з часом їх закладання (кінець XIX-поч. XX ст.), в той час, як парки воєнної тематики закладали у другій пол. XX ст. (в період активної забудови Лівого берега), що обумовило їх розташування саме в цій частині (рис. 3.1). Подібна ситуація спостерігається і з парками, що присвячені дружбі народів, однак важливою передумовою закладання цих об'єктів є налагодження

відносин між керівництвом Радянського Союзу (до складу якого входила і Україна) та лідерами інших держав. Важливим аспектом у цьому контексті є підписання угоди між містами-побратимами, зокрема Києвом та Кіото, яка стала передумовою закладання парку «Кіото» в Деснянському районі.

У контексті місця розташування парків у структурі м. Києва необхідно звернути увагу на Печерський ландшафтний парк, на території

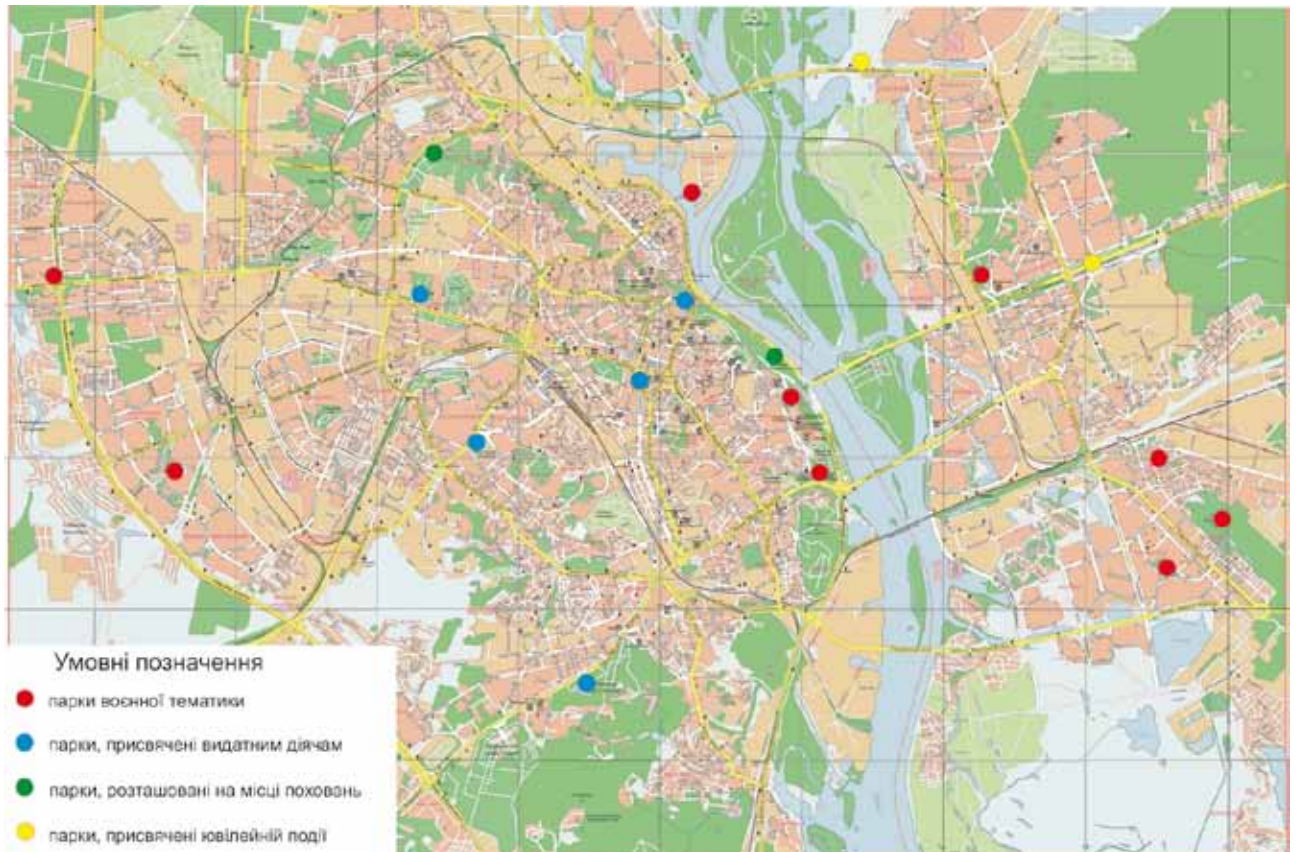

Рис. 3.1. Місце розташування меморіальних парків у структурі м. Києва

якого у 1981 р. був відкритий наймасштабніший меморіал, присвячений подіям Другої світової війни — Музей історії України у Другій світової війни (на момент створення Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.) та парк «Слава». Місце закладання цих меморіалів обумовлювалося особливостями рельєфу, який мав підкреслити значущість об'єктів в історії як Києва, так і України загалом.

Таким чином, найчисельнішими серед меморіальних парків Києва є парки військової тематики (дев'ять об'єктів), а на другому місці знаходяться парки, присвячені культурним та державним діячам (п'ять об'єктів). Важливим є те, що саме більшість останніх віднесено до об'єктів природно-заповідного фонду України. Розташування меморіальних парків у структурі міста Києва обумовлена часом їх створення та ідейно-тематичним навантаженням. Найбільші меморіальні об'єкти військової тематики розміщені на підвищеннях рельєфу для підкреслення значущості історичних подій, яким вони присвячені за рахунок формування пейзажних картин, в яких вони виступають у ролі центру композиції.

3.2 Ретроспективний аналіз формування меморіальних парків, присвячених видатним діячам історії та культури

Меморіальні парки м. Києва, присвячені видатним діячам є найстарішими з усіх досліджуваних об'єктів та відносяться до об'єктів природно-заповідного фонду України (виключенням є парк ім. М. Островського). Першим з них був закладений парк «Володимирська гірка»,

створений за проектом київського архітектора Ніколаєва В. Н. [67].

Територія, де розташований парк «Володимирська гірка» знаходиться на краю Старокиївського плато, переважно на схилі правого берега долини Дніпра. Територія здавна називалася Михайлівською горою через розташування тут Михайлівського Золотоверхого собору (XII ст.) та однойменного монастиря. Собор був закладений у 1108 році київським князем Святополком, який був зруйнований у 1934–1935 рр. та відбудований упродовж 1998–2000 рр. Від старих монастирських споруд до нашого часу зберіглася трапезна церква Св. Іоанна Богослова, споруджена у 1713 р. та ще декілька будівель [71].

Виникнення парку «Володимирська гірка» пов'язано з масштабними містобудівельними заходами, що розгорнулися в 30–40-х рр. XIX ст., яким передувало затвердження генерального плану міста Києва у 1837 р. У 1839 р. військовий інженер Лешевський розробив проект благоустрою схилів. Роботи, передбачені проектними рішеннями, розпочали у 1840 р., а у 1844 р. територію розділили на тераси і на середній — у 1853 р. був встановлений пам'ятник Св. Володимиру (рис. 3.2).

Монумент виконав скульптор П. К. Клодт за проектом ректора Петербурзької академії мистецтв В. Демут-Малиновського.

У 1895 р. сталися обвали схилу Михайлівської гори, що спонукали Садову комісію звернути особливу увагу на тераси, розташовані нижче Михайлівського монастиря, де проведено земляні і дренажні роботи. Важливою є пропозиція члена Садової комісії Юскевича-Красовського, щодо можливості влаштування парку [6]. У 1898 р. інженери В. Г. Марков, Є. В. Єрмаков та І. А. Жуковський розробили проект благоустрою цієї території, за яким і було розпочато роботи, в

Рис. 3.2. Пам'ятник Св. Володимиру, встановлений у 1853 р. [163]

Рис. 3.3. Схил Михайлівської гори та пам'ятник Св. Володимиру. Фото поч. XX ст. [162]

ході яких створено нові тераси та майданчики (рис. 3.3–3.5).

У кінці XIX ст. в парку споруджено три металеві альтанки, а у 1901 р. збудовано павільйон для діаграми «Голгофа» (розібраний в 1934 р.) [74, 38].

У травні 1905 року в парку був збудований фунікулер (рис. 3.6), а у 1983-1984 рр. відбулась його реконструкція. В останнє ремонтні роботи проводили у 2015 році. Його довжина — 238 м, час проїзду в один бік — 2,5–3 хвилини. Станція фунікулера є пам'яткою архітектури [67].

Відомостей щодо видового складу насаджень у період закладання парку не виявлено, однак на деяких іконографічних матеріалах (див. рис. 3.2–3.6) можна ідентифікувати такі види як *Robinia pseudoacacia* L., *Acer pseudoplatanus* L., *Populus nigra* var. *italica* Münchh. За даними Л. О. Пеніної у 1966 р. в парку зросло 6194 дерева, які були представлені 80 таксонами [69]. У 2001 р. Ю. О. Клименко виявив у складі насаджень парку 90 видів рослин, найпоширенішими з яких є *Fraxinus excelsior* L., *Acer platanoides* L. та *Robinia pseudoacacia* L. Окрім того, в паку зростають вікові екземпляри *Quercus robur* L., *Fraxinus excelsior* L., *Ulmus laevis* Pall., *Aesculus hippocastanum* L. [37].

▲ Рис. 3.4. Алея, яка веде до пам'ятника Св. Володимиру в 1900 р. [162].

Рис. 3.5. Перспектива на Подолі з тераси Володимирської гірки. Фото 1900-х рр. [162] ►

На колишній території монастиря прокладено розгалужену мережу доріжок, сформовано пейзажний із елементами регулярного ландшафт. Збереглися старі алеї, що йшли вздовж стін монастиря та по середній терасі до пам'ятника Св. Володимиру. Схил до вул. Володимирський узвіз вкритий майже суцільними насадженнями з *Fraxinus excelsior* L., *Acer platanoides* L., *Robinia pseudoacacia* L. та інших листяних видів. Всього в парку зростає 93 види та 10 культиварів дерев і кущів. Окрім того, в складі насаджень зустрічаються малопоширені види та культивари: *Chamaecyparis pisifera* (Siebold et Zucc.) Endl., різні види та культивари *Rhododendron* L., *Magnolia obovata* Thunb., *Carya alba* (L.) Nutt. ex Elliott, *Betula dahurica* Pall., *Tamarix kotschyi* Bunge, *Tilia platyphyllos* 'Laciniata' та інші [71].

Характеризуючи баланс території парку Володимирська гірка, загальна площа, якого становить 16,9 га, варто зауважити, що 70 % її зайняті насадженнями.

Нині парк «Володимирська гірка» — парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення (постанова РМ УРСР від 29.01.60 р. № 105, охоронний № 1 та рішення Київради від 17.02.94 р. №14). Об'єкт розташований на території архітектурного і археологічного заповідників, археологічної охоронної зони ландшафту (рішення міськвиконкому від 19.07.79 р. № 920. Пам'ятник князю Володимиру — пам'ятка історії і мистецтва (монументальна скульптура) національного значення (постанова РМ УРСР від 27.07.65 р. № 711 охоронний № 110, рішення

Рис. 3.6. Вид на фунікулер. Фото 1900-х рр. [162].

Рис. 3.7. Монумент Миколі I (Імператору Російської Імперії) на території Миколаївського скверу (нині парк ім. Т. Шевченка). Фото 1900-х рр. [163]

Київського міськвиконкому від 07.01.70 р. № 59) [33]. Альтанка (1897–98 рр.) — нововиявлена пам'ятка архітектури (садово-паркової) — наказ Управління охорони пам'яток історії, культури та історичного середовища від 18.09.02 р. № 157 [74, 72].

Парк ім. Т. Шевченка знаходиться в історичній частині м. Києва навпроти центрального корпусу Київського Національного університету імені Тараса Шевченка та займає площу 5,5 га. Історія парку починається в 1868 році, коли за проектом садівника Карла Христіані був розбитий сквер, що спочатку мав назву Університетського і лише після встановлення у парку пам'ятника Миколі I (рис. 3.7) у 1896 році перейменований у Миколаївський [75]. Всі питання з благоустрою парку взяла на себе Садова комісія, за наказом голови якої тут було прокладено доріжки, розбито клумби і квітники, висаджено дерева та чагарники, встановлено фонтан та лави (рис. 3.8). Навіть було створено посади паркових доглядачів, які доглядали за насадженнями, підтримували порядок на території парку.

У результаті було сформовано єдиний парковий комплекс, який гармоніював із головним червоним корпусом університету

(нині Київський Національний університет імені Тараса Шевченка), і з ботанічним садом (нині Ботанічний сад ім. О. В. Фоміна Київського Національного університету імені Тараса Шевченка).

У 1939 році, з нагоди 125-річчя з дня народження легендарного поета, Тарасу Григоровичу Шевченку на місці монумента Миколі I, в центрі парку, навпроти головного корпусу університету було встановлено пам'ятник, а парк був перейменований на парк ім. Т. Шевченка. Проект пам'ятника розробив архітектор Є. Левінсон, а безпосередню роботу з виготовлення «бронзового Кобзаря» провів скульптор М. Манізер [125].

Значних втрат парк зазнав за час бойових дій Другої світової війни, більшість насаджень було знищено. Після закінчення війни було проведено реконструкцію парку, яка тривала впродовж 1946–1952 рр. Також є дані щодо проведення реконструкції парку в 1987 р. та 2000 рр. [22]. Статус парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення надано парку ім. Т. Шевченка рішенням виконкому міськради від 20.03.72 р. № 363 [72]. Пам'ятник є пам'яткою монументального мистецтва національного значення (постанова Кабінету Міністрів України від 03.09.2009 № 928). За композицією та масштабом він нагадує дореволюційний монумент і сприймається у середовищі парку та в довколишній забудові XIX–поч. XX ст. цілком органічно [33].

У 2000 році був розроблений проект реконструкції парку [75] та проведені передбачені проектом роботи. Водночас, відповідно до проекту, влаштований тематичний квітник із геометричними орнаментами перед пам'ятником (рис. 3.9). Однак у подальші роки квітникові композиції біля монумента змінювалися щороку і не завжди відповідали тематиці монумента та парку в цілому.

Для парку характерне регулярне планування дорожньо-стежкової мережі, яка замикається кільцевою алеєю. У паркових насадженнях переважають листопадні дерева, зокрема *Acer platanoides* L., *Aesculus hippocastanum* L., *Tilia cordata* Mill., *Fraxinus excelsior* L., з хвойних зустрічаються *Picea pungens* Engelm., *Picea abies* (L.) Karst., *Thuja occidentalis* L. Також досить широко в парку використовують красивоквітучі дерева і кущі: *Magnolia × soulangeana* Soul.-Bod., *Malus niedzwetzkyana* Dieck ex

Рис. 3.8. Фонтан на території Миколаївського скверу (нині парк ім. Т. Шевченка). Фото 1900-х рр. [143]

Koehne, Forsythia europaea Degen et Bald., *Spiraea media* Schmidt та інші. Більшість із наявних насаджень створено у другій половині ХХ ст., поповнюються хаотичними посадками, на місці фонтану влаштовано клумбу, перед монументом розміщено кавомашини, що порушує композиційну узгодженість компонентів паркового простору.

На території парку розташовано такі споруди, як будинок дитячої творчості, громадський туалет, кав'ярня, кафе-ресторан «Опанас», які переважно не вписуються в паркову композицію та вносять певну стилеву дисгармонію, особливо останній. Паркові МАФ представлені розмаїттям розфарбованих лав, переносною сценою, бюветом, обладнанням дитячого майданчика та майданчика для ігор в шахи, а також мережею стихійних кіосків із випічкою та морозивом, які теж за стилем не поєднуються з середовищем парку.

Рис. 3.9. Монумент Т. Г. Шевченка в однойменному парку.
Фото поч. ХХІ ст. [143]

Характеризуючи містобудівельну ситуацію навколо парку ім. Т. Шевченка, варто звернути увагу на те, що вона впродовж всієї, більше як 100-річної історії, майже не змінювалася, що обумовило відсутність змін у площі парку. Нині парк ім. Т. Шевченка знаходиться в Центральній планувальній зоні, на території загальноміського центру в історико-культурному ядрі міста. З усіх сторін парк обмежений міським ландшафтом: з півночі — бульваром Т. Шевченка (магістраль загальноміського значення), із сходу — вул. Терещенківською, з південного боку — вул. Л. Толстого, а із заходу — вул. Володимирською. У безпосередній близькості з парком знаходиться Київський Національний університет імені Тараса Шевченка, музей Російського містецтва. Оскільки парк оточує урбаністичний ландшафт, він, в основному, виконує транзитну функцію, що зумовлює високе рекреаційне навантаження.

На кінець ХІХ ст. припадає створення іншого парку, присвяченого видатному письменнику — О. С. Пушкіну (нині парк ім. О. Пушкіна). Ідея створення парку виникла у зв'язку із закінченням орендного терміну Київського товариства садівництва на фруктовий сад, що знаходився по Брест-Литовському шосе. Великих доходів сад місту не приносив, тому восени 1898 року голова садової комісії міської Думи С. В. Ромишовський запропонував приєднати до меж міста

цю ділянку та влаштувати тут заміський парк суспільного користування [23].

31 травня–1 червня 1899 року Київська дума, проголосувавши 31 голосом «за» та 9 голосами «проти», прийняла постанову: виділити під парк територію площею 58 десятин (*прим. авт.* 63,2 га) між Києво-Брестським шосе і Старо-Житомирською дорогою; парк найменувати «Пушкінським»; прийняти пропозицію О. О. Ейхельмана про перейменування Ново-Єлизаветинської вулиці в Пушкінську. Цього року відзначалося 100-річчя із дня народження О. С. Пушкіна, ймовірно тому парк вирішили назвати Пушкінським [4].

Так як проект парку раніше не приймався до уваги, то погодження на нього викликало здивування. Таке рішення обумовлено бажанням закласти основу для майбутнього аристократичного передмістя Києва, подібного Царському Селу під Петербургом. Про це досить прозоро натякає і сам С. В. Ромишовський у книзі «Громадські сади Києва»: «...садова комісія глибоко переконана, Пушкінський парк повинен зіграти велику роль в історії забудови Києва. Парк повинен бути природним кордоном міського поселення з північно-західної сторони. Оскільки тепер місцевість, що прилягає до парку, ще не забудована, то при бажанні Міського управління можна буде продавати землю в нових кварталах лише ділянками великих розмірів і тут будуть селитися заможніші люди. Приклад інших великих міст показує, що при подібних умовах поблизу парків виникає аристократична частина міста, кращі приміські вілли та будинки-особняки». Дворянство і купецтво, яке захоплювало для себе всі найкращі куточки міста, вирішило прибрати до своїх рук ще й цю територію. Але робітники вважали парк своїм, вони приходили з родинами, збиралась молодь. На траві влаштовувалися із самоварами, весели-

лися, танцювали під гармонь. Замість аристократичних садиб навколо парку будувалися невеличкі заводи. Побачивши, що не вийшло створити «європейський сад», купецька дума залишила його в спокої. В парку не було ніяких культурних розваг, там нічого не будували.

В 1900 році на двох десятинах (близько 2,2 га) землі було створено розсадник, у якому до 1902 року налічувалося 100 тисяч саджанців для майбутньої посадки. Для поливу рослин був викопаний колодязь [83].

Паралельно відбувся конкурс на кращий проект парку, який завершився лише у 1901 році. Переміг проект головного садівника міста І. О. Жуковського (рис. 3.10). Окрім І. О. Жуковського, виявлений план парку Альберта Зегера (рис. 3.11), який також брав участь у конкурсі, однак його проект не був затверджений [37].

Проект І. О. Жуковського не передбачав романтичних пейзажів з розкішними палацами і суворими руїнами, античними скульптурами і будиночками в китайському або готичному стилі. Головне місце в композиції парку займали дві дороги, що з'єднували ворота на обох кінцях зеленої зони (*див. рис. 3.10*). По них можна було в'їжджати в парк на екіпажі або автомобілі з боку Житомирської дороги або Брест-Литовського шосе. Паралельно з ними йшли прогулянкові доріжки для пішоходів. Планувалося встановлення на території парку пам'ятників О. С. Пушкіну та Н. О. Некрасову, організувати площу для народних гулянь, майданчики для дитячих ігор. Територію парку перетинав яр (*прим. автора* — нині це північна межа парку), проектом передбачалося укріплення його схилів, в одному місці перекинути міст та влаштувати ставок [47, 83].

У 1901 році парк огородили з боку Брест-Литовського шосе дерев'яним парканом, а з трьох

Рис. 3.10. План парку ім. О. С. Пушкіна
 головного садівника міста Києва
 І. О. Жуковського 1901 р. [37]

інших — ровом та валом, біля якого створили живопліт з *Gleditsia triacanthos* L. (відстань між рослинами становила 1 аршин (71,12 см)). Розбита площа під майданчики для спортивних занять і дитячих ігор. Планувався буфет, кондитерська, павільйони, альтанки для відпочинку, фонтани, приміщення адміністрації, побутовий колодязь.

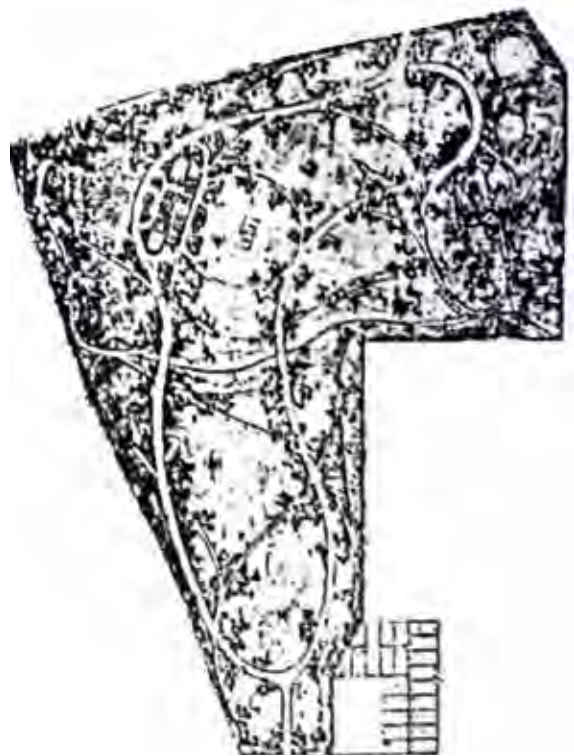

Рис. 3.11. План парку ім. О. С. Пушкіна
 Альберта Зегера 1901 р. [37]

В серпні 1902 року закінчилась розбивка алей і галявин по всій території парку.

Свято першої посадки відбулося в день зустрічей царсько-сільських ліцеїстів 19 жовтня 1902 року. Посадковий матеріал (в основному берізки, ялини, модрини, дуби та липи) подарували для міста садівники Крістер і Вессер [76].

Для посадки дерев запросили дітей (1000 учнів з 53 міських училищ), яким подарували брошури «Дерево і його життя» та «Дерева і їх користь», а під звуки військових оркестрів у присутності «батьків міста» були посаджені дерева, що дали початок Пушкінському парку. Почалась посадка з молитви, потім хор учнів та оркестр тричі виконали гімн. Першу посадку ялини виконав міський Голова, діти працювали під керівництвом вчителів і садівників, отримали право забезпечити посаджене дерево відповідним написом і доглядати за ним. На відміну від інших парків міста дерева були висаджені окремими біогрупами, в результаті чого утворились гаї з різних видів дерев. Загалом у 1906-1907 роках було висаджено більше 31 тисячі саджанців.

Під час громадянської війни Пушкінський парк піддався спустошливим рубкам. В перші роки нової влади ніхто вже не згадував про стару постанову думи про недоторканність міських парків і скверів.

Новий етап розвитку парку можна віднести до 9 червня 1934 року, коли міська рада ухвалила: «Пушкінський парк перетворити на парк культури та відпочинку Жовтневого району», в зв'язку з чим його площа збільшилась до 50 га, прилучивши до нього землю колективу радгоспу кінофабрики, яри за парканом і територію складів аптекоуправління. Восени починається освоєння нових ділянок, парк реконструюють. Вхід до парку оздоблюють скульптурами, встановлюють фонтани, розбивають клумби і висаджують декоративні рослини. Парк розділяють на декілька секторів. Сектор глядача — зелений естрадний театр і концертний зал, атракціони такі, як: кімната сміху, чортове колесо, американські гірки. Сектор тихого відпочинку — альтанки, читальня на широкому зеленому майданчику, гамаки під деревами і

плетені крісла. Дитячий сектор — дитяча їдальня, ясла для дітей, різні ігри. В ярах за парком — каскадні ставки з проточною водою з джерел, які протікають недалеко. На трасах ярів влаштовують соляріуми. Фізкультурний сектор — розташовано дві парашутні вишки: одна для дорослих, інша дитяча, планується стадіон на 10000 місць: футбольне поле, бігові доріжки, тенісні корти, площадки для ігор у м'яча і для легкої атлетики. Парк перетворюється на своєрідну «фабрику культурних розваг». Асортимент розваг збільшено за рахунок зеленої площі [86].

У 1936 році для організації дитячого сектора до парку додали ще 8 га землі, де було висаджено близько двох тисяч дерев та 13 тисяч чагарників, влаштовано багато квітників та газонів. Архітектор Є. Д. Барановський зазначав одну особливість: «Пушкінський парк істотно відрізняється від інших парків Києва способом розсадження дерев. Кожна порода зростає на окремій ділянці і не змішується з іншими породами. Тут застосована така посадка дерев, при якій зазвичай лише сибірська ялина може опинитися поряд з модриною, а іноді дуб з липою» — писав він у 1940 р.

Наприкінці Другої світової війни на території парку працювала виставка трофейної німецької техніки. Її урочисто відкрив 23 лютого 1945 року Маршал Радянського Союзу Г. К. Жуков. Виставка працювала до середини 1960-х років, після чого танкову техніку («тигри» та «пантери») відправили на переплавку.

У 1960-х–1970-х роках у парку було відкрито зелений театр, будинок культури заводу «Більшовик», танцювальний майданчик (не зберігся), кафе, концертно-танцювальний зал «Ліра» (з 2002 р. — виставковий павільйон «АККО Інтернешнл», читальний і шаховий павільйони (не

Рис. 3.12. Відкриття пам'ятника О. С. Пушкіну. Фото 1962 р. [162]

Рис. 3.13. Центральний вхід до парку ім. О. Пушкіна. Фото 2013 р.

збереглися), атракціони та ігрові автомати (не збереглися).

Біля входу в парк 2 червня 1962 року було встановлено пам'ятник О. С. Пушкіну (скульптор О. О. Ковальов, архітектор В. Г. Гнездилов). Статуя поета відлита з бронзи заввишки 3,5 м, встановлена на постаменті з чорного лабрадориту, на якому вирізьблено — «Пушкіну — український народ» (рис. 3.12–3.13). Щодо насаджень, то за даними Л. А. Пеніної, у 1965 році насадження парку були представлені 36 видами та культурами деревних та кущових рослин [69].

Упродовж 70-х років на території Пушкінського парку по вихідних днях нелегально працював ринок платівок із музичними записами зарубіжних виконавців, які привозили із-за кордону.

За даними Ю. О. Клименка, станом на 1993 рік, у парку зростали насадження, які були представлені 45 видами та культурами [37].

У 2000-х роках в південно-східній частині парку релігійною громадою Української Православної Церкви розпочато будівництво храму на честь Святого Агапіта Печерського.

У 2007 році в парку було проведено часткову реконструкцію: висаджено саджанці *Quercus rubra* L., *Aesculus hippocastanum* L., *Fraxinus excelsior* L., *Sorbus aucuparia* L., влаштовані квітники та ландшафтні композиції. Також було реконструйовано систему зовнішнього освітлення, вимощено доріжки та встановлено нові лави.

Кількість дерев, які зростають на території парку перевищує 5000 екземплярів. Видове та внутрішньовидове різноманіття деревних та кущових рослин складає близько 60 видів та культурарів. Найширше представлений *Acer platanoides* L., екземпляри якого формують дендрооснову насаджень парку. Значну частку насаджень складають екземпляри *Aesculus hippocastanum* L., однак

їх якісний стан можна оцінити як незадовільний, що негативно впливає і на загальне формування пейзажів парку. Серед представників голонасінних найбільше екземплярів *Picea abies* (L.) Karst. та *Pinus sylvestris* L. Загалом стан насаджень парку — задовільний, однак композиція має монотонний характер. Відсутні яскраво виражені композиційні акценти, значна частина насаджень захарачена внаслідок природного поновлення.

Нині територія парку ім. О. Пушкіна є об'єктом природно-заповідного фонду з 1972 року, коли рішенням виконкому Київської міськради від 20.03.72 р. № 363 «Перелік територій та об'єктів природно-заповідного фонду в м. Києві» парку культури і відпочинку ім. Пушкіна надано статус парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення площею 22 га. Пізніше, вже після отримання Україною незалежності статус парку був затверджений рішенням Київради від 17.02.94 р. № 14 [72]. Пам'ятник О. С. Пушкіну — пам'ятка монументального мистецтва [33].

У 2007 році відповідно до п. 4 рішення Київської міської ради від 15.03.2007 р. № 336/997 землі парку ім. О. Пушкіна загальною площею 18,94 га переведені до земель запасу природо-заповідного фонду та іншого природоохоронного значення. Нині парк ім. О. Пушкіна зареєстрований за адресою просп. Перемоги, 40. Відповідно до витягу з бази даних міського земельного кадастру від 20.08.15 р. [12] на території парку ім. Пушкіна є окремі ділянки, які відведені в користування різним установам та організаціям: ТОВ «АККО Інтернешнл» (виставковий центр, на підставі договору оренди, від 11.01.2002); Українській Православній Церкві Святого Агапіта Печерського у Шевченківському районі м. Києва (постійне користування); ТОВ «Парк Пушкіна» (договори оренди від 07.09.2007 р.) [42, 73]. Крім того на території

парку знаходяться господарські будівлі (в західній частині), ресторан «ШАМ» — в центральній.

Парк ще зберігає обриси тих ландшафтів, які були створені більше ста років тому. Частка, зайнята під насадженнями та галявинами, становить 81,8 % від загальної площі території парку.

Таким чином, територія парку ім. О. Пушкіна відноситься до категорії парків-пам'яток садово-паркового мистецтва об'єктів природно-заповідного фонду України та охороняється Законом України «Про природно-заповідний фонд», який регламентує порядок його утримання та експлуатації [121].

Територією парку прокладено мережі водопостачання та каналізації, численні електричні мережі, у тому числі від трансформаторної підстанції, розташованої у південній частині парку біля будівлі БК «Більшовик». Територія парку в нічний час освітлюється вуличними ліхтарями. Межі об'єкта зображено на кадастровому плані (див. додаток В).

Упродовж 2014–2015 років із ініціативи Департаменту будівництва та архітектури Київської міської державної адміністрації було проведено роботи, спрямовані на розробку концепції реконструкції парку. Впродовж цього періоду в розробці концепції реконструкції парку приймали участь архітектори С. Дьомін, М. Дьомін, О. Макаренко та ландшафтний архітектор Н. Гатальська.

Основні завдання, які були поставлені під час розробки концепції реконструкції території наступні:

1) Розробка функціонального зонування території з урахуванням історико-культурного значення об'єкта та сучасної містобудівельної ситуації.

2) Створення локацій для культурного дозвілля дітей та дорослих на території парку та формування оптимального паркового простору.

3) Добір асортименту для створення ландшафтних композицій відповідно до тематичної спрямованості функціональної зони та ролі насаджень у формуванні її об'ємно-просторової композиції.

Для реалізації концепції ландшафтної організації території парку імені О. С. Пушкіна було заплановано заходи, виконання яких сприятиме адаптації об'єкта до сучасних умов із збереженням цілісності його фітоценотичної та об'ємно-просторової структури:

1) Проведення робіт, спрямованих на покращення сучасного стану насаджень.

2) Організація функціональних зон парку, які задовольнятимуть рекреаційні потреби його відвідувачів.

3) Реконструкція планувальної структури та архітектурних елементів декоративного та утилітарного призначення.

4) Реконструкція насаджень.

5) Створення тематичних композицій.

У концепції реконструкції насаджень закладено максимальне відтворення тематичної спрямованості парку за рахунок різних засобів ландшафтної архітектури, використовуючи прямі та опосередковані засоби вираження ідейного навантаження. Відповідно до проектних пропозицій, рослини як елемент паркового простору здебільшого виконують роль опосередкованих засобів та підкреслюють стилістику тематичних композицій, зокрема в зонах дитячого відпочинку. Однак символічне значення рослин у різних функціональних зонах набуває різного значення.

Загалом на території парку передбачено формування таких функціональних зон:

1. «Пушкінський сад»;
2. Центр дитячої творчості;
3. «Галявина казок»;
4. «Лукомор'є»;
5. «Таємничий ліс»;
6. «Зелений театр»;
7. Активного відпочинку та спорту;
8. Тихого відпочинку;
9. Сімейного відпочинку;
10. Господарської.

У 2015 році було проведено роботи із перепланування дорожньо-стежкової мережі північно-західної частини парку. Варто зауважити, що сформовані в результаті реконструкції елементи дорожньо-стежкової мережі повністю співпадають з тими, що були запроектовані І. О. Жуковським та реалізовані на початку ХХ ст. (рис. 3.14), що безумовно, є важливим в контексті культурно-історичного значення об'єкта.

Особливе місце серед дослідних об'єктів займає Голосіївський парк ім. М. Рильського, адже територія парку є частиною природного лісу, який оточував Київ із півдня. Місцевість Голосіїв пам'ятна тим, що в 1631 р. Києво-Печерський архімандрит Петро Могила заклав тут перший із відомих в Україні парк. З часом штучно створені насадження злилися з навколишнім лісом. Голосіївський парк імені М. Рильського розташований у південній частині міста Києва, у Голосіївському районі. Парк закладено у 1957 році (архітектори В. Е. Ладний, З. Г. Хлебникова, інженер Н. В. Перстяков та інші). Територію парку охороняють з 1960 року (постанова Ради Міністрів УРСР № 105 від 29.01.1960 р.), як парк-пам'ятку садово-паркової архітектури, з 1972 р. — як парк-пам'ятку садово-паркового мистецтва місцевого значення (постанова колегії Держкомітету УРСР з охорони природи № 22 від 26.07.1972 р.), а з 2013 року — як

ППСПМ загальнодержавного значення (наказ Міністерства екології та природних ресурсів № 249 від 10.06.2013 р.). Нині землі парку (140,9 га) без вилучення входять до території національного природного парку «Голосіївський» [72].

У 1964 році парку надали ім'я видатного українського письменника М. Т. Рильського, який упродовж 1951–1964 рр. жив і працював в Голосієво. А у 1965 році на території парку було встановлено пам'ятник учасникам оборони Києва 1941 р. Він являє собою стелу з граніту та стилобату заввишки 5,5 м. (автор — архітектор В. Л. Суворов). Пам'ятник перебуває на державному обліку як пам'ятка історії та культури. Пам'ятник Максиму Рильському (скульптор П. Остапенко та архітектор О. Стукалов) був встановлений лише у 2003 р. біля центрального входу в парк (рис. 3.15). Одночасно із встановленням пам'ятника реконструйовано головний вхід до парку і встановлено новий фонтан.

Біля північної межі парку по вул. М. Рильського, будинок 7 у 1968 році було відкрито літературно-меморіальний музей М. Рильського, де жив і працював поет. В той же час перед будинком-музеєм було встановлено пам'ятник М. Т. Рильському — бронзовий бюст на гранітному

Рис. 3.14. Суміщені схеми парку ім. О. Пушкіна сучасного функціонального зонування і планувальної структури з планом І. О. Жуковського

Рис. 3.15. Пам'ятник Максиму Рильському в однойменному парку. Фото 2012 р.

Рис. 3.16. Ставок в парку М. Рильського. Фото 80-х рр.

постаменті заввишки 2,7 м (скульптор А. А. Ковальов). Біля перетину вул. Потехіна і 40-річчя Жовтня визначено місце для встановлення пам'ятника воїнам-інтернаціоналістам, де нині встановлено камінь із меморіальною табличкою (2008 р.).

Своєрідною композиційною віссю парку є каскад із чотирьох ставків площею близько 6 га, розміщений уздовж Горіховатської долини. Ставки оснащені човновими станціями та оглядовими майданчиками. Голосіївський парк має розгалужену мережу доріжок, тут розміщені містечко атракціонів, дитяча ігротека та майданчики,

літній кінотеатр, павільйони для ігор, танцмайданчик тощо. Рельєф парку складний, перепад висот між найвищою та найнижчою відмітками місцевості становить близько 68 м.

Із 140,9 га території парку 122,2 га займають насадження. За даними КПУЗН Голосіївського району м. Києва 2014 року, асортимент рослин, які зростають на території парку ім. М. Рильського налічує 94 таксони.

Парк ім. М. Островського — міський парк площею 4,11 га, який розташований у Солом'янському районі міста Києва, уздовж Повітрофлотського проспекту між Київським національним університетом будівництва і архітектури та Солом'янською площею. Парк закладений в 1961 році. У 1971 році в парку було встановлено пам'ятник Миколі Островському (рис. 3.16) за проектом скульптора В. Клокова.

У 2006 р. був розроблений проект реконструкції парку, а впродовж 2007 р. було проведено реконструкцію паркової території — оновлено покриття доріжок, освітлення, встановлено нові лавки та урни (рис. 3.17), оновлено літню естраду, встановлено систему поливу, реконструйовано центральний вхід, обладнано дитячий майданчик, побудовано громадський туалет, а також побутове приміщення.

У межах території парку знаходиться церква, яка обумовлює формування сакральної зони. Основні елементи планувальної структури парку сформовані з використанням регулярних прийомів, а композиційна центральна вісь проходить вздовж території з південного заходу на північний схід. Насадження парку ім. М. Островського представлені 40 таксонами, серед яких *Acer platanoides* L., *Tilia cordata* Mill., *Betula pendula* Roth., *Picea pungens* 'Glausa' та інші види, типові для паркових насаджень Києва.

У 2016 році в межах програми декомунізації погруддя М. О. Островському демонтовано, як чекіста, бійця підрозділів ЧОН («Частини особого призначення» — рос.), який брав участь у боях з Армією УНР та у каральних операціях проти цивільного населення на Ізяславщині [154]. Такі обставини, ймовірно, призведуть до зміни функціонального призначення парку.

Рис. 3.18. Центральна алея парку ім. М. Островського. Фото 2011 р.

Рис. 3.17. Погруддя М. Островському
Фото 2011 р.

3.3 Особливості формування меморіальних парків воєнної тематики

Категорія парків воєнної тематики є найбільшою і налічує дев'ять об'єктів, більшість з яких присвячені подіям Другої світової війни (виключенням є парк «Таращанець» та парк ім. Воїнів-інтернаціоналістів). Наймасштабнішим об'єктом є парк «Слава», віднесений до об'єктів природно-заповідного фонду України як парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення, затверджений рішенням виконкому Київської міськради № 363 від 20.03.72 р. [33].

Парк «Слава» розташований в Печерському районі м. Києва, між вул. Лаврською та Дніпровським узвозом. З півдня обмежений валами Старої Києво-Печерської фортеці, нижня частина парку межує з історичною місцевістю — Аскольдова могила. Головний вхід до парку розташований зі сторони площі Слави. Територія парку охоплює 19,4 га [72].

На основі даних літератури встановлено, що ця територія у XIX ст. належала управлінню Київської фортеці, а у 1894 році за ініціативи її коменданта, генерала артилерії А. В. Аносова на цьому місці був закладений невеликий парк громадського призначення, площа якого становила 4 га. Було висаджено дерева і кущі різних видів, прокладено пішохідні доріжки, побудовано дерев'яні містки і павільйони, встановлено лави для відпочинку, на краю обриву побудовано веранду з буфетом, перед нею влаштовано невеликий фонтан з дерев'яним басейном (первісне планування не збереглося). Кошти на створення та утримання саду виділило місто, гроші були зібрані

також серед військовослужбовців київського гарнізону та заможних киян (зокрема, купець Л. Бродський пожертвував 500 рублів, А. В. Аносов за свій рахунок обладнав у саду спортивний майданчик). Відомий як сад ім. А. В. Аносова, або Аносовський сад (офіційно — кріпацький Комендантський дитячий сад), парк став надзвичайно популярним серед мешканців м. Києва [148]. Після від'їзду в 1899 р. генерала в Санкт-Петербург сад поступово занепав. На початку XX ст. його трохи впорядкували, так як він був обраний скаутами як місце проведення їх щорічного традиційного свята — Дня пам'яті Святого Георгія (23 квітня). У 1916 році військове відомство зобов'язало всі частини місцевого гарнізону, що мали оркестри, по черзі влаштовувати в саду в теплу пору року щоденні музичні тригодинні концерти. У травні 1919 р. Київський губвиконком вирішив відвести під кладовище «жертв контрреволюції» місце на схилах Аносівського саду. 29 грудня 1919 року тут в братській могилі поховано 42 загиблих, серед яких — письменники І. Михайличенко і В. Чумак. Поховання зруйновані були в 1933 р. в результаті зсуву [47, 148].

В 40–60-х роках XX ст. щодо парку відбулися значні зміни: у 1940 р. цей парк вже називали Кіровським, у 1951 р. його площу за рахунок сусідніх ділянок було розширено до 7,3 га, а напередодні 40-річчя Жовтневої революції постановою Ради Міністрів і Центрального Комітету Компартії України від 02.03.1956 р. № 230 на його території затверджено збудувати пам'ятник та присвоїти йому назву «Парк Вічної Слави воїнам Великої Вітчизняної війни» [47, 148]. Проектування парку було доручено інституту «Київпроект». Згідно з його актом обстеження, територія на той час вже була спланована та засаджена деревами, на ній були розташовані дерев'яні торгівельні

павільйони, дитячий ігровий майданчик, частина асфальтованих алей, одноповерховий житловий будинок, який відповідно підлягав знесенню. У 1956–1957 роках було розроблено два варіанти проектних пропозицій щодо організації меморіального комплексу, які передбачали влаштування головної алеї від вул. Цитадельної (нині — вул. Лаврська). Однак впроваджено було третій варіант проекту, згідно з яким головна алея починалася на розі вул. Цитадельної та Дніпровського спуску (нині — вул. Алея Героїв Крут), від площі Слави (Рішення Київської міської Ради № 41/702 від 25.01.2007 р.) [77]. Таким чином, вже влітку 1957 року було розпочато певні реконструктивні роботи: вул. Цитадельна (Лаврська) була розширена, покрита асфальтом, а біля центрального входу в парк було облаштовано вхідний майданчик [47, 148].

Композиційним центром всього комплексу, як і було передбачено проектним завданням, став монумент Вічної Слави у вигляді 27-метрового обеліску (в деяких джерелах — 26 м, [148]) (рис. 3.19) на могилі Невідомого солдата, перенесеної з Лютизького плацдарму, над якою й нині палає вічний вогонь. Від входу до монумента побудували широку алею, яку обсадили з двох сторін щільним 2,5-метрової висоти 3-рядним боскетом з *Carpinus betulus* L. (архітектори А. М. Мілецький, В. В. Бакланов, Л. В. Новіков, скульптор І. Г. Першудчев, архітектор-озеленювач Г. Чередниченко).

Уздовж алеї, яку назвали Алеєю Героїв, було облаштовано 34 поховання різних за званням військових — від старшини до генерал-полковника — серед яких 12 Героїв Радянського Союзу (М. П. Кирпонос, А. Н. Вітрук, Д. І. Турбін та ін.), які були перенесені з Байкового і Лук'янівського кладовищ, Аскольдової могили, з деяких парків

і площ міста [148, 111]. Нині цей комплекс поховань є пам'яткою історії [33]. Урочисте відкриття пам'ятника відбулося 6 листопада 1957 р. (рис. 3.20–3.22) [148].

Навколо обеліску було влаштовано оглядовий майданчик із кам'яними сходами, що серпантинном ведуть до нижньої частини парку. У 1965 р. ліворуч від парку «Вічної Слави» був побудований Палац піонерів і школярів (рис. 3.23), котрий в комплексі із парком утворив один із цікавих архітектурних ансамблів Києва [47, 111].

У 1966 році площа парку становила 9,5 га [47], а в 1972 році згідно з рішенням виконкому міськради від 20.03.72 р. № 363 парк «Вічної Слави» (нині «Слава») оголошено парком-пам'яткою садово-паркового мистецтва місцевого значення площею 7,3 га [70].

Упродовж розвитку парку у ньому було здійснено декілька реконструкцій. Так, на початку 70-х рр. за спеціальним проектом був виконаний великий комплекс протизсувних заходів по всій терасі пішохідної дороги парку з влаштуванням великої кількості підпірних стінок, водостоків, дренажів, водонепроникного покриття [79].

До 30-річчя перемоги над нацистською Німеччиною у 1975 році було закладено Алею міст-героїв від вул. Січневого Повстання (нині вул. Лаврська) до пам'ятника на могилі Невідомого солдата.

У 1982 році головним управлінням робіт із житлово-цивільного і комунального будівництва «Київпроект» було розроблено та втілено проект реконструкції та впорядкування пішохідної алеї і прилеглих схилів від парку «Вічної Слави» до Українського державного музею Великої Вітчизняної війни, метою якого було реконструювати наявну прогулянкову дорогу, так звану Фестивальну алею, з облаштуванням шістьох огля-

Рис. 3.19. Обеліск Вічної Слави на могилі Невідомого солдата. Фото 1966 р. [47]

Рис. 3.21. Маршал СРСР В. І. Чуйков запалює Вічний вогонь на могилі Невідомого солдата. Фото 1957 р. [162]

Рис. 3.20. Відкриття пам'ятника Вічної Слави. Фото 1957 р. [162]

Рис. 3.22. У день відкриття пам'ятника Вічної Слави на могилі Невідомого солдата тисячі киян прийшли вшанувати пам'ять загиблих героїв. Фото 1957 р. [162]

дових майданчиків та майданчиків для відпочинку, поліпшення поверхневого водовідводу, продовження прогулянкової дороги до ландшафтного парку, влаштування гранітних сходів уздовж Лаврської стіни та нових сходів від Обеліску вниз до пішохідної алеї [79].

У 1984–1985 рр, з нагоди 40-річчя визволення Києва від нацистських загарбників, відбулася реконструкція парку за проектом ГУ «Київпроект» (архітектор А. М. Мілецький). Після проведення капітального ремонту та благоустрою парку, в ході якого площу парку було розширено до 18 га, було оновлено оформлення входів, замінено огорожу, паркові лавки, світильники, покриття алей і доріжок (рис. 3.24–3.25) [148, 111, 80].

Відповідно до проекту було реконструйовано вхід на майданчик та алею, рівень якої було піднято на 40 см, а на могилах встановлено нові плити, ліквідовано квітники. Площу біля Обеліска з Меморіалом Невідомому Солдату було розширено, проведено реконструкцію алей міст-героїв (встановлення гранітних кілець міст-героїв, посадку *Picea pungens* 'Glauca' замість *Quercus robur* L.). У за-

Рис. 3.23. Палац піонерів і школярів. Фото 1967 р. [163]

Рис. 3.24. Головна алея у парку Вічна Слава. 1973 р. [162]

Рис. 3.25. Вид на алею у парку Вічна Слава. 1987 р. [162]

значених частинах парку було також влаштовано покриття із гранітних плит, а в зоні алеї на схилах Дніпра та загалом на території парку — замінено дорожньо-стежкове покриття. Проектом також передбачено було установку спеціальних лавок і питних фонтанчиків (фактично був один у зоні Алеї міст-героїв), реконструкцію поливочного водопроводу, освітлення, зокрема підсвітки меморіалу та могил, розчищення і одерновку укосів колишнього Петровського валу з боку парку, реконструкцію насаджень парку з видаленням дерев, а також влаштування басейну, однак останній задум не був реалізований [80].

У 1988 році частково було реставровано звернені у бік парку вали і bastiони Києво-Печерської цитаделі (архітектори Д. Воронов, А. Колесніков): відновлено трав'яні ескарпи, на валанг Спаського bastiону прокладено прями

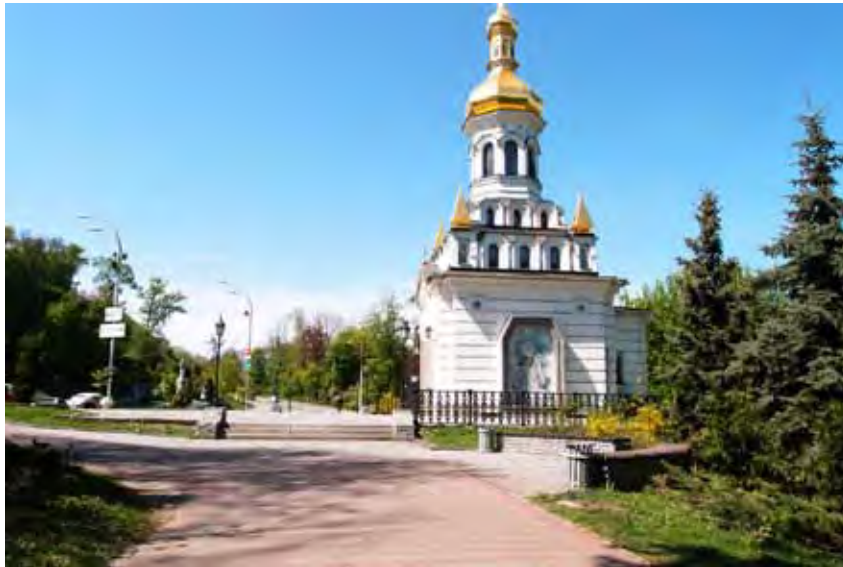

Рис. 3.26. Каплиця на честь 2000-річчя Різдва Христового. Фото 2013 р.

гранітні сходи. Проведено заходи щодо благоустрою та озеленення території з розчищенням від природніх насаджень дніпровських схилів і з організацією оглядових зон і майданчиків.

У 1994 році рішенням Київради від 17.02.94 р. № 14 було уточнено площу парку, яка на той час становила 19,4 га [70].

Під час проведення реконструкції парку у 2000–2002 роках, яка була приурочена 55-тій річниці Перемоги, було здійснено впорядкування приєднаної до парку середньої наддніпрянської тераси, де була прокладена прогулянкова дорога від «Аскольдової могили» до стін Лаври. Також перед головним входом у парк з боку площі Слави було зроблено нове покриття круглої аванплощі, на Алеї міст-героїв замінено екземпляри *Picea pungens* 'Glauca', а верхню і нижню тераси парку було з'єднано гранітними сходами.

При вході в північно-західній частині парку навпроти «Аскольдової могили» на кошти Громадського фонду святого Андрія Первозванного було споруджено каплицю на честь 2000-річчя Різдва Христового (рис. 3.26), (архітектор Н. Жаріков, художник-монументаліст Л. Мешкова).

Також в цій же частині парку під час реконструкції за проектом ТОВ «Печерськ Інвест» територію нижньої тераси парку було розчищено від чагарників, влаштовано доріжки, споруджено дитячий майданчик із гойдалками на оглядовому майданчику (рис. 3.27–3.28) та альтанку (рис. 3.29), а на межі з вул. Алея

Рис. 3.27. Дитячий майданчик у парку «Слава». Фото 2015 р. ►

Героїв Крут у 2001 році було встановлено скульптуру Леоніду Бикову, яка присвячена військовим льотчикам [148].

Разом з тим, у 2001–2002 роках на навколишній території площею близько 5,66 га, яка згодом отримала назву «дендропарк», було висаджено значну кількість декоративних деревних рослин.

Між дитячою зоною та каплицею було закладено Калиновий гай пам'яті жертв голодомору 1932–1933 років (рис. 3.30–3.32). У 2006–2007 роках було проведено капітальний ремонт покриття та протизсувні заходи за матеріалами ГУ «Київ-проект» [93].

Рішенням від 25 січня 2007 року Київська міськрада виділила в оренду ділянку парку «Слава» площею 0,77 га для будівництва на ньому Меморіалу пам'яті жертв голодоморів в Україні (нині перейменованій у «Меморіал жертв Голодомору» [1]). Передбаченого розпорядженням Президента України від 2002 року і указами Президента України від 2005 і 2006 років [148]. Комплекс було побудовано за проектом народного художника України А. Гайдамаки та архітектора Ю. Ковальова, а народний художник України М. Сядристий підібрав цитати з творів політичних діячів минулого.

Рис. 3.28. Гойдалки на оглядовому майданчику у парку «Слава». Фото 2015 р.

Будівництво розпочато було у серпні 2008 року, а вже до 75-х роковин Голодомору (22 листопада 2008 року) було відкрито першу чергу Меморіалу (рис. 3.33), а саме три основні її частини: «Свіча пам'яті», Зала пам'яті та Алея «чорних дошок», на яких розміщено назви населених пунктів,

Рис. 3.29. Альтанка у парку «Слава». Фото 2014 р.

Рис. 3.30. Калиновий гай. Меморіал пам'яті жертв голодоморів в Україні. Фото 2015 р.

що постраждали у роки Голодомору [139]. 24 серпня 2009 року за розпорядженням Кабінету Міністрів України в підземному Залі пам'яті було відкрито для відвідування музей «Меморіал пам'яті жертв голодоморів в Україні».

18 лютого 2010 року музей отримав статус Національного. Друга черга Меморіалу, яка передбачала спорудження сходів до Дніпра і окремої будови музею на нижньому майданчику Панкратієвого Яру, до цього часу не реалізована [148].

Окрім того, у 2008 році біля підніжжя Спаського бастиону Києво-Печерської цитаделі також було облаштовано дитячі майданчики та пішохідний місточок від парку до Палацу дітей та юнацтва.

Упродовж 2009 року комплекс відвідували президенти країн: Австрія, Фінляндія, Білорусь, Бразилія, Грузія, а також почесні гості із Канади, які за традицією висаджували кущ калини в Калиновому гаю, біля кожного з яких було встановлено спеціальні меморіальні таблиці.

9 травня 2010 в кінці лівого боку Алеї міст-героїв був відкритий пам'ятник тричі Герою Радянського Союзу, маршалу авіації Івану Кожедубу (скульптори О. Шлапак, Є. Карпов,

Рис. 3.31. Сакральні знаки біля Калинового гаю. Фото 2015 р.

Рис. 3.32. Хрести в зоні Калинового гаю. Фото 2012 р. ►

архітектор Л. Малий). Передбачалося, що цей пам'ятник стане початком Алеї Воїнської Слави із 40 пам'ятних знаків видатним українським воєначальникам [157]. Її створення було приурочено до 70 річниці Пам'яті жертв Другої світової війни, яке відзначалося у 2015 році.

1 травня 2013 року на Алеї Воїнської Слави було відкрито бюсти двічі Героїв Радянського Союзу: Г. Берегового, С. Амет-Хана, а 21 вересня 2013 року — С. Ковпака і А. Федорова (рис. 3.34), які були командирами парти-

занських загонів [100]; 5 листопада 2013 року — маршала бронетанкових військ П. Рибалко та генерала армії І. Черняхівського [101].

Важливим аспектом формування парку «Слава» упродовж його розвитку були посадки дерев, які здійснювали різні політичні діячі. Так, у верхній частині парку в 2000 р. за участю Кучми Л. Д., Плюща І. С., Зайця І. О. було висаджено рядову посадку з *Sorbus aucuparia* 'Pendula', пізніше — Янукович В. Ф. приймав участь у створенні таких же посадок вздовж доріжок на схилах пар-

Рис. 3.33. Меморіал жертв Голодомору. Фото 2012 р.

ку (рис. 3.36); у 2011 р. вздовж Фестивальної алеї за участю Попова О. П. та Довгого О. С. було висаджено групи з *Picea pungens* 'Glauca' (рис. 3.35); у 2013 році — Азаров М. Я. в зоні Алеї Слави разом зі школярами здійснював посадки *Picea abies* (L.) Karst.

Нині догляд за територією парку «Слава» проводять працівники КПУЗН Печерського району м. Києва. За їх документами площа парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва становить

19,4 га. Тоді як в реєстрі об'єктів благоустрою зеленого господарства Печерського району за 2011 та 2016 р. знаходимо: «парк Вічної Слави — 17,25 га, дендропарк — 5,66 га, парк на схилах Дніпра — 17,83 га» [153], а в інших джерелах літератури та на інформаційній таблиці парку — 18,34 га [148]. Меморіал пам'яті жертв голодомору в Україні» займає 2,21 га. Таким чином, на території парку «Слава» розташовано нині дві тематичні зони, які

Рис. 3.34. Пам'ятні бюсти двічі Героїв Радянського Союзу С. Ковпака і А. Федорова на Алеї міст-героїв (нині — Алея Воїнської Слави). Фото 2015 р.

Рис. 3.36. Будівництво меморіального комплексу Українського державного музею історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років (нині Національний музей історії України у Другій світовій війні). Фото 1979 р. [162]

Рис. 3.35. Меморіальні посадки *Sorbus aucuparia* 'Pendula' та *Picea pungens* 'Glauca' на схилах парку «Вічна Слава». Фото 2015 р.

Рис. 3.37. Вид на монумент «Батьківщина-мати» з Ландшафтного парку ім. Є. Вучетича (нині Печерський ландшафтний парк). Фото О. Примаченко, 1982 р. [162]

створені в різні історичні періоди, що поєднані трагізмом подій, яким присвячені.

Для парку характерний складний рельєф, оскільки він розташований на верхній та середній Наддніпровських терасах. Співвідношення функціональних зон парку наступне: меморіальна — 36,5 % від загальної площі парку, зона тихого відпочинку — 60 %, дитяча — 1,8 %, господарська — 0,7 %, сакральна — 0,8 %. Для меморіальної зони парку характерне регулярне планування, для прогулянкової — пейзажне. Загалом у парку використано панорамну композиційну побудову. Паркові насадження представлені переважно листяними деревними масивами, особливо в нижній частині парку, а також у меморіальній зоні парку — регулярними композиціями із хвойних деревних рослин та стриженими живоплоти з *Carpinus betulus* L.

Важливим меморіальним об'єктом воєнної тематики є меморіальний комплекс Національного музею історії України у Другій світовій війні, який розташований у Печерському ландшафтному парку. На момент створення цей парк називався «Ланд-

шафтний парк ім. Є. В. Вучетича» на честь видатного радянського скульптора-монументаліста. Формування парку як продовження смуги міських парків на схилах Дніпра під час будівництва обумовлено створенням зазначеного музею в центрі комплексу біля підніжжя монумента-скульптури «Батьківщина-мати» (скульптор В. Бородай). У створенні споруди брали участь скульптори, архітектори, велика група інших фахівців, учених, робітників різних галузей. Задум утілює життя Київський завод ім. Паризької Комуни (рис. 3.36– 3.37). Для пересування людей і технічного обслуговування скульптури в середині було змонтовано два ліфти — похилий і вертикальний, а також обладнано майданчики для огляду [64].

9 травня 1981 року відбулося урочисте відкриття меморіального комплексу Генеральним секретарем ЦК КПРС Л. І. Брежнєвим.

Під час створення парку схили між Києво-Печерською Лаврою, новим музеєм та Набережним шосе впорядкували, проклали доріжки, влаштували майданчики для відпочинку та сходи, розбили газони і квітники. У центральній частині парку на відкритій території було збудовано

так зване «Співоче поле» на якому споруджено сцену, обладнані лави для глядачів, від нього — каскад сходок до Дніпровської набережної. Упродовж багатьох років, починаючи з 1985 року на території парку проводиться щорічна виставка квітів (рис. 3.38).

Рис. 3.38. Співоче поле. Фото 1984 р. [162]

Із початку 1990-х р. поняття Печерський парк та Співоче поле злилися воедино і стали місцем проведення культурно-масових заходів, фестивалів, виставок, концертів. Так, з 2004 року за ініціативи організатора групи «Воплі Відоплясова» Олега Скрипки проводять щорічний етнічний фестиваль «Країна мрій», наприкінці серпня на честь святкування Дня Незалежності проводять виставку тематичних квіткових композицій (рис. 3.39), пізніше — виставку хризантем, а під Новий Рік — виставку льодових фігур і льодових квітів.

Печерський ландшафтний парк обслуговує КПУЗН Печерського району м. Києва. Він має площу 32, 91 га, а меморіальний комплекс площею 10 га з 2010 року підпорядковується Національному музею історії України у Другій світовій війні, що входить до десяти музейних установ України, безпосередньо підпорядкованих Міністерству культури і туризму України [155].

У меморіальній зоні Печерського ландшафтного парку шлях до головної споруди розпочинається від колишньої Московської брами Старої Печерської фортеці XVIII століття. Звідси пролягає широка алея, що відкриває панораму на музейне містечко, у якому розміщені музеї, які присвячені різним воєнним періодам в історії України та інші тематичні об'єкти: пам'ятник загиблим у Другій світовій війні, майданчик військової техніки, люнет Печерської цитаделі Київської фортеці та інші.

На території меморіального комплексу переважають відкриті простори із газонним покриттям, на яких зростають групи із *Picea pungens* 'Glauca', *Picea pungens* Engelm. та *Juniperus sabina* L.; біля майданчика військової техніки — групи із *Betula pendula* Roth.; на схилах біля «Дороги війни» — солітерні та рядові посадки та групи із *Viburnum opulus* L., паралельно Алеї міст-героїв

Рис. 3.39. Експозиція щорічної Виставки квітів на «Співочому полі». Фото 2011 р.

вздовж верхньої алеї — живопліт із *Cornus alba* (L.) *Opiz* та інших видів. На західних схилах від монумента наявні масиви за участю *Acer platanoides* L., *Robinia pseudoacacia* L., *Acer pseudoplatanus* L., *Ulmus laevis* Pall., а також екземплярів *Quercus rubra* L., *Pinus sylvestris* L.; рядові посадки *Aesculus hippocastanum* L., *Picea abies* (L.) Karst.; групи за участю *Physocarpus opulifolia* (L.) Maxim., *Deutzia scabra* Thunb. та *Forsythia suspensa* (Thunb.) тощо (див. додаток А). Молоді посадки представлені екземплярами із *Picea pungens* 'Glauca' із північно-східному плато від монумента.

На території Меморіалу відбуваються численні заходи, пов'язані із подіями минулої світової війни [132]. Таким чином, нині Печерський ландшафтний парк є поліфункціональним меморіальним комплексом, який поєднує в собі поряд із меморіальною, культурно-просвітницьку та прогулянкову функції, відіграє надзвичайно важливу роль у культурному житті не лише Києва, а й України.

Парк «Перемога», заснований у 1965 році на честь перемоги у Другій світовій війні за проектом групи архітекторів, в яку входили М. І. Гречина, В. І. Єжов, І. Я. Жилкін, О. І. Заваров, С. М. Вайнштейн та І. В. Мезенцев [162]. Як запевняють краєзнавці, до 1868 року тут був густий ліс, але за указом імператора Олександра II ділянку, де зараз парк, віддали Артилерійському відомству в безкоштовне користування: тут розміщувалися військові частини і лазарети, які функціонували до 1941 року [136].

Для будівництва парку Управлінню зеленої зони м. Києва було відведено земельну ділянку площею близько 81 га на північ від Броварського шосе за рахунок лісів першої групи Старо-Дарницького лісництва рішенням № 354 від 19 березня 1963 року виконавчого Комітету Київської міської Ради депутатів [96]. Проект організації парку розроблений АКБ-3 «КИЇВЗНДІЕП». Головним архітектором був Прокопчук Л. А., окрім нього у проектуванні приймали участь Гашпар Н. Є., Охріменко В. Я. та Стеценко Л. В. Згідно з актом обстеження на той час північна частина території була заболочена, там знаходився березовий гай, який у поєднанні з хвойними насадженнями створював виразний пейзаж, а загалом більша частина південної частини території була зайнята сосновими насадженнями. Проектом не було передбачено очищення русла меліоративного каналу, тому значна частина парку підтоплювалась [96]. Окрім того, у воді каналу потрапляли паливно-мастильні та інші шкідливі речовини, які негативно впливали на стан рослин. Під час проектування було максимально враховано наявний рельєф. Під час будівництва парку передбачено вирубку дерев лише для влаштування паркових доріжок та атракціонів.

Основним елементом композиції став Курган «Безсмертя», який завершував перспективу головної алеї парку (скульптор Стукалов О. К., архітектор Сніцарьов А. А.), встановлений на честь героїв, які віддали життя за свободу і незалежність в роки Другої світової війни (рис. 3.40). Він насипаний із землі, яку привезли комсомольці із солдатських і партизанських могил, залишених війною в різних місцевостях колишнього СРСР та інших країн Європи, у тому числі з братських могил Яновських лісів (Польща).

Урочище відкриття меморіалу відбулося 21 червня 1967 року. За десять років після встановлення відбулася реконструкція меморіалу, в результаті якої було влаштовано гранітні підпірні стінки (рис. 3.41) та встановлено орден Перемоги. На початку 80-х років у парку було встановлено коло огляду заввишки 30 м, з якого і сьогодні можна спостерігати панорами київського лівобережжя. Поруч із Курганом було розташовано пам'ятник загиблим партизанам, які захищали Київ.

У 1999 році рішенням Київради від 02.12.99 р. № 147/649 було оголошено ботанічною пам'яткою природи ділянку території, де зростає група дерев бука лісового, розташовану в північно-східній частині парку [70].

Парк мав власну дирекцію. У 1969 р. директором парку «Перемога» В. І. Горбачем було видано проектне завдання на розробку читально-шахматно-шахового павільйону, який мав бути розташований північніше зони атракціонів у зеленому масиві. Його проект розробляли зональний науково-дослідний і проектний інститут типового і експериментального проектування житлових і громадських будівель. За матеріалами Державного архіву м. Києва впродовж розвитку парку в 1966 р. було розроблено проект зимового павільйону, 1979 році — споркомплексу, згідно з

▲ Рис. 3.40. Курган Безсмертя.
Фото 1967 р. [162].

Рис. 3.41. Курган Безсмертя.
Фото 1980 р. [162] ►

архівними даними ГУ «Києвпроект»; 1985 р. — передпроектні пропозиції щодо благоустрою території, 1986 р. — кінно-спортивної бази; 1989 р. — спортивний комплекс із тенісними кортами [93, 96].

На честь 60-річчя визволення України у 2004 та 2008 роках було проведено реконструкцію парку за проектом О. О. Джунь, згідно з яким передбачалося два етапи її проведення. Під час першого етапу був реконструйований парадний вхід, центральна алея, Курган Безсмертя та створено дитячі майданчики, викладено доріжки, реформовано водні плеса. Неподалік від входу було встановлено сонячний годинник і споруджено кам'яністі гірки, кожна з яких має символічне значення. Після завершення реконструктивних робіт територія парку збільшилась і на теперішній час становить близько 66,56 га. Збільшення площі відбулось за рахунок очищення меліоративного каналу та влаштування великого озера.

Деталізуючи проектні рішення реконструкції, слід розпочати з території центрального вхо-

ду, де розміщувався танцювальний майданчик (рис. 3.42), який згідно з проектними пропозиціями був реконструйований у п'ять композицій із каменів, що обмежені підпірними стінками з пісковику та рваного граніту й знаходяться на підвищенні (рис. 3.43). Поблизу рокарію розміщений сонячний годинник, який вірно показує час два тижні до та після 9 травня (рис. 3.44).

Партери, що розмістили перед Курганом були присвячені перемозі. Основними елементам візерунків є салют, лавровий вінок та інші атрибути перемоги (рис. 3.45). Квітникові партери, які розміщені за Курганом символізували мир, щастя, свободу. Візерунки даних квітникових партерів

◀ Рис. 3.42. Танцювальний майданчик центрального входу парку «Перемога». Фото Джунь О. О., 2003 р.

◀ Рис. 3.44. Сонячний годинник вхідної частини парку «Перемога». Фото Джунь О. О., 2004 р.

Рис. 3.43. Вид на центральний вхід до парку «Перемога» з Колеса огляду. Фото Джунь О. О., 2008 р. ▶

Рис. 3.45. Центральна алея парку «Перемога» та Курган «Безсмертя». Фото Джунь О. О., 2007 р.

були створені на основі фресок Михайлівського Золотоверхого Собору, які на жаль, там не збереглися, але їх можна побачити в іконографічних джерелах. Нині на їх місці влаштований великий розарій.

Вісь партерів на центральній алеї спрямована на групову посадку *Quercus robur* L., від яких відходить двобічна алея з дворядною посадкою екземплярів *Aesculus hippocastanum* L. Алею створено ще у 1974 році, а під час реконструкції було проведено санітарну обрізку, посадку проріджено, за рахунок чого створені сприятливіші умови зростання дерев, що залишились, та покращено загальні естетичні якості алеї в цілому.

У 2005 році ліворуч від головного входу було встановлено пам'ятник «Жінкам війни» (скульптор О. А. Радіонов, архітектори Е. В. Лещенко, К. С. Черній) [144]. Ліворуч від скульптури —

Рис. 3.46. Пам'ятник прикордонникам у парку «Перемога». Фото Г. Салай 2016 р. [136]

меморіальні таблиці, на яких поетапно розписані основні події Другої світової війни. Головною особливістю цієї реконструкції стало збереження радянської архітектури та деяких принципів формування паркового середовища. Зокрема помпезність, монументальність архітектури та всіх композицій, використання яскравих кольорів, переважно червоного.

У 2012 році було встановлено пам'ятник «Матері-Вдові» (скульптори Балог А. С. та Добрянський К. В., архітектор Черній К. С., керівник проекту Чепелик В.В.) народним коштом української громади за підтримки Українського фонду культури й Київської міської ради та висаджено «Алею прикордонників» [118, 168]. У 2013 році було встановлено на її початку зі сторони головної алеї пам'ятник на честь воїнів, які загинули під час охорони кордонів України (рис. 3.46)

(скульптори І. Мельничук та В. Білей). Позував скульпторам прикордонник, який служив тоді у військовій частині в Бортничаях, а собаку ліпили зі пса-прикордонника із залізничного вокзалу. Поряд у 2012–2013 роках за проектом ДП «Київінжпроект» ПАТ «Київпроект» було проведено реконструкцію та благоустрій частини території парку, в результаті якої організовано куточок військової техніки [1]. У 2014 році лідерами Районного об'єднання старшокласників «Дніпро» праворуч від меморіальної площі з Курганом було висаджено Калинову алею Героям України ХХІ століття.

У травні 2016 року ліворуч від входу до парку було встановлено скульптурну композицію «Люди війни» (скульптор О. Моргацький), прототипами якої стали Герой Радянського Союзу генерал І. І. Селіфонов і стрілець-радист А. Ф. Коломєйцева [144].

На території парку, окрім оглядового колеса (рис. 3.47), розташовано багато різних атракціонів переважно у вхідній частині парку ліворуч від головної алеї, а також мотузковий парк «Sky park», літня сцена та глядацький зал на відкритому повітрі; праворуч від алеї — спортивний майданчик; тролейний парк «Тролленд» — у північній частині парку. Окрім того, наявні дві будівлі, в одній із яких розміщена дирекція парку та клуб «Номе», в другій — льодова ковзанка «Крижинка», дитячо-юнацька спортивна школа по хокею «Торнадо» та ін.

Деревні насадження парку представлені 115 таксонами на рівні виду деревних рослин за дослідженнями 2012 року. Панівними є насадження *Pinus sylvestris* L. (рис. 3.48), *Quercus robur* L., *Acer platanoides* L., *Acer saccharinum* L., *Betula pendula* Roth., *Aesculus hippocastanum* L. (рис. 3.49), *Salix alba* L. та ін. У парку наявні молоді посадки: *Catalpa bignonioides*

Рис. 3.47. Оглядове колесо у парку «Перемога». Фото 2016 р.

Walt., *Prunus cerasifera* subsp. *pissardii* (Carrišre) Dost 1, *Populus bolleana* Louche; у північній частині парку — *Aesculus hippocastanum* L., *Tilia cordata* Mill.; у вхідній — багато культиварів хвойних та листяних деревних рослин: *Juniperus scopulorum* 'Skyrocket', *Juniperus sabina* 'Glauca', *Juniperus chinensis* 'Stricta', *Thuja occidentalis* 'Sunskit', *Spiraea japonica* 'Shirobana',

Spiraea japonica 'Goldflame' та багато інших (див. додаток А).

Характеризуючи сучасну містобудівельну ситуацію варто зауважити, що парк «Перемога» розташований у Лівобережній частині Києва, поряд із станцією метро «Дарниця» та готелем «Братислава», а територія обмежена проспектами Визволителів та А. Навої, вулицями Будівельників та Генерала Жмаченка. Балансоутримувачем його території площею 66,56 га є КПУЗН Дніпровського району м. Києва.

Згідно з Реєстром парків м. Києва станом на 01.01.2016 р. парк «Перемога» є парком культури і відпочинку [155]. Функціональне зонування паркової території і співвідношення зон між собою наступне: меморіальна зона парку становить 6 % від загальної площі парку, зона тихого відпочинку — 81 %, фізкультурно-оздоровча — 4,5 %, дитяча — 5,0 %, господарська — 0,8 %, сакральна — 1,7 %, зона громадського обслуговування — 1,0 %.

Розташування парку в житловому районі зумовлює високе рекреаційне навантаження, більшість відвідувачів приходять з дітьми, таким чином вхідна зона парку виконує розважальну функцію, а меморіальна є зоною активного відпочинку молоді (молодь використовує спуски Кургану для катання на роликах і скейтах). Варто зазначити, що фактично парк поєднує дві протилежні функції — розважальну та меморіальну. Таким чином, як і попередній досліджуваний об'єкт, парк «Перемога» можна віднести до поліфункціональних меморіальних

Рис. 3.48. Масив із *Pinus sylvestris* L. у парку «Перемога». Фото 2016 р.

Рис. 3.49. Північна дворядна алея із *Aesculus hippocastanum* L. у парку «Перемога». Фото 2016 р.

парків, які поряд із основною меморіальною функцією виконують низку інших, інколи і протилежних за тематикою.

Парк ім. Ф. Пушиної створений на честь військового фельдшера, лейтенанта медичної служби Радянської армії, Героя Радянського Союзу (1944, посм.) Феодори Пушиної (1923–1943 рр.). Під час бою за визволення Києва вона винесла з палаючого будинку (поблизу ст. м. Святошин) понад 30 поранених бійців, а потім сама постраждала від полум'я. Похована на Святошинському кладовищі, а у 1975 році у Києві на її честь названо вулицю та було закладено однойменний парк. У 2008 році проведено реконструкцію парку, в ході якої замінено мощення дорожньо-стежкової мережі, встановлено лави та елементи дитячого ігрового майданчика (рис. 3.50–3.52). З 2012 року парку було надано назву ім. Ф. Пушиної [128]. У 2016 році було реконструйовано центральний майданчик (рис. 3.53) та меморіальну таблицю, встановлено спортивне обладнання, нові урни та лави, реконструйовано старі та створено «кармани» для них, здійснено нові посадки *Sorbus aucuparia* L., *Platanus acerifolia* (Aiton) Willd., *Catalpa bignonioides* Walt.

Нині парк виконує функцію парку відпочинку районного значення, площа становить згідно з даними КПУЗН Святошинського району 5,27 га [155].

На основі дубово-соснових насаджень було закладено зелені насадження парку. Серед них є як екземпляри віком більше 60 років, так і молоді екземпляри, зокрема *Catalpa bignonioides* Walt., *Prunus cerasifera* subsp. *pissardii* (Carrière) Dost l., *Syringa vulgaris* L. та *Robinia pseudoacacia* L. Переважаючими є *Tilia cordata* Mill., *Acer platanoides* L., *Pyrus communis* L., *Quercus robur* L. та *Betula pendula* Roth. (рис. 3.54).

Парк ім. М. Потапова розташований у житловому масиві Микільська Борщагівка, був названий на честь генерал-майора танкових військ Потапова Михайла Івановича (1902–1966 рр), командувача 5-ю армією Південно-Західного фронту, війська якої захищали Київ у перші місяці радянсько-німецької війни в 1941 році. Однак із вересня 1941 по квітень 1945 року перебував у німецькому полоні, потім був поновлений в лави Радянської Армії, тому відношення до цієї особистості залишається нині суперечливим. Парк створений у 1975 році, нині його площа становить 5,13 га [150], а за іншими даними — 5,37 га [155].

Планувальна структура парку має регулярний характер, основною композиційною віссю якої є центральна алея, яка перетинає декілька бічних, що розділяють парк на своєрідні невеликі ділянки. Вздовж центральної алеї розміщена рядова посадка *Populus nigra* var. *italica* Münchh. [180], яка на момент закладання парку, ймовірно, була по обидва боки алеї, однак частина дерев випала (рис. 3.55). В місцях перетину головної алеї з бічними алеями та доріжками створено декілька кільцевих відкритих площ.

Композиція насаджень на сьогодні порушена, однак в окремих місцях ще лишилися елементи первинної об'ємно-просторової структури, що вирізнялася монументальністю та може стати дендроосновою при реконструкції. Так, на одній із площ парку знаходиться солітерна посадка *Picea abies* (L.) Karst., а навколо неї — групи за участю *Salix alba* 'Pendula' та *Acer platanoides* 'Globosum' (рис. 3.56). Ця композиція вирізняється монументальністю первинного задуму, однак внаслідок відпаду деяких її складових цілісність порушилася. Загалом насадження представлені 30 таксонами, серед яких найпоширенішим є *Acer platanoides* L. Значна частка насаджень представле-

◀ Рис. 3.50. Дитячий майданчик на території парку ім. Ф. Пушиної. Фото 2012 р.

Рис. 3.51. Спортивний майданчик у парку ім. Ф. Пушиної. Фото 2016 р. ▼

▲ Рис. 3.52. Елементи дорожньо-стежкової мережі та лава в парку ім. Ф. Пушиної, встановлені в результаті реконструкції 2008 р. Фото 2012 р.

Рис. 3.53. Оформлення центрального майданчика в парку ім. Ф. Пушиної після реконструкції 2016 р. Фото 2016 р. ▶

Рис. 3.54. Деревна група на фоні екземпляру *Pinus sylvestris* L. в парку ім. Ф. Пушиної. Фото восени 2012 р.

на такими видами, як: *Acer saccharinum* L., *Aesculus hippocastanum* L., *Tilia cordata* Mill. та *Populus nigra* var. *italica* Münchh.

На території парку знаходиться також кафе «Оленка», бювет, дитячий ігровий та спортивний майданчики, місця відпочинку, сховище (рис. 3.57). Незважаючи на незадовільний стан деяких елементів паркового простору, парк є важливим осередком рекреації мешканців житлового масиву та виконує функції парку відпочинку.

Парк «Партизанська слава» закладений в 1970 р. на основі соснового масиву (рис. 3.58) — частини Микільського лісового масиву, яка була включена до меж Дарницького району міста у 1965 р. для організації районного парку культу-

ри і відпочинку. Авторами проекту були архітектори В. Г. Маєвська, В. І. Крайник, В. П. Спірідонов та дендрологи Є. М. Гребенюк, О. О. Скрибченко [37].

Композиційним центром парку «Партизанської слави» стала меморіальна зона з Музеєм партизанської слави (з 2008 року), амфітеатр для проведення традиційних зустрічей колишніх бійців і командирів партизанських загонів і з'єднань. В цій зоні було організовано підзони — партизанський арсенал із землянками, партизанське вогнище [152]. Також встановлено пам'ятний знак на честь бойової співдружності партизанських бригад у роки Другої світової війни (рис. 3.59). Нині парк «Партизанська слава» відноситься до об'єктів природно-заповідного фонду України як регіональний ландшафтний парк місцевого значення, оголошений рішенням Київради від 17.02.94 р. № 14. Парк «Партизанська слава» є найбільшим меморіальним об'єктом м. Києва, площа якого становить 115 га.

Окрім зони урочисто-масових заходів, у парку виділяють ще шість функціональних зон: видовищних та культурно-освітніх заходів, експозиційно-тематична, спортивна, відпочинку дітей, тихого відпочинку, господарська. Тут збережені ландшафти природного лісу (див. рис. 3.62), які доповнені парковими елементами. Насадження парку представлені 48 таксонами на рівні виду, серед яких *Quercus robur* L., *Quercus rubra* L., *Tilia cordata* Mill., *Fraxinus excelsior* L., *Acer platanoides* L., *Acer saccharinum* L. та ін. Частка території, яка знаходиться під озелененням становить 88,8 % [37]. Привертають увагу основні паркові дороги: велика

Рис. 3.55. Центральна алея парку ім. генерала Потапова. Фото 2016 р. ►

соснова алея та велике прогулянкове кільце. Також розташоване містечко атракціонів, літній кінотеатр, церкви та храм, декоративний басейн, майданчик для вигулу та дресирування собак, гірки для катання на велосипедах, дитячі та спортивні майданчики, декілька ресторанів та кафе, добре впорядковані озера [126, 94, 81] (рис. 3.60). Важливим елементом спортивної зони є мотузковий парк SEICLAR, влаштований на деревах *Pinus sylvestris* L. (рис. 3.61).

У вхідній зоні парку знаходиться фонтан та квітникові композиції, які змінюються щороку (рис. 3.62). Таким чином, парк «Партизанська слава» наразі є поліфункціональним об'єктом, який, поряд з меморіальною, виконує низку інших функцій.

Парк ім. Воїнів-інтернаціоналістів закладений у 1992 р. з нагоди 18-ої річниці виводу радянських військ із Афганістану є міським парком, в якому відкрито пам'ятник воїнам-інтернаціоналістам. Для створення пам'ятника використали справжній військовий афганський автомобіль (рис. 3.63), який приймав участь у бойових діях на території Республіки Афганістан у складі 1461-го окремого трубопровідного батальйону 40-ї армії. Машину використовували для охорони трубопроводу пального для радянських військ від Кушке до Пшендату. Після виводу радянських військ із

Рис. 3.56. Солітерна посадка *Picea abies* (L.) Karst. на центральній площі парку імені генерала Потапова. Фото 2012 р. ►

◀ Рис. 3.57. Дитячий майданчик у парку ім. генерала Потапова. Фото 2016 р.

Рис. 3.59. Центральна алея в парку «Партизанської слави» та пам'ятний знак на честь бойової співдружності партизанських бригад у роки Другої світової війни. Фото 2012 р.

Рис. 3.58. Екземпляри *Pinus sylvestris* L., які збереглися після створення парку «Партизанська слава». Фото 2012 р.

Рис. 3.60. Природне озеро на території парку «Партизанська слава». Фото 2012 р. ▼

Рис. 3.61. Мотузковий шлях у «Парку пригод «Seiclar» на території парку «Партизанська слава». Фото 2012 р. ▼

▲ Рис. 3.62. Вхідна зона парку «Партизанська слава». Фото 2012 р.

▲ Рис. 3.63. Пам'ятник воїнам-інтернаціоналістам. Фото 2012 р.

Афганістану ця машина несла службу у Київському військовому окрузі. Щорічно до пам'ятного меморіалу загиблим військовослужбовцям проводиться урочисте покладання квітів [149, 117].

Панівними видами насаджень парку є *Aesculus hippocastanum* L., *Acer saccharinum* L., *Betula pendula* Roth., *Tilia cordata* Mill. Молоді екземпляри представлені *Acer platanoides* 'Royal Red', *Tilia cordata* Mill., *Catalpa bignonioides* Walt. та ін. У 2015 році [109] у парку було проведено часткову реконструкцію дорожнього покриття у вхідній частині парку та висаджено екземпляри *Platanus acerifolia* (Aiton) Willd., *Syringa vulgaris* L., *Forsythia suspensa* (Thunb.) та ін.

Загальна площа парку — 6,5 га. На його території знаходиться Ольгинська церква, збудована у 1988 р., спортивний майданчик та майданчики для короткочасного відпочинку. Важливими функціональними елементами парку також є відкритий амфітеатр, два дитячих майданчики та бювет (рис. 3.64–3.65). Таким чином, як і більшість розглянутих вище об'єктів, парк ім. Воїнів-інтернаціоналістів виконує різні функції районно-парку та має важливе рекреаційне значення.

Парк «Моряків» розташований серед промислової забудови на Рибальському півострові, у Подільському районі між Київською гаванню та вул. Електриків. У 1920–1930-ті роки тут утворилася промислова зона, найвідомішим підприємством якої був суднобудівний завод «Ленінська кузня», на якому було побудовано і спущено на воду в листопаді 1935 р. головну визначну пам'ятку досліджуваного парку — монітор «Железняков» — річковий артилерійський броньований корабель, який в роки Другої світової війни воював у водах Дніпра, Дунаю, Чорного і Азовського морів [116]. На Рибальському острові він був встановлений та відкритий 30 липня 1967 року як пам'ятник

невтомній праці суднобудівельників та героїзму моряків (рис. 3.66–3.67).

У 2003 році з метою вшанування пам'яті моряків — героїв Другої світової війни — парку було присвоєно сучасну назву. На території парку «Моряків» встановлено також пам'ятний знак на честь геройського екіпажу човна «Вірний» (рис. 3.68) та меморіал «Вічна пам'ять морякам-підводникам загиблим у морі» (рис. 3.69). У 2013 році було перенесено із Поштової площі пам'ятник «Загиблим морякам Дніпровської флотилії під час оборони Києва», створений у 1979 році (скульптори М. К. Вронський, О. П. Скобліков, арх. І. С. Ланько) [33, 35] та встановлено на місці спортивного майданчика. Разом із тим було проведено реконструктивні роботи й у самому парку: влаштовано меморіальний майданчик із ФЕМ, встановлено нові та реконструйовано наявні елементи благоустрою, створено нові посадки деревних рослин (*Aesculus hippocastanum* L., *Prunus cerasifera* subsp. *pissardii* (CarrіSre) Dostl, *Spiraea japonica* 'Macrophylla' тощо), квітники та газонне покриття.

Парк «Таращанець» сформований навколо скульптурної композиції «Екіпажу бронепоезда «Таращанець»». Монумент присвячений екіпажу однойменного бронепоезда, який під час громадянської війни (1917–1919 рр.) та боїв за стратегічно важливий Дарницький залізничний вузол, у серпні 1919 р. упродовж шести діб обороняли його від військ А. І. Денікіна. Екіпаж, що складався з матросів-чорноморців та робітників, був блокований білогардійськими військами, які запропонували здатися. Відхиливши цю пропозицію, члени екіпажу бронепоезда підірвали бронепоезд, а самі загинули. У парку розміщено пам'ятний камінь з описом цієї події (рис. 3.70). Пам'ятник їм був поставлений у 1974 році (скульптор В. І. Зноба, архітектор Е. А. Пильник). До цього

Рис. 3.64. Дитячий майданчик на території парку ім. Воїнів-інтернаціоналістів. Фото 2012 р.

Рис. 3.65. Спортивний майданчик та Ольгинська церква (на дальньому плані). Фото 2016 р.

у 1963 році територію передано місту, було знесено паркани і відкрито для відвідування парк, який назвали «Парк ім. XXI з'їзду КПРС», а в 1981 році був перейменований на «Таращанець» (повна

Рис. 3.66. Монітор «Железняков» у 1945 р. Фото Хряккіна Н. [127]

Рис. 3.67. Монітор «Железняков» на Рибальському півострові. Фото 1966 р. [47]

назва «Парк ім. екіпажу бронепоезда «Таращанець» [147]. В центрі парку знаходиться пам'ятник екіпажу бронепоезда «Таращанець». Від пам'ятника радіально розходяться алеї з лавками, а по периметру парку є вимощені доріжки. У складі насаджень парку переважно представлені дерева та кущі листяних видів (96 %). Загальна кількість дерев — 618, кущів — 350 [147].

Рис. 3.68. Пам'ятний знак на честь героїського екіпажу човна «Вірний». Фото 2012 р

Рис. 3.69. Меморіал «Вічна пам'ять морякам-підводникам загиблим у морі». Фото 2012 р.

У 2009–2010 роках біля входу в парк було проведено часткову реконструкцію парку: встановлено інформаційні стенди з історією парку та проведено підсадку молодих дерев *Acer platanoides* L., *Tilia cordata* Mill. та ін. У 2015 році було реконструйовано

Рис. 3.70. Пам'ятний камінь на території парку «Таращанець». Фото 2012 р.

центральному площу парку, дорожньо-стежкову мережу, квітникове оформлення та встановлено нові елементи благоустрою.

Парк розташований в Дарницькому районі міста Києва, в місцевості Нова Дарниця між вулицями Сормовською, Севастопольською, Костянтина Заслонова та Ялтинською. Варто зауважити, що парк мав статус парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення, який набув згідно з рішенням виконкому Київської міської ради від 20.03.1963 р. № 363. Нині у переліку територій та об'єктів природно-заповідного фонду м. Києва станом на 01.01.2014 р. цей парк не зазначений [156], однак у деяких джерелах ще є така стара інформація [147]. Відповідно до переліку пам'ятників, які підлягають демонтажу [154], скульптурна композиція «Екіпажу бронепоезда «Таращанець» має бути демонтована, оскільки присвячена особам, причетним до встановлення радянської влади в Україні. Як зазначається у джерелах літератури, він є одним із пам'ятників мону-

ментального мистецтва національного значення, які були зараховані до цієї категорії з ідеологічних міркувань, тому перелік таких пам'яток буде уточнено [33]. Таким чином, основний елемент, який обумовлює меморіальну ідею парку, ймовірно, буде ліквідовано, що може призвести до зміни його функціонального призначення.

Підсумовуючи особливості формування меморіальних парків воєнної тематики, варто звернути увагу на їх значну частку серед меморіальних парків, однак поряд із тим виконання ними інших функцій. Відстежуючи історію формування та передумови створення меморіальних парків, стає зрозумілою велика увага до саме такої тематики. Основною передумовою створення парків воєнної тематики були події Другої світової війни, головним чином перемога над нацистськими військами. Важливим, поряд з власне закінченням військових дій та вшануванням пам'яті загиблих, була пропаганда тоді правлячих політичних сил — комуністів, основною тезою яких була «радянська армія всіх сильніша», а також виховання «єдиного радянського народу», що ціною величезних людських жертв виборює перемогу Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Необхідно було проводити щорічні зібрання, присвячені вшануванню пам'яті загиблих, тому формувалися центральні площі значних розмірів, а основним елементом планувальної структури була центральна алея. Однак із часом, потреба киян та гостей міста у місцях рекреації зростала, що обумовлювало трансформацію територій меморіальних парків, формування нових функціональних елементів, або цілих зон, як правило, несумісних з меморіальною функцією об'єкта. Трансформація функціональних зон, планувальної структури та об'ємно-просторової композиції меморіальних парків воєнної тематики впродовж їх більше ніж півстолітньої історії призвела до

зменшення композиційного значення центральних елементів та поступової їх деградації на більшості об'єктах. Переважна кількість меморіальних парків воєнної тематики виконує роль районних парків, які, як правило, окрім меморіальної включають такі функціональні зони як прогулянка, дитяча, спортивна та культурно-просвітницька. Така ситуація обумовлює необхідність проведення комплексного оцінювання їх сучасного стану для формування раціональних напрямів їх використання на сучасному етапі.

3.4 Парки, присвячені ювілейній події та їх культурно-ідеологічне значення

Парк «Кіото» закладений на знак дружніх відносин у 1972 році відразу після підписання договору про співпрацю та розвиток міст — столиці України Києва та Кіото. У 1981 році українська делегація зробила місту Кіото офіційний подарунок — кольоровий керамічний куб зі стилізованими зображеннями Києва і зразками українського орнаменту. Цей подарунок і до сих пір зберігається під скляним куленепробивним ковпаком перед будівлею муніципалітету японської столиці. Японська сторона відповіла на дружній жест українських колег, подарувавши Києву Дзенську пагоду (рис. 3.71) з барельєфами Будди Шакьямуні, яку встановлено в парку [157]. Територія парку має перепад висот 9,5 м. У 1993 р. насадження парку включали 91 таксон на рівні виду деревних рослин. Упродовж наступних майже двадцяти років на території парку реконструктивні роботи майже не проводили.

Рис. 3.71. Пагода на центральній площі парку Кіото.
Фото 2012 р.

Перші роботи, спрямовані на реконструкцію парку, розпочали в 2011 році. В ході робіт був відреставрований наявний місток та побудовано другий, у ставок пустили воду. Біля пагоди, за порадою японських фахівців, поставили дерев'яний чайний будиночок, а навкруги встановили тематичні ліхтарики (рис. 3.72).

Третього вересня 2011 року відбулося урочисте відкриття реконструйованого парку за участю міської адміністрації, де була присутня делегація з Кіото (мер зі своїми колегами). Кульмінацією свята стало висаджування «сакур» (екземпляри *Prunus serrulata* 'Kanzan'). Київська алея японських декоративних вишень мала б стати протяжністю 1,8 км та однією з найдовших в Європі. Проте довжина алеї 987 метрів і станом на 2014 рік кількість екземплярів *Prunus serrulata* 'Kanzan' становить 360 шт. (рис. 3.73).

В 2014 році на території парку було виявлено 1665 дерева, з них 427 особин роду *Acer* L., 410 екземплярів *Pinus sylvestris* L., а також 6110 кущів, серед яких переважна кількість екземплярів *Juniperus sabina* L. (4667 шт.), *Forsythia europaea* Deg. et Bald. (463 шт.), *Spiraea japonica* L. (367 шт.), *Symphoricarpos alba* (L.) Blacke (258 шт.) та інші.

Парк «Борців за свободу і незалежність України» займає площу 40,6 га та розташований в Деснянському районі житлового масиву Троєщина. Закладений на честь відзначення 10-ї річниці незалежності України в серпні 2001 року згідно з розпорядженням Київської міської адміністрації [153]. Централь-

ний майданчик розміщений на штучно створеному підвищенні, для чого було спеціально завезено ґрунт та виконано одерновку схилів, влаштовано сходи з одним пандусом, які підводять до меморіального каменю від входу (рис. 3.74). У вхідній частині парку «Борців за свободу та незалежність України», розміщені симетрично чотири екземпляри *Thuja occidentalis* L., однак три з них станом на 01.10. 2015 року знаходилися у незадовільному стані.

Імовірно, що задумом авторів було підкреслити за рахунок форми крони цього виду регулярність меморіальної композиції. Окрім того, на території парку у 2014–2015 роках було створено рядові посадки із *Tilia cordata* Mill., *Prunus vulgaris* Mill., *Aesculus hippocastanum* L., *Quercus robur* L., *Quercus rubra* L., *Acer platanoides* L., *Acer negundo* L.

Рис. 3.72. Меморіальна зона парку Кіото.
Фото 2016 р.

Рис. 3.73. «Алея Сакур» в парку Кіото [161]

Рис. 3.74.
Вид на
майданчик із
пам'ятним
каменем у
парку «Борців
за свободу та
незалежність
України».
Фото 2015 р.

Саджанці у рядових посадках розміщені хаотично, без композиційного задуму та символічного навантаження. Значна частина посадок не прийнялася та знаходиться у незадовільному стані. Переважну ж частину території парку займає луч-

на рослинність та насадження із *Populus deltoides* Marshall; від вхідної частини ведуть ґрунтові дороги в пляжну зону.

Отже, із досліджуваних парків до групи меморіальних парків, що присвячені ювілейній

події віднесено два об'єкти (парки «Кіото» та «Борців за свободу і незалежність України»). Обидва закладені з нагоди святкування ювілейної події, але їх ідейний задум дуже відрізняється: завданням першого є відтворення японської стилістики, а основною функцією є формування осередку рекреації для місцевих жителів, другого — вшанування пам'яті борців за свободу України, що споріднює його з парками воєнної тематики.

3.5 Парки, розташовані на місці поховань та перспективи їх використання

Важливим меморіальним та історико-культурним об'єктом є парк «*Аскольдова могила*», який розташований в історичній частині м. Києва. Аналізуючи історію створення об'єкта доцільно звернути увагу на літописні джерела, які відносять події, пов'язані з Аскольдовою могилою, до IX століття, коли Києвом правили князі Аскольд і Дір. За легендою, поблизу цього місця у 882 році князь Олег убив київських князів Аскольда і Діра. Перший з них, як вважається, був похований на місці загибелі. В X ст. тут була збудована дерев'яна церква, а в XI – Миколаївський монастир (християнське ім'я Аскольда було Миколай) [50].

За даними М. Захарченка, на цьому місці до 1518 року було оране поле, що отримало назву «Довга нива», яке належало Печерському монастирю. У графічних зображеннях й архівних матеріалах XVIII-XIX ст. зустрічаються відомості про різні сади Києва, зокрема про закладання винограднику на території Аскольдової могили. Перші відомості щодо розведення на території Аскольдової могили виноградного саду відносять до 1751–1770 рр. [68].

У 1810 р. за проектом архітектора О. І. Міленського була збудована кам'яна Миколаївська церква-ротонда, яка збереглася до нашого часу (рис. 3.75–3.76). Церква неодноразово була написана художниками, зокрема і Т. Г. Шевченком, який виконав її в акварелі у 1846 р. (див. рис. 3.75).

Біля церкви була дзвіниця, а навкруги церкви-ротонди з давніх часів знаходилося кладовище, яке з другої половини XIX ст. стало місцем поховання заможних та видатних громадян міста (рис. 3.77–3.78). Тут, зокрема, були могили видатного театрального діяча, засновника Київського російського драматичного театру М. М. Соловцова і відомого військового льотчика П. М. Нестерова. Кладовище вирізнялося красою склепів-капиць.

У 1918 році тут були поховані студенти, які загинули в бою з більшовиками під Крутами. Пізніше був встановлений меморіал (рис. 3.79). У 1943 році Аскольдова могила була одним із місць поховання солдат, загиблих в боях за визволення Києва. Пізніше ці поховання перенесли на різні кладовища міста [71].

У 1935–1936 роках, коли у Києві масово знищували церкви, було прийнято рішення про організацію на Аскольдовій могилі парку. За час його існування тут неодноразово проводились реконструкції. Зокрема, церкву-ротонду в 1930-х рр. за проектом П. Ющенка було перебудовано у шаховий павільйон (рис. 3.80), а інші споруди зруйновано (нині — церкву відновлено (рис. 3.81). Проект формування парку передбачав створення системи круглих терас, широких сходів у напрямі річки. Як декоративні елементи планувалося використати фонтани та скульптури, однак більшість із запланованих заходів не було виконано.

Планування частини парку можна віднести до регулярного типу планування ландшафту, де

Рис. 3.75. Церква-ротонда на території Аскольдової могили в акварелі Т. Г. Шевченка, 1846 р. [102]

домінантною архітектурною спорудою є церква і розташовані системи терас і алейних посадок на них. Регулярні елементи ландшафту (рядові посадки) зустрічаються також вздовж деяких доріжок. Інша частина парку має ландшафтний тип планування [71].

Наразі площа парку становить 23,5 га, перепад висот становить 24 м. Загальна площа території, відведена під озеленення становить більше 80 %. Насадження в парку представлені 65 таксонами дерев і кущів: 6 хвойних і 59 листяних. Серед листяних — 35 видів дерев, 20 кущів, 1 ліана. Масиви насаджень утворені *Acer platanoides* L., *Fraxinus excelsior* L., *Ulmus laevis* Pall., *Robinia pseudoacacia* L., *Tilia cordata* Mill., *Populus nigra* L. й інших видів. Більшість дерев у сучасних насадженнях парку молодші за 70–50 років. Насадження мають велику зімкнутість крон. Майже щороку в парку проводили підсадки дерев, внаслідок чого тут з'явилися куртини з *Larix decidua* Mill., *Phellodendron amurense*

Рис. 3.76. Миколаївська церква-ротонда на листівці А. Піхтера, початок ХХ ст. [127]

Rupr., *Gymnocladus dioica* (L.) K. Koch, є культивар *Fraxinus excelsior* L., *Cotelpa. bignonioides* Walt., *Thuja occidentalis* L., *Juniperus sabina* L. та *Juniperus virginiana* L. [71, 37].

Парк «Аскольдова могила» оголошено парком-пам'яткою садово-паркового мистецтва місцевого значення Рішенням виконкому міськради від 20.03.72 р. № 363 та Рішенням Київради від 17.02.94 р. №15, а розпорядженням Київської міської державної адміністрації від 17.05.2002 р. № 979 «Межі історико-культурних заповідників і зон охорони пам'яток історії та культури на території м. Києва» оголошена історичною місцевістю [68, 72]. Нині парк «Аскольдова могила» підпорядковується КПУЗН Печерського району [155].

Національний історико-меморіальний заповідник «Бабин Яр» — це всесвітньо відоме місце трагедії, що стала символом Голокосту, найбільший інтернаціональний цвинтар в Україні, де в роки окупації Києва (1941–1943 рр.) було розстріляно понад 100 тисяч мирних гро-

◀ Рис. 3.77. Некрополь на Аскольдовій могилі.
Фото поч. XX ст. [163]

Рис. 3.80. Миколаївська церква-ротонда, після
перебудови у шаховий павільйон.
Фото другої половини XX ст. [144] ▼

▲ Рис. 3.78. Некрополь на Аскольдовій могилі.
Фото 1906 р. [163]

▲ Рис. 3.81. Миколаївська церква-ротонда.
Фото 2015 р.

◀ Рис. 3.79. Меморіал героям Крут.
Фото 2015 р.

мадян, військовополонених, підпільників, партизанів, заручників, членів ОУН, психічнохворих та ін. [130] (рис. 3.82). Центральною подією в історії Бабиного Яру стали масові акції із знищення єврейського населення м. Києва 29–30 вересня 1941 р. Більшість тіл було спалено за наказом німецького командування у 1943 році.

У перші роки після звільнення Києва Бабин Яр зовні не змінювався. Місцеві жителі знаходили обгорілі рештки загиблих. Тоді ж було поставлене питання про увічнення пам'яті загиблих. 13 березня 1945 р. Раднарком і ЦК Компартії України прийняли постанову № 378 «Про спорудження монументального пам'ятника на території Бабиного Яру», але цей план не було реалізовано.

У 1950-х роках було прийнято рішення засипати Бабин Яр та створити там парк, для чого його було загачено греблями та замулено пульпою з Петрівського цегельного заводу. До трагічних подій 1961 року тут знаходився один із найбільших в Києві ярів — завдовжки близько 2,5 км, завглибшки — понад 50 м. По його дну протікав однойменний струмок, який взято в теперішній час в колектор [124]. 13 березня 1961 р. ця пульпа прорвала греблі і затопила велику територію на Куренівці, при цьому загинуло кілька сотень киян. Після цього схили й дно яру було заново сплановано, висаджено дерева й кущі, прокладено шосе (шляхом, яким пульпа просувалася на Куренівку у день

Рис. 3.82. Фото німецького військового фотографа Й. Гьоле, зроблене в Бабиному яру на початку жовтня 1941 р. [102]

трагедії). У яру розбито алеї, влаштовано парк, в обрисах і рельєфі якого вже дуже мало схожого на колишній Бабин Яр.

У 1972–1976 роках неподалік від протитанкового рову, де закатували військовополонених наприкінці 1941 р., був зведений пам'ятник у вигляді скульптурної групи жертв фашизму. Спочатку пам'ятник хотіли встановити на місці масових розстрілів неподалік ст. м. «Дорогожичі», але після засипки яру в 1961 році насипні ґрунти не могли витримати такий масивний монумент. Пам'ятник вирішено було встановити на твердому ґрунті між двома місцями масових розстрілів: самим яром за вул. Мельникова і протитанковим ровом за вул. Дорогожицькою. Також врахували і той факт, що з протилежної сторони вул. О. Теліги був Сирецький концтабір, на території якого теж

було вбито велику кількість людей. Тривалий час цей пам'ятник лишився єдиним монументальним втіленням трагедії Бабиного Яру [105, 104].

За ініціативою президента Єврейської ради України, голови фонду «Пам'ять Бабиного Яру» І. М. Левітаса, Київською міською державною адміністрацією 13.03.1999 р. було створено комісію, за результатами роботи якої складено окремий протокол, пунктами якого передбачено розробку історико-містобудівного опорного плану території Бабиного Яру з прилеглими територіями для уточнення місць масового розстрілу населення, встановлення охоронних меж. Пізніше Постановою Кабінету Міністрів України від 01.03.2007 року № 308 «Про Державний історико-меморіальний заповідник «Бабин Яр» комплекс пам'яток в урочищі Бабин Яр у м. Києві було оголошено заповідником із віднесенням його до сфери управління Міністерства культури і туризму України. У 2008 році розпочато реконструкцію насаджень, доріжок та садово-паркового обладнання. У 2009 р. комплекс пам'яток в урочищі Бабин Яр було вже передано до Українського інституту національної пам'яті, за поданням якого Указом Президента України № 258 від 24.02.2010 року Державному історико-меморіальному заповіднику «Бабин Яр» було надано статус Національного [115].

У 2011 році Державним підприємством «Всеукраїнський науково-методичний та дослідно-інформаційний центр архітектурної спадщини» (ДП «ВНМДІЦАС») на замовлення дирекції заповідника розроблена науково-проектна документація «План організації території Національного історико-меморіального заповідника «Бабин Яр», який у 2012 р. було рекомендовано до затвердження в установленому порядку Міністерством культури України. За вишукуваль-

ними матеріалами територія НІМЗ «Бабин Яр» складається із трьох земельних ділянок загальною площею 28,2 га, відведених Заповіднику на праві постійного користування для експлуатації та обслуговування його території, відповідно до рішення Київської міської ради від 28.10.2010 р. № 204/5016. З них дві — містяться на півночі від трасування вул. Мельникова, а третя — на півдні, неподалік Державного історико-меморіального заповідника «Лук'янівське кладовище». Перша ділянка (ділянка № 1) орієнтовною площею 20,9 га, складної конфігурації в плані охоплює паркову зону між наземним павільйоном станції метро «Дорогожичі» і алеєю, що пролягає кругом схилу яру від пам'ятного знаку жертвам Куренівської трагедії 1961 р., простягаючись на схід до урочища Кирилівський гай; умовно розміщена між вулицями Олени Теліги, Мельникова та Герцена. Друга ділянка (ділянка № 2) орієнтовною площею 1,05 га включає так звану Дорогу скорботи — пішохідну алею від вулиці Мельникова до пам'ятного знаку «Менора», із прилеглою обабіч територією, обмеженою ділянками №№ 44–46 та № 42 по вулиці Мельникова. Третя ділянка (ділянка № 3) орієнтовною площею 6,2 га — це наявна меморіально-експозиційна зона, яка охоплює майже всю територію кварталу між вулицями Мельникова, Олени Теліги, Дорогожицькою та Оранжевською і обслуговується КПУЗН Шевченківського району [155].

На території всього НІМЗ «Бабин Яр» розташовано багато пам'ятників загиблим та інші пам'ятні елементи, більшість з яких є об'єктами культурної спадщини [33, 105].

Головною пам'яткою парку є пам'ятник радянським громадянам та військовополоненим солдатом і офіцерам Радянської Армії (рис. 3.83), розстріляним німецькими фашистами в Баби-

ному яру — створений і відкритий у 1976 р. по вул. Дорогожицькій (скульптори М. Г. Лисенко, А. П. Вітрик, В. В. Сухенко, арх. А. Ф. Ігнащенко, Н. К. Іванченко, В. Н. Іванченков) [114]; є пам'яткою історії національного значення [33]. Перед пам'ятником — три бронзові плити з написом на трьох мовах (українській, російській та ідіш): «Тут в 1941–43 роках німецько-фашистськими загарбниками було розстріляно більше ста тисяч громадян міста Києва і військовополонених».

Він виконує роль головної домінанти парку, біля якої кожного року 29 вересня відзначають День пам'яті всіх жертв Бабиного Яру. До підніжжя пам'ятника кладуть квіти та проводиться також загальноміський інтернаціональний мітинг, на якому виступають представники національно-культурних суспільств: українських, єврейських, російських, польських, циганських, татарських, а представники релігійних конфесій православних, католиків, мусульман проводять свої молитви. Закінчуються дні пам'яті урочисто-траурним концертом.

Іншими пам'ятками парку є :

1. Пам'ятний знак Менора — (автори: Ю. Паскевич, Я. Левич, О. Левич, Б. Гіллер), присвячений євреям, які загинули у Бабиному Яру під час Другої світової війни (рис. 3.84). Встановлений у 1991 році у 50-ту річницю першого масового розстрілу євреїв на межі території колишнього Єврейського цвинтаря, колишнього Кирилівського православного цвинтаря та одного з відрогів Бабиного Яру; об'єкт культурної спадщини (наказ по Комітету від 16.05.1994 № 10) [33];

2. Пам'ятний хрест розстріляним членам ОУН та поетесі О. Телізі — встановлений у 1992 р. на честь 50-тої річниці розстрілу О. Теліги та її соратників;

Рис. 3.83. Пам'ятник громадянам СРСР і військовополоненим солдатам і офіцерам Радянської Армії. Фото 2016 р.

3. Пам'ятник дітям, розстріляним у Бабиному Яру в 1941 р. (скульптор В. Медведєв, архітектори Р. Кухаренко і Ю. Мельничук), встановлений у 2001 р. по вул. О. Теліги біля виходу зі станції метро «Дорогожичі»; об'єкт культурної спадщини, наказ Головного управління охорони культурної спадщини від 25.09.2006 №53 (рис. 3.85) [33].

4. Пам'ятник Герою України київській підпільниці Т. Маркус (скульптор В. Медведєв та арх. Є. Костін), встановлений у 2009 році на розі вулиць О. Теліги та Дорогожицької з ініціативи Єврейської ради України та фонду «Пам'ять Бабиного яру» і особисто його голови І. Левітаса.

5. Пам'ятник українським оstarбайтерам та жертвам нацизму — скульптурна композиція «Пам'ять заради майбутнього» (скульптори П. П. Боцвин, Т. В. Давидова, арх. А. А. Мороз), встановлена у 2005 р. біля перетину вулиць Дорогожицької та Оранжерейної, зі символічним

Рис. 3.84. Менора, встановлена до 50-річниці трагедії у Бабиному Яру. Фото 2012 р.

Рис. 3.85. Пам'ятник дітям, розстріляним у Бабиному Яру. Фото 2012 р.

зображенням концтабору та написами «Пам'ять заради майбутнього» і «Світові, знівеченому нацизмом» встановлений у 2005 році. Апостроф у слові «Пам'ять» зроблено у вигляді латинської літери «и» («українці») зі штампом «Ost» («остарбайтери»).

6. Три могильних насипи над урвищем із чорними металевими хрестами, встановленими невідомим автором. На одному з них створений напис: «І на цьому місці вбивали людей в 1941 р. Господи упокой їх душі».

7. Пам'ятний хрест розстріляним священнослужителям за заклики до захисту Вітчизни від фашистів — встановлений в 2000 р. неподалік від «Мінори», на колишньому Кирилівському православному цвинтарі з написом: «На цьому місці 6 листопада 1941 р. були розстріляні священнослужителі архімандрит Олександр Вишняков і протоієрей Павло за заклики до захисту Вітчизни від фашистів».

8. Пам'ятний знак жертвам Куренівської трагедії 1961 р. — встановлений у 2006 р. до її 45-тої роковини.

9. Камінь на ознаку спорудження єврейського центру «Спадщина» — встановлений у 2001 р.

10. Склеп родини Качковських — напівзруйнований склеп, єдиний, що залишився від колишнього Кирилівського кладовища. Тут був похований приват-доцент Київського університету, доктор медицини

П. Е. Качковський (1863–1909) і його молодший брат, що помер у студентські роки.

11. Дорога скорботи (1991 р.), — від вул. Мельникова до пам'ятного знаку «Менора» — частина території колишнього єврейського кладовища.

12. Могильні плити із колишнього єврейського цвинтаря.

13. Пам'ятний камінь з написом: «В пам'ять про ромів, розстріляних у Бабиному Яру» [33, 104, 105].

Також на території парку є дитячий та спортивний майданчики, православний храм на честь ікони Божої матері «Всіх скорботних Радість».

Варто зауважити, що неподалік із НІЗМ «Бабин Яр» є пам'ятні знаки, які відображають різні сторінки трагедії Бабиного Яру, встановлені в 90-ті роки: на розі вулиць Дорогожицької і Шамрило — в'язням Сирецького концтабору, на вул. Грекова, 22-а — Київським футболістам, на території Кирилівської лікарні — пацієнтам, розстріляним в 1941–1942 рр. У 2009 році встановлено пам'ятник жертвам Бабиного Яру, який створено за мотивами книги А. Кузнецова «Бабин Яр», на перехресті вулиць Фрунзе і Петропавлівської [104].

Насадження в основній частині парку представлені масивами та куртинами із *Populus × canescens* (Aiton) Sm., *Acer platanoides* L., *Robinia pseudoacacia* L., *Tilia cordata* Mill., *Salix alba* L., *Populus deltoides* Marsh., а у південній частині парку, окрім зазначених видів, наявні *Quercus robur* L. та *Acer saccharinum* L. у вигляді куртин. Вони є фоном для ландшафтних груп із різних видів хвойних та листяних деревних рослин.

У зоні головного меморіалу є формовані живоплоти із *Ligustrum vulgare* L.; вздовж північної межі парку — неформовані зі *Cornus alba* (L.) Opiz. У північно-східній частині парку насадження знаходяться у незадовільному стані, загущені за участю *Acer negundo* L., *Robinia pseudoacacia* L. тощо (рис. 3.86). У 2012–2016 роках у вхідній частині від ст. м. Дорогожичі було створено молоді посадки *Sorbus aucuparia* L. та *Sorbus intermedia* Pers., у центральній частині в зоні алей — *Tilia cordata* Mill. та *Acer platanoides* L. — паралельно рядам із *Populus nigra* L. або як основа для заповнення секторів, що з часом може порушити планувальну структуру паркової території, яка була характерна для періоду створення.

Рис. 3.86. Куртини із *Populus × canescens* (Aiton) Sm. у центральній частині парку «Бабин Яр». Фото 2016 р.

Отже, в результаті ретроспективного аналізу формування та розвитку меморіальних парків м. Києва встановлено, що найстарішим парком можна вважати парк ім. Т. Г. Шевченка, а наймолодшим парк «Борців за свободу і незалежність України». Меморіальні парки м. Києва за часом створення можна розділити на три типи:

— створені впродовж XIX ст.–поч. XX ст. (парк «Володимирська гірка», «Аскольдова могила», ім. Т. Шевченка, ім. О. Пушкіна);

— закладені в другій половині XX ст. і присвячені воєнним подіям (парк «Слава», «Перемога», Печерський ландшафтний парк, «Партизанська слава», ім. генерала Потапова, ім. Ф. Пушиної, ім. М. Островського, «Моряків», «Таращанець», і парк ім. М. Рильського — єдиний не воєнної тематики, але і на його території знаходиться меморіал присвячений цим подіям) чи іншим подіям («Кіото»);

— створені у часи незалежності України (парки ім. Воїнів-інтернаціоналістів та «Борців за свободу і незалежність України»).

Дендрофлора п'яти об'єктів дослідження (парк ім. М. Рильського, «Перемога», «Володимирська гірка», «Аскольдова могила», «Кіото», «Партизанська слава») сформована на основі насаджень природного походження. Насадження решти парків мають штучне походження.

Важливим аспектом формування та розвитку меморіальних парків є незмінність їх основної функції впродовж усього періоду існування. Цікавим є той факт, що парк ім. Т. Шевченка на момент створення був присвячений Миколі I, і лише на початку XX ст. його перейменували. Таким чином, функціональне призначення дослідних об'єктів не змінювалось упродовж всієї історії їх існування, однак відбувались значні трансформації їх об'ємно-просторової композиції, планувальної структури та функціонального зонування. Важливим є приналежність восьми з 18 об'єктів до природно-заповідного фонду України.

Зважаючи на значну кількість об'єктів воєнної тематики проведений детальний аналіз сучасного стану території саме цієї категорії парків, наведений у наступному розділі.

Одним із аспектів формування критеріїв комплексного оцінювання меморіальних парків є виявлення основних засобів вираження їхнього ідейного навантаження, тематичної спрямованості, значення цих елементів в композиційно-планувальній організації парку. Значна кількість дослідних об'єктів є меморіальними парками воєнної тематики, що обумовило доцільність здійснення детального аналізу їхніх характеристик за різних аспектів, результати якого стали підґрунтям для формування наукових основ оцінювання сучасного стану меморіальних парків загалом

РОЗДІЛ 4

Особливості
композиційно–просторової
організації та засобів
вираження ідейного навантаження
у меморіальних парках воєнної
тематики м. Києва

4.1 Характеристика меморіальних парків воєнної тематики

Вище розглянуті парки воєнної тематики відносять до категорії міських парків, які знаходяться в різних частин Києва і розташовані в шести з десяти районів міста, а найбільша їх кількість знаходиться у Дарницькому районі («Партизанська слава», «Таращанець», парк ім. Воїнів-інтернаціоналістів), парки «Слава» та ПечерськийТ — у Печерському, парки ім. генерала Потапова та ім. Ф. Пушиної — у Святошинському, «Перемога» — у Дніпровському, «Моряків» — у Подільському. Важливим аспектом аналізу містобудівельної ситуації є значення об'єкта в загальній містобудівельній структурі та образі міста загалом. Яскравими прикладами, в цьому контексті, є парк «Слава» та Печерський ландшафтний парк, які являються частиною панорами Правобережної частини Києва.

Характеризуючи розміри парків воєнної тематики, варто зазначити, що половину об'єктів відносять до малих парків, площа яких менша 10 га («Таращанець» — 3,72 га, парк ім. Воїнів-інтернаціоналістів — 6,45 га, парк ім. Ф. Пушиної — 5,27 га (3,69 га [153]), парк ім. генерала Потапова — 5,27 га, «Моряків» — 1,64 га). Середніми за величиною можна вважати НІМЗ Бабин Яр (28 га) та парк «Слава» (19,4 га) [155].

До великих парків відносяться парк «Партизанська слава» (94,98 га [155] чи 115,0 га [65]), «Перемога» (66,36 га) та Печерський парк, площа якого становить 44,02 га, але 10 га займає безпосередньо меморіальний комплекс «Національний музей участі України у Другій світовій війні» [155].

Для забезпечення умов різних видів відпочинку розрізняють парки: багатофункціональні та моно-

функціональні [56]. Багатофункціональними є парки культури і відпочинку, а до монофункціональних відносять ботанічні сади, зоологічні, історичні, меморіальні парки, етнографічні парки, дитячі та парки атракціонів, гідропарки тощо. Згідно з переліком наявних, територіально і типологічно визначених озелених територій загального користування, наведеним у «Програмі комплексного розвитку зеленої зони м. Києва до 2010 р.» [82], парки Києва поділені на парки культури і відпочинку, парки відпочинку та спеціалізовані парки. Згідно з цією програмою дослідні об'єкти можуть бути розподілені на:

— парки культури і відпочинку: «Партизанська слава», «Перемога», Печерський ландшафтний парк;

— парки відпочинку: ім. Воїнів-інтернаціоналістів, «Таращанець», «Слава», «Моряків», ім. Ф. Пушиної, ім. генерала Потапова, НІМЗ «Бабин Яр».

Для того, щоб визначити ступінь відповідності меморіальних парків їх функціональному призначенню, доцільно порівняти фактичне співвідношення функціональних зон із вимогами щодо їх розподілу на таких об'єктах, що зазначені у попередньому розділі.

Проаналізувавши картографічні [164, 165, 181] та письмові наукові джерела, було виконано план-схеми наявного функціонального зонування досліджуваних парків та визначено співвідношення різних функціональних зон (табл. 4.1).

За результатами порівняльного аналізу розподілу функціональних зон досліджуваних об'єктів із нормативними показниками встановлено, що найбільша відповідність виявлена у парках «Слава», НІМЗ «Бабин Яр» та Печерському ландшафтному парку, які містять значні за площею меморіальні зони. Варто зауважити, що у всіх пар-

ках відсутня культурно-інформаційна зона, однак наявні музеї, як складові елементи меморіальних зон (Печерський ландшафтний парк, «Партизанська слава»); виставки військової техніки (Печерський ландшафтний парк, парк «Перемога»); інформаційні щити у більшості парків, а дитяча, фізкультурно-оздоровча та господарська зони переважно становлять малу частку від загальної площі парків (рис. 4.1). Найменш відповідають рекомендованому розподілу функціональних зон парки «Таращанець», ім. Ф. Пушиної та ім. генерала Потапова, в другому з яких меморіальна таблиця виступає незначним акцентом у загальній композиції парку, а в третьому — взагалі відсутня меморіальна зона пов'язана як з ім'ям М. Потапова, так і з подіями Другої світової війни.

Окрім того, на сучасному етапі розвитку в дослідних парках представлені й інші нетипові зони: зона культурно-масових заходів (Співоче поле у Печерському ландшафтному парку; літня сцена та амфітеатр у парку ім. Воїнів-інтернаціоналістів); громадського обслуговування (парк «Партизанська слава» (6,9 %), «Перемога» (1 %), ім. Воїнів-інтернаціоналістів (2,6 %), ім. генерала Потапова (10,5 %); сакральні (парк «Слава» (0,8 %), НМЗ «Бабин Яр» (14,5 %), ім. Воїнів-інтернаціоналістів (16,2 %), «Перемога» (1,7 %) та «Партизанська слава» (4,8 %), а також поєднання зони культурно-масових заходів (Печерський ландшафтний парк) чи дитячої зони («Перемога») із об'єктами громадського обслуговування. Варто зауважити, що у парку «Слава» суміщені зони пам'яті Голодомору, дитяча й прогулянкова зона і, так званий, «дендропарк», що є недоречним. Також характерним для меморіальних парків є наявність значної кількості різних будівель, споруд чи майданчиків, які функціонально чи територіально не можуть бути поєднані між собою у спільну зону, є ней-

тральними або подекуди негативно впливають на виконання головної функції зоною розташування («Партизанська слава», «Перемога» та ін.)

Залежно від стилістичних особливостей парки поділяють за архітектурно-планувальним рішенням. Відтак, парк «Слава» складається з двох контрастних за характером і майстерно з'єднаних між собою частин: верхнього плато з деревними і кущовими насадженнями, з якого розкривається панорама Дніпра та Лівобережжя, і широкого партеру з газонами на дніпровських схилах та звивистими сходами, що ведуть до нижньої прогулянкової дороги, прокладеної по горизонталі рельєфу й відокремленої від Дніпровського узвозу кулісою з дерев.

Парк на верхньому плато ділиться на меморіальну (північну) частину та зону прогулянок і відпочинку (південну). Меморіальна частина має променевиї характер планування зі сходженням трьох алей до головного входу на площі Слави. Особливого значення набуває закрита алея до меморіалу Невідомому солдату, обмежена зеленою стіною, яка формує основну композиційну вісь і завершується відкритим простором та панорамою, що відповідно підсилює враження від монумента (рис. 4.2).

Елементи композиції входу: композиційний фокус — це меморіал, точка огляду — вхід до алеї, проміжний простір — алея з меморіальними дошками на честь загиблих Героїв, пейзажна рамка — алея з *Aesculus hippocastanum* L. та 3-рядний живопліт з *Carpinus betulus* L.

Південна частина парку, позначена незначними перепадами рівнів рельєфу (залишки насипу колишнього гласиса) — має хрестоподібну композицію плану з округлим майданчиком пам'яті жертв Голодомору, який має власне тематичне навантаження, однак поєднаний з основною

Співвідношення функціональних зон у меморіальних парках воєнної тематики м. Києва, %

Назва парку	Назва функціональної зони						
	Меморіальна	Тихого відпочинку	Культурно-інформаційна	Фізкультурно-оздоровча	Дитяча	Господарська	Культурно масових заходів
Рекомендоване співвідношення зон	20-25	50-55	4-5	10-15	5-7	1-3	—
НМІЗ «Бабин Яр»	55,0	25	—	3,4	2,1	—	—
«Слава»	36,5	60,0	—	—	1,8	0,7	—
ім. Ф. Пушиної	—	95,1	—	0,8	4,1	—	—
ім. генерала Потапова	—	84,3	—	1,9	3,3	—	—
«Моряків»	24,0	76,0	—	—	—	—	—
«Таращанець»	5,0	95,0	—	—	—	—	—
ім. Воїнів-інтернаціоналістів	3,1	31,3	—	28,4	13,0	—	5,3
Печерський ландшафтний парк	24,4	60,0	—	—	—	1,6	14,0
«Перемога»	6,0	81,0	—	4,5	5,0	0,8	—
«Партизанська слава»	0,9	67,7	—	9,3	6,8	3,6	—

частиною парку візуальними та композиційними зв'язками (рис. 4.3).

Регулярна планувальна мережа доповнена криволінійними доріжками, зокрема, оглядовою — з трьома закругленими оглядовими майданчиками на краю плато [148].

У результаті аналізу архітектурно-планувального рішення досліджуваних парків регулярний прийом планування застосований у парках «Таращанець», «Моряків», ім. генерала Потапова,

ім. Ф. Пушиної, а пейзажний — у плануванні парку «Партизанська слава». В таких парках, як «Бабин Яр», «Перемога», ім. Воїнів-інтернаціоналістів, які відносяться до змішаного типу, переважна частина парку має регулярне планування, а зони тихого відпочинку сплановані з використанням елементів пейзажного планування. Останнє переважає на території парку «Слава» та в Печерському ландшафтному парку в зв'язку з пересіченим рельєфом, проте головна меморіальна зона, що займає мен-

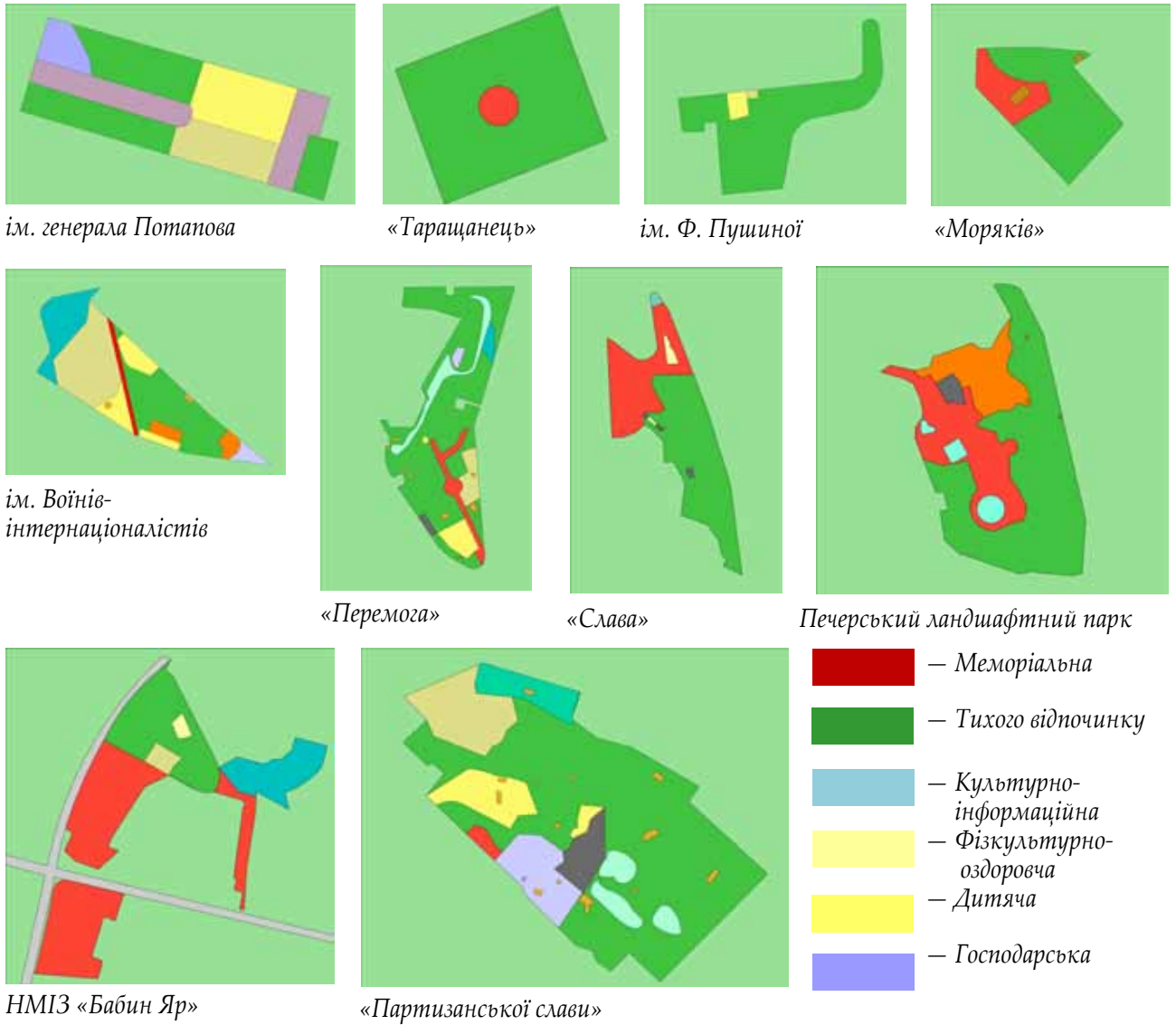

Рис. 4.1. Схеми функціонального зонування території меморіальних парків воєнної тематики м. Києва

шу частину відносно всієї площі парку, виконана із використанням регулярного прийому планування із принципом симетрії.

Деталізуючи планувальну організацію парків воєнної тематики Києва, варто звернути увагу на особливості її композиційної організації, яка зумовлена топографічними та містобудівельними умовами. Відтак, на основі аналізу супутникових зйомок 2010, 2014–2015 років [165,164] панорамну композиційну побудову мають парки «Слава» та Печерський ландшафтний парк, центричну — ім. Ф. Пушиної, «Таращанець», глибинну — парк «Партизанська слава», осьову — «Перемога», ім. генерала Потапова, «Моряків», «Бабин Яр», променеву — парк ім. Воїнів-інтернаціоналістів (табл. 4.2).

Таким чином, більшість досліджуваних парків мають регулярне планування, що відповідає вимогам, які висувуються згідно з їх функціональним призначенням, домінантною композиційною побудовою є осьова, представлена на чотирьох із десяти об'єктів (див. табл. 4.2).

За результатами аналізу ландшафтних умов досліджуваних парків встановлено, що переважна більшість (70 %) меморіальних парків воєнної тематики м. Києва створена на рівнинних територіях міста, а найменша кількість — розміщена на яружно-балковому рельєфі. Зокрема, на рівнинних територіях м. Києва розташовані парки «Таращанець», «Партизанська слава», «Моряків», «Перемога», парки ім. Воїнів-інтернаціоналістів, ім. генерала Потапова, ім. Ф. Пушиної; на яружно-балкових

Рис. 4.2. Центральна алея парку «Слава». Фото 2013 р.

територіях — «Бабин Яр»; на схилах р. Дніпро — «Слава», Печерський ландшафтний парк. Останні є наймасштабнішими в ідеологічному, композиційному та містобудівельному плані парками та, як зазначалося вище, є частиною загальної панорами Правобережної частини Києва, що має значний вплив на психоемоційне сприйняття об'єкта (рис. 4.4).

Насадження на території ландшафтних об'єктів є основним формоутворювальним елементом їх об'ємно-просторової структури. Загалом в озелененні досліджуваних парків застосовують 123 види, 60 культурварів, 1 підвид та 1 різновид деревних рослин. Серед них є багато інтродуцентів, які представлені видами (106) або лише внутрішньовидовими таксонами (ВВТ): культурварями (12), підвидами (1) та різновидами (1).

На основі аналізу результатів натурного обстеження проведено розподіл парків за складом насаджень (рис. 4.5), згідно з яким до парків, створених переважно на основі місцевої фло-

Рис. 4.3. Візуальні зв'язки між основними композиційними домінантами в парку «Слава». Фото 2015 р.

Рис. 4.4. Панорамний вид із моста метро на Правобережну частину м. Києва. Фото 2016 р.

ри (до 25 інтродукованих видів) відносять три об'єкти — «Тарашанець» (17 видів та 2 види, представлених внутрішньовидовими таксонами, (далі «ВПВВТ»), ім. генерала Потапова (19 видів та 4 ВПВВТ), «Моряків» (18 видів та 4 ВПВВТ). До парків з обмеженим застосуванням екзотів (від 25 до 50 інтродукованих видів та ВПВВТ) належать парк ім. Ф. Пушиної (26 видів та 3 ВПВВТ), ім. Воїнів-інтернаціоналістів (34 види та 7 ВПВВТ), парк «Партизанська слава» (31 вид та 6 ВПВВТ), зона НМУДСВ Печерського ландшафтного парку (27 видів). Парки з широким застосуванням екзотів (понад 50 видів) — «Бабин Яр» (52 види та 2 ВПВВТ), «Перемога» (60 видів та 12 ВПВВТ) та «Слава» (79 видів та 4 ВПВВТ).

На основі польових обстежень виявлено, що багато інтродукованих видів плодоносять, а деякі навіть дають самосів (наприклад, *Juglans cinerea* L.), що може свідчити про успішність їх інтродукції у зоні Київського Полісся [40]. Окрім того, в парку «Перемога» знаходиться ботанічна пам'ятка природи «Група дерев бука лісового» (рис. 4.6) оголошена згідно з рішенням Київради від 02.12.99 р. №147/649 [70].

Таким чином, до об'єктів природно-заповідного фонду за-

Рис. 4.5. Структура інтродуцентів у складі насаджень меморіальних парків військової тематики м. Києва

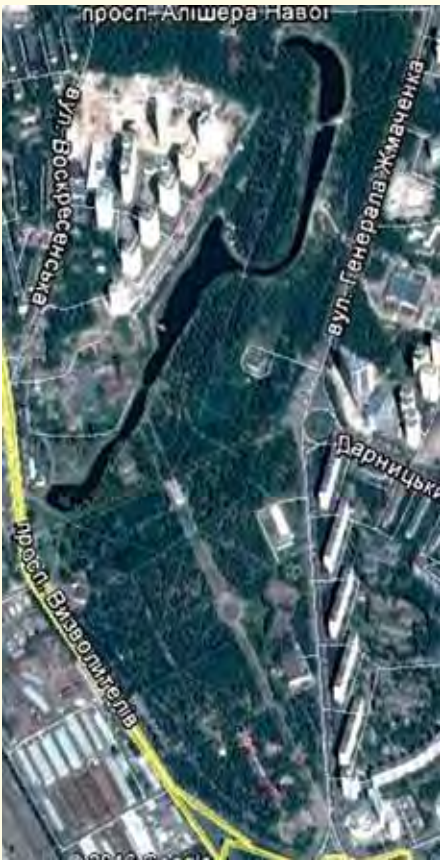

Рис. 4.6. Ботанічна пам'ятка природи «Група дерев бука лісового» у північно-східній частині парку «Перемога». Фото 2012 р.

Таблиця 4.2

Типи композиційної побудови планувальної структури парків воєнної тематики м. Києва

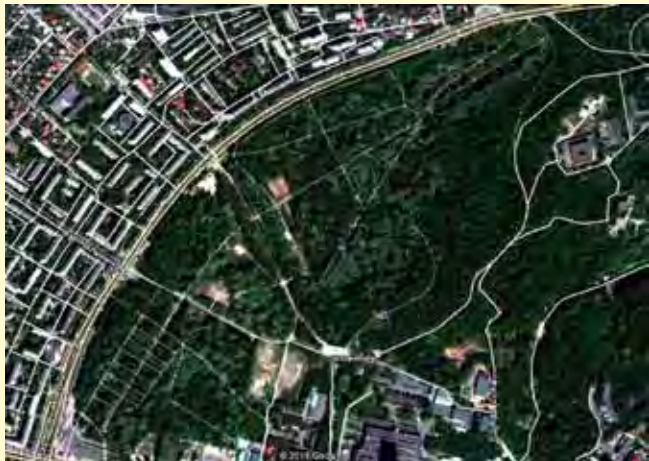
<i>Супутникова зйомка території парку</i>	<i>Назва парку</i>	<i>Вид композиційно-планувальної структури</i>
	«Слава»	Панорамна
	Печерський ландшафтний парк	Панорамна

<i>Супутникова зйомка території парку</i>	<i>Назва парку</i>	<i>Вид композиційно-планувальної структури</i>
	«Перемога»	Осьова

<i>Супутникова зйомка території парку</i>	<i>Назва парку</i>	<i>Вид композиційно-планувальної структури</i>
	<p>ім. Ф. Пушиної</p>	<p>Центрична</p>
	<p>«Моряків»</p>	<p>Осьова</p>

<i>Супутникова зйомка території парку</i>	<i>Назва парку</i>	<i>Вид композиційно-планувальної структури</i>
	ім. генерала Потапова	Осьова
	«Таращанець»	Центрична

<i>Супутникова зйомка території парку</i>	<i>Назва парку</i>	<i>Вид композиційно-планувальної структури</i>
	<p>і.м. Воїнів-інтернаціоналістів</p>	<p>Променева</p>
	<p>«Партизанська слава»</p>	<p>Глибинна</p>

<i>Супутникова зйомка території парку</i>	<i>Назва парку</i>	<i>Вид композиційно-планувальної структури</i>
	НМІЗ «Бабин Яр»	Осьова

гальнодержавного значення не належить жоден із досліджуваних парків, але два парки — належать до об'єктів місцевого значення. Варто зауважити, що згідно з рішення Київської міської ради X сесія IV скликання N 806/3381 від 19.07.2005 р. «Про затвердження Програми розвитку зеленої зони м. Києва до 2010 р. та концепції формування зелених насаджень в центральній частині міста» надано пропозиції щодо надання до 2020 р. статусу парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення паркам «Бабин Яр» та Печерському ландшафтному парку; місцевого значення — паркам культури і відпочинку «Перемога» та «Партизанська слава» [82].

Підсумовуючи комплексну характеристику досліджуваних парків, виявлені розбіжності у ряді джерел літератури та офіційних документів щодо парку «Тарашанець». Зокрема, його зазначають

як парк-пам'ятку садово-паркового мистецтва місцевого значення, але він нині не входить у список територій та об'єктів природно-заповідного фонду України [156]. Також у парку «Слава» північно-західна його частина називається дендропарком, оскільки там сконцентровано значну кількість інтродукованих видів та цінних культиварів, однак цей парк зазначають як парк-пам'ятку садово-паркового мистецтва місцевого значення. Печерський ландшафтний парк також не входить до об'єктів природно-заповідного фонду, тому назву «ландшафтний» можна використовувати як визначення ландшафтного прийому планування у ньому, а як природоохоронний статус лише, якщо надається категорія «регіональний ландшафтний парк». Парк «Моряків» згідно з даними інформаційного щита, встановленого у 2013 році становить 1,64 га, тоді як станом на 2004 рік відповідно до «Програми розвит-

ку зеленої зони м. Києва до 2010 р.» [82] його площа становила 2,82 га. Безумовно, існує необхідність уніфікації інформації щодо природоохоронного статусу дослідних об'єктів, а також у проведенні досліджень, які спрямовано на підготовку наукового обґрунтування щодо внесення їх до територій природно-заповідного фонду України.

4.2 Особливості розподілу меморіальних парків воєнної тематики відповідно до ідейного навантаження

За тематичним навантаженням згідно з класифікацією Л. Б. Лунца [49], дослідні парки можна розподілити наступним чином:

- парки, створені на честь видатних діячів — ім. генерала Потапова, ім. Ф. Пушиної;
- парки, присвячені знаменним історичним подіям — Печерський ландшафтний парк, НМІЗ «Бабин Яр», «Таращанець», «Партизанська слава», «Моряків», ім. Воїнів-інтернаціоналістів;
- парки змішаного типу — парки «Слава», «Перемога».

Враховуючи особливості композиційно-просторової організації кожної із визначених груп парків, запропоновано досліджувати парки воєнної тематики розподілити наступним чином:

- воєнним діячам (ім. Ф. Пушиної, ім. генерала Потапова);
- славі воїнів («Слава», «Партизанська слава», «Таращанець», ім. Воїнів-інтернаціоналістів, «Моряків», Печерський ландшафтний парк);
- воєнній події («Перемога»);
- на місці поховань (НМІЗ «Бабин Яр», «Слава»).

Таким чином, серед парків воєнної тематики м. Києва найбільшу частку займають парки, присвячені воїнам-захисникам під час військових подій різних воєнних періодів.

Для розробки концепції створення, реконструкції наявної композиційно-просторової структури або локальних частин парку необхідно визначити воєнний період, образ якого необхідно відтворювати засобами ландшафтної архітектури в конкретному парку. Проаналізувавши вище наведені характеристики парків, можна визначити приналежність тематики кожного з парків до того чи іншого воєнного періоду:

- парки, присвячені подіям Громадянської війни (1917–1922 рр.) — «Таращанець»;
- парки, присвячені подіям Другої світової війни (1939–1945 рр.) — парки ім. генерала Потапова, ім. Ф. Пушиної, «Бабин Яр», «Партизанська слава», «Моряків», «Перемога»;
- парки, присвячені подіям війни в Афганістані (1979–1989 рр.) — парк ім. Воїнів-інтернаціоналістів;
- парки, пов'язані з різними історичними подіями: «Слава», Печерський ландшафтний парк.

Підсумовуючи результати аналізу тематичного навантаження меморіальних парків м. Києва за класифікацією Л. Б. Лунца, встановлено, що найбільшу кількість (11) серед указаних 18 парків становлять ті, що присвячені знаменним історичним подіям. Згідно із запропонованою класифікацією найбільшу частку із загальної кількості займають парки, в яких повинна розкриватися воєнна тематика і, які водночас стали об'єктами подальших досліджень (10). Найбільшу кількість серед них займають парки присвячені подіям Другої світової війни.

На основі розподілу меморіальних парків воєнної тематики за основними ознаками класи-

фікації садово-паркових об'єктів [28] можна зробити наступні висновки:

- найбільша кількість парків із воєнною тематикою розташована у Дарницькому районі м. Києва;

- за величиною найбільше парків у м. Києві малого розміру площею до 10 га;

- найбільше відповідають функціональному призначенню та власній назві, а також нормативним вимогам парки «Слава», НІМЗ «Бабин Яр» та Печерський ландшафтний парк; найменше — парки ім. Ф. Пушиної, «Таращанець» та ім. генерала Потапова, в якому взагалі відсутня меморіальна зона. Майже у всіх парках відсутня культурно-інформаційна зона, а дитяча, фізкультурно-оздоровча та господарська становлять дуже малу частку від загальної площі парків.

- більшість досліджуваних парків мають регулярне планування, меншою мірою використовується регулярне з елементами пейзажного та пейзажного;

- всі парки воєнної тематики були закладені у другій половині ХХ століття, а найбільш активний їх розвиток відбувся упродовж 70–80 рр.;

- серед досліджуваних садово-паркових об'єктів переважає осьова композиційна побудова планувальної структури;

- визначено, що в озелененні досліджуваних парків широко використовують інтродуковані види;

- до об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення належать лише два з досліджуваних парків: «Слава» та «Партизанська Слава».

Під час розподілу парків за наведеними класифікаційними ознаками були виявлені розбіжності у даних літератури щодо природоохоронного статусу, площ, і навіть назви досліджуваних об'єктів, що може бути однією з причин невідповідності

між ідейним навантаженням садово-паркового об'єкта та засобами його відтворення.

4.3 Основні засоби

вираження ідейного навантаження в меморіальних парках воєнної тематики

Аналізуючи композицію парку, варто згадати про теоретичні засади створення садів та парків, власне поняття садово-паркового мистецтва загалом, яке може бути визначене як мистецтво створення садів, парків та інших об'єктів озеленення за допомогою засобів та прийомів із використанням природних та інших матеріалів, що виражає певний ідейний зміст у художніх образах. У свою чергу, образ парку — притаманна садово-парковому мистецтву специфічна форма відображення дійсності. У композиції садів і парків образ створюється різними засобами, але найчастіше пов'язується з видатним монументом, спорудою, виразною і характерною панорамою пейзажу. Символічне значення подібного об'єкта співвідноситься з тим чи іншим змістовним явищем, історичною подією, знаменним досягненням і т. д. Своєрідність художнього образу парку обумовлена соціально-історичним контекстом, природними особливостями цієї території, конкретною містобудівною ситуацією [7].

Важливим під час створення композиції садово-паркового об'єкта є єдність змісту і форми як одного з найважливіших законів художньої творчості. Суть його полягає в тому, що форма художнього твору органічно пов'язана з його ідейним навантаженням і визначається ним. Форма садово-паркового об'єкта, його локальних частин залежить від композиційної

побудови. Композиція в садово-парковому мистецтві — побудова (структура) окремого пейзажу саду, парку або всієї території в певній художній системі, що забезпечує взаємозв'язок складових частин (насаджень, рельєфу, водних поверхонь, малих архітектурних форм), обумовлена художнім задумом і призначенням об'єкта. Під час створення композиції використовують різноманітні засоби і прийоми композиції: серед них — виділення головного і другорядного, масштабність і відповідність, пропорційність, ритм і зміна вражень, симетрія й асиметрія, контраст і нюанс, світло і колір, фактура матеріалу та ін. Результатом композиційної побудови паркової території є композиційне зонування території парку — зонування за ознаками

планувальної та архітектурно-художньої організації на основі визначення принципу формування різних ділянок або районів парку [7].

Композиція паркового середовища формується із так званих носіїв ідейного навантаження, які являються засобами розкриття безпосереднього змісту парку. Ці основні засоби вираження ідейного змісту, художнього образу в меморіальних парках можна умовно поділити на прямі — засоби вираження, форма яких безпосередньо або напряду відображає задуманий образ, зміст об'єкта, наприклад пам'ятник Л. Бикову, та опосередковані — засоби, що опосередковано вказують на ідейний зміст та можуть підсилювати значення прямих засобів виражен-

Таблиця 4.3

Основні засоби вираження ідейного навантаження меморіальних парків воєнної тематики

↓	↓
<i>Прямі</i>	<i>Опосередковані</i>
	
<p><i>Пам'ятник Л. Бикову (парк «Слава»).</i> <i>Фото 2012 р.</i></p>	<p><i>Символічний квітник «Крила» біля пам'ятника Л. Бикову. Фото 2012 р.</i></p>

ня, наприклад, квітник «Крила» біля пам'ятника Л. Бикову (табл. 4.3) або солітер *Betula pendula* 'Youngii' біля пам'ятника «Загиблим» на території Печерського парку (рис. 4.7).

Опосередковані засоби діють на основі закладених в їхній художній образ алегорій (уособлень деяких абстрактних понять, зображення їх через асоціативно близькі, конкретні образи, істоти і предмети), символів (образів максимального ступеня узагальнення та експресії, що виражає ідею або відмінну рису якої-небудь події або явища), які викликають відповідні асоціації у відвідувачів (понять, що виникають під час згадування іншого; суб'єктивний образ об'єктивного зв'язку між предметами і явищами) і, таким чином, «прочитуються» ними [103].

Символічність, яка закладена автором в художньому образі носія ідейного навантаження, повинна бути зрозумілою та відповідною тематиці парку, а його місце розташування — доцільним і гармонічним відносно інших елементів композиції.

4.4 Прямі засоби вираження ідейного навантаження на території меморіальних парків воєнної тематики

Носії прямого вираження ідейного навантаження у композиції об'ємно-просторової структури меморіального комплексу можуть виступати в ролі:

Рис. 4.7. Пам'ятник загиблим у Другій світовій війні в Печерському ландшафтному парку. Фото 2014 р.

- домінанти композиції, формуючи архітектурно-планувальне рішення парку чи його окремої зони;
- акцентів у загальній композиції парку;
- елементів, які входять до складу основних формоутворювальних компонентів об'ємно-просторової структури.

Під час натурного обстеження меморіальних парків м. Києва виокремлено такі носії прямого вираження ідейного навантаження:

- музейні комплекси, які проводять культурно-пізнавальну роботу в розрізі тематики парку (парк «Партизанська слава», рис. 4.8);
- пам'ятники, в образі яких чітко розкривається задум автора (пам'ятник І. Кожедубу, (рис. 4.9), пам'ятник Матері-Вдові (рис. 4.10);
- меморіально-просвітницькі таблиці та щити, камені, на яких викарбувана інформація щодо подій, яким присвячена паркова композиція чи парк в цілому (рис. 4.11–4.13).

◀ Рис. 4.8. Музей партизанської слави в одноіменному парку. Фото 2012 р.

Рис. 4.9.
Пам'ятник військовому льотчику
І. Кожедубу («Слава»)
Фото 2012 р. ▶

Рис. 4.10.
Пам'ятник Матері-Вдові
(парк «Перемога»)
Фото 2012 р. ▶

Найменшу кількість прямих засобів вираження ідейного навантаження виявлено у парку ім. Ф. Пушиної, де єдиним таким засобом є невелика табличка, розташована в центральній частині парку біля кам'янистої гірки, (рис. 4.13). Інформаційна табличка у 2012 році була вертикальною, практично не помітною для відвідувачів, після реконструкції — займає горизонтальне положення, збільшена за розмірами, тому стала більш значущою, однак роль акценту все ж таки вона не виконує, а всього лише входить до складу такого формоутворювального компонента парку як меморіальна кам'яниста гірка.

У парку ім. генерала Потапова немає жодного носія прямого вираження ідейного навантаження. Єдиним свідченням назви парку є невеликий інформаційний щит (рис. 4.14) біля головного входу в парк.

Варто відмітити, що дещо краща ситуація спостерігається в парку «Таращанець», в якому

композиція підпорядкована домінанті парку — пам'ятнику, присвяченому екіпажу бронепοїзда «Таращанець» (рис. 4.15), який зроблений із граніту та бронзи, заввишки 3,7 м [147].

▲ Рис. 4.11. Інформаційні щити (парк «Партизанська слава»). Фото 2016 р.

▲ Рис. 4.12. Кам'яна стела (парк «Перемога»). Фото 2012 р.

◀ Рис. 4.13. Інформаційна табличка у парку ім. Ф. Пушиної. Фото 2012 р.

▲ Рис. 4.14. Інформаційна табличка в парку ім. генерала Потапова. Фото 2016 р.

Поряд із ним біля розв'язки доріжок, досить не вдало з точки зору місцезнаходження, встановлений камінь (див. рис. 3.70) з викарбуваною інформацією про події, в ході яких загинув екіпаж поїзда. Елементи не пов'язані візуально та композиційно, а їх незначні (порівняно з територією парку) розміри нівелюють їх ідеологічне та композиційне значення.

У парку «Моряків» присутні дві композиційні доміанти, першою з яких було встановлено

корабель-меморіал монітор «Железняков» з схемо-картою основних його походів та боїв та меморіальними таблицями (рис. 4.16–4.17). Поряд із ним розташований невеликий майданчик для зборів і мітингів, вздовж якого розміщені пам'ятний знак на честь героїського екіпажу човна «Вірний» та меморіал «Вічна пам'ять морякам-підводникам загиблим у морі» (див. рис. 3.68–3.69). Таким чином, вказані пам'ятники входять до складу основного формоутворювального компонента об'ємно-просторової структури парку, в цьому випадку — майданчика.

Другою доміантою парку з 2013 р. став пам'ятник «Загиблим морякам Дніпровської флотилії під час оборони Києва», висота якого становить 14,5 метри (рис. 4.18) [33].

▲ Рис. 4.15. Пам'ятник, присвячений екіпажу бронепоїзда «Таращанець». Фото 2012 р.

▲ Рис. 4.16. Корабель-меморіал монітор «Железняков» у парку «Моряків». Фото 2016 р.

◀ Рис. 4.17. Меморіальні таблиці командирів корабля і офіцерів червонофлотців; схема-карта основних його походів та боїв монітору «Железняков» у парку «Моряків». Фото 2016 р.

На території парку ім. Воїнів-інтернаціоналістів розміщений як акцент — пам'ятник воїнам-інтернаціоналістам у вигляді експонату БРДМ-2, який виготовили в Радянському Союзі і широко використовували в розвідувальних підрозділах під час війни в Афганістані. Також, з боку від головної площі парку розташована композиція із каміння без інформаційного доповнення щодо його символічного значення (чи ідейного навантаження). Варто зауважити, що пам'ятні камені — це один із найрозповсюдженіших меморіальних елементів, який зустрічається не лише на території меморіальних парків.

У Національному історико-меморіальному заповіднику «Бабин Яр» (НІМЗ «Бабин Яр») знаходиться найбільша кількість пам'ятників прямого вираження ідейного навантаження, які розташовані по всій території парку.

До таких відносяться:

— пам'ятник радянським громадянам і військовополоненим солдатам і офіцерам Радянської Армії, розстріляним німецькими фашистами в Бабиному яру (рис. 4.19);

— пам'ятний знак «Менора» (див. рис. 3.84);

— пам'ятник дітям, розстріляним у Бабиному яру (див. рис. 3.85);

Акцентами у композиції парку виступають:

— пам'ятник Герою України, київській підпільниці Тетяні Маркус (рис. 4.20);

— пам'ятник жертвам нацизму «Пам'ять за ради майбутнього» (рис. 4.21);

— пам'ятний хрест на місці розстрілу німецькими фашистами київських священнослужителів (рис. 4.22);

— пам'ятний знак жертвам Куренівської трагедії 1961 р. (рис. 4.23);

Рис. 4.18. Пам'ятник «Загиблим морякам Дніпровської флотилії під час оборони Києва» у парку «Моряків». Фото 2016 р.

— пам'ятний хрест на місці розстрілу української поетеси, громадського діяча Олени Теліги (рис. 4.24);

— камінь на знак спорудження на цьому місці єврейського центру «Спадщина» (рис. 4.25).

До складу основних формоутворювальних компонентів об'ємно-просторової структури парку входять:

— пам'ятний знак розстріляним ромам (розміщений уздовж головної алеї парку);

— пам'ятні хрести, один із яких із написом: «і на цьому місці вбивали людей в 1941 році. Господи

◀ Рис. 4.19. Пам'ятник радянським громадянам і військовополоненим солдатам і офіцерам Радянської Армії в парку НІМЗ «Бабин Яр». Фото 2012 р.

Рис. 4.20. Пам'ятник Герою України кийвській підпільниці Тетяні Маркус. Фото 2012 р. ▼

◀ Рис. 4.21. Пам'ятник жертвам нацизму «Пам'ять заради майбутнього». Фото 2012 р.

Рис. 4.22. Пам'ятний хрест на місці розстрілу німецькими фашистами київських священнослужителів.

◀ Фото 2012 р.

Рис. 4.23. Пам'ятний знак жертвам Куренівської трагедії 1961 р. Фото 2012 р. ▼

▲ Рис. 4.24. Пам'ятний хрест на місці розстрілу української поетеси, громадського діяча Олени Теліги. Фото 2012 р.

Рис. 4.25. Камінь на знак спорудження на цьому місці єврейського центру «Спадщина». Фото 2012 р. ►

успокої їх душі» (розміщені вздовж обриву Бабиного Яру).

Ці елементи найчастіше виконують роль прямих засобів вираження ідейного навантаження за рахунок інформаційних повідомлень викарбуваних на них чи розташованих поруч (рис. 4.26).

У парку наявні також елементи, які не суперечать основній тематиці парку, але і не підкреслюють її, бо це поховання довоєнних часів: склеп родини Качковських та могильні плити із колишнього єврейського цвинтаря, які фактично знаходяться на території ППСМ «Кирилівський гай», але входять до складу пам'яток НІМЗ «Бабин Яр» (рис. 4.27).

У парку «Партизанська слава» прямими засобами вираження ідейного навантаження є музей партизанської слави (див. рис. 4.8), який проводить культурно-просвітницьку діяльність для відвідувачів парку. Проте в композиції парку він не являється домінантою, а входить до складу меморіальної зони. Окрім того, центральний вхід у парк обрамляють декоративні стінки з тематичними надписами, які розкривають зміст парку (рис. 4.28). Також, в глибині парку, біля розважальної зони встановлені ще за радянського періоду інформаційні щити (див. рис. 4.11). Перелічені носії вираження тематики парку входять до складу відповідних зон.

У вхідній частині парку «Перемога» досить багато елементів композиції, які напряму виражають зміст тематики парку. Роль акцентів у композиції парку виконують скульптурні композиції: «Жінкам війни» у вигляді скульптури матері, що проводить сина на фронт та композиція «Люди війни» (рис. 4.29). Вздовж лівого боку вхідного майданчика — меморіальні таблиці, на яких поетапно розписані основні події Другої світової

війни (рис. 4.30) — входять в композицію як складові елементи вхідної площі парку.

Окрім того, до композиції центральної меморіальної площі входить невелика кам'яна стела із надписом: «Вічна пам'ять народним ополченцям полеглим смертю хоробрих при обороні міста Києва від німецьких загарбників у 1941 році» (див. рис. 4.12), яка встановлена з лівого боку від Кургану.

Акцентом у композиції меморіальної площі праворуч від Кургану Безсмертя є пам'ятник Матері-Вдові із білого мармуру, який присвячений усім вдовам війни у вигляді 4-метрової скульптури сумної жінки, до якої пригорнулися двоє маленьких дітей (див. рис. 4.10). Поруч із ним розташовані два інформаційні камені, які входять до складу загальної композиції пам'ятника та площі (рис. 4.31), а також неподалік — пам'ятна табличка про закладення Калинової алеї Героям України ХХІ ст.

Праворуч від Кургану, розташовані пам'ятник та меморіальна алея, покликані нагадувати про подвиги прикордонників (рис. 4.32–4.33). Ліворуч від входу до алеї розташована чорна меморіальна таблиця з надписом: «Прикордонникам, які загинули в результаті бойових зіткнень під час охорони державного кордону на Сході України. Біль і туга у наших серцях навіки. Низький вам уклін, захисники кордону України, і вічна пам'ять! Слава Героям!». Далі розташована скульптура, створена у вигляді молодого прикордонника в повному бойовому спорядженні і з величезною вівчаркою; важить близько двох тон, а висота її становить майже шість метрів (див. рис. 4.33). На початку алеї, зі сторони входу в парк від вул. генерала Жмаченка розташований камінь, що вказує на назву тематичної зони в парку і є її композиційним елементом (рис. 4.34).

Рис. 4.26. Надпис під пам'ятним хрестом на місці розстрілу української поетеси, громадського діяча О. Теліги. Фото 2012 р. ►

Рис. 4.27. Склеп родини Качковських у НІМЗ «Бабин Яр». Фото 2012 р. ▼

Рис. 4.29. Скульптурна композиція «Люди війни» в парку «Перемога». Фото 2016 р.

▲ Рис. 4.28. Декоративна стінка при центральному вході в парк «Партизанська слава». Фото 2012 р

▲ Рис. 4.30. Інформаційна кам'яна стінка в парку «Перемога». Фото 2012 р.

Рис. 4.31. Меморіальні кам'яні стінки та таблиця біля пам'ятника Матері-Вдові в парку «Перемога». Фото 2012 р.

Наприкінці центральної алеї виставлено чотири експонати бойової техніки: гармата ЗІС-3 періоду Другої світової війни; гаубиця Д-30, танк Т-64Б, броньована ремонтно-евакувальна машина БРЕМ-1 на базі танка Т-72 — післявоєнного періоду [146]. Майданчик виконує роль однієї із другорядних домінант паркового простору (рис. 4.35).

Окрім того, пряме вираження ідейного навантаження виконують підпірна стінка з назвою парку, яка є одним із елементів головного входу (рис. 4.36), а також інформаційна кам'яна стінка, встановлена біля північно-західного входу, яка є акцентом у композиції другорядної за значенням вхідної частини.

Таким чином, на території парку «Перемога» розташовано багато елементів, які є засобами прямого вираження ідейного навантаження, а саме: пам'ятники, інформаційні та меморіальні камені із надписами, експонати бойової техніки тощо. Однак, варто зауважити, що деякі елементи паркової композиції, а саме Калинова алея Героям України ХХІ століття та комплексна композиція «Алея прикордонників», хоч і підтримують воєнну тематику парку, але мають опосередковане відношення до перемоги у Другій світовій війні.

У Печерському ландшафтному парку центральною домінантою композиції є монумент «Батьківщина-Мати» (рис. 4.37), що увічнює головну будівлю Меморіального комплексу і нагадує про подвиг народу в роки війни. Пам'ятник вражає своєю грандіозністю. Фігуру жінки зі щитом і мечем у руках було встановлено на конусному п'єдесталі 40-метрової висоти (загальна висота — 102 м, вага близько 500 т), висота скульптури — 62 м. За стилістикою скульптура еkleктична, вона синтезує риси радянського мистецтва довоєнної доби з культом ренесансного ідеалу фізично та

Рис. 4.32. Пам'ятний знак на початку Алеї прикордонників у парку «Перемога». Фото 2016 р. ▼

▲ Рис. 4.33. Пам'ятник прикордонникам у парку «Перемога». Фото 2016 р.

◀ Рис. 4.34. Інформаційна кам'яна стінка в парку «Перемога». Фото 2012 р.

Рис. 4.36.
Інформаційна підпірна стінка
(головний вхід)
у парку «Перемога».
Фото 2012 р. ►

▲ Рис. 4.35.
Експонати воєнної техніки у парку «Перемога».
Фото 2016 р.

Рис. 4.37. Монумент «Батьківщина-Мати»
та НМІУДСВ. Фото 2014 р.

естетично розвиненої людини і є зразком панівної на той час течії соціалістичного реалізму [132].

Як акцент на майданчиках біля гранітних сходів встановлено 76-мм гармати зразка 1942 р. (рис. 4.38). До музею веде галерея, де розміщено п'ятиметрові бронзові горельєфні композиції, що відтворюють мужність прикордонників, нескореність тих, хто опинився на окупованій території, самовідданість учасників руху Опору та трудівників тилу, присвячена першим прикордонним боям і воєнним операціям Другої світової війни (рис. 4.39), так звана «Дорога війни» (скульптори В. Бородай, В. Швецов та ін.) [64, 132]. Ліворуч над нею на пагорбі — чаша «Вогонь Слави» діаметром 16 м (рис. 4.40).

Галерея веде до головної площі Меморіалу, де встановлено багатофігурні скульптурні композиції (рис. 4.41), які порівняно з головним меморіалом виступають у ролі акцентів: «Передача зброї» (автор — В. Вінаїкін) та «Форсування Дніпра» (автор — Ф. Согаєн), присвячена героям, що загинули під час форсування Дніпра у 1943 р. Поряд із ними розташо-

Рис. 4.38.
Гармати 1942 р.
на території
меморіального
комплексу в
Печерському
ландшафтному
парку.
Фото 2014 р.

▲ Рис. 4.39. Горельєфні композиції «Дорога війни». Фото 2014 р.

Рис. 4.40. Чаша «Вогонь Слави». Фото 2014 р.

вана Алея міст-героїв рис. 4.42), а в підмурку монумента «Батьківщина-мати» містяться експозиційні зали музею.

Роль акценту в композиції меморіального комплексу також відіграє, розташована ліворуч від входу, скульптура-пам'ятник загиблим у Другій світовій війні (скульптор В. Бородай) (див. рис. 4.7).

Окрім того, праворуч від входу до меморіального комплексу, на спеціальному майданчику розташовано експозицію виставки бойової техніки та озброєння, яке застосовувалось в період Другої світової війни, — танки, артилерійські гар-

мати і міномети, легендарні «катюші», літаки тощо (рис. 4.43). Неподалік вишикувалася техніка, зокрема БМП, БМД, гелікоптер, артилерійська зброя, задіяна у збройних конфліктах другої половини XX сторіччя. Для відвідування відкриті літак Лі-2, гелікоптер Мі-24 та реактивний винищувач МіГ-23, а також музей пам'яті і слави воїнів-інтернаціоналістів (рис. 4.44). Вищезазначені елементи входять до складу основного формують-ворювального компонента об'ємно-просторової структури меморіального комплексу, у цьому випадку експозиційних майданчиків різних воєнних періодів.

Рис. 4.41. Скульптурні композиції «Передача зброї» та «Форсування Дніпра». Фото 2014 р. ▼

▲ Рис. 4.42. Алея міст-героїв. Фото 2014 р.

Рис. 4.44. Експозиція техніки, задіяної у збройних конфліктах другої половини ХХ ст, та музей пам'яті і слави воїнів-інтернаціоналістів. Фото 2014 р. ►

▲ Рис. 4.43. Експозиція виставки бойової техніки та озброєння періоду Другої світової війни. Фото 2014 р.

Парк «Слава» характеризується наявністю значної кількості малих архітектурних форм, які відіграють основну роль у композиції парку та є як прямими, так і опосередкованими засобами вираження ідейного навантаження. Так, домінантою композиції парку є чотиригранний гранітний мо-

Рис. 4.45. Вічний вогонь на могилі невідомого солдата у парку «Слава». Фото 2012 р. ▼

▲ Рис. 4.46. Скульптура актора Л. Бикова в образі капітана Титаренка. Фото 2012 р.

нумент — обеліск на могилі Невідомого солдата. Він, немов гострокінцевий штик вартового, який оберігає вічний сон воїнів, є опосередкованим, але значущим засобом вираження ідейного навантаження.

У його підніжжі розміщена могила Невідомого солдата, обрамлена надписом та бронзовим вінком, всередині якого палає Вічний вогонь, як символ немеркнучої слави героям Великої Вітчизняної війни (рис. 4.45).

Як акцент парку виступають пам'ятники, розміщені поодинокі, наприклад, пам'ятник Л. Бикову (рис. 4.46), військовому льотчику І. Кожедубу (див. рис. 4.9), або ж, утворюючи певні комплекси, як, наприклад, на меморіальних алеях: Алея Героїв (рис. 4.47), Алея міст-героїв або Алея Воїнської Слави.

Скульптура актора Леоніда Бикова в образі головного героя — капітана Титаренка із фільму «В бой идут одни старики» має подвійну функцію — є одночасно пам'ятником і військовим льотчиком, і найталановитішому актору. Цей пам'ятник є пам'яткою монументального мистецтва [33]. Опосередкованими засобами вираження ідейного навантаження виступають у композиції пам'ятника мощення у вигляді крила літака, а на розі — камінь «для вильоту». Колір обрамлення майданчика — тьмяно-пурпуровий, який повторюється і у забарвленні квітника з бегонії з пурпурним листям та червоними квітами.

Алея Героїв представлена могилами воїнів-героїв, які загинули під час оборони Києва (М. П. Кирпонос та інші). На них встановлено 34 гранітні плити із золотим січенням надписів, які, немов кам'яні переплети великих книг про неповторні

Рис. 4.47.
Могильні плити
34-х загиблих воїнів
на Алеї Героїв.
Фото 2013 р. ►

Рис. 4.48. Меморіальні
гранітні кільця
на Алеї міст-героїв.
Фото 2015 р. ▼

людські долі, являються складовими елементами вхідної алеї парку [111, 66].

Алея міст-героїв представлена рядовою посадкою із *Picea pungens* 'Glausa', яка оточена бордюром з полірованого граніту, на якому бронзовими літерами викладено назви міст-героїв і текст по-

святи (рис. 4.48). Нині доцільна її реконструкція — заміна екземплярів дерев, оскільки вони знаходяться у задовільному та незадовільному стані, а назви міст-героїв погано видно за нижніми гілками.

Як зазначалося вище, з 2012 р. другою назвою Алеї міст-героїв стала Алея Воїнської Слави, на якій розміщено пам'ятні знаки видатним українським воєначальникам (див. підрозд. 3.3).

У другій тематичній зоні парку, присвяченій трагедії Голодомору, розташовані: як домінанта — «Свіча пам'яті», як акцент — скульптура дівчинки з колосками в руках на площі Пам'яті, оточеній жорнами, та як складові вхідної частини — Янголи Скорботи при вході до меморіалу. На схилах цієї зони розміщена алея «чорних дошок», яка являється структурним елементом меморіальної зони (рис. 4.49). Окрім того, в зоні Меморіалу значну роль у прямому розкритті ідейного змісту виконують підпірні стінки, зокрема на Алеї «Чорних дошок». Підпірні стінки виконані із чорного лабра-

Рис. 4.49. Підпирні стінки із символічними «чорними дошками». Фото 2012 р.

Рис. 4.50. Меморіальні дошки зі свідченнями очевидців голодомору в парку «Слава». Фото 2012 р.

дориту, на яких викарбувано назви 14 тисяч населених пунктів, що постраждали у лихоліття Голодомору. Занесення сіл на «чорні дошки» прирікало людей на голодну смерть, тому «Чорні дошки України» стали одним із трагічних символів Голо-

домору 1932–1933 років [139]. Елементами прямого вираження ідейного навантаження виступають також меморіальні дошки (рис. 4.50).

Прямі засоби вираження ідейного навантаження представлені на території всіх досліджуваних парків, однак відіграють різну композиційну, ідеологічну та культурно-просвітницьку функцію. Найменше вони представлені на території парків ім. генерала Потапова, ім. Ф. Пушиної та «Таращанець», де носять виключно інформаційних характер, а найповніше ідейний зміст розкритий у парках «Слава», «Бабин Яр», Печерському, «Перемога».

4.5 Компоненти ландшафту та їх значення в опосередкованому вираженні ідейного навантаження

Носії опосередкованого вираження ідейного навантаження, як правило, виступають допоміжними елементами у розкритті художнього задуму, однак за умов вдалого використання їх вплив може бути сильнішим на емоційний стан відвідувачів ніж прямих. До визначальних носіїв опосередкованого вираження тематики парку варто також віднести природні компоненти ландшафту, як основного формоутворювального елементу паркового простору, найстабільнішим із яких є рельєф.

Рельєф часто визначає характер функціонального призначення, місце розташування домінанти та композиційних акцентів, а також інших елементів ландшафтного об'єкта. У практиці існує досвід визначення місця розташування меморіального комплексу саме виходячи з рельєфу, якому підпорядковуються інші складові паркового ландшафту, навіть елементи прямого вираження ідейного навантаження та

композиційні доміанти. В окремих джерелах літератури є дані, що меморіалам слід відводити рівнинний рельєф, щоб можна було розташувати тут майданчик для проведення масових мітингів, урочистих церемоній, а, у разі, якщо місцевість має схили, пагорби, то меморіальні об'єкти доцільно розміщувати так, щоб вони були на шляху руху відвідувачів по стороні, яка підіймається догори [49]. В цьому контексті варто зауважити, що шість із десяти парків воєнної тематики розміщені на рівнинній території, два об'єкти розміщені на пагорбах, а один — на яружно-балковій території. При цьому місце розміщення трьох останніх визначалося відповідно до рельєфу для підсилення їх ідеологічного значення. Ці парки («Слава» та Печерський ландшафтний парк, НІМЗ «Бабин Яр») є наймасштабнішими об'єктами серед меморіальних парків воєнної тематики не лише Києва, а й України. Рельєф парків є формоутворювальним елементом композиційної побудови всього паркового простору.

Відтак, у парку «Слава» розміщення стели є не випадковим: за задумом авторів проекту реконструкції парку у 1956–1957 роках під час вирішення композиції монумента та парку загалом було враховано його проглядуваність з боку Дніпра [77]: парк розміщений на різких схилах правого берега р. Дніпро з перепадами висот 111–174 м н.р.м., на яких у минулому були процеси розмиву і зміщення земляних мас [79], однак нині вони укріплені та задерновані щільним газоном. За монументом розміщений оглядовий майданчик, з якого відкривається панорама Києва (рис. 4.51–4.53).

Окрім того, засоби геопластики використані для виділення певних зон меморіальної композиції у парку, зокрема, біля монумента вхідна алея поглиблюється, утворюючи своєрідну чашу —

місце поховання героїв, загиблих під час звільнення Києва від фашистських окупантів [47].

Особливості рельєфу в парку «Слава» вдало використані також в зоні комплексу пам'яті Жертв Голодомору для послідовного розкриття як його композиції з низу догори по сходах, так і інформації, зазначеної на каменях вздовж них (рис. 4.54).

Важливою особливістю використання рельєфу в парку «Слава» є утворення візуальних зв'язків між основними монументами — обеліском на могилі невідомого солдата та «Свічею пам'яті» (рис. 4.55, див. рис. 4.3).

Одним із найзначніших монументів м. Києва є «Батьківщина-мати», розміщений на території Печерського ландшафтного парку. Монументальність та значущість підкреслена саме його розміщенням на значному підвищенні; він є доміантою композиції меморіального комплексу. Окрім того, за рахунок розміщення зазначеного монумента на горі та його розмірів він став частиною пейзажу правобережного Києва. Композиційна доцільність зміни пейзажу за рахунок «Батьківщина-мати» може викликати дискусії, але її вплив на нього є незаперечним.

На висоті 36,6 та 91,0 м [132] обладнано оглядові майданчики, з яких відкривається панорамний вид на Дніпро і Лівий берег Києва (рис. 4.56), а також панорама на меморіальний комплекс та навколишні ландшафти історично-культурного заповідника (рис. 4.57) [33]. Також елементи геопластики використано для підсилення враження від композиційних акцентів.

За дослідженнями кінця 1970-х років у парку «Перемога» ділянка мала рівнинний рельєф із місцевими нерівностями, виїмками і насипами [19], який і зберігся донині. Однак, варто зауважити, що в лівій частині парку наявні залишки військових

Рис. 4.51. Вигляд на парк «Слава» з боку Дніпра. Фото І. Комісаренко і Т. Пархоменко [110] ►

Рис. 4.52. Панорама в парку «Слава». Фото 1976 р. [162] ▼

Рис. 4.53. Панорама з майданчика обеліска Невідому Солдату. Фото 2013 р. [141] ▼

Рис. 4.55. Візуальні зв'язки між основними монументами — обеліском на могилі невідомого солдата та «Свічею пам'яті». Фото 2012 р. ▼

Рис. 4.54. Вид на монумент Жертвам голодомору із нижньої частини парку. Фото 2012 р. ▼

◀ Рис. 4.56. Панорамний вид на Дніпро і Лівий берег Києва із верхньої алеї біля Національного музею історії України у Другій світовій війні. Фото 2014 р.

*Рис. 4.57.
Панорамний
вид на головну
площу
Національного
музею історії
України у
Другій
світовій війні.
Фото 2014 р.*

*Рис. 4.58.
Курган
«Безсмертя»
в парку
«Перемога».
Фото 2012 р.*

окопів, що, в свою чергу, безпосередньо пов'язано із тематикою парку. Також у процесі створення головного композиційного елементу парку — Курган «Безсмертя» — застосовано прийом геопластики, а саме створення насипу заввишки 7 м [162]. Основу Кургану виконано у формі п'ятикутної зірки, а

також є надпис, який пояснює історію створення Кургану. До нього ведуть сім сходинок (рис. 4.58).

Окрім зазначених парків, штучне підвищення рельєфу для розміщення головних монументів використано на території парку НІМЗ «Бабин Яр» (пам'ятник радянським громадянам і

військовополоненим (рис. 4.59) та «Менора»), однак, підвищення значно менші і їх вплив відповідно на композицію також. Прийом геопластики застосовано й в інших парках; так, у парку «Таращанець» був спеціально створений штучний насип (близько 1 м) для покращання сприйняття однойменної скульптурної композиції.

Насамперед, рельєф як засіб вираження ідейного навантаження використаний на території шести меморіальних парків воєнної тематики і підсилює психоемоційний вплив на сприйняття як основного монумента, так і паркового простору в цілому. Рельєф на території парку НМЗ «Бабин Яр» використано для формування його об'ємно-просторової структури, однак місце розташування парку на цій території визначено не наявністю перепадів висот, а історичними подіями, що мали місце на цій території.

Елементи планувальної структури також підкреслюють тематичну спрямованість меморіального парку наприклад, у НМЗ «Бабин Яр» — Дорога скорботи на місці колишнього єврейського цвинтаря (рис. 4.60); система прямокутних алей на місці знищення мирного населення та військовополонених [130], так і символічне: алея міст-героїв, алея Героїв (парк «Слава»), Алея прикордонників (парк «Перемога», рис. 4.61), Алея слави (парк «Партизанська слава»), Алея міст-героїв — у зоні меморіальному комплексі НМІУДСВ та Алея пам'яті, закладена на честь 40-річчя Перемоги, у зоні Співочого поля Печерського ландшафтного парку.

Водойми на території меморіальних комплексів можуть також нести ідейне навантаження або бути самостійними пам'ятниками. Система водних устроїв може бути використана як композиційна основа всього меморіального парку. Вода здатна збільшити перспективу в

бік меморіального об'єкта, привернути увагу до найбільш красивих куточків парку, показати їх як в дзеркалі [49] (рис. 4.62).

На території парків «Перемога» та «Партизанська слава» зустрічаємо штучні водні устрої — фонтани, які завдяки формі траєкторії струменів підкреслюють піднесений настрій щодо перемоги у Другій світовій війні (рис. 4.63), а також водяні стінки (парк «Перемога»), які уособлюють плач за загиблими воїнами, створюючи відповідно сумний настрій.

На території Печерського ландшафтного парку біля монумента «Батьківщина-мати» розміщений фонтан біля скульптурної композиції, враження від якої підсилюється відбиттям її у водній поверхні.

В окремих випадках водойми розміщені на віддалі від меморіальної зони й не виконують ролі прямих чи опосередкованих засобів вираження ідейного навантаження або навіть створення відповідного настрою. Прикладами такої водойми є озеро в парку «Перемога», що розміщене у зоні тихого відпочинку парку (рис. 4.64) та забезпечує додаткові види відпочинку відвідувачів, або озера у парку «Партизанської слава», які займають площу близько 3,4 [152] (рис. 4.65).

Таким чином, у меморіальних парках м. Києва водойми виступають як у ролі допоміжного елемента підсилення враження від основних елементів тематичного навантаження, так і набувають самостійного символічного значення.

У меморіальних парках рослини виступають виключно опосередкованими носіями ідейного навантаження завдяки символізму та асоціативному сприйняттю форм, кольору. Проте інколи можуть виступати в ролі меморіальних об'єктів. Про символічне значення дерев та їх використання в меморіальних парках зазначав Лунц Л. Б.:

Рис. 4.59. Геопластика рельєфу навколо монумента в парку НІМЗ «Бабин Яр». Фото 2011 р.

Рис. 4.61. Алея прикордонників у парку «Перемога». Фото 2016 р.

Рис. 4.60. Дорога скорботи в парку НІМЗ «Бабин Яр». Фото 2012 р.

дуб уособлює собою силу, міць народу; молоді яблуні — юність; кипариси, ялини, самшит, тис — супутники печалі, скорботи, жалоби. Для того, щоб підкреслити урочистість меморіалу, застосовують насадження колоновидних форм. Якщо ж необхідно наголосити на траурні інтонації, доречніше вико-

Рис. 4.62. Статична водойма на території меморіального комплексу НМІУДСВ. Фото 2014 р.

ристовувати пурпурнолистяні форми, скорботи — плакучі. Пістряволистяні насадження створюють святковий настрій [49]. За Сокольською О. Б. прийоми планування й організації ландшафту меморіальних парків повинні бути простими і логічними [89]. Насадження мають включати в себе

Рис. 4.63. Фонтан (парк «Партизанської слави»).
Фото 2012 р.

Рис. 4.64. Озеро на території парку «Перемога».
Фото 2016 р.

Рис. 4.65. Озеро в парку «Партизанська слава».
Фото 2012 р.

види рослин із виразними архітектонічними формами і традиційною семантикою: хвойні та листяні дерева з правильними щільними кронами, наприклад, пірамідальною, стрижені боскети, огорожі і стінки, великі площі партерних газонів, низькі квітники строгих тонів і форм. Шлях до меморіалу необхідно обов'язково позначати насадженнями.

У довідниковій літературі надають також рекомендації щодо озеленення та квітникового оформлення пам'ятників, монументів, меморіальних ансамблів [41]. Декоративні елементи рослинності (садові декоративні форми, гарноквітучі і декоративно-листяні дерева і кущі, стрижені форми, партерні квітники та газони) застосовують, в основному, в оформленні пам'ятників, меморіалів, розміщених на території громадських центрів; озеленення природного характеру — переважно на периферійних і замських територіях, у місцях історичних подій і в меморіальних парках. Умови, що впливають на вибір прийомів озеленення і квітникового оформлення:

- тематичний зміст пам'ятника — ідейне й історичне значення події, якій він присвячений;
- містобудівні фактори — розміщення в міській забудові, наявність підходів, транспортних магістралей, напрямок основних напрямків пішоходів, характер навколишнього планування і забудови;

— об'ємно-просторове рішення пам'ятника (обеліск, стела, скульптурна композиція або комплекс із використанням архітектурних і скульптурних засобів);

— фізичні розміри композиції і можливість огляду — круговий, односторонній, з високих або низьких точок;

— архітектурно-художнє рішення композиції в просторі — домінанта або камерний об'єкт;

— матеріали, з яких виготовлений пам'ятник, і спосіб обробки (колір, фактура та ін.);

— характер навколишніх деревно-кущових насаджень — висота, архітектоніка крони, її щільність, колір листя;

— колір, фактура, матеріал і візерунок покриття на ділянці пам'ятника.

Під час розміщення рослин у зоні меморіалу враховують:

— їх функцію поєднуючого елементу композиції з навколишнім середовищем — рослини служать зеленим екраном-фоном для монументів, організують візуальні напрямки і функціональні зони;

— проблема сприйняття меморіалу — квіти сприяють виникненню особливої психологічної атмосфери, виникає мікроансамбль людина-пам'ятник-квітка як символ життя;

— колірні і структурна гармонія — побудова квітникових композицій у поєднанні з усіма присутніми в меморіалі елементами.

Добір деревних і кущових рослин здійснюється з урахуванням стійких декоративних якостей відповідно до тематики парку. Під час вибору дерева або куща — рослинної домінанти композиції — враховують традиційно сформовані символічні значення рослин, наприклад, представників родів *Quercus* L., *Cedrus* Trew., *Platanus* L. — символи могутності й сили; *Populus alba* 'Pyramidalis',

Populus nigra var. *italica* Münchh. — дерева вічної пам'яті. Дерева і кущі плакучої форми, а також темнолистяні підсилюють відчуття скорботи і жалоби. Під час добору дерев і чагарників, які слугують екранами для портретних скульптур із ретельно відпрацьованими деталями, використовують рослини з великим і середнього розміру листям, щільною фактурою; для монументальних портретних скульптур із перебільшено великими деталями для фону доцільні дерева й кущі з дрібнофактурним листям. Важливою умовою є соковитість і свіжість забарвлення листя, а також здатність їх зберігатися тривалий період. Під час реставрації меморіальних об'єктів — садиб, місць перебування, пов'язаних із певними подіями — дотримуються документальності в асортименті рослин.

Біля пам'ятника не рекомендують використовувати гарноквітучі, особливо ефектні дерева і кущі, рослини з яскраво забарвленим або строкатим листям, а також мальовничим габітусом куща, здатним відволікати увагу від пам'ятника. Їх застосовують, звичайно, в оформленні пам'ятників урочисто-ліричного змісту. В оформленні об'єктів урочистого змісту не слід застосовувати дерева та кущі темних забарвлень, наприклад, пурпурно- або буролистяні, які несуть в собі траурну інформацію [41]. Підсумовуючи рекомендації щодо добору рослин для оформлення меморіалів, варто зауважити, що рослини є допоміжним елементом під час вираження ідейного навантаження, тому відповідно їх форма, колір, архітектоніка та фактура підпорядковується тематиці парку та домінанти об'ємно-просторової структури території.

За результатами натурного обстеження (визначення видового та формового складу насаджень досліджуваних садово-паркових об'єктів) та

аналізу вищенаведених рекомендацій, рослини у досліджуваних парках (28 видів, 31 культивар, один підвид та один різновид (див. додаток А) деревних рослин) виступають носіями опосередкованого вираження змісту завдяки морфологічним особливостям, а саме: формі та кольору крони за рахунок забарвлення пагонів, листків, квітів та плодів.

Найбільша кількість рослин, які використано у ролі опосередкованих засобів вираження ідейного навантаження, виявлено на території парку «Слава»; за дослідженнями 2012 р. — 25 видів, 20 культиварів та один підвид (*Prunus cerasifera* subsp. *pissardii* (CarriŠre) Dost 1) деревних рослин. Відтак, у меморіальній частині парку на головній алеї, завдяки прямокутній формі штучно створеного трирядного живоплоту з *Carpinus betulus* L. підкреслюється монументальність та парадність композиції (див. рис. 4.2), а також завдяки формі крони *Picea pungens* 'Glauca', з якої сформовано Алею міст-героїв (рис. 4.66).

У парку «Слава» символічну роль відіграє також Калиновий гай, який висаджений як в зоні Меморіального комплексу пам'яті жертв Голодомору, так і в північно-західній частині парку вздовж прогулянкової алеї до Храму. (див. рис. 3.30). У парку є й інші меморіальні посадки, які було здійснено політичними діячами, — групи із *Picea pungens* 'Glauca' та *Sorbus aucuparia* 'Pendula' (див. підрозділ 3.3). У так званій зоні «дендропарку» та зоні Калиного гаю (2005 р. закладання) наявні солітарій із *Fraxinus excelsior* 'Pendula', ландшафтні групи з використанням *Fagus sylvatica* 'Pendula', *Salix caprea* 'Pendula', *Betula pendula* 'Youngii', *Berberis thunbergii* 'Atropurpurea', *Prunus cerasifera* subsp. *pissardii* (CarriŠre) Dost 1,

Sorbus intermedia (Ehrh.) Pers., *Viburnum opulus* L. та ін., які виконують роль засобів опосередкованого вираження ідейного навантаження. Схил між доріжками на терасах парку обрамлений рядовими посадками *Sorbus aucuparia* 'Pendula'. Загалом у прогулянковій зоні зустрічаються дещо хаотичні посадки насаджень декоративних деревних рослин.

Основними формами крони, що зустрічаються на території дослідних об'єктів та виступають у ролі допоміжних елементів вираження тематичного навантаження є:

— колоновидна — *Thuja occidentalis* 'Columna', *Quercus robur* 'Fastigiata', *Taxus baccata* 'Fastigiata', *Populus bolleana* Louche., *Populus nigra* var. *italica* Münchh. та ін. (рис. 4.67);

— конусовидна — *Picea pungens* 'Glauca' (див. рис. 4.66), *Thuja occidentalis* 'Sunskit' (рис. 4.68) та ін.;

Рис. 4.66. Алея міст-героїв, утворена екземплярами *Picea pungens* 'Glauca' у парку «Слава». Фото 2014 р.

Рис. 4.67. Рядова посадка біля «Менори» із *Populus nigra* var. *italica* Münchh. у парку НІМЗ «Бабин Яр». Фото 2012 р.

Рис. 4.69. *Fagus sylvatica* 'Pendula' (парк «Слава»). Фото 2012 р.

Рис. 4.68. *Thuja occidentalis* 'Sunkit' у меморіальній зоні пам'яті жертв Голодомору парку «Слава». Фото 2012 р.

◀ Рис. 4.70. *Betula pendula* 'Youngii' в парку «Слава». Фото 2013 р.

Рис. 4.71. Солітарію із *Salix alba* 'Pendula' в парку «Бабин Яр». Фото 2012 р ▼.

▲ Рис. 4.72. Рядова посадка із *Sorbus aucuparia* 'Pendula' в парку «Слава». Фото 2015 р.

Рис. 4.73. *Ulmus carpinifolia* 'Camperdownii' в парку «Слава». Фото 2016 р. ►

— прямокутна — формовані живоплоти із *Carpinus betulus* L. (див. рис. 4.66), *Ligustrum vulgare* L. та ін;

— плакуча — *Salix caprea* 'Pendula', *Fagus sylvatica* 'Pendula' (рис. 4.69), *Betula pendula* Roth. та *Betula pendula* 'Youngii' (рис. 4.70), *Fraxinus excelsior* 'Pendula', *Salix alba* 'Pendula' (рис. 4.71), *Sorbus aucuparia* 'Pendula' (рис. 4.72), *Ulmus carpinifolia* 'Camperdownii' (рис. 4.73) тощо.

Рослини виконують опосередковану роль у вираженні ідейного навантаження і за рахунок кольору (див. додаток Б) різних частин рослин:

— пурпурового забарвлення листя — *Prunus cerasifera* subsp. *pissardii*, (рис. 4.76), *Physocarpus opulifolia* 'Diablo', *Malus niedzwetzkyana* Dieck., *Berberis vulgaris* 'Atropurpurea', *Berberis thunbergii* 'Atropurpurea' (рис. 4.74), *Cotinus coggygria* 'Purpurea', *Fagus sylvatica* 'Purpurea Pendula' (рис. 4.75); суцвіть — *Rhus typhina* L., *Cotinus coggygria* Scop. (рис. 4.76) та ін.;

— темно-зеленого забарвлення хвої — *Picea omorica* (Pancic) Руркуне., *Picea abies* (L.) Karst. (рис. 4.77), *Juniperus sabina* L., *Thuja occidentalis* L., *Taxus baccata* L., листя — *Magonia aquifolium* Nutt., *Buxus sempervirens* L. та ін.;

— червонуватого кольору плодів — *Viburnum opulus* L., *Sorbus intermedia* (Ehrh.) Pers. (рис. 4.78), *Sorbus aucuparia* L. (рис. 4.79), *Cotoneaster horizontalis* Dche, *Crataegus sanguinea* Pall., *Berberis vulgaris* L. та *Berberis thunbergii* DC., *Rosa rugosa* Thunb. та *R. canina* L.; пагонів — *Swida alba* (L.) Opiz.; квітів — *Rosa hort.* та ін.;

— білопістрявого забарвлення — *Swida alba* 'Sibirica variegata', *Salix integra* 'Hakuro nishiki' та ін.;

— білого забарвлення квітів — *Prunus avium* Mill. (рис. 4.80), *Sambucus nigra* L., *Deutzia scabra*

Thunb., *Philadelphus coronarius* L., *Spiraea×vanhouttei* (Briot) Zabel (рис. 4.81) та ін.;

— сріблястого забарвлення листя — *Elaeagnus angustifolia* L. (рис. 4.82), *Elaeagnus rhamnoides* (L.) A. Nelson, *Salix alba* L. (рис. 4.83), *Populus alba* L. та ін.;

— бузкового забарвлення квітів — *Syringa vulgaris* L. та ін.;

— жовтуватого забарвлення (лише у тематичних символічних композиціях) хвої (у зоні музею Голодомору, парк «Слава») — *Thuja occidentalis* 'Sunkit', квітів — *Kerria japonica* (L.), *Potentilla fruticosa* (L.) O. Schwarz. (*Dasiphora fruticosa* (L.) Rydb.), *Forsythia suspensa* (Thunb.) та ін.

Варто зауважити, що деревні рослини можуть відігравати роль опосередкованих засобів вираження ідейного навантаження впродовж різного за тривалістю періоду. Деякі види листяних кущів лише в осінній період виконують цю роль за рахунок червоного забарвлення не тільки плодів, а й листків. Так, дуже поширеною в парках воєнної тематики є *Viburnum opulus* L., яка за рахунок плодів та листків у осінньому забарвленні підкреслює їх ідейне навантаження (рис. 4.84–4.85).

У деяких дослідних парках з неї створені навіть меморіальні рослинні угруповання: Калинові гаї — у зонах, присвячених голодомору 1932–1933 років (парк «Слава», див. рис. 3.32); Калинова алея Героям України ХХІ століття (невелика група кущів у парку «Перемога»). Також, праворуч від входу до горельєфної композиції «Дорога війни», на території меморіального комплексу НМІУДСВ створено рядову посадку із *Viburnum opulus* L. (див. рис. 4.84–4.85).

Окрім того, в осінній період відмічено вдале використання на території меморіального комплексу НМІУДСВ над «Дорогою війни» *Spiraea×vanhouttei* (Briot) Zabel, яка виступає в ролі захисного обмеження для відвідувачів, а завдяки білому цвітінню

◀ Рис. 4.74. *Prunus cerasifera* subsp. *pissardii* (CarriŠre) Dost і *Berberis thunbergii* 'Atrorubra' у парку «Слава». Фото 2016 р.

Рис. 4.77. Фрагмент алеї із *Picea abies* (L.) Karst. у парку НІМЗ «Бабин Яр». Фото 2016 р. ▼

▲ Рис. 4.75. *Fagus sylvatica* 'Purpurea Pendula' в парку «Слава». Фото 2016 р.

▲ Рис. 4.76. Цвітіння *Cotinus coggygria* Scop. у парку «Слава». Фото 2016 р.

▲ Рис. 4.78. *Sorbus intermedia* (Ehrh.) Pers. у парку «Слава». Фото 2015 р.

◀ Рис. 4.79. *Sorbus aucuparia* L.
у парку НІМЗ «Бабин Яр».
Фото 2012 р.

◀ Рис. 4.80. *Prunus avium* Mill. у парку
«Слава». Фото 2013 р.

Рис. 4.81. *Spiraea×vanhouttei* (Briot) Zabel. у
парку «Слава». Фото 2013 р. ▼

Рис. 4.82. *Elaeagnus angustifolia*
L. у парку «Слава».
Фото 2016 р. ▼

◀ Рис. 4.83.
Salix alba L. у парку
НІМЗ «Бабин Яр» .
Фото 2016 р.

Рис. 4.84. Червонувате листя *Viburnum opulus* L. біля «Дороги війни» у меморіальному комплексі НМІУДСВ. Фото 2014 р.

Рис. 4.85. Червоні плоди *Viburnum opulus* L. біля «Дороги війни» у меморіальному комплексі НМІУДСВ. Фото 2014 р.

влітку (див. рис. 4.81) та червонуватому осінньому забарвленню підкреслює тематику об'єкта (рис. 4.86). Окрім того, восени в ролі акцентів на території парків воєнної тематики виступають групи із *Spiraea japonica* L., *Euonymus europaeus* L. тощо. Взимку носіями ідейного навантаження для парків воєнної тематики рослини виступають завдяки формі крони, гілок, окремих елементів, наприклад колючок тощо (рис. 4.87, див. рис. 4.70). Часто в різні пори року рослини можуть виглядати по-різному, але продовжувати виражати тематичне навантаження, як наприклад, *Salix alba* 'Pendula' (рис. 4.88).

Варто зауважити, що цінним компонентом об'ємно-просторової структури парків, зокрема меморіальних, є

Рис. 4.86. Рядові посадки із *Spiraea x vanhouttei* (Briot) Zabel в осінньому забарвленні над «Дорогою війни». Фото 2014 р.

хвойні насадження, які за рахунок вічнозеленого забарвлення та найчастіше строгих форм габітусу можуть виконувати роль опосередкованих засобів вираження ідейного навантаження впродовж всього року. Наприклад, основними посадками на території меморіального комплексу НМУДСВ є групи із *Picea pungens* 'Glausa', *Picea pungens* Engelm. та куртин *Juniperus sabina* L., які за рахунок кольору та форми підкреслюють суворість тематики об'єкта. Також ліворуч від входу до горельєфної композиції розташована група із чотирьох особин *Picea pungens* 'Glausa', які асоціюються із солдатами (три живих, а один, котрий нахилений, гине) та «готують» емоційно, таким чином, відвідувачів до проходження «Дорогою війни» (рис. 4.89).

Окрім того, доречним у меморіальних парках є сріблясте, сіре, сіро-зелене забарвлення рослинного компонента, зокрема хвойних культиварів (*Juniperus sabina* 'Glausa', *Juniperus scopulorum* 'Skyrocket' та ін.), яке може символізувати сталь, метал, силу волі бійців і контрастує із пурпурово забарвленими елементами паркового простору (рис. 4.90), які часто зустрічаються у парках воєнної тематики.

Загалом вказані види та культивари деревних рослин використовують з дотриманням вище зазначених рекомендацій відповідно до місця розташування і тематики зони. Проте відмічені певні недоліки у формуванні рослинних композицій на досліджуваних садово-паркових об'єктах, які полягають у наступному:

- не витримуються оптимальні відстані між посадками дерев;
- не проводиться належний та своєчасний догляд за штамбовими екземплярами;
- види та культивари деревних видів висаджують без врахування їх екологічних особливостей;

— посадки виконують хаотично, в результаті чого не прослідковується задум автора щодо композиції тематичних насаджень.

Варто зазначити, що в деяких парках ідейне навантаження за рахунок рослинного компонента практично не виражене (парк «Таращанець», парк «Партизанська слава», парк ім. Воїнів-інтернаціоналістів, парки ім. Ф. Пушиної та ім. генерала Потапова).

Велике значення приділяється квітниковому оформленню меморіальних парків. За рекомендаціями квітникові рослини, які висаджують в зоні меморіальних об'єктів, повинні мати чітку форму квітки, компактний кущ, невелику висоту (низькорослі — 15–25 см і середньорослі — 30–35 см), високу декоративність квіткової поверхні в масі, колористичну насиченість квіткової маси і її однорідність, одночасне і стійке цвітіння, чисте, насичене і стійке забарвлення квіток. Асортимент підбирається із сортового складу, що дозволяє одержати необхідні відтінки кольору і виразні колірні поєднання [41], а також з урахуванням психоемоційної дії кольорів на стан людини (див. додаток Б), згідно з якою слід із обережністю використовувати кольори теплої гама, особливо жовтий та помаранчевий.

У композиційних і колористичних рішеннях квіткового оформлення застосовують:

- квітники на тлі газону (короткі рабатки, квіткові угруповання, невеликі партери);
- квітники на тлі твердих покриттів — гранітних, бетонних або мозаїчних плит, гальки, утрамбованого щебеню (модульні квітники, групи чіткої конфігурації);
- квіти в стаціонарних модулях або вазах, виготовлених із довговічних матеріалів, в тому числі з матеріалу пам'ятника (граніт, мармур, бронза, чавун);

▲ Рис. 4.87. *Pyrus communis* L. у зимовому ландшафті парку «Слава». Фото 2013 р.

Рис. 4.88. Солітер *Salix alba* 'Pendula' в літньому та зимовому ландшафті парку ім. Воїнів-інтернаціоналістів. Фото 2012 р. ▼

Рис. 4.89. Група із *Picea pungens* 'Glauca' біля «Дороги війни» у меморіальному комплексі НМІУДСВ. Фото 2014 р.

▲ Рис. 4.90. Ландшафтні групи із *Juniperus scopulorum* 'Skyrocket', *Berberis thunbergii* 'Atropurpurea' та елементи СПО у парку «Перемога». Фото 2012 р.

- квіти в корзинах, вазонах, букетах, покладені в пам'ятні дні і під час урочистих заходів;
- квіти в букетах, покладених до меморіалів та пам'ятних дошок на спеціальні квіткарки або інші пристосування.

У квітниковому оформленні меморіалів повинні переважати яскраві, парадні форми квітів. Тут перевага надається клумбам, бордюрам і рабаткам, тобто регулярній побудові композицій. Кольорове вирішення клумб може бути одноколірним (червоні *Canna* L.) або двоколірним (*Salvia* L., *Lobelia* L.); для обрамлення квітникових груп використовують декоративно-листяні рослини.

В оформленні меморіальних об'єктів, присвяченим революційним подіям і діячам, в джерелах літератури [41] радять включати в загальне кольорове рішення рослини червоного кольору як одного із символів соціалістичної революції, на нашу думку, в цьому випадку слід дотримуватися принципу документальності. Червоний колір може бути застосований самостійно в світлих відтінках, якщо пам'ятник виконано з граніту, мармуру темних тонів, бронзи або в поєднанні з іншими (в такому випадку він повинен домінувати в композиції). Оскільки він належить до кольорів із сильним психоемоційним впливом, за тривалого споглядання і значних площях здатен викликати пригнічений стан (див. додаток Б), ми пропонуємо застосовувати його локально, з метою підсилення композиції.

В інших випадках може бути використано більш широкий асортимент квітникових та декоративно-листяних рослин різноманітного забарвлення. В меморіалах урочистого, урочисто-траурного змісту фоном для квітникових рослин слугує тільки партерний газон і декоративні тверді покриття. Для забезпечення безперервної декоративності квітників і квіткових ваз рішення

оформлення ґрунтується на принципі змінного цвітіння, тобто на взаємозаміні квітучих рослин упродовж вегетаційного сезону з ранньої весни до пізньої осені. Зміна рослин упродовж вегетаційного періоду може бути 3–4-кратною і більше (залежно від тривалості цвітіння використовуваних рослин). Рослини висаджують в квітник або вазу у фазі напіврозпускання або повного розпускання. Кратність зміни рослин і їх вартість відображають в кошторисі під час проектування квітників [41].

Якщо мова йде про траурні об'єкти, то використовують квіти переважно білого забарвлення (*Rosa hort.*, *Dianthus* L., *Chrysanthemum* L., *Tulipa* L.). Для пам'ятників воєнних дій доречніше червоні квіти (*Dianthus* L., *Canna* L., *Rosa hort.*, *Begonia* L.) [49]. Також досить часто використовують *Iresine lindenii* Van Houtte. з пурпуровим листям у меморіальних та історичних місцях під час створення работок та килимових композицій, так як за ним закріпилася репутація «старомодної квітки». *Iresine lindenii* Van Houtte. садять на клумби, створюючи з його груп яскраві колірні плями, а також у контейнери і висячі корзини, де вона виконує роль фону для інших рослин.

У композиціях досліджуваних парків квітники виступають як у ролі композиційної домінанти (парк «Партизанська слава», рис. 4.91), так і в ролі структурних елементів основного формоутворювального елементу — головної алеї (рис. 4.92) — та як допоміжний елемент у композиції локальної зони парку (квітники біля меморіалів у парку ім. Воїнів-інтернаціоналістів, парку «Партизанська слава» та інших парків).

Варто зауважити, що останніми роками як і в квітниковому оформленні меморіальних парків, так і в забарвленні елементів СПО простежується використання кольорів Прапора України, тоді як

Рис. 4.91. Квітник у парку «Партизанська слава». Фото 2016 р.

Рис. 4.93. Вхідна клумба восени в парку «Перемога». Фото 2012 р.

Рис. 4.92. Квітник «Салют» у парку «Перемога». Фото 2012 р.

Рис. 4.94. Вхідна клумба влітку в парку «Перемога». Фото 2016 р.

◀ Рис. 4.95. Партерний квітник у парку «Перемога». Фото 2012 р.

Рис. 4.96. Квітникова композиція «Дорога життя» в парку «Перемога». Фото 2016 р. ▼

раніше переважали відтінки червоного та пурпурового кольорів (рис. 4.93–4.94).

Квітникове оформлення найбільш широко представлене саме у парку «Перемога», тому доцільно його охарактеризувати детальніше. Від входу, вздовж головної алеї, розміщена кругла клумба із однорічників та *Leytus racemosus* ssp. *sabulosus* (див. рис. 4.93–4.94), далі партерний квітник із стилізованими елементами вишиванки (рис. 4.95), після фонтану — квітникові композиції на газоні: «Салют перемоги», у якій іскри салюту виконано у вигляді зірок (див. рис. 4.92); «Дорога життя» (рис. 4.96), яка закінчується розарієм із трояндами (*Rosa hort.*) різних рожевих відтінків (рис. 4.97), які у своїй масі гармонійно поєднуються із рожевими гранями Кургану та площею, до якої підводить квітник «Вічний вогонь» (див. рис. 3.45).

Указані квітникові композиції виконуються із однорічників, які щорічно по-різному компонує, але підпорядковуються основному задуму; їх кольорова гама є яскравою, що підсилює піднесений настрій від перемоги. Композиція

Рис. 4.97. Розарій перед Курганом «Безсмертя» в парку «Перемога». Фото 2012 р.

«Вічний вогонь» виконується, зазвичай, із *Salvia splendens* Sellow ex Schult. та різних культиварів *Tagetes* L. червоних та жовтих кольорів. Обрамленням для цих композицій на початку та в кінці прямокутних секцій є «лаврові гілки» із формованих бордюрів *Vuxus sempervirens* L. (рис. 4.98).

За Курганом розташовані секції із великим розарієм із червоноквітучих кущів троянд, а по периметру майданчика військової техніки наявні також невеликі секції для квітників, які заповнюються різними однорічниками та *Phlox* L. Квітникове оформлення у вигляді елементів української вишивки із культиварів *Begonia* L. та *Tagetes* L. влаштоване біля пам'ятника Матері-Вдові (див. рис. 4.10), а також із *Salvia splendens* Sellow ex Schult. у вигляді контурів зірки біля пам'ятника прикордонникам.

Основним недоліком під час створення квітників в досліджуваних парках є неправильне місце розміщення квіткового оформлення таким чином, що він не проглядається, бо знаходиться під наметом дерев, або інколи не відповідає настрою, який необхідно передати. Наприклад, у парку «Перемога» біля сумної за настроєм скульптурної композиції «Мати проводить сина на фронт» розміщені круглі квітники з використанням білого та яскравих рожевого та жовтого кольору, тоді як у 2012 році кольорова гама була з холодних відтінків (фіолетового, рожевого, синього), які символізують сльози, смуток, а тому є доречнішою згідно тематики зони їх розміщення.

На нашу думку, розміщення квітника в цьому місці є супе-

речливим відповідно до рекомендацій, зазначених вище, оскільки він може відволікати увагу відвідувачів від основного елементу композиції. Так, ймовірно саме із цієї причини, на території парку «Слава» під час другої реконструкції парку у 1984–1985 роках заборонили влаштовувати квітникове оформлення у вхідній зоні, яке, за словами працівників парку, до цього часу створювали у вигляді работок із тюльпанів, які змінювали в процесі вегетаційного періоду на однорічники. У таких випадках, як компроміс можна застосувати ґрунтовкривні рослини (*Iresine lindenii* Van Houtte., *Alternanthera* Forssk.) з пурпуровим, сріблястим, темно-зеленим листям, що може підтримати настрій меморіальних композицій, не відволікаючи увагу відвідувачів від важливіших елементів паркового простору.

Підсумовуючи вище викладене, ідейне навантаження в досліджуваних парках, в основному,

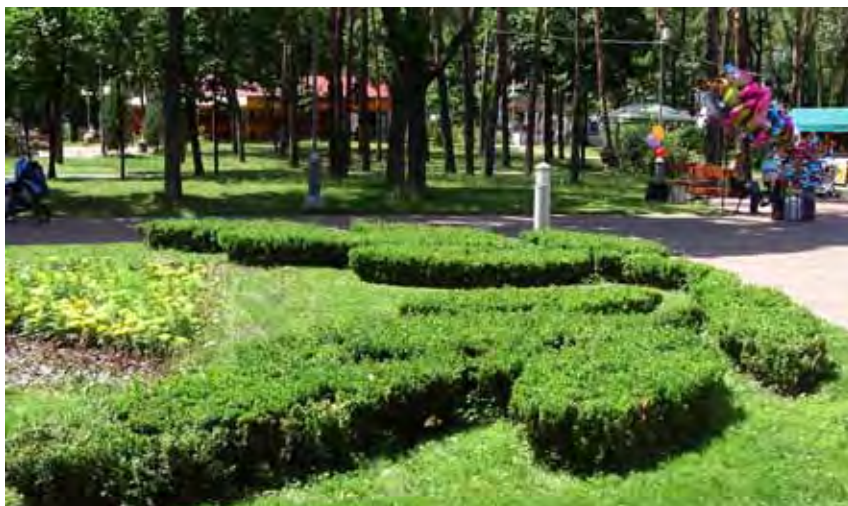

Рис. 4.98. «Лаврові гілки» сформовані із *Vuxus sempervirens* L. у парку «Перемога». Фото 2012 р.

виражене за рахунок прямих засобів вираження (пам'ятників, стел з надписами, меморіальних таблиць). Опосередковані засоби (символічне мощення, рослини-символи; фонові рослини, що відповідають тематиці) в недостатній кількості та якості використовують у паркових просторах меморіальних парків, щою своєю чергу, сповна не розкриває ідейний задум створення кожного конкретного об'єкту.

4.6 Малі архітектурні форми та садово-паркове обладнання як засоби вираження ідейного навантаження

Носіями прямого чи опосередкованого вираження ідейного навантаження у парках найчастіше виступають малі архітектурні форми, які завдяки надписам на них, їх формі та кольору створюють відповідний настрій та асоціації у відвідувачів. Окрім того, тематика парку може розкриватися за рахунок особливостей елементів садово-паркового та, навіть, інженерного обладнання.

У меморіальних парках найчастіше є меморіал, який виступає домінантою композиції об'ємно-просторової структури території та основним носієм тематичного навантаження (як правило, прямим засобом вираження ідейного навантаження). Меморіальні комплекси характеризуються наявністю декількох монументів, однак серед них завжди присутній головний, якому підпорядковується решта та малі архітектурні форми як декоративного, так і утилітарного призначення. Основний меморіал знаходиться в меморіальній зоні та, як елемент вираження тема-

тики, визначає основні прийоми її планування та особливості об'ємно-просторової організації.

Відповідно до результатів аналізу наукових джерел літератури тематика меморіальних парків воєнної тематики може носити траурний або урочистий характер. У першому випадку — усі елементи підпорядковані ідеї вираження скорботи; зона розрахована на нетривале перебування відвідувачів. У другому випадку — зона включає елементи і устаткування для відпочинку, свята, народних святкувань. Такі елементи благоустрою, як: флагштоки, стели, пам'ятні знаки, Вічний вогонь розміщують тільки в меморіальній зоні, а такі, як: світильники, паркові меблі, різні види покриттів і інші елементи властиві усім зонам [19]. Велике значення мають фактура, колір матеріалу, що використовується в оформленні меморіальних парків. Частіше зустрічається камінь — довговічний, легкий в обробці, добре поєднується із зеленню, квітами, водою, землею. Бронза, чавун уособлюють собою силу, міць, вічність [49].

Прикладом такого меморіалу є обеліск «Невідомому солдату» у парку «Слава» (див. рис. 3.19–3.20). В окремих випадках елементи з інертних матеріалів доповнюють рослинні композиції та утворюють цілісну композицію певної тематики. За приклад можна навести Алею міст-героїв в парку «Слава», яка представлена рядовою посадкою із *Picea pungens 'Glauca'*, кожен екземпляр котрої оточений бордюром з полірованого граніту, на якому бронзовими літерами викладені назви міст-героїв і текст присвяти (див. рис. 4.48).

У зоні Меморіального комплексу пам'яті Жертвам голодомору символічних малих архітектурних елементів досить багато, які розкривають ідейний зміст меморіальної зони. Так, наприклад, скульптурні композиції «Ангели скорботи» та «Жорна долі» (рис. 4.99–4.100).

Рис. 4.99. «Ангели скорботи» на вході до меморіалу у парку «Слава». Фото 2012 р.

У парку «Слава» використання малих архітектурних форм як опосередкованих засобів вираження ідейного навантаження є найширшим (див. далі розд. 6), проте і в інших парках військової тематики виявлені окремі елементи, які мають символічне значення. Зокрема, у парку «Перемога», на початку Алеї прикордонників розміщені прикордонні знаки, які підкреслюють її тематичну спрямованість (див. рис. 4.32). Окрім того, оригінальним елементом композиції парку «Перемога» є сонячний годинник у його вхідній частині, який правильно показує час два тижні до та після 9 травня (див. рис. 3.44), що опосередковано пов'язано із тематикою парку.

На вході до меморіального комплексу НМІУДСВ розміщена низка протитанкових «їжаків», які нині виконують планувальну функцію, розмежовуючи експозиційно-прогулянкову зону Печерського ландшафтного парку від меморіальної (рис. 4.101). Окрім того, вони виконують роль опосередкованих засобів вираження ідейного навантаження, оскільки є знаряддями воєнних дій.

Рис. 4.100. Жорна на площі «Жорна доли». Фото 2015 р.

Також опосередковану роль у розкритті ідейного задуму у парках виконують кам'яні брили, як символ довговічної пам'яті. Наприклад, у парку «Партизанська слава» встановлений камінь, який символізує дружбу радянських, польських та словацьких партизан у спільній боротьбі проти німецьких фашистів (відомості із надпису на камені) (рис. 4.102). Проте, в НМЗ «Бабин Яр», в зоні тихого відпочинку знаходимо кам'яні брили (рис. 4.103), які встановлені не зовсім доречно і не відіграють ніякої ролі в композиційній структурі парку. Схожа ситуація спостерігається і у парку ім. Воїнів-інтернаціоналістів.

Аналізуючи оформлення садово-паркового обладнання у меморіальних парках м. Києва, варто зазначити, що найчастіше та найбільш вдалим з точки зору підкреслення тематики парку є лави ахроматичних, холодних відтінків, пурпурового кольору, а також стилістично поєднані з ними сміттєзбірники та огорожі (парки «Моряків», «Партизанська слава», «Перемога» (рис. 4.104– 4.105). Також стилістично поєднаними

Рис. 4.101. Протитанкові «їжаки» на території Печерського ландшафтного заповідника. Фото 2016 р.

Рис. 4.102. Символічний камінь у парку «Партизанської Слави». Фото 2012 р.

є елементи благоустрою у парку «Слава», наприклад, у зоні присвяченій жертвам Голодомору.

Поряд із вдалим прикладами підкреслення тематики парку за рахунок використання малих архітектурних форм та садово-парково-

Рис. 4.103. Кам'яна брила в парку НІМЗ «Бабин Яр». Фото 2012 р.

го обладнання виявлені і недоречні приклади. До таких відносять квітникові вазони, розміщені в меморіальних парках Дарницького району, забарвлення яких уособлює Прапор України, що напряду не пов'язано з тематикою парків.

Варто зауважити, що на території парків різного функціонального призначення, зокрема у парках культури та відпочинку, важливими елементами паркового простору є еколого-просвітницькі щити та таблиці, які є особливо актуальними у зонах із підвищеним рекреаційним навантаженням. Так, у парках м. Києва, у тому числі і меморіальних, останніми роками встановлюються подібні засоби екологічної агітації як, наприклад, у парку «Перемога» (рис. 4.106). Вони не є засобами вираження ідейного навантаження об'єкта, але відіграють важливу роль у збереженні належного санітарного стану паркових об'єктів, зокрема тих, які є об'єктами культурної спадщини (див. розділ 2), хоча їх дизайн варто би приділяти більше уваги, з точки

Рис. 4.105. Огорожа в парку «Перемога». Фото 2012 р. ►

▲ Рис. 4.106. Еколого-просвітницькі щити в парку «Перемога». Фото 2016 р.

▲ Рис. 4.104. Лави в парку «Перемога». Фото 2012 р.

Рис. 4.107. Мощення вхідного майданчика у парку «Партизанська слава». Фото 2012 р. ►

Рис. 4.108. Мощення вхідного майданчика в парку «Перемога». Фото 2012 р. ▼

зору відповідності стилістичним особливостям парку.

Мощення відіграє досить важливе значення під час відтворення художнього задуму завдяки формі складових елементів, кольору, їх просторовому розміщенню. Тематиці парку відповідає мо-

Рис. 4.109. Мощення навколо символічних кам'яних гірок у парку «Перемога». Фото 2012 р. ▼

◀ Рис. 4.110. Оформлення мощення меморіального майданчика навколо Кургану «Безсмертя» в парку «Перемога». Фото 2012 р.

щення вхідного майданчика в парку «Партизанська слава», модульні візерунки якого мають регулярну квадратну форму та забарвлені у пурпурові та сірі відтінки (рис. 4.107).

У меморіальному комплексі НМІУДСВ теж має підпорядковане тематиці об'єкта та гармонійне із стилістикою архітектурних споруд мощення головної площі, яка під час масових урочистостей вміщує близько 30 тисяч осіб. Саме тут на честь всенародних свят, пов'язаних із подіями минулої світової війни, відбуваються численні заходи.

У парку «Перемога» в меморіальних та експозиційних зонах влаштовані варіанти мощення, які однакові за забарвленням, хоч стилістично є різними, але підкреслюють тематику парку та виконують провідну роль у парковому просторі. Так, у вхідній зоні влаштоване модульне мощення

Рис. 4.111. Створення мощення для майданчика військової техніки в парку «Перемога». Фото 2012 р.

із гранітних плит та ФЕМ чорного, сірого і пурпурового кольорів, а також доріжки із ФЕМ сірого та сіро-рожевого кольору, які підкреслюють контури символічних гірок (рис. 4.108–4.109). Ритмічність композиції мощення прослідковується в оформленні головної алеї, яка виконана із діагональних рожевих смуг, а площа Кургану «Безсмертя» — у вигляді концентричних темно-сірих і пурпурових кіл (рис. 4.110).

У зоні Алеї прикордонників, біля пам'ятника разом із елементами освітлення та квітником у вигляді зірки влаштоване теж специфічне мощення із ФЕМ. На майданчику військової техніки чотири рожевими колами виділено зони розташування воєнних експонатів (рис. 4.111), що композиційно є тотожним за формою та кольором відносно майданчика навколо Кургану. Біля другорядного входу доріжки навколо припіднятих

Рис. 4.112. Мощення в зоні північно-західного входу до парку «Перемога». Фото 2012 р.

Рис. 4.113. «Рілля пам'яті» на території Національного музею «Меморіал жертв Голодомору» (парк «Слава»). Фото 2012 р.

квітників влаштовані із плит та ФЕМ чорного та червоного кольорів (рис. 4.112).

Найкраще тематичне навантаження за допомогою мощення відтворене в парку «Слава» у функціональній зоні меморіалу жертв Голодомору. Безпосередньо навколо меморіалу мощення має рельєфний характер та виконане у вигляді ріллі, тим самим символізуючи родючі українські землі та називається «Рілля пам'яті» (рис. 4.113) [139]. Мощення алеї, що веде від «Свічі пам'яті» до низу

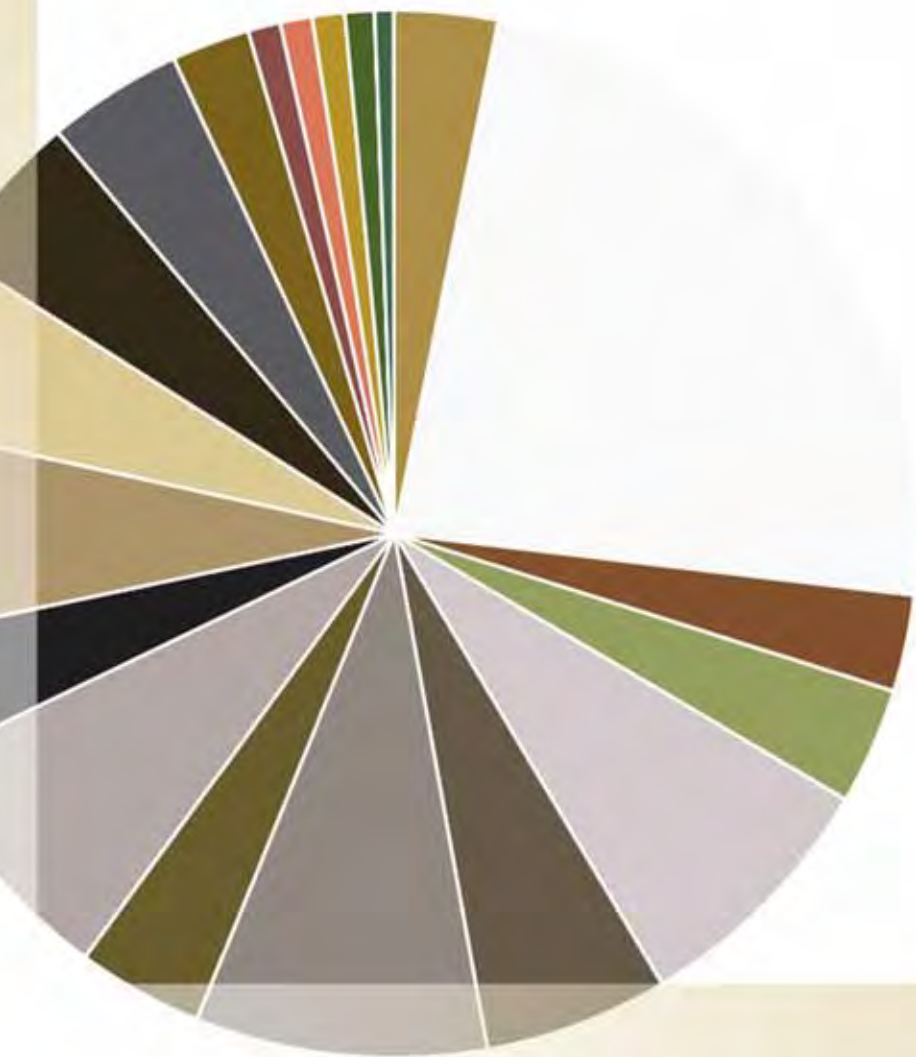

Рис. 4.114. Орнаментальне мощення на території Національного музею «Меморіал жертв Голодомору» (парк «Слава»). Фото 2012 р.

з використанням орнаментів українських вишивок (рис. 4.114).

Підсумовуючи аналіз особливостей відтворення тематичного навантаження за рахунок малих архітектурних форм, елементів інженерного обладнання та дорожньо-стежкового покриття варто зауважити, що вони присутні майже у всіх досліджуваних об'єктах, проте найширше використані в парку «Слава», а саме на території «Меморіалу жертв Голодомору».

Парки упродовж історії свого існування являли собою синтез різних видів мистецтв і нині є осередками культурно-історичної та наукової спадщини нашої країни. Якісне наповнення садів і парків відбувалося разом із зміною потреб суспільства, що обумовило трансформацію компонентів паркового простору. При цьому варто зауважити, що окрім матеріальних, осяжних форм, трансформація торкається тематичного та ідеологічного наповнення паркового простору, що набуває важливого значення в контексті культурно-історичної цінності об'єкта, адже символіка та особливості її використання перетворює ландшафт на витвір мистецтва. Відповідно одним із аспектів збереження меморіальних парків як об'єктів культурної спадщини, в контексті формування науково-обґрунтованих підходів реконструкції їх території, раціонального використання потенціалу, а також створення оптимальних умов функціонування, є оцінювання сучасного стану як матеріальних компонентів паркового простору, так і особливостей використання символізму та засобів вираження їхнього ідейного навантаження

РОЗДІЛ 5

Наукові основи оцінювання сучасного стану та рівня збереженості меморіальних парків

5.1 Аналіз методів оцінювання компонентів паркового простору

Одним із найважливіших питань в галузі використання наявних садово-паркових об'єктів є оцінювання їх сучасного стану, загальної декоративності паркових насаджень та території загалом. Паркові ландшафти поєднують в собі як матеріальні компоненти (рельєф, насадження та архітектурні компоненти), так і нематеріальні (символіку, ідеологію), що під час взаємодії здійснюють вплив на психоемоційний стан людини. Для проведення їх оцінювання необхідно мати надійні критерії, за допомогою яких можна здійснювати комплексну оцінку парковим композиціям та визначити перспективи використання об'єкта за сучасних умов. Важливими аспектами оцінювання садово-паркових об'єктів є врахування їх особливостей – функціонального призначення, історико-культурної цінності, природоохоронного статусу, містобудівельної ситуації, які обумовлюють необхідність використання певних критеріїв для різних парків та є лімітуючими під час визначення їх сучасного стану.

У теоретичних роботах і методичних вказівках багатьма авторами [20, 78, 54, 46, 92] висвітлено питання оцінювання декоративності насаджень та окремих рослин, їх стану, однак всі вони не об'єднані в загальну систему та дають можливість охарактеризувати тільки окремі компоненти паркового ландшафту з різних точок зору. Зокрема Ф. В. Гурський [20], оцінюючи стан деревних насаджень, виходить з двох основних характеристик – життєвості або успішності культур та надійності насаджень. Відповідно критерії оцінювання декоративності насаджень відсутні, тому що метою

автора є визначення перспективності насаджень з точки зору господарської цінності.

Відносно зручну методику для оцінювання лісопаркових ландшафтів запропоновано Г. М. Маргайликом і Л. А. Кирильчиком [54], що базується на десяти головних показниках, які стосуються характеристики насаджень і трибальній системі оцінювання, що полегшує математичну обробку. Автори поділяють насадження на три категорії: 1 – високодекоративні (30–21 бал), 2 – декоративні (20–11 балів), 3 – малодекоративні, тобто ті, що потребують проведення значних робіт із реконструкції (10 балів і менше). До десяти основних критеріїв автори відносять наступні:

- архітектоніку насаджень – специфічні особливості побудови насадження залежно від складу, віку, густоти тощо;
- ступінь контрастності – різко виражене протиставлення якостей складових елементів композиції (форма, розміри та краса крон, стовбурів дерев, їх взаєморозміщення);
- живописність насаджень;
- умови огляду – наявність та чергування ближніх і дальніх перспектив;
- розчленованість – ярусність насаджень, їх вертикальна та горизонтальна зімкнутість;
- живописність конфігурації периметра ділянки – зовнішній абрис, наявність узлісь;
- вплив насадження на формування ландшафту парку або лісу – спорідненість з природним або культурним ландшафтом;
- характер рельєфу – ступінь його виразності;
- задерніння галявин – якість газонного покриття на галявинах;
- світлогінь – освітленість або затінення рослинного комплексу (всередині та ззовні).

На нашу думку, така методика прийнятна для визначення декоративних якостей та особли-

востей штучних деревних насаджень, а також для проведення ландшафтної таксації гаїв, виділення та оформлення рекреаційних лісів, ботанічних об'єктів, складання порівняльних характеристик окремих культурних ландшафтів. Однак всі інші компоненти паркового ландшафту залишаються поза увагою, що унеможливує отримання об'єктивних результатів оцінювання сучасного стану загалом. Разом із тим, М. Г. Курдюком [44], на основі зазначеної вище методики, розроблено критерії оцінювання декоративності садово-паркових об'єктів із доповненнями, куди включені не лише насадження, а й деякі інші компоненти паркового ландшафту. До критеріїв такої оцінки входять десять основних компонентів паркового ландшафту, що оцінюються за 5-бальною шкалою. Методика зручна у використанні, однак орієнтована переважно на оцінку лише декоративних якостей території історичних і громадських парків. Окрім того, у разі її застосування немає можливості оцінити загальний стан садово-паркового об'єкта та напрями його подальшого використання за відсутності важливих, на нашу думку, критеріїв. Наприклад, для меморіальних парків – це може бути наявність письмової документації, місце розташування його території в межах історичної події, якій він присвячений, використання засобів вираження ідейного навантаження тощо.

Критерії естетичного оцінювання насаджень висвітлено в методиці В. П. Кучерявого [46], яка побудована на основі двох шкал – таксаційно-фітоценотичної та емоційної. Перша частина оцінювання передбачає використання лише таксаційних параметрів насадження, а в основі емоційної – необхідно використовувати суб'єктивне оцінювання насаджень за визначеними параметрами, до яких відносять структурно-

вікові та просторові ознаки, а також фактуру дерев, модуляцію виду, освітленість, колорит. У результаті оцінювання можна отримати три класи естетичної цінності насаджень.

Як показав аналіз наукових джерел літератури, існують критерії еколого-естетичного оцінювання, в яких найбільш повно висвітлено окремі аспекти, які можуть охарактеризувати насадження саме парків дендрологічної цінності, зокрема аделопатичні властивості деревних рослин, видову та вікову структури [13]. Окрім того, до критеріїв зазначеного еколого-естетичного оцінювання віднесено екологічні особливості – посухостійкість, морозостійкість, показники вітрового режиму. Методика досить зручна у використанні й може застосовуватися для оцінювання сучасного стану дендроценозу. Однак проаналізувати ступінь збереженості парку, динаміку розширення або зменшення таксономічного складу деревних колекцій в історичному аспекті за відсутності низки критеріїв з її допомогою неможливо.

Важливим аспектом наведених методик є оцінювання виключно матеріальних елементів паркового простору, поза увагою лишається символіка, ідеологія, тематична спрямованість парку, що є основою таких об'єктів, як меморіальні парки та комплекси, котрих лише в місті Києві 18, не рахуючи дендропарку ім. академіка О. О. Богомольця, окремо розташованих монументів воєнної тематики, наприклад, у парку НТУУ «КПІ», парку «Молодіжний», багатьох скверах та площах Києва.

Важливим засобом висвітлення тематичної спрямованості парку та його окремих функціональних зон, який має безпосередній вплив на психоемоційний стан людини, є колір, а для паркових ландшафтів – їхній колорит загалом. Феномен сприйняття кольору й особливості його взаємодії з організмом людини завжди цікавили

людей. Колір присутній майже у всьому, його роль в житті людини важлива та багатогранна. Вплив кольору на людину спостерігається у фізіологічних та психоемоційних процесах, він може мати позитивний або гнітючий ефект [5, 16, 34, 98] (див. додаток Б). Цілеспрямоване дослідження впливу кольору в ландшафтному дизайні є дуже перспективним напрямом, який дозволить використовувати колористику для формування комфортного середовища залежно від ідейного навантаження об'єкта, його функціональної зони та інших особливостей. На нашу думку, в рамках цього питання є важливим дослідження психоемоційного впливу кольору окремих елементів паркового середовища на відвідувачів та його корегування шляхом цілеспрямованого формування колориту ландшафту меморіальних садово-паркових об'єктів.

Складність оцінювання колористичних особливостей ландшафту полягає у постійних змінах, що відбуваються впродовж дня, року та тривалішого часу. Сезонні зміни колориту ландшафту вивчала О. М. Авадьяєва [2], яка класифікує колорит паркового простору відповідно до сезонних змін рослин.

Французькі колористи Ж. Ф. Ланкло та Ф. Кле і М. Кле досліджували колористику міського середовища [27]. Колорит парку та міста має значні відмінності, головним чином за рахунок різниці у носіях кольору, які згідно з класифікацією С. І. Абишевої поділяють на постійні, умовно-змінні та мінливі. Специфіка просторового сприйняття кольору в ландшафті полягає також у тому, що воно відбувається під час руху спостерігача. Абишева С. І. поділяє процес сприйняття просторової композиції залежно від виду руху: за поступального руху (під час переходу з одного простору в інший) чи панорамного (під час огляду тільки одного простору) [1]. Георгберідзе Д. І. [15] розробив

виняткову класифікацію деревних декоративних рослин за колоритністю, виділивши такі групи: рослини тривалої колоритності (привертають увагу своїм колоритом кілька разів на рік), рослини короточасної колоритності (яскраво виражена колоритність в певний визначений період року) та декоративні рослини довготривалої колоритності (колоритні впродовж всього року). Базуючись на характері структури крони Д. І. Георгберідзе розподіляє рослини на такі колористичні групи: щільно-колоритні (крона досить щільна, завдяки розташуванню листя, плодів, квіток, дає насичений однотонний колоритний об'єм із незначними просвітами) та роздільно-колоритні (крона ажурна або ж щільна, але квітки і плоди значно віддалені один від одного, між ними є прогаліни з листям) [15].

Таким чином, варто відмітити, що зазначені методи оцінювання та класифікації вирізняються умовністю і загалом потребують систематизації та вдосконалення. Тому доцільними є дослідження, спрямовані на розробку методичних підходів оцінювання колористичних особливостей ландшафту. Особливо це стосується меморіальних об'єктів, колорит яких потребує особливо ретельного підходу до формування колориту ландшафту, що розкриватиме меморіальну функцію.

Оцінювання об'ємно-просторової композиції парку з урахуванням емоційного впливу, певним чином, висвітлено у методиці Девіда Вайтінга «Принципи ландшафтного дизайну» [99]. Автор виділяє одинадцять основних аспектів у композиції насаджень для створення гармонізованої об'ємно-просторової структури об'єкта, а саме: єдність, масштабність, збалансованість, простота та різноманітність, акцентування та послідовність у їх відношенні до лінії, форми, текстури та кольору. Методика передбачає виявлення та аналіз ви-

користання кожного з принципів композиції, а також ступінь їх вираженості та гармонізованості. Недоліком методики є відсутність числових виразів проведеного оцінювання, проте, на нашу думку, їх можна буде використати як орієнтир для формування напряму подальших досліджень паркового простору.

Отже, варто відзначити, що розглянуті методики доцільно використовувати під час формування комплексного оцінювання парку залежно від його особливостей. Відтак, меморіальним паркам притаманна низка особливостей і характеристик (в тому числі нематеріальних), важливих для оцінювання їх сучасного стану.

5.2 Функціональні особливості меморіальних парків.

Взаємозв'язок функції, форми, колориту паркових пейзажів, їх вплив на психоемоційний стан людини

Зовнішній вигляд садово-паркового ландшафту сприймається як єдність форм та кольорів, які його творять [15] та впливають на психоемоційний стан людини. Існує класифікація видів психоемоційної дії різних типів ландшафтів на людину: активізувальна (викликає творче натхнення); корисно-стимулювальна (викликає бадьорість та оптимізм); корисно-заспокійлива, малорухлива (викликає мрійливість, самозаглибленість і створює повний спокій).

Ландшафти відкритого типу діють на людину заспокійливо, миролюбно; напіввідкритого –

викликають настороженість, закритого – тонізують [11, 30].

Розглядаючи залежність споглядання геометричних форм і психології (екопсихологія для архітекторів) у ландшафтному дизайні зазначимо, що використання рослин у формі кулі (сфери) викликають радість, щастя, тепло, відчуття відпочинку, розслаблення, захищеності, гармонії світу; кубу чи усіченої піраміди – напруженість, конфлікт, агресію, відчуття дискомфорту; піраміди або конусу – зосередженість, концентрацію енергії, прагнення досягнути вершини, лідерства, сексуальності [52, 51, 11, 53].

Поряд із формами, які утворюють об'ємно-просторову композицію парку суттєвий вплив на психоемоційний стан людини формують основні кольори та їх поєднання – колорит, який можна визначити як загальний характер забарвлення предмета або простору, що виникає від спільної дії всіх колірних компонентів композиції під час сприйняття людиною, отже, це сумарне враження від всіх кольорів, які створюють композицію одночасно [1]. Як стверджують дослідження вчених у сфері психології, вплив кольору на людину спостерігається у фізіологічних та психоемоційних процесах (див. додаток Б), він може мати позитивний або гнітючий ефект [5, 31, 34, 57, 98]. Спосіб відображення функціонального призначення об'єкта в його колориті широко використовують в архітектурі та дизайні інтер'єру. Адже колір є важливим під час сприйняття та формування будь-якого предметно-просторового середовища. Тому, знаючи основне функціональне призначення парку чи зони, можна сформувати колорит цілеспрямованої дії, який би створював сприятливу атмосферу для відвідувачів, підсилював основну функцію парку та був носієм відповідного ідейного навантаження. Стосовно цього існує термін

«функціональне забарвлення», тобто забарвлення певних елементів відповідно до функції, яку вони виконують, часто використовують на виробництві, наприклад, забарвлення трубопроводів у кодові кольори [8].

Із метою формування відповідного колориту паркової території, варто визначити панівну функцію парку та його функціональне зонування. У більшості об'єктів дослідження І. Д. Родічкін та ін. [41] визначає основну функцію, наприклад: експозиційну, прогулянкову, короточасного відпочинку, меморіальну, культурно-історичну тощо. Під час визначення функціональних особливостей парків ми базувались на класифікації І. Д. Родічкіна та ін. [41], В. С. Теодоронського [90], В. П. Кучерявого [45], Л. Б. Лунца [49].

У багатьох меморіальних парках (відповідно до класифікаційної приналежності) фактично меморіальна функція виконує другорядну роль (парк «Перемога», парк ім. Т. Шевченка, парк ім. М. Рильського, парк ім. генерала Потапова, ім. Воїнів-інтернаціоналістів тощо). Поширена багатофункціональність паркових територій зумовлює складнощі у формуванні загального цільового колориту парку, тому в деяких випадках, варто підходити до кожної функціональної зони окремо.

Зважаючи на фізіологічний та психоемоційний вплив кольору на стан людини, виділено кольори, які слід використовувати під час формування колориту меморіальних парків [63]. Проаналізувавши дослідження щодо впливу кольору на процеси життєдіяльності людини можна стверджувати, що між ними існує безпосередній зв'язок (див. додаток Б). Кольори теплої гами, їх світлі відтінки – налаштовують на робочий лад, холодні кольори – створюють сприятливе середовище для відпочинку. Колірна бідність та

одноманітність середовища, яке оточує людину, має негативний вплив, особливо на дітей. Надмірна строкатість колориту – відволікає, викликає перенапруження і дратівливість. Тому, під час формування будь-якого колориту необхідно керуватись основною функцією об'єкта проектування, законами гармонізації кольорів, а також враховувати психофізіологічний вплив кольору на діяльність людини.

Важливим аспектом використання психоемоційної дії колориту та форм паркових пейзажів на людину є ландшафтотерапія – комплексна дія на людину краси ландшафту, шуму лісу, ароматів квітів і т. п. та лікувальної ходьби [84]. Нижче розглянемо особливості формування колориту меморіальних парків та їх зон, залежно від їх функції.

Найдоцільнішим, з точки зору формування колориту ландшафту, є розподіл меморіальних парків за тематичним навантаженням на групи: парки воєнної тематики, присвячені культурним та державним діячам, ювілейним подіям та розташовані на місці поховань [61]. Важливим аспектом є питання пам'яті про трагічні події або їх відсутність в тематиці меморіального парку.

Колорит меморіальних парків та зон воєнної тематики, які присвячені видатним воєнним діячам, воєнним подіям чи змішаного типу, безумовно, має бути сформований у стриманій кольоровій гамі, яка б не була строкатою та сприяла створенню атмосфери для роздумів (фіолетовий, чорний кольори – локально, сірий, білий, вся холодна колірна гама). Деяко гнітючий ефект парку необхідно обов'язково урівноважувати великою кількістю зеленого кольору, а в інших зонах парку використовувати відповідний їхнім функціям колорит. У стриманій сіро-зеленій кольоровій гамі виконаний Houston Memorial Park (рис. 5.1).

Рис. 5.1. Houston Memorial Park, США [176]

За І. Д. Родічкіним та ін. меморіальний, історико-революційний, історико-культурний парк має розподілятися на такі функціональні зони: меморіальна зона (зона мітингів), зона огляду (експозиційна), зона тихого відпочинку і прогулянок [41]. На думку В. П. Кучерявого, розміщення великих сучасних атракціонів у історичних і меморіальних парках є недопустимим [45]. Тому, якщо в таких парках присутня зона атракціонів (як у парку «Перемога»), її варто ліквідувати, у випадку, коли це неможливо – відмежувати від меморіальної зони та уникати надмірної строкатості в колориті. Наприклад, Police Memorial Park витриманий в ахроматичній колірній гамі від меморіалу до дитячого майданчика, що відповідає функціональному призначенню парку (рис. 5.2). Щоб уникнути дисонансних поєднань кольору, які можуть суперечити основній меморіальній

функції парку, варто різні за характером функціональні зони візуально відокремлювати одна від одної.

Колорит зон тихого відпочинку, а також прогулянкових, рекреаційних парків має створювати середовище сприятливе для відпочинку відвідувачів як фізичного, так і психоемоційного. Для формування такого колористичного середовища необхідно використовувати кольори з відповідним впливом: блакитний, синій, зелений, фіолетовий (в невеликих кількостях). Прикладом використання такого поєднання є Hitachi Seaside Park: пагорби, з яких відкривається вид на Тихий океан, вкриті *Nemophila menziesii* Hook. блакитного кольору, що

створює надзвичайно декоративний пейзаж та підсилює ідею прибережного парку (рис. 5.3). Під час формування колориту відпочинкових місць варто використовувати слабо- і середньо-насичені відтінки кольорів, нюансні колірні поєднання, які не привертають надмірної уваги спостерігача і мають більш природній характер.

Колорит меморіальних парків, які присвячені культурним та державним діячам, ювілейним подіям (невоєнної тематики), парків дружби народів не має обмежень, однак він повинен підкреслювати ту історичну епоху чи середовище, які відтворюються, і підпорядковуватися стильовим та архітектурно-планувальним особливостям парку, принципам формування насаджень та ін.

Наприклад, у Chuck Brown Memorial Park використано елементи коричневого кольору,

*Рис. 5.2. Police Memorial Park, США [179]
(ліворуч — дитячий майданчик,
праворуч — меморіал)*

які перегукуються з прізвиськом видатного музиканта (рис. 5.4). Або візьмемо за приклад парк ім. О. Пушкіна, колорит якого можна сформува-ти в жовто-гарячих кольорах, оскільки улюбленою порою року поета була осінь [142].

Отже, на основі аналізу наукових джерел літератури з психології кольору, цілеспрямованого використання кольору в архітектурі та ландшафт-ному дизайні, функціональних особливостей пар-кових територій виявлено особливості викори-стання кольору відповідно до функціонального призначення та зонування меморіальних пар-ків. Варто зазначити, що часто ці парки є поліфункціональними та поєднують різні зони у своєму складі, які можуть суперечити одна одній. Для вирішення цієї невідповідності мож-на ліквідувати або ж візуально відокремити суперечливі за функціями зони парку та сформу-вати в них відповідний функціональному призна-ченню колорит.

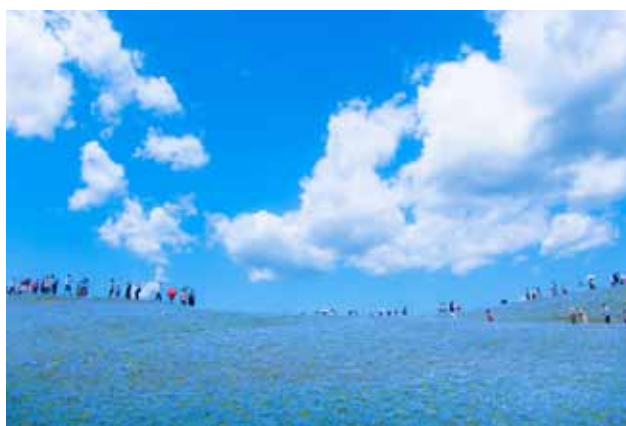

Рис. 5.3. Hitachi Seaside Park, Японія [175]

Рис. 5.4. Conservatory Garden (ліворуч),
Chuck Brown Memorial Park (праворуч), США [173]

5.3 Новітні методи оцінювання культурно-історичної цінності та засобів вираження ідейного навантаження меморіальних парків

Меморіальні комплекси, як елементи міського середовища, мають особливе загальнокультурне значення, що забезпечує зв'язок із минулим нашої держави. Вираження ідейного навантаження меморіального парку через елементи паркового простору є основою під час організації його композиції. Саме тому є досить актуальним вивчення наявної об'ємно-просторової організації меморіальних парків, узагальнення особливостей їх розвитку, засобів вираження ідейного навантаження, а також формування практичних рекомендацій щодо їх збереження, реконструкції та адаптації до сучасних умов.

За типологією спеціалізованих садів та парків меморіальні ландшафтні об'єкти відносять до

культурно-пізнавальної групи парків, яка, окрім зазначених, включає історико-археологічні, етнографічні, парки національної дружби [89]. Варто зазначити, що в цьому випадку парки інтернаціональної дружби виокремлюють в окрему категорію парків, не приєднуючи до меморіальних, тоді як за Л. Б. Лунцом такі парки входять до складу меморіальних у вигляді одного з тематичних напрямів, що, на нашу думку, є доречнішим [49].

Створення меморіальних парків передбачає вирішення особливих ідейних і композиційних задач, тому важливо визначити місце цих об'єктів у містобудівній ієрархії. Зокрема, І. Д. Родічкін у містобудівній ієрархії міських парків та інших ландшафтно-рекреаційних територій серед культурно-пізнавальної групи парків визначає такі категорії:

- меморіальні парки із зоною впливу на місто;
- меморіальний комплекс, зона впливу якого – група населених місць, міжсільбищні території [41].

5.3.1 Значення в містобудівельній структурі населеного пункту

Відповідно першим критерієм оцінювання меморіальних парків є їх значення в містобудівельній структурі населеного пункту (розміщення в системі розселення та ієрархічний рівень містобудівельної організації), масштаб і архітектурно-планувальна характеристика. Для формування критерію використано класифікацію меморіальних об'єктів Сокольської О. Б. [89]. Відповідно до зазначеного критерію оцінювання необхідно проводити наступним чином.

У разі, якщо меморіальний об'єкт займає локальні ділянки в місті, населеному пункті або на міжсільбищній території, яка не пов'язана з історичними подіями, яким присвячений меморіал, оцінка за заданим критерієм може знаходитися на рівні 1 балу. Як приклад, можна навести меморіальні знаки, скульптурні групи, які є в кожному населеному пункті та на території більшості сучасних парків. Відсутність зв'язку з місцем історичних подій, незначні розміри об'єкта обумовлюють (за необхідності) можливість його перенесення. Однак, якщо меморіальний об'єкт знаходиться на місці історичних подій, яким присвячений, проте має незначні розміри та не впливає на загальну планувальну організацію району, в якому знаходиться, бал за цим критерієм має знаходитися на рівні 2. Прикладом може бути меморіал «Червоне поле» в м. Хуст, який має незначні розміри, але знаходиться на місці подій, яким присвячений. Відповідно перенесення меморіалу в інше місце знівелює історичне значення об'єкта. Поряд із тим, відсутність впливу на інші елементи простору району як частини населеного пункту обумовлює можливість реконструкції

навколишньої території та включення меморіалу як елемента загальної планувальної організації.

У разі, якщо меморіал являє собою архітектурний або скульптурний ансамбль, займає певну територію та, відповідно, впливає на планувальну організацію частини населеного пункту, бал за критерієм може бути підвищений до 3. Такі обставини пов'язані зі складнощами перенесення меморіалу (навіть якщо він не пов'язаний з місцевістю, на якій розміщений). Однак такий об'єкт підпорядковується планувальній та об'ємно-просторовій структурі мікрорайону або парку, а не визначає її.

Оцінка у 4 бали може бути надана меморіальному об'єкту у разі, якщо він є меморіально-парковим чи музейно-меморіальним ансамблем з розвиненою планувальною структурою в місті і на міжсільбищній території, що зумовлює значний вплив на територію району, в якому він розташований. Прикладом такого об'єкта є меморіальний парк НМІЗ «Бабин Яр», який має значну територію, розміщений на місці історичних подій, яким присвячений, та впливає на планувальну організацію адміністративного району міста Києва (див. табл. 4.1).

Найвищу оцінку (5 балів) надають меморіально-парковим, меморіально-лісопарковим, музейно-меморіальним та меморіальним ландшафтно-планувальним комплексам, які не лише впливають на планувальну та об'ємно-просторову структуру місця розташування, а часто й визначають її, підпорядковуючи навколишні компоненти простору. Яскравими прикладами таких комплексів є «Національний музей історії України у Другій світовій війні», розміщений на території Печерського ландшафтного парку та парк «Слава» у м. Києві. Місце розташування об'єктів не пов'язано з історичними подіями, які

вони висвітлюють, адже їх історичне значення не обмежується адміністративними районами м. Києва, а пов'язане з історією всієї держави. У зв'язку з чим місце розташування їх в структурі міста було обрано для підкреслення значущості об'єктів. Зокрема, музей-монумент «Батьківщина-Мати», розміщений на підвищенні та є домінантою пейзажу правого берегу Києва (див. рис. 4.4).

5.3.2 Принцип розміщення в структурі населеного пункту

Важливою класифікаційною ознакою, а також характеристикою меморіального об'єкта є принцип розміщення, який відповідає або не відповідає історичним подіям, з якими пов'язаний. За цим критерієм можна визначити доцільність розміщення об'єкта на місці та напрями подальшого функціонування. У разі, якщо меморіальний об'єкт розміщений на території, з якою він не пов'язаний, та, окрім того, порушує цілісність об'ємно-просторової структури території або паркового об'єкта, бал за заданим критерієм може знаходитися на рівні 1. Підвищений до 2 він може бути, якщо під час розміщення об'єкта не використано жоден із загальноприйнятих принципів розташування меморіальних об'єктів, але він не порушує композиційну та ідеологічну цілісність території, в межах якої знаходиться.

Оцінка у 3 бали може бути надана, якщо під час визначення місця використано містобудівний принцип розміщення меморіального об'єкта. У разі використання історико-документального принципу розташування меморіального об'єкта оцінка становить 4 бали. Найвищий бал надається об'єкту за цим критерієм, якщо він розміщений відповідно до історико-документального та місто-

будівельного принципів. (детальний опис зазначених принципів наведений у підрозділі 1.1).

5.3.3 Наявність достовірної інформації щодо історії створення та розвитку об'єкта

Важливим критерієм оцінювання меморіального парку, як і історичного, є наявність достовірної інформації щодо особливостей його формування та розвитку, впродовж якого досить часто на території об'єкта встановлюються елементи різних історичних періодів. Дані щодо особливостей формування парку, основних меморіальних елементів, видового складу насаджень, архітектурних споруд у період його розквіту дають змогу визначити зміни як окремих елементів паркового простору, так і композиції в цілому; оцінити перетворення, які відбувалися упродовж тривалого періоду, та окреслити можливі напрями подальших досліджень з метою визначення напрямів функціонування об'єкта на сучасному етапі. Як зазначалося вище, меморіальні парки, як правило, відносять до сучасних об'єктів, тому відсутність будь-якої інформації щодо основних планувальних рішень не зустрічається. Тож, оцінка у 0 балів – відсутня.

Наявність уривкових даних у джерелах літератури та архівних матеріалах, які опосередковано стосуються дослідного парку, оцінюють в 1 бал. Окремі дані в офіційних письмових виданнях щодо часу створення, загальних особливостей об'ємно-просторової структури та основних планувальних рішень можна оцінити у 2 бали. Оцінка у 3 бали може бути надана у випадку, якщо наявні достовірні дані в офіційних виданнях щодо дати створення об'єкта та основних етапів розвитку,

інформації про власників та архітекторів, окремі дані щодо видового складу рослин, проектних установ, які виконували проектні роботи.

Для надання 4 балів за критерієм є необхідною, окрім вище зазначеної, наявність письмової інформації щодо видового складу рослин, іконографічних та картографічних матеріалів окремих періодів розвитку, а також реалізований проект створення парку, окремі проектні та робочі матеріали реконструкції (якщо такі проводилися). Найвищий бал може бути наданий у разі наявності достовірних даних щодо створення та розвитку історичного парку впродовж всього його існування, іконографічні, картографічні, архівні та письмові матеріали, в яких зосереджена вичерпна інформація про композицію, планувальну структуру, композиційні акценти, архітектурні елементи, видовий склад рослин тощо. Наявні проекти створення парку та всіх реконструкцій (у разі їх проведення) упродовж періоду існування парку.

5.3.4 Відповідність планувальної структури та функціонального зонування тематиці парку

Наступним етапом дослідження меморіального парку є оцінювання планувальної структури та функціонального зонування, аналіз їх відповідності тематичним та ідеологічним особливостям меморіального парку. Визначення елементів, які порушують планувальну цілісність парку, не відповідають тематиці, необхідні для об'єктивного оцінювання щодо його значення як меморіального об'єкта, а також обґрунтування раціональних напрямів його реконструкції. У разі наявності функціональних зон, які не відповідають

тематиці парку, протоптаних доріжок, а також окремих елементів планувальної структури, які відповідають ідеології та стилістиці парку (як правило в центральній частині), проте відсутня цілісність їх побудови, оцінка складає 1 бал. В окремих випадках, коли функціональні зони парку не лише не відповідають меморіальному парку, а й суперечать тематиці, а планувальна структура не підпорядкована основному меморіалу, порушує композиційну цілісність, особливо в центральній частині, не забезпечує рекреаційні потреби відвідувачів – оцінка може становити 0 балів. За наявності основних функціональних зон та елементів планувальної структури, які характерні меморіальним паркам цієї тематики, відповідають стилістиці паркового простору досліджуваного об'єкта, однак цілісність їх композиції порушена за рахунок утворення другорядних елементів або функціональних зон, які сформувалися впродовж існування парку та знаходяться у безпосередній близькості з центральною частиною – оцінка може становити 2 бали. Наявність основних елементів центральної частини композиції планувальної структури, які характерні меморіальним паркам цієї тематики, відповідають стилістиці паркового простору досліджуваного об'єкта, збереженість основних композиційних вісей та перспектив, наявність всіх функціональних зон, які мають знаходитися на території меморіальних парків, однак їх співвідношення порушені, оцінюється 3 балами. Чотирма балами може бути оцінено об'єкт у разі наявності всіх функціональних зон та їх відповідних співвідношень, елементів планувальної структури в центральній частині, які характерні меморіальним паркам цієї тематики, відповідають стилістиці паркового простору досліджуваного об'єкта, збереженості основних композиційних вісей та перспектив, при цьому допускаються незначні її

порушення, які зосереджені на периферії. Найвищий бал надають у разі, якщо планувальна структура об'єкта являє собою цілісну композицію, в якій всі елементи підпорядковані тематичній спрямованості парку, підкреслюють ідеологічні та стилістичні особливості об'ємно-просторової структури, виступають у ролі опосередкованих засобів вираження ідейного навантаження. Функціональне зонування забезпечує виконання меморіальним парком покладених на нього функцій та відповідає рекреаційному навантаженню.

5.3.5 Композиційна цілісність об'ємно-просторової структури

Композиційна цілісність меморіального парку визначається його об'ємно-просторовою структурою та впливає на вираження тематичного навантаження є характерною особливістю кожного парку. Необхідною умовою для проведення об'єктивного оцінювання є визначення ступеня відповідності об'ємно-просторової композиції парку його тематиці. При цьому, на нашу думку, доцільно використовувати методи проведення досліджень, описані М. Ф. Денисовим [21] або за методикою Девіда Вайтінга [99]. За результатами польових досліджень доцільне узагальнення результатів та приведення їх до числових значень.

За умов хаотичного розміщення насаджень, відсутності їх узгодженості з меморіальною складовою – оцінка за критерієм становить 0 балів. Хаотичне розміщення рослин на території або суцільні масиви без вираженої композиційної цілісності, невідповідність просторової організації тематиці парку, наявність окремих компонентів (у центральній частині), які підкреслюють елементи планувальної структури – 1 бал. У разі

невідповідності загальної композиції рослин тематиці та функціям об'єкта як меморіального парку, однак наявності чітко виражених компонентів насаджень (трапляються декоративні групи, солітарії, куртини тощо) та узгодженої композиції оцінка може становити 2 бали. Сучасна композиція рослин, сформована в період закладання парку, проте зазнала змін упродовж функціонування об'єкта. Наявність в центральній частині декоративних груп, солітаріїв та інших компонентів просторової організації об'єкта, характерних періоду закладання що відповідають тематиці, можна оцінити у 3 бали. За умов відповідності композиції рослин (переважно в центральній частині) тематиці парку, наявності чітко виражених компонентів насаджень та елементів просторової організації парку, які, окрім іншого, виконують роль опосередкованих засобів ідейного навантаження, доцільно оцінити 4 балами. Сучасна композиція рослин є цілісною, наявні всі елементи його просторової організації, насадження поряд із формуванням об'ємно-просторової структури меморіального комплексу виконують роль засобів вираження ідейного навантаження – можна оцінити найвищим балом (5 балів).

5.3.6 Відповідність колориту пейзажів тематиці парку

Одним із узагальнюючих етапів оцінювання композиції меморіального парку є аналіз його колористичних особливостей, адже колір має найбільший вплив на психоемоційний стан людини, є вагомим засобом у формуванні комфортного середовища залежно від функціонального призначення, ідейно-тематичного навантаження та інших особливостей паркового об'єкта.

Колористичній організації меморіальних парків та зон їх функціонування варто приділити особливу увагу, щоб оцінити колорит ландшафту, який розкриватиме меморіальну функцію.

Нами запропоновано оцінювання паркового колориту із врахуванням таких критеріїв: наявності кольорів, що відповідають меморіальному призначенню парку, їх кількісний показник, розміщення функціональних кольорів (головні оглядові точки в меморіальній зоні), розподіл носіїв кольору та їх гармонізація з парковим середовищем загалом, розкриття функції власне через насадження (наявність функціональних кольорів упродовж всього року, колоритність використаних рослин). Під час розробки критеріїв та методики оцінювання колориту ландшафту базувались на класифікації колірних носіїв [1] та рослин за колоритністю [15].

Для меморіальних парків та зон воєнної тематики (присвячені видатним воєнним діячам, історичним подіям, пов'язаних із війною чи іншими трагічними подіями) функціональними кольорами, які розкривають меморіальну функцію парку, як вже зазначалося, є наступні: меморіальна та експозиційна зони – сірий, білий, вся холодна колірна гама, значна частка зеленого кольору, фіолетовий, чорний, червоний кольори – локально; зона тихого відпочинку та прогулянок: блакитний, синій, зелений, фіолетовий (в невеликих кількостях). Щодо меморіальних парків, які присвячені культурним та державним діячам, ювілейним подіям (не воєнної тематики), парків дружби народів, то їхній колорит не має строгих обмежень, він має підкреслювати історичну епоху чи середовище, які відтворюються і підпорядковується стильовим, тематичним та архітектурно-планувальним особливостям парку.

Провести колористичне оцінювання меморіальних парків та визначити відповідність на-

явного колориту їх функціональному призначенню можна за запропонованою бальною шкалою. Якщо наявна колірна палітра однорідна, не відповідає меморіальному призначенню парку чи функціональній зоні, в головних оглядових точках функціональні кольори також відсутні, забарвлення умовно-змінних та постійних колірних носіїв дисгармонійно поєднується з парковим середовищем – оцінка за критерієм становить 0 балів. Кольори, що підкреслюють меморіальну функцію, присутні, але вони розміщені хаотично, їх сумарний відсоток незначний, забарвлення умовно-змінних та постійних колірних носіїв дисгармонійно поєднується з парковим середовищем – 1 бал. Колорит пейзажів парку представлений кольорами, що сприяють відтворенню меморіальної функції та конкретної тематики, але їх частка у загальному колориті невелика, розміщені в окремих оглядових точках, майже не виражені в насадженнях – оцінка може становити 2 бали. Функціональні кольори присутні в колориті паркового ландшафту, але в малих кількостях, і представлені умовно-змінними, постійними колірними носіями, які здебільшого гармоніюють з парковим колоритом, в насадженнях зустрічаються роздільно-колоритні рослини короткотривалої колоритності – 3 бали. Якщо колірна гама паркового ландшафту відповідає функціональному призначенню парку чи окремої зони, функціональні кольори присутні в головних оглядових точках, представлені здебільшого мінливими колірними носіями (роздільно-колоритними рослинами, тривалої колоритності, але не впродовж всього року), постійні та умовно-змінні носії кольору гармонійно «вписані» в паркове середовище – об'єкт оцінюється у 4 бали. Функціональні кольори присутні в головних оглядових точках, займають вагому частку у загаль-

ному колориту парку впродовж всього року, кольори з сильною психоемоційною дією (чорний, червоний, фіолетовий) використані локально, основними носіями цих кольорів є мінливі, а саме: насадження, в яких присутні цільно-колеритні та довготривало-колеритні види, забарвлення умовно-змінних та постійних колірних носіїв гармонійно вписується в композиційно-стильовий задум парку загалом – 5 балів.

Таким чином, оцінивши меморіальний парк за заданим критерієм, можна визначити наскільки колорит паркового ландшафту розкриває меморіальну функцію, чи не формує надмірно гнітючого середовища для відвідувачів.

Для визначення кількісних показників кольорів у парковому середовищі доцільно кори-

стуватися запропонованою методикою оцінювання паркового колориту [14, 62], яка полягає в оцінюванні основних оглядових точок (місць рекреації) садово-паркового об'єкта на основі фотографічних матеріалів та їх комп'ютерній обробці за допомогою графічної програми «GIMP Image Manipulation Program» (операція «індексації кольорів») і, таким чином, визначенні панівних кольорів, які формують колорит оглядової точки. У результаті зведення отриманих даних на оглядових точках, отримуємо основні кольори та їх відтінки, які формують колорит садово-паркового об'єкта загалом.

Виділення оглядових точок проводять з урахуванням виду руху: за поступального руху (під час переходу з одного простору в інший) та пано-

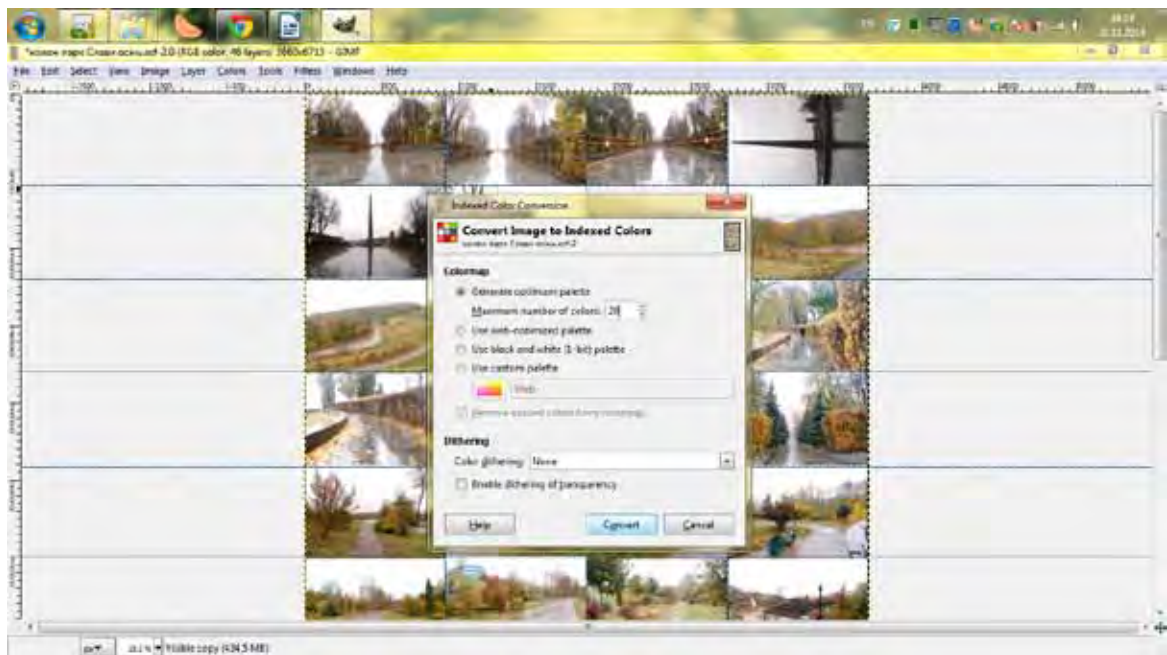

Рис. 5.5. Індксація зображення до 20 основних кольорів

рамного (під час огляду тільки одного простору) згідно з класифікацією С. І. Абишевої [1]. Для їх визначення необхідно проаналізувати основні напрямки руху територією парку, місця відпочинку, композиційні та сезонні акценти. Виокремлені оглядові точки наносять на план парку та проводять їх посезонну фотофіксацію: взимку, восени, навесні та влітку. Визначити основні оглядові точки краще у весняно-осінній період часу, за рахунок чого можна визначити сезонні кольорні акценти серед паркових насаджень. Одну оглядову точку фіксують одним фотознімком з урахуванням зорового кадру людського ока, кут якого усереднено становить 30° по вертикалі і стільки ж по горизонталі, при якому сприймається чітко зображення з розпізнаванням всіх хроматичних кольорів (І. І. Середюк, В. О. Курт-

Умеров, 1987 [87]). Зазначений кут легко захоплює стандартний об'єктив фотоапарату.

Для аналізу колориту оглядових точок фотознімки обробляють за допомогою стандартних операцій програми «GIMP Image Manipulation Program», версія 2.8 (можна використовувати будь-який інший графічний редактор для роботи з растровими зображеннями). З усіх відтінків, які присутні на фотографії виділяють 15–20 основних кольорів за допомогою індексації зображення (рис. 5.5 та 5.6).

Потім обчислюють частки, які займає кожен із кольорів (за гістограмою кольорів (рис. 5.7), а за отриманими співвідношеннями будують діаграми (рис. 5.8).

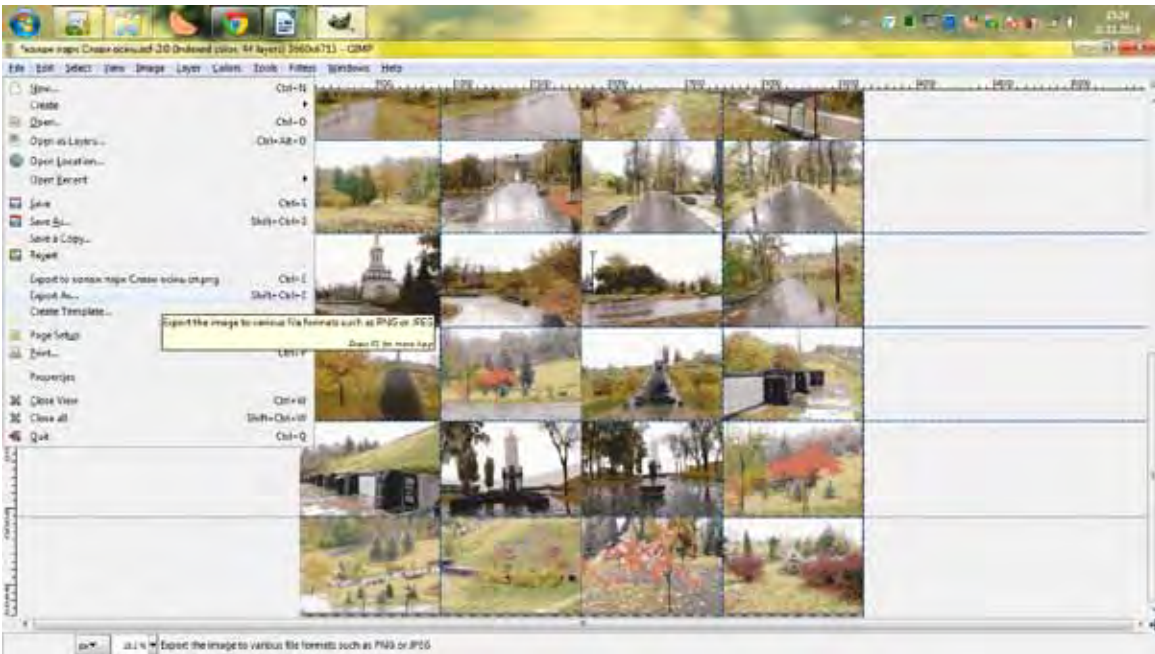

Рис. 5.6. Зображення після індексації

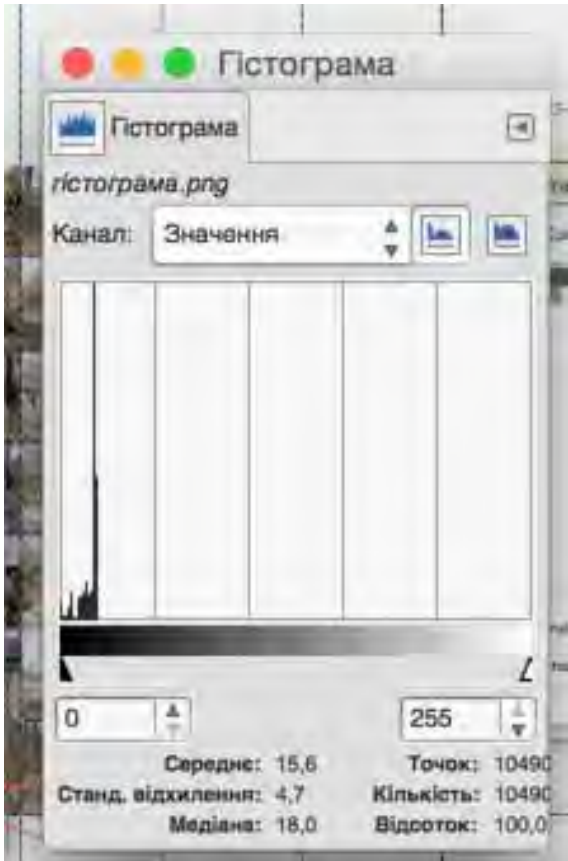

Рис. 5.7. Гистограма кольорів

Такий аналіз фотознімків дає можливість визначити колір, який переважає у колориті оглядової точки, що досліджують, та відсоткове співвідношення колірних відтінків, які відіграють найважливішу роль у формуванні її колористичного середовища. Розподіл носіїв кольору проводили за класифікацією С. І. Абишевої, яка виділяє три групи носіїв кольору в просторовому середовищі: постійні, умовно-змінні та мінливі [1].

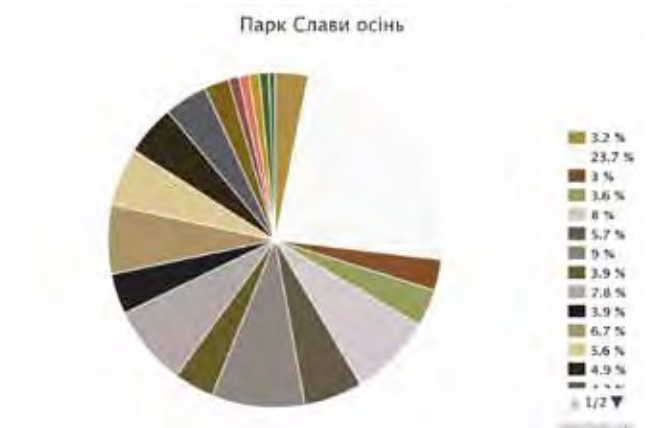

Рис. 5.8. Діаграма з визначеними кольорами

Таким чином, підсумовуючи отримані дані, в ході аналізу виділених оглядових точок, можна отримати чітке співвідношення кольорів, які формують загальний колорит території садово-паркового об'єкта, оскільки процес сприйняття будь-якого простору являє собою впорядковану послідовність зорових кадрів [139].

Використання запропонованої методики оцінювання колориту ландшафту дозволить проаналізувати наявний колорит садово-паркового об'єкта у кількісному вираженні, визначити відповідність панівних кольорів функції об'єкта та іншим особливостям, а також на основі результатів оцінювання розробити заходи з поліпшення колориту ландшафту та формування комфортного середовища.

5.3.7 Стан та значення архітектурних компонентів у висвітленні тематики парку

Архітектурні елементи (монументальні, декоративні, утилітарні тощо), як правило, є однією з основних складових композиції парку. Основний меморіал найчастіше являє собою основу композиції центральної частини території, а іноді й усього парку. На території меморіальних комплексів, як правило, розміщують значну кількість малих архітектурних форм утилітарного та декоративного призначення, інженерних споруд, які мають входити в загальну композицію та підкреслювати тематику парку. Важливим під час оцінювання архітектурних компонентів паркового комплексу є значення елементів, які прямо чи опосередковано виявляють та підкреслюють тематику парку. За відсутності меморіальних архітектурних елементів парк оцінюємо у 0 балів. Оцінку 1 бал за критерієм надають за умов розміщення на території парку лише центрального меморіалу, який висвітлює (прямо чи опосередковано) подію, якій присвячений парк. У тому числі, сюди відносять пам'ятники видатним діячам в іменних меморіальних парках. Поряд із тим, на території парку можуть бути розміщені й інші малі архітектурні елементи утилітарного та декоративного призначення, які не підкреслюють або суперечать ідейному навантаженню парку, при цьому стан їх може бути добрим, однак оцінка за критерієм не може перевищувати один бал. Низьку оцінку за критерієм, незважаючи на добрий стан елементів утилітарного призначення, пояснюють основною функцією меморіального парку – висвітлення історико-культурних подій, донесення певної ідеології. Важливим засобом у цьому контексті виступають якраз малі архітектурні фор-

ми, невідповідність яких тематичній спрямованості парку може знівелювати мету його закладання та функціонування. Прикладом такої невідповідності є розміщення елементів дитячого ігрового майданчика поряд із Національним музеєм «Меморіал жертв Голодомору» у парку «Слава». Стан вказаних елементів є добрим, однак його розміщення у безпосередній близькості з меморіалом такої тематики є недоречним.

У 2 бали оцінюємо парк за присутності на території архітектурних елементів різного функціонального призначення (монументальних, декоративних, утилітарних), які підкреслюють тематику парку, однак мають значні пошкодження і не можуть використовуватися згідно з призначенням без проведення реставраційних робіт. Незважаючи на неможливість використання таких елементів на сучасному етапі, вони висвітлюють ідейне навантаження парку, мають культурно-історичну цінність, що зумовлює необхідність проведення їх реставрації або доборі аналогів, у разі, якщо її неможливо провести з об'єктивних причин.

Оцінку підвищують на бал за умови, якщо наявні архітектурні елементи мають історичну цінність та створені у період закладання меморіального комплексу, композиційно та ідеологічно підпорядковані основній домінанті, знаходяться у задовільному стані, їх окремі елементи потребують реставрації. Допускається наявність незначної кількості елементів утилітарного призначення, які не відповідають тематиці парку, але й не суперечать їй. Такі елементи, за умов проведення відновлення парку, повинні бути замінені.

Наявність архітектурних елементів різного функціонального призначення (монументальних, декоративних, утилітарних) періоду закладання парку, які композиційно та ідеологічно підпорядковані основній домінанті, знаходять-

ся у доброму стані та виконують всі функції, дає можливість надання 4 балів. При цьому оцінка у 4 бали допускається за наявності незначних пошкоджень окремих архітектурних елементів на периферії парку.

Оцінка у 5 балів можлива лише у разі віднесення архітектурних елементів (як правило основного меморіалу) до об'єктів культурної спадщини, наявності композиційної та ідеологічної підпорядкованості всіх малих архітектурних форм основній домінанті. При цьому архітектурні елементи повною мірою виконують всі функції та є засобами вираження ідейного навантаження, а їх стан може бути оцінений як добрий.

5.3.8 Стан та значення елементів дорожньо-стежкової мережі, інженерного обладнання

Елементи дорожньо-стежкової мережі (в тому числі сходи і пандуси) та інженерного обладнання (підпірні стінки і ліхтарі) можуть, окрім утилітарних функцій, виконувати роль засобів вираження ідейного навантаження, що є важливим аспектом підкреслення тематики парку. Покрівельний матеріал доріжок може бути площиною для створення символічних написів та тематичних візерунків, підпірні стінки можуть підсилювати враження від перепадів рельєфу, формуючи ритмічну композицію, сходи – виступати в ролі композиційних вісей. Оцінку 0 балів можна поставити у випадку, якщо дорожньо-стежкова мережа та інші елементи інженерного обладнання відсутні або суперечать тематиці парку. Коли в центральній частині (біля основного меморіалу) наявні елементи інженерного обладнання, які не

підкреслюють, але й не суперечать тематиці парку, знаходяться в задовільному стані та виконують свої функції, оцінка складає 1 бал.

У разі, якщо дорожньо-стежкове покриття та елементи інженерного обладнання в достатній кількості наявні на території меморіального об'єкта, знаходяться у доброму стані, однак не підкреслюють тематику парку, але й не суперечать їй, оцінюється 2 балами. Наявність елементів дорожньо-стежкової мережі та елементів інженерного обладнання, які, окрім основних функцій, виконують роль засобів вираження ідейного навантаження парку, підкреслюють стилістику основного меморіалу та паркового простору в цілому, але мають певні ушкодження та потребують проведення ремонтних та реставраційних робіт – оцінюють у 3 бали. При цьому допускається наявність елементів інженерного обладнання та дорожньо-стежкового покриття на периферії парку, які виконують лише утилітарні функції, не підкреслюючи при цьому стилістику парку, однак і не суперечать їй.

У 4 бали оцінюють наявність дорожньо-стежкової мережі та елементів інженерного обладнання переважно на всій території парку, які повною мірою виконують утилітарні функції, підкреслюють стилістику основного меморіалу та паркового простору в цілому, знаходяться у доброму стані, не потребують ремонту та реставрації, на периферії допускають розміщення елементів, які за умов проведення незначних ремонтних та реставраційних робіт зможуть повною мірою виконувати як утилітарні, так і декоративні функції. Найвищий бал надають у разі, якщо елементи дорожньо-стежкової мережі та елементів інженерного обладнання розміщені на всій території парку, повною мірою виконують утилітарні функції та підкреслюють стилістику основного меморіалу й паркового про-

стору в цілому, знаходяться у доброму стані не потребують ремонту та реставрації.

5.3.9 Стан та значення квітничкового оформлення в підкресленні тематики парку

Значно покращує загальне сприйняття паркових композицій газонне покриття та квітничкове оформлення, яке особливо в меморіальному парку набуває важливого символічного значення. Створення квітничкових композицій, які підкреслюють тематику меморіально-паркового комплексу, завершує композицію, а іноді навіть підсилює емоційний вплив основного меморіалу. Варто відмітити, що квітничкові композиції в меморіальному парку, які створені лише для покращання естетичних якостей ділянки, зазвичай не мають важливого значення в розкритті ідейного навантаження, а іноді взагалі суперечать йому та порушують композиційну цілісність об'єкта.

Найціннішими є партери та квітники, розміщені біля основного меморіалу, які, підкреслюючи його стилістику та підсилюючи емоційний вплив на людину, можуть виступати в ролі опосередкованих засобів вираження ідейного навантаження. Окрім центральної частини меморіального комплексу, доцільним є розміщення квітничкових композицій біля композиційних акцентів, де емоційний вплив основного меморіалу послаблюється. У такому випадку їх значення в локальних частинах парку збільшується і вони можуть бути частиною акцентів, або мати самостійне значення. В такому випадку оцінка за критерієм знаходиться на рівні 5 балів. За умов наявності квітничкового оформлення на всій території, яке покращує декоративні якості пар-

кового простору, загальне композиційне рішення відповідає тематиці парку, але на периферії квітники носять виключно декоративний характер – оцінку знижують до 4 балів.

У випадку розміщення елементів квітничкового оформлення, яке відповідає тематиці парку, лише у центральній частині, в той час як по всій території парку квітники виконують лише декоративну функцію – оцінка знаходиться на рівні 3 балів. При цьому загальний стан квітників може бути добрим.

Два бали надають тоді, коли квітничкове оформлення наявне лише в центральній частині, однак тематиці візерунків та видовому складу рослин притаманний виключно декоративний характер. Вони не суперечать тематиці меморіалу, однак і не підкреслюють її. Один бал надають за відсутності квітничкового оформлення, але наявності газону на всій території парку в доброму стані. Квітничкове оформлення, яке суперечить тематиці парку та незадовільний стан газону на всій території парку оцінюють у 0 балів. Загалом газонний покрив території парку має тільки декоративне значення а є фоном для квітників й інших елементів паркового простору, тому його не виокремлюємо в окремий критерій, а включаємо як складову частину до вищезгаданого критерію. Відповідно у разі надання всіх вищезазначених оцінок обов'язковою умовою є наявність газону.

5.3.10 Використання засобів вираження ідейного навантаження парку

Заключним етапом є визначення засобів вираження ідейного навантаження парку як прямих, так і опосередкованих. Відтак, наявність основного

меморіального елементу – монумента, пам'ятної стели, меморіального знаку тощо як прямого засобу вираження ідейного навантаження, оцінюють в 1 бал. Наявність, окрім основного, додаткових засобів вираження ідейного навантаження, які обов'язково підкреслюють його значення та пов'язані з тематикою парку оцінюють у 2 бали. Використання в композиції меморіального парку, окрім прямих засобів вираження ідейного навантаження, опосередкованих (насаджень, рельєфу, елементів мощення), які розміщені в різних частинах території та підкреслюють тематичну спрямованість парку, однак не створюють цілісної композиції, може бути оцінено у 3 бали. Наявність та виправдане використання в композиції паркового простору прямих та опосередкованих засобів вираження ідейного навантаження, в основному в центральній частині меморіального комплексу, оцінюють у 4 бали.

У разі, якщо композиційна побудова території парку являє собою нерозривний синтез всіх елементів паркового простору, які є як прямими, так і опосередкованими засобами вираження ідейного навантаження, підпорядковані домінанті та повністю розкривають ідею та тематичну спрямованість паркового простору на ідеологічному, композиційному та емоційному рівнях – оцінка за критерієм становить 5 балів.

Після проведених досліджень за зазначеними критеріями парки можуть бути розподілені на чотири категорії. Найцінніші меморіальні парки (50–35 балів) можуть функціонувати як меморіально-історичні музеї, меморіальні парки тощо. Такі парки потребують найменшого втручання та проведення робіт, які спрямовані на збереження та їх популяризацію. Цінні меморіальні парки – 34–21 бал. Для функціонування та раціонального використання об'єкта на сучас-

ному етапі необхідне проведення подальших досліджень та створення проекту реконструкції парку, масштаб якої визначається відповідно до елементів, які порушують його композиційну та ідеологічну цілісність. Малоцінні меморіальні парки – 20–15 балів. Відновлення паркового комплексу з метою використання як меморіального парку надзвичайно трудомістке, в першу чергу, через значні ушкодження всіх елементів паркового простору. Для раціонального використання території необхідним є визначення можливості адаптації парку до сучасних умов без або із зміною його меморіальних функцій. Неможливість зміни функцій (принаймні частини території) може бути пов'язана зі взаємозв'язком історичних подій та місцем розміщення відповідного меморіалу. Не мають меморіальної та культурно-історичної цінності – 14 і менше балів. Відновлення композиції паркового простору в цілому як меморіального парку є недоцільним, оскільки більшість елементів паркового простору не відповідають тематиці меморіалу, не мають культурно-історичної та архітектурної цінності. Використання паркової території можливе після зміни функцій парку. У разі, якщо місце розміщення меморіального парку пов'язане з історичними подіями, яким він присвячений, перенесення неможливе, то парковий простір повинен бути адаптованим до сучасних потреб населення, а меморіальні елементи можуть бути локалізовані в окремій функціональній зоні. Оцінювання меморіального парку, проведене за вказаними критеріями та застосуванням запропонованих методик, може характеризувати загальні риси парку, ступінь збереженості на сучасному етапі та стати підґрунтям для формування напрямів його реконструкції з метою подальшого раціонального використання.

Функціонування меморіальних парків як об'єктів культурної спадщини нерозривно пов'язане з постійною трансформацією як їх території, так і міського середовища в цілому, а питання збереження об'єктів ландшафтної архітектури, на сучасному етапі, не може бути відокремлене від поняття адаптації, особливо в контексті зменшення рекреаційних осередків в межах великих міст. Поряд із тим, для визначення оптимальних напрямів адаптації будь якого ландшафтного об'єкту необхідним є комплексний аналіз сучасного стану всіх компонентів паркового простору, а також виявлення їх культурно-історичного потенціалу, який можливо здійснити за допомогою науково обґрунтованих критеріїв, наведених у попередньому розділі. Проведенню такого оцінювання має передувати робота, спрямована на вивчення наявних матеріалів, які стосуються аспектів формування та розвитку дослідних об'єктів, проведення польових, а також аналітичних досліджень, на основі яких можна проводити ґрунтовний аналіз та формувати відповідні напрями їх раціонального використання як на сучасному етапі, так і з урахуванням перспективи їх розвитку. У розділі наводяться результати узагальнених багаторічних досліджень, які охоплюють меморіальні парки м. Києва різної культурно-історичної цінності

РОЗДІЛ 6

Особливості функціонування меморіальних парків як осередків культурно-історичної спадщини на сучасному етапі та напрями їх раціонального використання

6.1 Комплексна оцінка сучасного стану меморіальних парків

Під час аналізу меморіальних парків відповідно до загальноприйнятих класифікаційних ознак, наведених у підрозділі 3.1 було виявлено розбіжності у даних літературних джерел щодо природоохоронного статусу, площі і навіть назви об'єктів дослідження, що поряд із іншим, обумовило невідповідність між ідейним навантаженням меморіального об'єкта та засобами відтворення його тематичного навантаження.

Для апробації методики комплексного оцінювання об'ємно-просторової композиції та засобів вираження ідейного навантаження меморіальних парків було обрано 18 об'єктів, які виконують меморіальні функції: дев'ять – воєнної тематики («Перемога», «Слава», Печерський ландшафтний парк (тут оцінювали власне територію меморіального комплексу НМУДСВ), «Партизанська слава», ім. Воїнів-інтернаціоналістів, «Тарашанець», «Моряків», ім. Ф. Пушиної, ім. генерала Потапова); п'ять – присвячені культурним та державним діячам (ім. Т. Шевченка, ім. О. Пушкіна, ім. М. Островського, «Володимирська гірка», Голосіївський парк ім. М. Рильського); два – розташовані на місці поховань («Аскольдова могила», парк НІМЗ «Бабин Яр»); два – присвячені визначним подіям («Киото» та «Борців за свободу та незалежність України»). Досліджувані парки розташовані в різних адміністративних районах м. Києва, відрізняються за площею, складом насаджень, парковою композицією, засобами вираження ідейного навантаження, містобудівельною ситуацією та іншими ознаками, відповідно до яких і було проведено оцінювання.

Першим критерієм запропонованого оцінювання меморіальних парків є їх значення в містобудівельній структурі населеного пункту (розміщення в системі розселення та ієрархічний рівень містобудівельної організації), масштаб і архітектурно-планувальна характеристика. Найвищу оцінку (5 балів) надають меморіально-парковим, меморіально-лісопарковим, музейно-меморіальним комплексам, які не лише впливають на планувальну та об'ємно-просторову структуру місця розташування, а часто й визначають її, підпорядковуючи навколишні компоненти простору. Яскравими прикладами таких комплексів є шість об'єктів: парк «Слава», Печерський ландшафтний парк, «Аскольдова могила», «Володимирська гірка» та Голосіївський парк ім. М. Рильського. Останній розташований у південній частині міста Києва, займаючи площу 140,9 га, впливає на планувальну структуру Голосіївського району. Із заходу його межа проходить вздовж вул. полковника Потехіна, з північного заходу – Голосіївського проспекту, зі сходу – вул. Максима Рильського, з півдня – частково вздовж вул. Героїв Оборони. Парк межує з територією Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Парк «Слава», який є одним із наймасштабніших меморіальних комплексів України, розташовується на верхній і середній наддніпрянських терасах між вул. Лаврською та Дніпровським узвозом, північно-східну частину парку обмежує вул. Алея Героїв Крут, а з півдня парк межує з валами Старої Києво-Печерської фортеці (цитаделі). Місце розташування парку в структурі міста було обрано для підкреслення значущості об'єкта та важливості події, яка вплинула на формування сучасної історії. Планувальна та об'ємно-просторова структура території впливає на формування простору Печерського

району, візуальні зв'язки поєднують територію з лівобережною частиною Києва (див. рис. 4.53), а об'єкт має загальнодержавне значення, хоча офіційно має заповідний статус місцевого значення та виявляє значний вплив на містобудівельну організацію Києва.

Печерський ландшафтний парк розташований на схилах правого берега Дніпра та оточує Національний музей історії України у Другій світовій війні, який знаходиться на одній з так званих «лисих» гір Києва. Цей музей одночасно є і найбільшим монументом міста, і важливим елементом панорами Правого берега Києва та впливає на його композицію. Відповідно, розміщення парку має важливе композиційне та містобудівельне значення, однак територія парку пов'язана з історичними подіями Другої світової війни не більше, ніж будь-яка інша частина Києва, а обрана для розміщення музею виключно з точки зору особливостей її рельєфу та з метою включення його в загальну композицію Правого берега Дніпра (рис. 6.1).

Найвищий бал також був наданий одному з найстаріших парків Києва – парку «Володимирська гірка» – адже його територія знаходиться в межах архітектурного і археологічного заповідників, археологічної охоронної зони ландшафту (рішення міськвиконкому від 19.07.79 р. № 920) [33]. Окрім того, важливим аспектом цінності парку як елемента міського середовища є проходження через його територію фунікулера, станція якого також є пам'яткою архітектури. Розміщення території вищезазначеного парку на схилі правобережної частини Києва обумовлює наявність візуальних зв'язків між різними частинами парку та міста.

Парк «Аскольдова могила», як і всі описані вище парки, знаходиться на правому березі Дніпра в межах історичної частини Києва, а його

територія пов'язана з важливими історичними подіями та похованнями, зокрема видатних діячів історії та культури. Територія парку є важливою складовою як планувальною, так і об'ємно-просторовою структури центральної частини міста, об'єктом туристичних маршрутів. Все це обумовлює можливість надання найвищого балу парку за першим критерієм.

Прикладом цінного об'єкта з розвиненою планувальною структурою в місті, що зумовлює значний вплив на територію району розташування, є меморіальний парк НІМЗ «Бабин Яр» у зв'язку з низкою причин. По-перше, місце розташування парку безпосередньо пов'язано з подіями, яким він присвячений. По-друге, у зв'язку зі значними розмірами парку він є невід'ємною частиною планувальної структури адміністративного району м. Києва (Шевченківський район). По-третє, у зв'язку з тим, що парк НІМЗ «Бабин Яр» – це єдиний меморіальний об'єкт, який розташований на яружно-балковій території, це обумовлює наявність значної кількості візуальних зв'язків як між елементами внутрішньої об'ємно-просторової композиції, так і компонентами зовнішнього міського середовища (рис. 6.2).

Окрім парку НІМЗ «Бабин Яр», оцінка у 4 бали за першим критерієм надана паркам ім. Т. Шевченка, ім. О. Пушкіна, «Перемога».

Характеризуючи містобудівельну ситуацію навколо парку ім. Т. Шевченка, варто звернути увагу на те, що вона впродовж всієї більше як 100-річної історії майже не змінювалася, що обумовило відсутність змін у площі парку, яка нині становить 5,5 га. Відповідно до сучасної містобудівельної ситуації парк ім. Т. Шевченка знаходиться в центральній планувальній зоні, на території загальноміського центру в історико-культурному ядрі міста [33]. Територія обме-

Рис. 6.1. Панорама правобережної частини Києва. Фото 2016 р.

жена магістраллю загальноміського значення (бульваром Т. Г. Шевченка) та районного значення (вул. Л. Толстого і вул. Терещенківською). У безпосередній близькості з парком знаходиться Київський Національний університет імені Тараса Шевченка, з яким парк утворює візуальні зв'язки.

Не менш важливим з точки зору значення в містобудівельній структурі міста відіграє парк ім. О. Пушкіна, закладений на початку ХХ ст. Незважаючи на зміни у планувальній структурі району розміщення парку та зменшення його площі з півночі, значення його не зменшилося. Нині парк ім. О. Пушкіна розташований в м. Києві за адресою: проспект Перемоги, 40. Територія обмежена проспектом Перемоги, вулицею Молдавською. Поряд з парком знаходяться станції метро «Шулявська» та «Політехнічний інститут». Біля центрального входу розташована зупинка міського транспорту.

Територія парку безпосередньо межує:

– на півночі – ЗАТ «Транспортник»; ТОВ «Трінті Інвест Компані»; ПАТ «Будшлях-маш»;

– на півдні – КП «Київжитлоспецексплуатація» (БК «Більшовик»); землі загального користування;

– на заході – будівництво нового житлового комплексу «CrystalPark»; ДП «Національна кіностудія художніх фільмів ім. О. Довженка»; ТОВ «Суліко»;

– на сході – Київська міська клінічна лікарня №14; навчальний корпус Національного медичного університету ім. О. О. Богомольця; ТОВ «Капітал»; медичний центр та клініка «Оберіг» [73].

Такі обставини обумовлюють доцільність надання оцінки парку ім. О. Пушкіна за першим критерієм на рівні 4 балів.

Такий самий бал за критерієм надано парку «Перемога», який згідно з даними КПУЗН Дніпровського району м. Києва займає площу 66,56 га, що зумовлює його значний вплив на територію району, в якому він розташований. Окрім того, парк «Перемога» є меморіально-парковим ансамблем із розвиненою планувальною структурою.

Рис. 6.2. Панорама південної частини парку «Бабин Яр» [123]

Оцінку у три бали отримали три парки – «Партизанська слава», «Кіото» та ім. М. Островського у зв'язку з їх значенням у планувальній структурі району та впливом на його організацію, а також у зв'язку з тим, що вони є осередками рекреації районного значення. Зазначені об'єкти підпорядковуються планувальній та об'ємно-просторовій структурі мікрорайону, а не визначають її. Відтак, парк «Партизанська слава» розміщений у Дарницькому районі між вул. Троянецькою і Славгородською та завдяки значній площі (115 га) є важливим елементом планувальної

структури мікрорайону розміщення, а також місцем рекреації його мешканців.

Парк «Кіото» розташований у Деснянському районі і простягається паралельно вул. Кіото між станціями метрополітену «Чернігівська» та «Лісова», з північної та західної сторін парк оточений житловою забудовою, південної – межує з магістральною дорогою, східної – розташована велика кількість магазинів та станція метрополітену «Лісова». У зв'язку із таким розташуванням парк є основним осередком рекреації жителів даного мікрорайону.

Парк ім. М. Островського розташований в Солом'янському районі між Солом'янською площею та корпусом Національного університету будівництва та архітектури, обмежений Повітрофлотським проспектом. Парк виконує, головним чином, транзитну функцію та короткотривалого відпочинку.

Меморіальними об'єктами, значення яких в містобудівельній структурі оцінено у 2 бали є парк «Моряків», ім. Ф. Пушиної і «Таращанець». Підґрунтям такої оцінки для першого із зазначених стало його розміщення на березі Дніпра в межах Рибальського півострова, власне меморіалу (корабля-меморіалу – монітор «Железняков») на місці, що символічно пов'язане з історичними подіями, яким присвячений, проте має незначні розміри та не впливає на загальну планувальну організацію району, в якому знаходиться (рис. 6.3).

Парк ім. Ф. Пушиної було закладено в районі, який, певним чином, пов'язаний із історичними подіями, яким присвячений (див. розділ 3). Поряд із тим, нині парк виконує транзитну функцію. Власне така саме ситуація і з парком «Таращанець», що розміщений поблизу залізничної станції, де відбулися трагічні події, яким присвячений парк, а нині виконує роль районного парку.

Значення в містобудівельній ситуації решти парків (ім. Воїнів-інтернаціоналістів, ім. генерала Потапова та «Борців за свободу та незалежність України») оцінено в один бал, оскільки ці меморіальні об'єкти займають локальні ділянки, непов'язані з історичними подіями, яким присвячений меморіал, що представлений меморіальним знаком або скульптурною групою.

Наступним критерієм оцінювання меморіального об'єкта є принцип його розміщення, який відповідає або не відповідає історичним подіям, з якими пов'язаний, або його місце

розташування обумовлено містобудівельною ситуацією. Найвищий бал (5) за критерієм надано Голосіївському парку ім. М. Рильського. Адже парк розміщено як з урахуванням містобудівного, так й історико-документального принципів. Перший обумовлений розбудовою міста наприкінці 1957 року та організації житлового району (нині Голосіївський район м. Києва), в структурі якого було закладено Голосіївський парк культури і відпочинку в північній частині Голосіївського лісу. Історико-документальний принцип обумовлений тим, що впродовж 1951–1964 років, біля північної межі парку по вул. М. Рильського, 7, жив і працював М. Т. Рильський. У 1941 р. територією Голосіївського лісу проходила лінія оборони Києва, на честь учасників якої на території Голосіївського парку в 1965 році було встановлено пам'ятник.

Найвищий бал за критерієм надано також паркам, що розміщені на місці поховань – «Аскольдова могила» та НІМЗ «Бабин Яр», розміщення яких обумовлено як історичними даними, так і містобудівельною ситуацією. Зокрема перший, за легендою був місцем поховання Аскольда (звідти і назва), а на місці другого відбулися масові розстріли. Окрім того, назва території «Бабин Яр» сформувалася ще до трагічних подій, що мали місце під час окупації Києва.

Далі варто розглянути місцезнаходження парку «Слава», історія формування якого, відповідно до історичних даних (див. підрозд. 3.3), починається із закладання на його місці невеликого (площею 4,0 га) парку громадського призначення ще у 1894 році. Пізніше, у 40–60-х роках ХХ ст. парк перейменований на Кіровський, а в 1951 р. – його площу збільшили до 7,3 га. Напередодні 40-річчя «Жовтневої революції», постановою Ради Міністрів і Центрального Комітету Компартії України від 02.03.1956 р. № 230 на його

Рис. 6.3. Парк «Моряків» з монітором «Железняков» на Рибальському півострові. Вид із Рибальського моста. Фото 2016 р.

місці було затверджено збудувати пам'ятник та присвоїти йому назву «Парк Вічної Слави воїнам Великої Вітчизняної війни». Отже, парк розміщений лише за містобудівним принципом, його розташування не пов'язано з історичними подіями, які він висвітлює, адже їх історичне значення не обмежується адміністративними районами м. Києва, а пов'язане з історією всієї держави, тому за цим критерієм парк оцінено в 4 бали.

Таким же балом за цим критерієм оцінено парк «Перемога», який був розміщений за містобудівним принципом, оскільки для будівництва парку було спеціально відведено земельну ділянку площею 81 га на північ від Броварського шосе (за рахунок лісів першої групи Старо-Дарницького лісництва рішенням № 354 від 19 бе-

резня 1963 року виконавчого Комітету Київської міської Ради депутатів). Наявні також дані, що в парку присутні залишки окопів (історична геопластика рельєфу), хоча невідомо чи саме цим обґрунтоване розміщення парку.

Печерський ландшафтний парк сформувався у зв'язку з розміщенням Національного музею історії України у Другій світовій війні, який є найбільшим монументом міста (рис. 6.4– 6.5), для формування рекреаційного простору загальноміського значення, що є передумовою надання йому також оцінки у 4 бали.

Також меморіальними парками, оцінка яких за другим критерієм знаходиться на рівні 4 балів є «Моряків» та парк ім. Ф. Пушиної, принцип розміщення яких не можна віднести до історико-

Рис. 6.4. Національний музей історії України у Другій світовій війні в системі м. Києва.
Фото 1981 р. [144]

Рис. 6.5. Меморіал “Батьківщина-мати” в містобудівельній ситуації міста Києва.
Фото 2014 р. [144]

документального, однак опосередкований зв'язок між його розташуванням та подіями, яким він присвячений, спостерігається, а розташування в міському середовищі є доцільним. Окрім того, таку ж оцінку можна було б надати парку «Таращанець», який розміщений неподалік від подій, яким присвячений, однак, нині він виконує функції парку відпочинку різних верств населення районного значення, де розміщені прогулянкові алеї, а меморіал, присвячений громадянській війні, не відповідає сучасним функціям парку, окрім того, недоречний з точки зору ідеологічних

міркувань (див. підрозділ 3.3), тому оцінку за згаданим критерієм доцільно знизити до 3 балів.

Серед парків, присвячених видатним діячам, оцінка у 4 бали надана парку ім. Т. Шевченка. Відтак, парк ім. Т. Шевченка утворився в період формування містобудівельної ситуації мікрорайону, що обумовлює його закладання за містобудівельним принципом. Окрім того, є дані, що Т. Шевченко працював вчителем малювання школи живопису Київського національного університету імені Т. Шевченка, одночасно займаючи посаду в університетській археографічній

комісії. Однак невідомо чи пов'язаний цей факт із наданням парку імені Т. Шевченка у 1939 році, особливо, якщо зважити на те, що на момент створення парк називався «Університетським», а після встановлення монумента Миколі I (див. рис. 3.7) – «Миколаївським».

Розміщення парків за містобудівельним принципом виявлено під час формування ще п'яти досліджуваних об'єктів – «Володимирська гірка», ім. О. Пушкіна, ім. М. Островського, «Кіото» та «Партизанська слава». Зокрема, для формування останнього була виділена частина Микільського лісового масиву, що попередньо була включена до меж Дарницького району міста у 1965 р., що обумовлює надання йому 3 балів за другим критерієм (див. підрозділ 3.3).

Організація парків «Володимирська гірка», ім. О. Пушкіна, ім. М. Островського та «Кіото» пов'язана з розвитком районів та необхідності організації місць відпочинку населення, що обумовлює їх розміщення за містобудівельним принципом.

Серед досліджуваних об'єктів присутні ті, що розміщені без врахування жодного із загальноприйнятих принципів розташування меморіальних об'єктів, але вони не порушують композиційну та ідеологічну цілісність території, в межах якої знаходиться. До таких об'єктів відносять – парк ім. генерала Потапова, «Борців за свободу та незалежність України». Така оцінка пов'язана з незначними розмірами власне меморіальних знаків, які не впливають на загальну композицію ні об'єктів їх розміщення ні, тим паче, мікрорайону, окрім того вони не пов'язані історично, тематично або функціонально з місцями їх встановлення. Така ситуація обумовлює надання цим об'єктам оцінки на рівні 2 балів за заданим критерієм.

Найнижчий бал (1) отримав парк ім. Воїнів-інтернаціоналістів як об'єкт, що розміщений на територіях, з якими він не пов'язаний та, окрім того, має елементи, що порушують цілісність об'ємно-просторової структури території або паркового об'єкта. Парк ім. Воїнів-інтернаціоналістів має декілька функціональних зон, серед яких є дитяча, спортивна та культурно-масових заходів. Окрім того, у зв'язку з містобудівельною ситуацією, що склалася навколо парку, та розміщенням на його території бювету, він виконує ще й транзитну функцію. Такий широкий спектр видів рекреаційної діяльності в межах парку нівелює його меморіальну функцію, а меморіал, розміщений на його території, сприймається як недоречний.

Аналізуючи наявність інформації, яка характеризує меморіальний парк упродовж історії його розвитку, варто звернути увагу на те, що половину об'єктів дослідження оцінено найвищим балом. Адже, в результаті ретроспективного аналізу особливостей їх організації та розвитку виявлено вичерпну інформацію щодо різних періодів функціонування парків, проекти створення та реконструкції, описи, картографічні, а також іконографічні матеріали, які всебічно характеризують їх планувальну, об'ємно-просторову структуру, а також особливості трансформації впродовж історії їх розвитку. До таких відносять: «Аскольдова могила», Голосіївський парк ім. М. Рильського, ім. Т. Шевченка, ім. О. Пушкіна, «Володимирська гірка», «Перемога», «Слава» і Печерський ландшафтний парк (див. розділ 3). В той же час оцінка у 4 бали не була надана жодному із проаналізованих парків.

Достовірні дані в офіційних виданнях щодо дати створення об'єкта та основних етапів розвитку, інформацію про власників та архітекторів,

окремі дані щодо видового складу рослин, проектних установ, які виконували проектні роботи, виявлені стосовно парків ім. М. Островського, «Партизанська слава» та НІМЗ «Бабин Яр», що обумовлює надання їм 3 балів за цим критерієм.

Інформація щодо особливостей формування та розвитку решти об'єктів (парку ім. Воїнів-інтернаціоналістів, «Таращанець», ім. Ф. Пушиної, ім. генерала Потапова, «Моряків», «Кіото» та «Борців за свободу та незалежність України») є досить обмеженою, зокрема виявлені окремі дані в офіційних письмових виданнях щодо часу створення, загальних рис об'ємно-просторової структури та основних планувальних рішень, що можна оцінити у 2 бали.

Наступним етапом дослідження меморіального парку є оцінювання функціонального зонування та планувальної структури, їх відповідності тематичним та ідеологічним особливостям меморіального парку, а також рівень їх збереженості. В цьому контексті варто розпочати з меморіальних парків воєнної тематики, результати аналітичних досліджень яких викладені у четвертому розділі. Відповідно до цих результатів можна провести оцінювання наступним чином.

Найбільша відповідність функціонального зонування та планувальної структури виявлена у парках «Слава» та Печерському ландшафтному парку. Відтак, за функціональним призначенням парк «Слава» можна віднести до меморіальних, при цьому він розділений на дві різні за історичними подіями меморіальні зони, в яких, відповідно, знаходяться два меморіали: Меморіал «Слава» з обеліском на могилі невідомого солдата та Меморіал жертв Голодомору (табл. 6.1). У парку присутні такі функціональні зони: меморіальна, тихого відпочинку, дитяча, господарська (відсоткове співвідношення зон наведе-

но в табл. 4.1). Але, як зазначалось вище, його планувальна структура зазнавала значних змін упродовж часу, а розміщення дитячої зони в безпосередній близькості з меморіалами є недоречним та суперечливим, проте згідно з нормативами функціонального зонування меморіальних парків дитяча зона допускається, якщо її площа становить не більше 5–7 % від загальної площі парку [41] (див. підрозділ 4.1). На нашу думку, не варто розміщувати дитячі зони у меморіальних парках воєнної тематики та тих, що присвячені трагічним подіям (див. підрозділ 5.2). Тому, за даним критерієм парк оцінено в 4 бали. Така сама оцінка надана Печерському ландшафтному парку, оскільки його функціональне зонування та планувальна структура в цілому відповідають особливостям організації таких об'єктів та підкреслюють тематику парку, окрім розміщення Алеї пам'яті поряд із зоною культурно-масових заходів на сучасному етапі розвитку.

На рівні 3 балів знаходиться оцінка для парку «Партизанська слава» та «Моряків», меморіальна зона якого становить 24 % і її розміщення у парковому просторі є ідейно та композиційно обгрунтованим. Щодо парку «Партизанська слава», то на його території наявні основні елементи, які характерні меморіальним паркам цієї тематики (музей, меморіальна алея), збережені основні композиційні вісі, наявні всі функціональні зони, які відмежовані від меморіальної, однак їх співвідношення згідно з нормативами порушені (див. табл. 4.1).

Важливим аспектом під час надання оцінки є наявність елементів, що суперечать його тематиці та основній функції (що спостерігається в парку «Перемога» та «Партизанська слава»), хоча їх планувальна структура має регулярний характер та

осьову побудову, характерну меморіальним паркам воєнної тематики.

Функціональне зонування та планувальна структура решти меморіальних парків воєнної тематики оцінена всього лише в один бал, оскільки вони найменше відповідають рекомендованому розподілу функціональних зон меморіальних парків. Серед них парки: «Перемога», ім. Воїнів-інтернаціоналістів, ім. Ф. Пушиної, «Таращанець» та парк ім. генерала Потапова, в останньому з яких взагалі відсутня меморіальна зона пов'язана з М. Потаповим чи хоча би з подіями Другої світової війни. Важливим є той факт, що майже у всіх парках відсутня культурно-інформаційна зона, а також виконання ними функції парків мікрорайонного значення (див. табл. 6.1), що обумовлює надання їм оцінки на рівні одного балу.

Варто також зауважити про присутність на території парків Києва, у тому числі і меморіальних, нових зон, які не передбачено ні нормативами, ні рекомендаціями, – сакральних – з церквами та храмами (парк «Слава», парк «Партизанської слави», парк ім. Воїнів-інтернаціоналістів, НІМЗ «Бабин Яр») (див. табл. 6.1).

Детальніше варто зупинитися на обґрунтуванні оцінки функціонального зонування парку «Перемога», який присвячений перемозі у Другій світовій війні, отже, парк належить до меморіальних парків воєнної тематики. Однак відповідно до Реєстру парків м. Києва станом на 01.01.2016 р. [155], парк «Перемога» є парком культури і відпочинку. Тому в ньому, поряд із Курганом «Безсмертя», монументом «Жінкам війни», Алеєю Слави, знаходяться атракціони, дитячі майданчики та інші розважальні елементи, що суперечить меморіальній функції та воєнній тематиці парку. Зокрема, В. П. Кучерявий зауважує, що розміщення великих сучасних атракціонів у

історичних і меморіальних парках є недопустимим [45]. Нині, функціональне зонування паркової території має такі складові: меморіальна зона, зона тихого відпочинку, фізкультурно-оздоровча, дитяча, господарська (співвідношення зон між собою наведено в табл. 4.1), а також сакральна та зона громадського обслуговування [60]. Суперечливість у функціональному призначенні парку обумовлює складність оцінювання. Адже розміщення атракціонів у меморіальному парку, присвяченому пам'яті жертв війни, є недоречним та суперечить тематиці. Проте для ПКіВ розміщення атракціонів є виправданим, а от наявність меморіалів, присвячених трагічним подіям, є суперечливою. Тому, за вказаним критерієм парк оцінено в 1 бал. Подібна ситуація сформувалася і на території парків «Партизанська Слава» і парку ім. Воїнів-інтернаціоналістів, де поряд із задовільно організованим функціональним зонуванням паркової території виявлена суперечливість їх розподілу саме як для меморіального об'єкта (див. табл. 4.1).

Наступним парком, який оцінено з точки зору його функціонального зонування та планувальної структури, є НІМЗ «Бабин Яр» – парк, закладений на місці поховань, і в той же час може бути віднесений до парків воєнної тематики, у зв'язку з чим був проаналізований у 4 розділі. Меморіальна зона цього парку є найбільшою серед усіх досліджуваних об'єктів та становить 55 % від загальної площі парку, планувальна структура відноситься до змішаного типу, зокрема переважна частина парку має регулярне планування, а зони тихого відпочинку – з використанням елементів пейзажного прийому планування. Поряд з тим, планувальна структура парку має низку недоліків, серед яких недостатня кількість впорядкованих міжзонних алей та внутрішньозонних доріжок.

Тому оцінка за даним критерієм знаходиться на рівні 4 балів.

Функціональне зонування та планувальна організація території парку «Аскольдова могила» оцінені найвищим балом (5), оскільки планувальна структура об'єкта являє собою цілісну композицію, в якій всі елементи підпорядковані тематичній спрямованості парку, підкреслюють ідеологічні та стилістичні особливості об'ємно-просторової структури, а функціональне зонування забезпечує виконання меморіальним парком покладених на нього функцій та відповідає рекреаційному навантаженню.

Для характеристики рівня збереженості планувальної структури було проаналізовано низку картографічних матеріалів різних періодів. З карти 1842 року видно, що територія «Аскольдової могили», як парку, ще не сформована, хоча Миколаївська церква-ротонда (1810 р.) уже закладена (рис. 6.6 (а)). Територія зазначена, як цвинтар «Аскольдова могила», на карті 1900 року (рис. 6.6 (б)), а на карті 1913 нанесені її чіткі межі (рис. 6.6 (в)). Елементи планувальної структури парку зустрічаємо лише на карті 1947 року — хрестоподібний перетин алей біля церкви (рис. 6.6 (г)), також їх можна побачити на аерофотозйомці часів Другої світової

Таблиця 6.1

Класифікація дослідних об'єктів дослідження за функціональними особливостями

№ п/п	Назва парку	Тип парку за функціональним призначенням, заповідний статус	Основна та другорядні функції парку на цьому етапі	Функціональні зони
Парки воєнної тематики				
1	Парк «Перемога»	- меморіальний (воєнної тематики); - поліфункціональний (парк культури і відпочинку)	1. Розважальна 2. Меморіальна 3. Прогулянкова	- меморіальна; - прогулянок і тихого відпочинку; - дитяча; - спортивна; - сакральна; - громадського обслуговування; - господарська
2	Парк «Слава»	- меморіальний парк (воєнної тематики) - ППСМ місцевого значення	1. Меморіальна, культурно-просвітницька 2. Прогулянкова і тихого відпочинку, відпочинку дітей	- меморіальна; - прогулянок і тихого відпочинку; - дитяча; - господарська, - сакральна

№ п/п	Назва парку	Тип парку за функціональним призначенням, заповідний статус	Основна та другорядні функції парку на цьому етапі	Функціональні зони
3	Парк «Моряків»	- меморіальний парк (воєнної тематики)	1. Меморіальна, культурно-просвітницька 2. Прогулянкова і тихого відпочинку	- меморіальна; - прогулянок і тихого відпочинку.
4	Парк «Таращанець»	- меморіальний парк (воєнної тематики) - парк мікрорайонного значення	1. Меморіальна 2. Прогулянкова і тихого відпочинку	- меморіальна; - прогулянок і тихого відпочинку
5	Парк «Партизанська слава»	- меморіальний парк (воєнної тематики) - парк районного значення - регіональний ландшафтний парк	1. Прогулянкова 2. Розважальна 3. Меморіальна, культурно-просвітницька	- меморіальна; - спортивна; - дитяча; - тихого відпочинку; - сакральна; - господарська; - громадського обслуговування
6	Парк ім. Воїнів-інтернаціоналістів	- парк мікрорайонного значення - меморіальний парк (воєнної тематики)	1. Прогулянкова 2. Відпочинку дітей 3. Меморіальна	- культурно-масових заходів; - дитяча; - спортивна; - меморіальна; - тихого відпочинку; - сакральна; - громадського обслуговування

№ п/п	Назва парку	Тип парку за функціональним призначенням, заповідний статус	Основна та другорядні функції парку на цьому етапі	Функціональні зони
7	Парк ім. Ф. Пушиної	- парк мікрорайонного значення - меморіальний парк (воєнної тематики)	1. Прогулянкова і тихого відпочинку, відпочинку дітей 2. Меморіальна	- тихого відпочинку; - дитяча; - спортивна.
8	Парк ім. М. Потапова	- парк мікрорайонного значення - меморіальний парк (воєнної тематики)	1. Прогулянкова і тихого відпочинку, відпочинку дітей	- тихого відпочинку; - дитяча; - спортивна; - громадського обслуговування
10	Печерський ландшафтний парк	- меморіальний парк - виставковий парк	1. Меморіальна 2. Експозиційна	- меморіальна; - культурно-масових заходів; - прогулянкова і тихого відпочинку; - господарська
Парки, присвячені видатним діячам				
11	Парк ім. Т. Шевченка	- меморіальний, присвячений культурним та державним діячам (геніальному українському поету, письменнику та художнику); - поліфункціональний; - ППСІМ місцевого значення	1. Транзитна, короткочасного відпочинку; 2. Прогулянкова, відпочинку дітей, сприяння навчальному процесу, меморіальна та культурно-просвітницька	- прогулянок і тихого відпочинку; - дитяча; - зона обслуговування; - меморіальна зона

№ п/п	Назва парку	Тип парку за функціональним призначенням, заповідний статус	Основна та другорядні функції парку на цьому етапі	Функціональні зони
12	Голосіївський парк ім. М. Рильського	- меморіальний, присвячений культурним та державним діячам (українському поету); - поліфункціональний (парк культури і відпочинку); - ППСМ загальнодержавного значення; - у складі НПП «Голосіївський»	1. Прогулянкова, природоохоронна; 2. Розважальна, культурно-історична, меморіальна, сприяння навчальному процесу (зона при НУБіП України)	- прогулянок і тихого відпочинку; - дитяча; - розважальна; - меморіальна
13	Парк ім. М. Островського	- меморіальний, присвячений культурним та державним діячам (радянському письменнику)	1. Короткочасного відпочинку, відпочинку дітей; 2. Прогулянкова, транзитна, меморіальна	- меморіальна; - прогулянок і тихого відпочинку; - дитяча; - сакральна
14	Парк ім. О. Пушкіна	- меморіальний, присвячений культурним та державним діячам (російському поету); - ППСМ місцевого значення	1. Прогулянкова, відпочинку дітей, довготривалого відпочинку 2. Меморіальна, культурно-просвітницька	- меморіальна; - прогулянок і тихого відпочинку; - дитяча; - спортивна; - зона обслуговування; - сакральна
15	Парк «Володимирська гірка	- меморіальний, присвячений культурним та державним діячам (київському князю Володимиру); - ППСМ загальнодержавного значення	1. Меморіальна, прогулянкова; 2. Відпочинку дітей, культурно-історична	- меморіальна; - прогулянок і тихого відпочинку; - дитяча

№ п/п	Назва парку	Тип парку за функціональним призначенням, заповідний статус	Основна та другорядні функції парку на цьому етапі	Функціональні зони
16	Парк «Кіото»	- меморіальний парк присвячений ювілейній події (підписанню договору про співпрацю міст Києва та Кіото)	1. Культурно-історична, прогулянок і відпочинку дітей	- меморіальна (центральна) зона; - дитяча; - прогулянок та тихого відпочинку
17	Парк «Борців за свободу і незалежність України»	- меморіальний парк присвячений ювілейній події (10-й річниці незалежності України)	1. Меморіальна, культурно-ідеологічна; 2. Відпочинку (на березі Дніпра)	- меморіальна
Парки створені на місці поховань				
18	Парк «Аскольдова могила»	- меморіальний парк (закладений на місці поховань); - ППСМ місцевого значення, історична місцевість	1. Культурно-історична, меморіальна; 2. Прогулянкова	- меморіальна зона; - прогулянок і тихого відпочинку; - сакральна
19	Парк НІМЗ «Бабин Яр»	меморіальний парк (закладений на місці пов'язаних із воєнними подіями поховань)	1. Меморіальна прогулянкова 2. Тихого відпочинку; відпочинку дітей	- меморіальна; - тихого відпочинку; - дитяча; - спортивна. - сакральна

війни (рис. 6.7). Порівняно із сучасною супутниковою зйомкою парку (рис. 6.8), змін у планувальній структурі не виявлено, відмінністю є те, що нині парк характеризується щільнішими насадженнями та відсутністю відкритих просторів — Дніпровських круч, які були у 1943 році.

Наступними було проаналізовано меморіальні парки, присвячені видатним діячам. Найвищий бал (5) був наданий парку ім. Т. Шевченка. Проаналізувавши функціональне призначення та фактичні функції, які виконує паркова територія на сучасному етапі, встановлено, що парк ім. Т. Шевченка є поліфункціональним, основ-

а

б

в

г

Рис. 6.6. Територія парку «Аскольдова могила» на фрагментах карт м. Києва різних років (а – 1842, б – 1900, в – 1913, г – 1947) [124]

ними серед його функцій є транзитна та забезпечення короточасного відпочинку відвідувачів, а також кілька додаткових функцій, включаючи і меморіальну. У парку також присутня дитяча зона. Хоча основні перспективи на пам'ятник Т. Г. Шевченку збережені, планувальна структура парку має регулярні риси, що загалом відповідає меморіальній функції.

Характеризуючи рівень збереженості планувальної структури парку, варто проаналізувати карти м. Києва різних періодів. Так, на основі

аналізу картографічних документів встановлено, що територію, відведену під парк, сформовано до його закладання, що можна побачити на карті 1842 року (рис. 6.9 (а)). Позначення цієї території як міського парку виявлено на карті 1894 року (рис. 6.9 (б)), проте елементи планувальної структури – відсутні. Основні алеї парку нанесено на карту 1905 року (рис. 6.9 (в)), а детальні елементи планувальної структури території виявлено на карті 1913 року (рис. 6.9 (г)). На картах довоєнного періоду виявлено лише основні алеї, які перетинаються нав-

Рис. 6.7. Територія парку «Аскольдова могила» на фрагменті аерофотозйомки 1943 р. [104]

хрест (рис. 6.9 (д)). У післявоєнний період, зокрема на карті 1947 року, нанесено, окрім основних, деякі другорядні доріжки, планувальна структура характеризується чіткою симетрією (рис. 6.9 (е)).

Детальну інформацію щодо елементів планувальної структури парку, а також щільності насаджень можна виявити на аерофотозйомці 1943 р., яку фактично можна вважати найточнішим джерелом такої інформації. Порівнюючи аерофотозйомку 1943 року та супутникову зйомку 2013 року, можна визначити зміни у планувальній структурі (рис. 6.10-6.11) та окремих елементах парку. На сьогодні місця розташування основних та більшості другорядних алей парку не змінилися. Спостерігаються зміни в елементах центральної площі: навколо монумента зменшилася площа під мощенням і було створено газонне покриття.

Таким чином, на основі картографічних документів встановлено, що планувальна структура парку ім. Т. Шевченка за період існування не зазнавала значних змін, хоча окремі елементи піддавались певним перетворенням, однак суттєвого впливу на загальну планувальну структуру не мали. Нині планувальна структура відповідає як меморіальним функціям об'єкта, так і транзитній

Рис. 6.8. Територія парку «Аскольдова могила» на фрагменті супутникової зйомки 2013 р. [164]

функції парку. Тому за критерієм відповідності функціонального зонування та планувальної структури особливостям меморіального парку оцінюємо об'єкт у 5 балів.

Функціональне зонування, рівень збереженості планувальної структури та її відповідність тематичній спрямованості парку ім. О. Пушкіна змінювалася упродовж більш ніж сторічної історії його існування. Основним чинником, що впливав на зміни, які відбувалися у плануванні парку, пов'язані із зміною містобудівельної ситуації. Тому, характеризуючи містобудівельну ситуацію навколо парку ім. О. Пушкіна, варто розпочати з 1900 р., коли з південної сторони знаходився «Кадетський гай», який був місцем для прогулянок, але знаходився у власності військового навчального закладу і тому була зачиненою для жителів міста. Зі сторони Брест-Литовського шосе забудови не було і парк повинен був стати природним кордоном міського поселення з північно-західної сторони (рис. 6.12 (а)). Перший план, на якому виявлено елементи парку ім. О. Пушкіна датується 1902 р. (рис. 6.12 (б)). На час закладання парку навколо його території знаходилися «Казенні дачі», кадетський корпус із південної сторони та садиба

Політехнічного інституту. Через декілька років (принаймні не пізніше 1911 року) [124] із західної сторони парку з'явився іподром, а з північної сторони – тир (рис. 6.12 (в)). На території парку знаходився яр, який позначений на низці карт, зокрема 1918 року (рис. 6.12 (г)). Пізніше яром проходила північна межа парку. Площа парку та основні елементи планувальної структури не змінювалися до

1930-х років. Останній план, де парк ім. О. Пушкіна зберіг свою площу, датується 1929 р. [124].

Як зазначалося вище, у 1934 році Міська рада ухвалила: «Пушкінський парк перетворити на парк культури та відпочинку Жовтневого району». В цей період площа парку зменшилася порівняно з часом створення. Північна межа парку проходила вздовж яру. Перша карта, на якій виявлено зміни меж та планувальної структури парку

Рис. 6.9. Територія парку ім. Т. Шевченка на фрагментах карт м. Києва різних років (а – 1842, б – 1864, в – 1905, з – 1913, д – 1918, е – 1947) [124]

Рис. 6.10. Територія парку ім. Т. Шевченка на фрагменті аерофотозйомки 1943 р. [104]

відноситься до 1935 р. та підтверджується картою 1939 р. (рис. 6.12 (д)). На останній добре прочитуються елементи планувальної структури та меж парку. Порівнюючи її з планом І. О. Жуковського (див. рис. 3.10), доцільно звернути увагу на співпадіння місця розміщення центральної алеї, а решта елементів планувальної структури парку було змінено.

На початку Другої світової війни із західної сторони розміщено було аеродром авіаційного заводу, з північно-західної сторони – плац, а з північної – військову залізнично-дорожню станцію [124].

Після окупації Києва збереглася аерофотозйомка території парку, на якій видно елементи планувальної структури – основні алеї, май-

Рис. 6.11. Територія парку ім. Т. Шевченка на фрагменті супутникової зйомки 2013 р. [164]

данчики, галявини (рис. 6.13). При чому видимі основні алеї, запроектовані іще І. О. Жуковським (див. рис. 3.10).

На плані 1947 року планувальна структура парку має абсолютно інші абриси порівняно з аерофотозйомкою. Співпадіння спостерігається лише у розміщенні центральної алеї та яру, який став природною межею парку (рис. 6.14).

У другій половині ХХ ст. містобудівельна ситуація навколо парку ім. О. Пушкіна починає набувати сучасних рис – з'являються навколо заводи. З південної сторони будується машинобудівельний завод «Більшовик» та будинок культури, завод, кіностудія та відкриваються станції Київського метрополітену. Детальний аналіз планувальної структури та елементів паркового простору можна

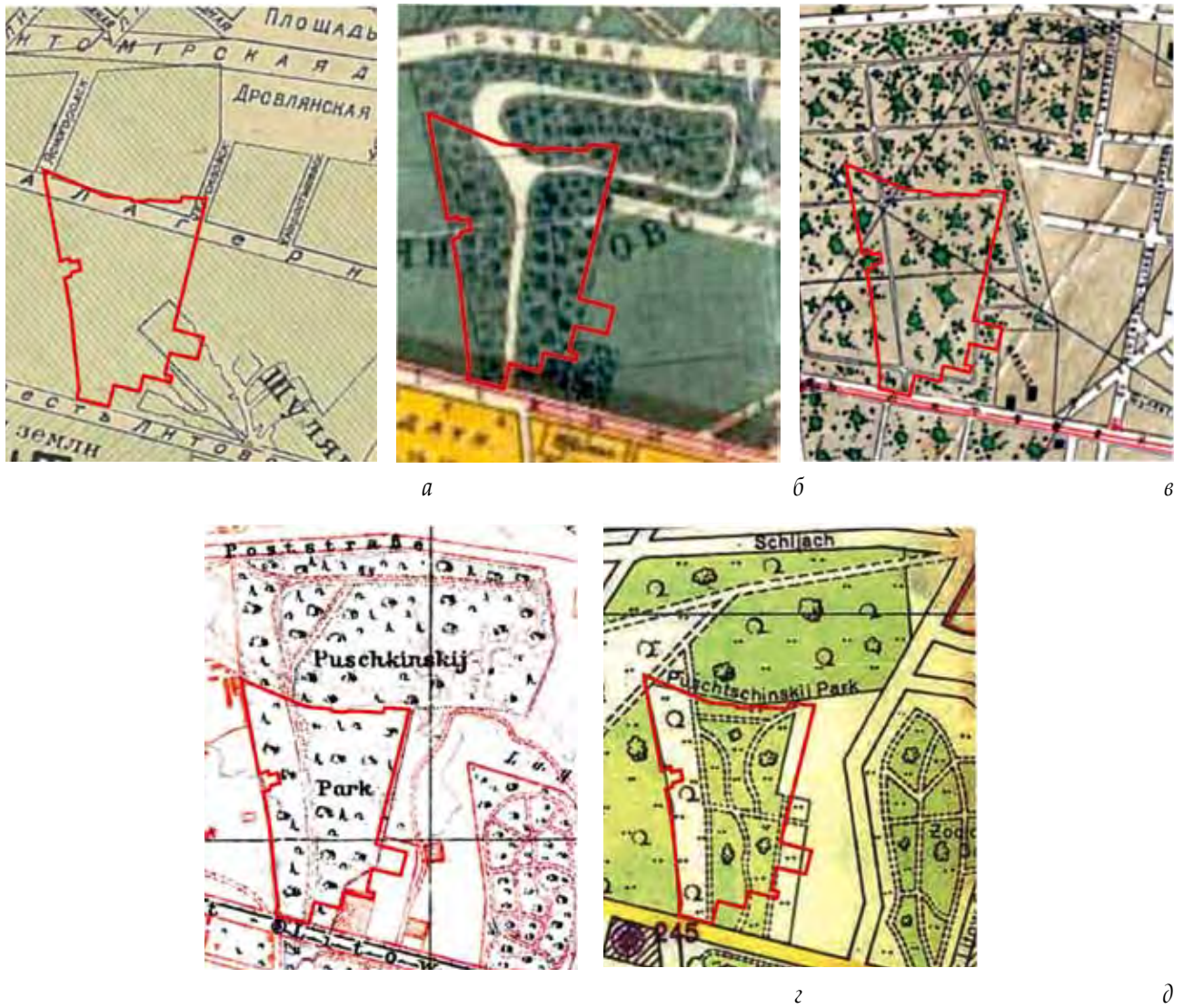

Рис. 6.12. Територія парку ім. О. Пушкіна на фрагментах карт м. Києва різних років (а – 1900, б – 1902, в – 1913, г – 1918, д – 1939) [124]

провести із топозіомки кінця ХХ ст., суміщеної із сучасною супутниковою зйомкою (додаток В). Окрім дорожньо-стежкової мережі, на топографічній зйомці видно такі елементи, як: «зелений театр», танцювальний майданчик, фонтан, столову та інші. Порівнюючи планувальну структуру, наведену на плані, із сучасною ситуацією, можна побачити співпадіння дорожньо-стежкової мережі та інших елементів, проте деякі з них відсутні («зелений театр», фонтан, танцмайданчик), інші – змінили свої функції (на місці столової – кафе «Шам»), або взагалі не функціонують (підземна вбиральня).

Підсумовуючи аналіз трансформації містобудівельної ситуації, функціонального зонування та планувальної структури парку ім. О. Пушкіна було проведено суміщення планів проекту І. О. Жуковського та сучасного функціонального зонування території парку, в результаті чого виявлено співпадіння місць розташування основних елементів планувальної структури. Однак варто зауважити й на значному зменшенні площі парку (див. рис. 3.14). Відповідно до вищезазначеного, оцінка за четвертим критерієм для цього парку знаходиться на рівні 3 балів.

Голосіївський парк було закладено у 1957 році, як парк культури і відпочинку, а у 1964 році йому

Рис. 6.13. Територія парку ім. О. Пушкіна на фрагменті аерофотозйомки 1943 р. [104]

Рис. 6.14. Територія парку ім. О. Пушкіна на фрагменті карти м. Києва 1947 р. [124]

надано ім'я видатного українського письменника М. Т. Рильського, що обумовлює неоднозначність підходу до оцінювання функціонального призначення парку, оскільки він як ПКіВ належить до поліфункціональних парків, а з присвоєнням імені М. Рильського – до меморіальних парків, присвячених видатним діячам українського народу. Також територія парку входить до складу національного природного парку «Голосіївський» і має природоохоронне значення. При цьому планувальна структура та функціональне зонування парку більше відповідає прогулянковій функції. Тож, планувальна структура та функціональне зонування Голосіївського парку ім. М. Рильського у центральній частині парку, характерні меморіальним паркам цієї тематики, а окремі функціональні зони (зокрема дитяча) відповідають функціональному зонуванню ПКіВ. Однак біль-

шість території сформовано для прогулянок та тихого відпочинку, що обумовлює оцінку за критерієм у 3 бали.

Для оцінювання парку «Володимирська гірка» було проаналізовано картографічні матеріали. З карти 1842 року видно, що територія парку ще не сформована (рис. 6.15 (а)), у 1900 році по ній проходила межа між Подільською та Старокиївською ділянками, також позначено пам'ятник св. Володимиру (рис. 6.15 (б)). Елементи планувальної структури парку зустрічаємо на карті 1918 року, а саме — звивисті доріжки пейзажного типу (рис. 6.15 (в)). На карті 1930-х років чітко позначені межі парку (рис. 6.15 (г)).

Планувальна структура та щільність насаджень проглядається на аерофотозйомці 1943 року (рис. 6.16), на той час паркові насадження були менш щільними ніж сучасні (рис. 6.17), що відкривало панорамні точки огляду на Дніпро. Планувальна структура та функціональне зонування парку «Володимирська гірка» зазнали незначних змін, парк оцінено у 4 бали.

Парк ім. М. Островського є наймолодшим парком серед меморіальних парків, присвячених видатним діячам, що обумовило відсутність змін його планувальної структури, однак з'явилися нові її елементи, що спричинило формування нових функціональних зон (сакральної та дитячої). Нині планувальна структура парку має регулярний характер, а в основі її побудови лежить поєднання осрової та променевої композиційної побудови (рис. 6.18). Планувальна структура відповідає меморіальній функції парку, однак, меморіальна зона представлена лише монументом М. Островського та має незначні розміри, а функціональне зонування парку характерне для парку відпочинку районного значення. Тому оцінка за критерієм знаходиться на рівні 3 балів.

Функціональне зонування та планувальна організація території меморіальних парків, присвячених ювілейним подіям («Кіото» та «Борців за свободу та незалежність України»), оцінена 1 балом. Такі низькі бали пов'язані з порушеннями, які були допущені ще під час їх закладання. Зокрема, на території парку «Борців за свободу та незалежність України», який є наймолодшим із усіх досліджуваних об'єктів, будь-які зони, окрім меморіальної, відсутні, а планувальна структура не розгалужена та не відповідає функціям парку.

Функціональне зонування парку «Кіото» включає, окрім меморіальної, декілька дитячих майданчиків, прогулянкову зону, «Алею сакур», зону активного відпочинку. Нині на території парку немає будівель і споруд, але згідно з «Проектом реконструкції» передбачено будівництво кафетерію у південно-східній частині парку. Таким чином, буде сформована зона обслуговування. Планувальна структура розгалужена, всі міжзонні і додаткові доріжки перетинаються з головною алеєю. Але, незважаючи на це, під час проектування були допущені помилки у розрахунку напрямку руху відвідувачів, що призвело до утворення протоптаних доріжок та стежок по всій території парку. Парк «Кіото» на сьогодні є парком районного значення, однак враховуючи його символічне значення для Києва, а також унікальність стилістичного спрямування, він міг би бути загальноміським. Однак, на сьогодні, функціональне зонування не забезпечує весь спектр видів відпочинку відвідувачів та не відповідає тематичній спрямованості парку. Планувальна структура парку «Кіото» має регулярний характер, що суперечить загальноприйнятим принципам формування паркового простору парків Японії.

а

б

в

г

Рис. 6.15. Територія парку «Володимирська гірка» на фрагментах карт м. Києва різних років (а – 1842, б – 1900, в – 1918, г – 1947) [124]

Наступним критерієм оцінювання є композиційна цілісність меморіального парку та ступінь відповідності об'ємно-просторової композиції парку його тематиці. Найвищим рівнем за цим критерієм характеризується парк «Слава», який оцінено в 4 бали. Композиційним центром всього комплексу, як і було передбачено проектним завданням [77], став монумент Слави у вигляді 27-метрового обеліску на могилі невідомого солдата. Від

входу до монумента веде широка алея, обмежена з двох сторін щільним живоплотом з *Carpinus betulus* L. Уздовж Алеї Героїв облаштовано 34 поховання різних за званням військових.

Рівнозначною домінантою паркової композиції є Меморіал жертв Голодомору (за проектом А. Гайдамаки та Ю. Ковальова). Меморіал включає три основні частини: «Свічу пам'яті» (рис. 6.19), Залу пам'яті та Алею «чорних дошок», на яких

Рис. 6.16. Територія парку «Володимирська гірка» на фрагменті карти 1943 р. [104]

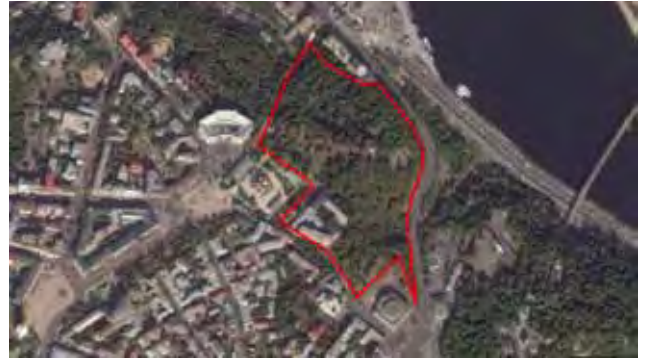

Рис. 6.17. Територія парку «Володимирська гірка» на фрагменті карти 2016 р. [164]

Рис. 6.18. План-схема території парку ім. М. Островського

розміщено назви населених пунктів, що постраждали у роки Голодомору. Планувальна структура парку підпорядковується зазначеним композиційним домінантам, які підкреслюють його меморіальне призначення. Для меморіальної

зони парку характерне регулярне планування, для прогуляркової – пейзажне, загалом в парку використано панорамно-композиційну побудову.

Паркові насадження представлені переважно листяними деревними масивами, особливо в

нижній частині парку та регулярними композиціями з хвойних рослин та стрижених боскетів з *Carpinus betulus* L. Також наявні рядові посадки із *Aesculus hippocastanum* L., *Acer platanoides* L., *Tilia cordata* Mill. тощо. Загалом за допомогою насаджень яскраво виражено ідейне навантаження меморіального парку.

Також символічного характеру надано мощенню та малим архітектурним формам, які використовують в парку, особливо поблизу Меморіалу жертв Голодомору. Негативними чинниками, які порушують цілісність об'ємно-просторової композиції є дитячий майданчик (рис. 6.20), а також окремі екземпляри деревних та кущових рослин, які висаджено без врахування наявної композиції.

Такий же бал (4) наданий композиційній організації об'ємно-просторової композиції Печерського ландшафтного парку, яка є найбільш цілісною серед парків воєнної тематики, оскільки відсутні компоненти паркового простору, які її порушують. Проте недоліком є монотонність композиції рослин та сезонність її урізноманітнення у зв'язку з проведенням виставок квітів на Співочому полі. Також Алея пам'яті закладена на честь 40-річчя перемоги із *Aesculus hippocastanum* L., що розміщена в зоні Співочого поля є недоречною на сучасному етапі розвитку парку, оскільки розміщена неподалік від виставки квітів.

Рис. 6.19. «Свіча Пам'яті» Меморіалу жертв Голодомору.
Фото 2014 р.

Оцінювання композиційної цілісності парку «Перемога» включає певні суперечливі моменти, адже, як зазначалось вище, у парку існують значні суперечності між функціональними зонами, які присутні й у композиції парку. У вхідній частині парку розташоване ціле «містечко» з різноманітними атракціонами для дітей та інші розважальні об'єкти. Таким чином, на території парку є значна частина елементів, які порушують його композиційну цілісність та тематику. При цьому планувальна структура парку підпорядкована меморіальній зоні, головна паркова алея веде до Кургану «Безсмертя» (див. рис. 3.45). У центральній частині парку присутні й інші меморіали, а саме: пам'ятник «Жінкам війни», пам'ятник «Матері-вдові», пам'ятник прикордонникам (див. розділ 4). Однак, варто зауважити, що деякі елементи паркової композиції, а саме Калинова алея Героям України ХХІ століття та комплексна композиція «Алея прикордонників», хоч і підтримують воєнну тематику парку, але мають опосередковане відношення до перемоги у Другій світовій війні.

З нагоди 60-річчя Перемоги над нацизмом у Другій світовій війні, в 2004 р. проведено реконструкцію парку, яка проходила у два етапи. Перший етап передбачав реконструкцію вхідної та центральної частини парку, яку здійснили за проектом О. О. Джузь, зокрема був реконструйований парадний вхід, центральна алея, Курган «Безсмер-

Рис. 6.20. Дитячий майданчик біля зони Калинового гаю в парку «Слава». Фото 2015 р.

Рис. 6.21. Алеї із *Quercus robur* L. у парку «Перемога». Фото 2016 р.

тя», реконструйовано та створено дитячі майданчики. На другому етапі увагу було зосереджено на прогулянковій частині, в ході якої реконструйовані доріжки, укріплено береги, очищено водні плеса.

На місці колишнього танцювального майданчика було створено декілька кам'янистих гірок, кожна з яких має своє символічне значення. Окрім того, у парку було сформовано деревно-кущові групи з широким використанням культиварів деревних рослин, які виконують опосередковане вираження ідейного навантаження; закладено тематичні партери, розміщені вздовж головної алеї парку (див. розділ 3 та 4). Нині на тлі масивів із переважанням *Pinus sylvestris* L. (див. рис. 3.48) зростають у ролі акцентів *Prunus armenica* L., *Betula pendula* Roth. тощо. Алеї створені із *Aesculus hippocastanum* L. (див. рис. 3.49), *Quercus robur* L. (рис. 6.21), живоплоти влаштовані із *Ligustrum vulgare* L. та *Spiraea japonica* L. (рис. 6.22).

Таким чином, низка архітектурних акцентів, декоративних груп, партерів та кам'янистих гірок у вхідній частині відповідають меморіальній тематиці парку, тому доцільною за критерієм композиційної цілісності парк є оцінка 4 бали, однак, зважаючи на описані вище суперечності, його оцінено у 3 бали.

Оцінку на рівні двох балів отримали парки «Партизанська слава» та «Моряків». Щодо парку «Моряків», варто зауважити, що саме така назва була присвоєна йому на початку ХХІ ст. (див. розділ 3), а більшість насаджень було закладено раніше, в зв'язку з чим могла виникнути неузгодженість тематики парку та елементів його об'ємно-просторової структури. Нині на території парку представлені групи за участю *Populus nigra* var. *italica* Münchh., *Populus alba* 'Pyramidalis' (рис. 6.23), *Prunus cerasifera* subsp. *pissardii* (CarriSre) Dost l, *Cotinus coggygria* Scop. та *Cotinus coggygria* 'Purpurea', *Acer platanoides* 'Globosum', *Elaeagnus angustifolia* L. тощо. Варто зауважити на позитивних змінах, оскільки на території парку був розміщений спортивний майданчик, а у 2013 році на його місці було ство-

Рис. 6.22. Живоплім із *Spiraea japonica* L. у парку «Перемога». Фото 2016 р.

Рис. 6.23. Насадження у парку «Моряків». Фото 2012 р.

рено меморіальну площу з пам'ятником загиблим морякам.

У парку «Партизанська слава» загальна композиція рослин не відповідає тематиці та функціям об'єкта, однак наявні чітко виражені компоненти насаджень, зокрема, в меморіальній зоні та вхідній частині – рядова посадка *Picea pungens* 'Glauca', групи із *Forsythia suspensa* (Thunb.), *Berberis thunbergii* DC., *Kerria japonica* DC. та ін. кущових видів; біля бювету – *Fraxinus excelsior* 'Pendula'; групи молодих посадок *Betula pendula* Roth., *Quercus rubra* L., *Sorbus aucuparia* L., алея з *Acer platanoides* L.; доповнюють масиви із *Pinus sylvestris* L. як аборигенні, так і інтродуковані види деревних рослин (*Morus alba* L., *Acer pseudoplatanus* L. та ін., (див. додаток А).

Найнижчим балом (1) оцінено парки «Тарашанець», ім. генерала Потапова, ім. Ф. Пушиної, ім. Воїнів-інтернаціоналістів, «Борців за свободу та незалежність України» та «Кіото» оскільки їх об'ємно-просторова структура має переважно монотонний характер, неузгоджені компоненти паркового простору, які суперечать тематиці парку та його меморіальній функції. Зокрема, в парку ім. Воїнів-інтернаціоналістів поблизу меморіалу знаходиться спортивний майданчик, який суперечить композиції меморіальної зони, а насадження мають хаотичний характер. Поряд із тим, окремі посадки інтродукованих деревних рослин та їх культиварів (рис. 6.24) можуть стати дендрооснотою під час реконструкції насаджень парку (див. розділ 3, додаток А).

У парку «Таращанець» переважають хаотичні та подекуди рядові посадки переважно із листяних видів деревних рослин, а саме: *Aesculus hippocastanum* L., *Acer saccharinum* L., *Tilia cordata* Mill., *Acer platanoides* L. та *Robinia pseudoacacia* L., а навколо скульптурної композиції створено живопліт із *Spiraea japonica* L.

На території парку ім. Ф. Пушиної влаштована меморіальна кам'яниста гірка за участю *Juniperus sabina* L. неподалік від центрального майданчика, на якому відсутній будь-який меморіал. Найвні спортивний та дитячий майданчики на периферії парку, а зелені насадження представлені переважно хаотичними посадками, серед яких майже немає таких, які були б засобами вираження ідейного навантаження, окрім *Malus niedzwetzkyana* Dieck, *Prunus cerasifera* subsp. *pissardii* (Carr) Sre Dost 1 (див. підрозд. 3, додаток А).

У парку ім. генерала Потапова цілісність об'ємно-просторової композиції дещо порушена (див. підрозд. 3.1). Роль домінантних елементів, характерних для меморіальних парків, відіграють рослинні композиції на двох паркових майданчиках у вигляді посадки хвойних дерев – *Picea abies* (див. рис. 3.58) та *Picea pungens* 'Glausa' (рис. 6.25) – які обрамлюють рядові посадки із *Acer platanoides* 'Globosum'.

Єдиним композиційним елементом парку «Борців за свободу та незалежність України» є центральний майданчик з пам'ятним каменем та чотирма екземплярами *Thuja occidentalis* L. (два з яких, на момент обстеження парку були в незадовільному стані). Від вхідної частини ведуть ґрунтові доріжки у пляжну зону, також на решті території парку дорожньо-стежкова мережа представлена стихійно протоптаними стежками. Насадження представлені, переважно, куртинами листяних дерев (*Acer platanoides* L., *Tilia cordata* Mill.,

Quercus robur L. та *Quercus rubra* L.). Тому, оцінка парку за критерієм становить 1 бал.

Композиція насаджень парку «Кіото» має ландшафтний характер, основними видами є *Pinus sylvestris* L., *Acer platanoides* L., *Betula pendula* L., значна кількість *Juniperus sabina* L. Безумовним акцентом паркової композиції є алея з *Prunus serrulata* Lindl. (див. рис. 3.73). Незважаючи на те, що окремі елементи парку витримані в японській стилістиці: вхідні ворота, водойма, пагода (див. рис. 3.71– 3.72), ліхтарі та дорожнє покриття в центральній частині парку, більшість компонентів об'ємно-просторової організації парку неузгоджена із ними. Хоча парк має унікальне вирішення, але присутня значна композиційна суперечність стосовно планувальної структури, яка має регулярний характер, а також наявність типових дитячих майданчиків, які не лише не несуть ідейного навантаження, але й суперечать йому.

Характеризуючи цілісність об'ємно-просторової композиції парку ім. Т. Шевченка варто зауважити, що її центром є пам'ятник Т. Г. Шевченку, а основу утворюють насадження, сформовані у другій половині ХХ ст., які доповнені хаотичними посадками. Важливим аспектом оцінки композиційно-просторової структури парку є його композиційний, візуальний та тематичний зв'язок із «червоним» корпусом Київського національного університету ім. Тараса Шевченка (рис. 6.26), на якому наголошувалося вище.

У паркових насадженнях переважають листопадні дерева, зокрема *Acer platanoides* L., *Aesculus hippocastanum* L., *Tilia cordata* Mill., *Fraxinus excelsior* L., з хвойних широко зустрічаються *Picea pungens* Engelm., *Picea abies* (L.) Karst., *Thuja occidentalis* L. Також досить широко в парку використовують красивоквітучі дерева і кущі: *Magnolia soulangeana* Soul.-Bod., *Malus niedzwetzkyana* Dieck, *Forsythia*

europaea Deg. et Bald., *Spiraea media* Schmidt та інші. Перед монументом розміщено каво-машини, що порушує композиційну узгодженість компонентів паркового простору.

На території парку розташовані такі споруди, як: будинок дитячої творчості, громадський туалет, кав'ярня, кафе-ресторан «Опанас», які переважно не вписуються в паркову композицію та вносять певну стильову дисгармонію, особливо останній. Паркові малі архітектурні форми загалом теж за стилістикою не поєднуються з середовищем парку. Таким чином, об'ємно-просторова композиція парку ім. Т. Шевченка, сформована у період закладання парку, збереглася лише частково внаслідок змін, які відбувалися впродовж функціонування об'єкта.

Значна кількість стаціонарних та мобільних архітектурних елементів, які не відповідають тематичному навантаженню парку, хаотичне розміщення окремих насаджень, порушує загальну композиційну цілісність парку. Поряд із тим, в центральній частині парку наявні декоративні групи, живоплоти, квітники та інші компоненти просторової організації об'єкта, що відповідають тематиці парку, тому за цим критерієм парк можна оцінити у 3 бали.

Об'ємно-просторова структура Голосіївського парку ім. М. Рильського має своєрідний характер, обумовлена ландшафтними особливостями території та природними компонентами. Наразі, своєрідною композиційною віссю парку є каскад із чотирьох ставків площею близько 6 га, розміщений уздовж Горіховатської долини. Ставки обладнано човновими станціями та оглядовими майданчиками. Об'ємно-просторову композицію, поряд із насадженнями формує рельєф (перепад висот між найвищою та найнижчою відмітками місцевості становить близько 60 м). Загалом

*Рис. 6.24. Деревно-кущові групи на території парку
Воїнів-інтернаціоналістів.
Фото 2012 та 2016 р.*

паркові насадження сформовано на основі грабово-дубового лісу. В парку поєднуються різні типи ландшафтів, а саме: парковий – 40 %, лісопарковий та лісовий – 60 % [39]. У меморіальній зоні парку представлено регулярні елементи ландшафту –

Рис. 6.25. Група із *Picea pungens* 'Glauca' в парку ім. генерала Потапова. Фото 2012 р.

центральный вхід, до якого прилягає партер, що характеризується рівною поверхнею газону; живоплоти та формовані у вигляді куль екземпляри *Carpinus betulus* L., висаджені симетрично; рабатки біля пам'ятника М. Т. Рильського, а також правильна та симетрична центральна площа та центровано розміщений фонтан. Поліфункціональність Голосіївського парку ім. М. Рильського зумовлює складнощі в оцінюванні композиційної єдності парку. Аналізуючи її з точки зору меморіального парку, присвяченого видатним діячам, можна зробити висновок, що загальна композиція рослин не відповідає тематиці та функціям меморіального парку, однак наявні меморіальні об'єкти (власне пам'ятник М. Т. Рильському) та регулярне планування меморіальної зони, тому враховуючи, окрім меморіальної, поліфункціональне призначення парку оцінка може становити 3 бали.

Рис. 6.26. Панорама парку ім. Т. Шевченка та головного корпусу Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

Парк ім. О. Пушкіна як і більшість меморіальних парків Києва виконує низку функцій, які непов'язані з меморіальною. Поліфункціональність меморіального об'єкта допустима, особливо, якщо парк присвячений письменнику, але тематична спрямованість парку не повинна бути втрачена. Однак в парку ім. О. Пушкіна композиційна цілісність функціональних компонентів об'ємно-просторової структури відсутня, і лише окремі елементи ідейно пов'язані з основним меморіалом та тематикою парку загалом. Важливим є той факт, що основу об'ємно-просторової композиції

складають закриті простори (зімкненість крон на рівні 0,7–0,9), утворені суцільними масивами насаджень (рис. 6.27), значна частина яких збережена з часу заснування парку.

Відкриті простори займають до 8,5 % всієї території парку. У ландшафтному відношенні в парку домінує лісовий тип садово-паркових ландшафту та становить 78,3 %. Елементи паркового типу ландшафту носять фрагментарний характер (8,8 %). Частина регулярного типу садово-паркового ландшафту знаходиться на рівні 12,9 % [37].

Насадження парку мають штучне походження. Панівними видами дерев є *Pinus sylvestris* L. (рис. 6.28), *Acer platanoides* L., *Quercus robur* L., *Ulmus laevis* Pall., *Fraxinus excelsior* L. Значною кількістю екземплярів представлені *Tilia cordata* Mill., *Tilia platyphyllos* Scop., *Picea abies* (L.) Karst., однак на жодній із ділянок парку домінування цих видів у загальному складі насаджень не виявлено.

Кущі представлені переважно такими видами, як: *Syringa vulgaris* L., *Spiraea vanhouttei* (Briot.) Zab., *Spiraea media* Franz Schmidt, *Philadelphus coronarius* L., *Forsythia europaea* Deg. et Bald., *Symphoricarpos alba* (L.) Blacke тощо. Значну площу території парку складають рядові посадки *Aesculus hippocastanum* L. – 6,7 %, екземпляри якого пошкоджені *Cameraria ohridella* Deschka & Dimic, в результаті чого стан дерев оцінено як незадовільний (рис. 6.29). Площа насаджень, де відсутній домінуючий вид, становить 4,7 %.

Характеризуючи вікову структуру насаджень варто зауважити, що переважають насадження віком понад 50 років. Присутня лише незначна кількість насаджень, вік яких сягає близько 10–15 років, оскільки вони були висаджені під час проведення реконструкції у 2009 році.

Загалом Клименко Ю. О. територію парку ім. О. Пушкіна відносить до ландшафтів

другої категорії, які характеризуються середніми архітектурно-естетичними якістьми його компонентів – слабо вираженим рельєфом, що наближається до рівного; випадково розташованими рослинними угрупованнями або представленими надто молодими насадженнями, наразі не здатними організувати простір парку [37].

Узагальнюючи проведений ландшафтно-композиційний аналіз території парку ім. О. Пушкіна, варто відмітити, що великі площі займають ділянки, на яких переважають насадження *Pinus sylvestris* L. Окрім того, збереглися ділянки, сформовані під час його закладання та представлені одним видом рослин, зокрема *Picea abies* (L.) Karst. (рис. 6.30), *Pinus sylvestris* L. (рис. 6.31) та *Larix decidua* Mill., які є цінними елементами композиції об'ємно-просторової структури парку.

Окрім того, окремі ділянки парку нагадують «казковий ліс», описаний О. С. Пушкіним у передмові до поеми «Руслан і Людмила», що, безперечно є важливим як символічним, так і композиційним аспектом (див. рис. 6.29 та рис. 6.32), але ці особливості ландшафту недостатньо підкреслені, тому парк оцінено у 3 бали.

Композиція об'ємно-просторової структури парку «Володимирська гірка» є дещо монотонною, хоча у зв'язку з тим, що парк під час закладання мав ландшафтний характер, насадження не потребують великої кількості композиційних акцентів. Порівнюючи сучасну композицію парку з іконографічними та картографічними матеріалами різних періодів (див. рис. 6.6–6.8) варто зазначити, що нині насадження дуже загущені, що закриває панорамні точки огляду на місто та Дніпро, які раніше відігравали важливу роль у формуванні паркової композиції (див. рис. 3.3 – 3.6). Дендрологічну основу насаджень формують типові аборигенні види. Згідно

Рис. 6.28.
Група *Pinus sylvestris* L.
Фото 2011 р.

Рис. 6.29. Алея з
екземплярів *Aesculus
hippocastanum* L.
Фото 2011 р.

Рис. 6.27. Деревний масив, який
утворює закритий простір
в парку ім. Пушкіна.
Фото 2015 р.
(автор Макаренко О.)

Рис. 6.30. Масив *Picea abies* (L.) Karst. на території парку ім. Пушкіна. Фото 2011 р.

з цим критерієм парк оцінено у 2 бали.

Композиція парку ім. М. Островського характеризується, з одного боку, планувальною структурою, яка відповідає меморіальній функції та окремими регулярними елементами насаджень, що підкреслюють ідейне навантаження (*Vixus sempervirens* L., *Juniperus sabina* L., *Picea pungens* Engelm., *Picea pungens* 'Glausa', *Carpinus betulus* L.), а з іншого — ландшафтними посадками листяних видів, великою дитячою зоною. Тому, за цим критерієм парк оцінено 2 балами.

Композиційна цілісність об'ємно-просторової структури парків, розташованих на місці поховань, оцінено у 3 бали за зазначеним критерієм. Стосовно парку «Аскольдова могила» варто зазначити, що його планувальна структура являє собою цілісну композицію, яка практично не зазнала змін в ході історії. Центром паркової композиції є Миколаївська церква-ротонда (див. рис. 3.75–3.78, 3.80–81). Дендрологічну основу насаджень формують масиви із *Acer platanoides* L., *Fraxinus excelsior* L., *Tilia cordata* Mill. Тематичне навантаження виражається посадками

видів роду *Populus* L., *Picea pungens* 'Glausa' та *Thuja occidentalis* L. Нині парк характеризується закритими просторами та відсутністю панорамних точок огляду, які були раніше (див. рис. 3.77).

Композиційну цілісність об'ємно-просторової структури парку НІМЗ «Бабин Яр» також можна оцінити у 3 бали. Загалом насадження представлені масивами та куртинами із різних видів листяних дерев (див. підрозд. 3.5), однак у парку є багато алей та рядових посадок із *Populus nigra* var. *italica* Münchh (рис. 6.33), а також із *Aesculus hippocastanum* L., екземпляри яких нині знаходяться у незадовільному стані. Переважно у південній частині НІМЗ «Бабин Яр», біля меморіалу є ландшафтні групи із хвойних та ли-

Рис. 6.31. Масив із *Pinus sylvestris* L. на території парку ім. Пушкіна. Фото 2011 р.

стяних деревних рослин (*Picea pungens* Engelm., *Picea pungens* 'Glauca', *Berberis vulgaris* L., *Salix alba* 'Pendula' та ін.). Навколо яру сформований живопліт із *Ligustrum vulgare* L., який здійснює захисну, обмежувальну функцію, а також за рахунок строгих форм підкреслює сувору тематику парку, оскільки має прямокутний поздовжній профіль та поперечний переріз (рис. 6.34). Також поряд із ними наявні чисті групи із *Betula pendula* Roth., із гарноквітучих кущів *Philadelphus*

Рис. 6.32. Пейзаж парку, що може бути використаний для формування тематичних композицій у парку ім. О. Пушкіна. Фото 2011 р.

coronarius L., *Spiraea* × *vanhouttei* (Briot) Zabel тощо. Деякі види в загальній композиції парку виконують опосередковану роль у вираженні ідейного навантаження (див. підрозд. 4.5).

Варто зауважити, що рельєф парку «Бабин Яр» дозволяє створювати перспективні точки огляду, які нині порушені щільним насадженням.

Щодо композиційної цілісності меморіального комплексу НМІУДСВ, то варто підкреслити, що на його території всі елементи об'ємно-просторової

Рис. 6.33. Головна алея з *Populus nigra* var. *italica* Münchh. парку «Бабин Яр». Фото 2016 р.

Рис. 6.34. Ландшафтні групи та живопліт із *Ligustrum vulgare* L. навколо монумента парку НІМЗ «Бабин Яр». Фото 2012 р.

Рис. 6.35. Головна алея меморіального комплексу із груп *Picea pungens* 'Glauca' та куртин *Juniperus sabina* L. Фото 2014 р.

Рис. 6.36. Насадження біля чаші «Вічний вогонь»: куртини із *Juniperus sabina* L. (на передньому плані) та групи із *Viburnum opulus* L., *Spiraea×vanhouttei* (Briot) Zabel і *Viburnum opulus* L. (на дальньому плані). Фото 2014 р.

структури гармонійно поєднані та відповідають ідейному навантаженню. Архітектурні споруди та елементи дорожньо-стежкової мережі (алеї, площа) є доміантними, а насадження підпорядковуються їм (див. табл. 4.2). Хоча видовий склад насаджень меморіального комплексу досить небагатий (див. підрозділ 4.1, додаток А), однак використані види та культивари деревних рослин вдало підкреслюють тематику об'єкта (див. підрозд. 4.5). Наприклад, уздовж головної алеї

та навколо площі рівномірно і гармонійно розташовані невеликі групи із *Picea pungens* 'Glauca', *Picea pungens* Engelm. в поєднанні з куртинами *Juniperus sabina* L. (рис. 6.35); уздовж схилу алеї до «Дороги життя» зростає рядова посадка із *Viburnum opulus* L. (див. рис. 4.87), яка представлена і навколо чаші «Вічний вогонь» (рис. 6.36). Інші рослинні угруповання парку розташовані за меморіалом на схилах, не закриваючи перспективи, і не підкреслюють тематику об'єкта, але й не суперечать їй. Враховуючи вищезазначене, оцінка за п'ятим критерієм для меморіального комплексу НМІУДСВ становить 4 бали.

Як уже зазначалося в попередньому розділі, основним питанням для визначення відповідності колориту функціональному призначенню є те, чи має стосунок меморіальний парк до трагічних подій (воєнної тематики, присвячений воєнним діячам тощо) чи ні. Перша група меморіальних парків має низку обмежень щодо колористичного вирішення композиції, а меморіальні парки, які присвячені культурним та державним діячам (невоєнної тематики), не мають строгих обмежень та підпорядковуються тематичним особливостям парку. Лише шість з обраних об'єктів не мають стосунку до трагічних подій (парк ім. Т. Шевченка, «Володимирсь-

ка гірка», ім. О. Пушкіна, ім. М. Островського, Голосіївський парк ім. М. Рильського, «Кіото»), а решта меморіальних парків тією чи іншою мірою пов'язані з трагічними подіями української історії.

Колорит парків оцінювали за бальною шкалою критерію, аналізуючи основні оглядові точки, забарвлення носіїв кольору та асортимент насаджень. Для детальнішого аналізу колориту за допомогою методик, яка дозволяє визначити кількісні показники кольорів у парковому ландшафті [14, 62], було обрано по одному парку з кожної групи, з багатою гамою різних груп кольороносіїв, які опосередковано виражають ідейне навантаження парку, а саме парк ім. Т. Шевченка та парк «Слава», які оцінено у 4 бали. А також парк «Перемога», в якому, як зазначалося вище, поєднуються суперечливі функції (меморіальна та розважальна) з метою визначення наскільки сильно ця суперечливість виражена у колориті парку.

Для оцінювання колориту парку «Слава» було виділено 40 основних оглядових точок та проведено їх посезонну фотофіксацію: 24.02.2013, 2.05.2013, 12.08.2013 та 20.10.2014 (рис. 6.37).

На основі опрацювання фотографічних матеріалів визначено кольорові гами, які переважають у відповідну пору року: зимовий колорит парку сформований в ахроматичних та блакитних кольорах, весняний та літній у біло-сіро-зеленій колірній гамі, восени вона змінюється біло-жовто-сірою гамою (рис. 6.38–6.39).

Парк «Слава» загалом є вдалим прикладом колористичної організації меморіального парку. Це виражається в ахроматичному оформленні меморіалів (чорний – 3,4 %, сірий – 24,0 % кольори), значній частці зеленого (16,9 %), холодних кольорів неба та віддалених ландшафтів (18,9 %), незначній кількості інших кольорів (12,6 %) у колориті ландшафту.

У парку наявні дитячі майданчики, які своїм строкатим яскравим забарвленням порушують виконання основної паркової функції, але вони дещо віддалені від меморіальних комплексів.

Характерною особливістю парку «Слава» є складний рельєф, з якого відкриваються панорами на р. Дніпро та Лівобережну частину Києва, тобто в парку наявні, так звані, запозичені ландшафти, що безпосередньо не належать до його території, але на які часто відкривається краєвид (див. рис. 4.51). Оскільки в парку значна кількість відкритих просторів, досить велика частка в загальному колориті оглядових точок припадає на небо (блакитний та білий кольори) – від 23,7 % до 50,5 % в зимовий період, коли листопадні насадження скидають листя і видима частка неба значно збільшується. Суттєвий відсоток зеленого кольору (до 35,1 %), частково теж зумовлений складністю паркового рельєфу, адже газон на схилах займає великі площі оглядових точок, подекуди переходячи у фронтальну площину. Великі площі замощених територій зумовлюють наявність сірого кольору в значній кількості (17,4–34,6 %).

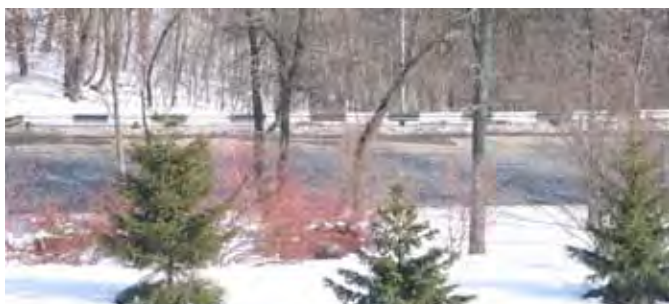
Елементи Меморіалу жертв Голодомору (див. рис. 6.21), який розташований на території парку забарвлено в чорний колір, який займає, залежно від пори року та освітлення від 1,8 до 3,9 %. Чорне забарвлення меморіалу носить виражене смислове навантаження, чорний колір є досить «важким» для психологічного сприйняття та має гнітючий вплив, що є влучним для відтворення меморіальної функції парку. Локальне розміщення чорного кольору та порівняно не велика його частка, на нашу думку, теж є доцільними, за більших площ його вплив був би надлишковим.

Роль акцентів у парковому ландшафті виконують червоний колір (осіннє забарвлення *Quercus rubra* L. та *Rhus typhina* L., взимку пагони

Рис. 6.37. Сезонна динаміка зміни колориту оглядової точки у парку «Слава». Фото 2013–2014 рр.

а

б

Рис. 6.38. Фотофіксація пейзажів парку «Слава» в різні періоди року (а – зима, б – весна, в – літо, г – осінь). Фото 2013–2014 рр.

в

г

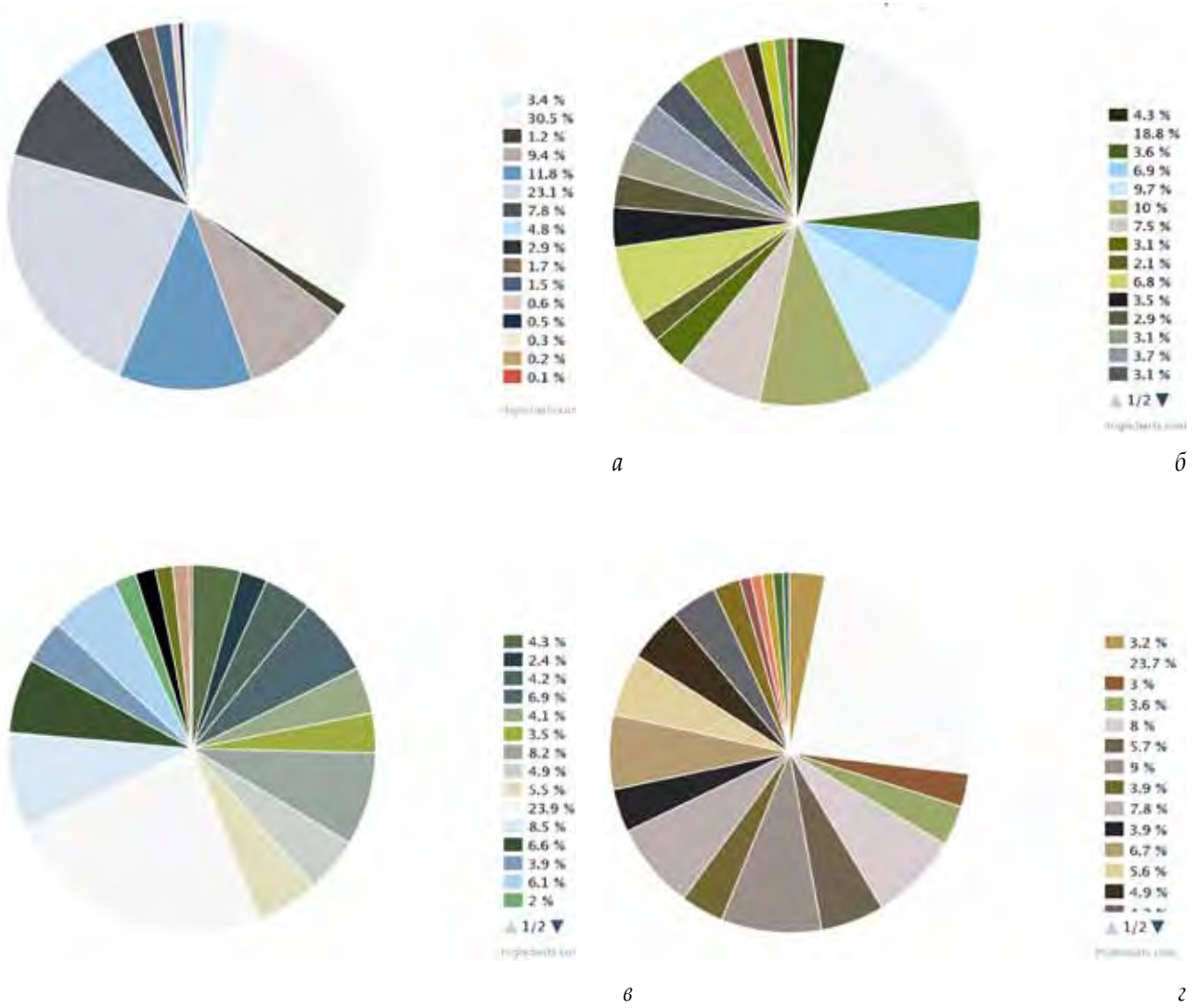

Рис. 6.39. Кількісне вираження колориту ландшафту парку «Слава» (а – зима, б – весна, в – літо, г – осінь)

Conus alba L. Opiz.), пурпуровий (*Prunus cerasifera* subsp. *pissardii* (Carrišre) Dost l, *Berberis thunbergii* 'Atropurpurea', *Malus niedzwetzkyana* Dieck.), жовтий (квітки *Forsythia europaea* Deg. et Bald., *Forsythia suspensa* (Thunb.) Vahl., *Kerria japonica* (L.) DC.) та різнокольорові МАФ на дитячих майданчиках. Серед носіїв кольору панівне положення займають постійні (меморіальні комплекси, заощені території) та мінливі колірні носії (листопадні насадження, газон, квітникове оформлення), а частка умовно-змінних (МАФ, вічнозелені насадження) – незначна.

Колорит ландшафту парку «Слава» розкриває меморіальну функцію, завдяки переважаючому блакитних, ахроматичних кольорів меморіалів та значної кількості зеленого кольору. Отже, колірна гама паркового ландшафту відповідає меморіальному призначенню парку (воєнної тематики), функціональні кольори присутні в головних оглядових точках, представлені різними колірними носіями, постійні (меморіали) носії кольору гармонійно «вписані» в паркове середовище, що не можна сказати про умовно-змінні, а саме: обладнання дитячих майданчиків, яскраве забарвлення яких особливо виділяється взимку, тому об'єкт оцінюється у 4 бали.

Для оцінювання наявного колориту парку ім. Т. Шевченка проведено дослідження оглядових точок та визначено кольорові гами, які панують в парку впродовж року. З цією метою було виділено 20 основних оглядових точок, проведено їх фотофіксацію в різні періоди часу (рис. 6.40– 6.41): восени (23.09.2012 р.), взимку (22.02.2013 р.), навесні (2.05.2013 р.) та влітку (9.08.2013 р.). На основі зведених даних визначено кольорові гами, які переважають у відповідну пору року.

Згідно з отриманими даними восени в парку переважає тепла коричнево-жовто-зелена гама осіннього листя та трави: теплі відтінки зеленого

становлять 25,3 %, жовто-коричневі – 15,4 %, також значну частину займає сірий колір мощення (38,7 %). Квітники відіграють роль акцентів (червоний – 1,9 %, жовтий – 0,1 %, фіолетовий – 0,5 %, рожевий – 0,3 % та ін.) і займають 5,6 % в загальному колориті парку. Забарвлення жовтого і червоного корпусів університету, яке проглядається крізь крони, становить 0,6 % і 0,8 % відповідно.

Взимку парковий колорит значно бідніший, він представлений ахроматичною кольоровою гамою, яку формують сніг (світло-сірі відтінки – 26,6 %), мощення доріжок (темно-сірі відтінки – 44,6 %), стовбури дерев, які забарвлені в темно-коричневий колір (6,9 %). Оскільки в парку невелика кількість вічнозелених насаджень, то частка зеленого кольору незначна – лише 1,4 %. Вагомий вплив на формування зимового колориту мають постійні колірні носії (9,9 %), а саме будівлі, які оточують паркову територію по периметру: червоний (2,7 %) та жовтий (1,4 %) корпуси університету та інші будинки (жовто-сірі відтінки – 5,8 %). Також привертають увагу своїм забарвленням малі архітектурні форми (розфарбовані лави та дитячий майданчик), хоча їх частка незначна – 0,4 %. Навесні в парку переважають яскраві зелені відтінки насаджень, які становлять 41,2 % у загальному колориті, а також світло-сірі відтінки заощених територій (27,7 %). Роль акцентів відіграють яскраво-червоний колір квітників (0,5 %), рожеві відтінки квітучих дерев (2,7 %) та жовтий колір *Forsythia europaea* Degen & Bald. (0,2 %). Щодо літнього колориту парку, то він представлений сіро-зеленою гамою, яку формують зелений колір насаджень (41,3 %) та сіре мощення (34,3 %). Кольори квітників становлять 3,3 % в загальному колориті парку, зокрема: жовтий – 2,2 %, помаранчевий – 0,5 %, рожевий – 0,4 % та червоний – 0,2 %. Корпуси університету проглядаються крізь крони дерев значно менше аніж взимку, їх

а

б

Рис. 6.40. Фотофіксація пейзажів парку ім. Т. Шевченка в різні періоди р. (а – осінь, б – зима, в – весна, г – літо). Фото 2012–2013 рр.

в

г

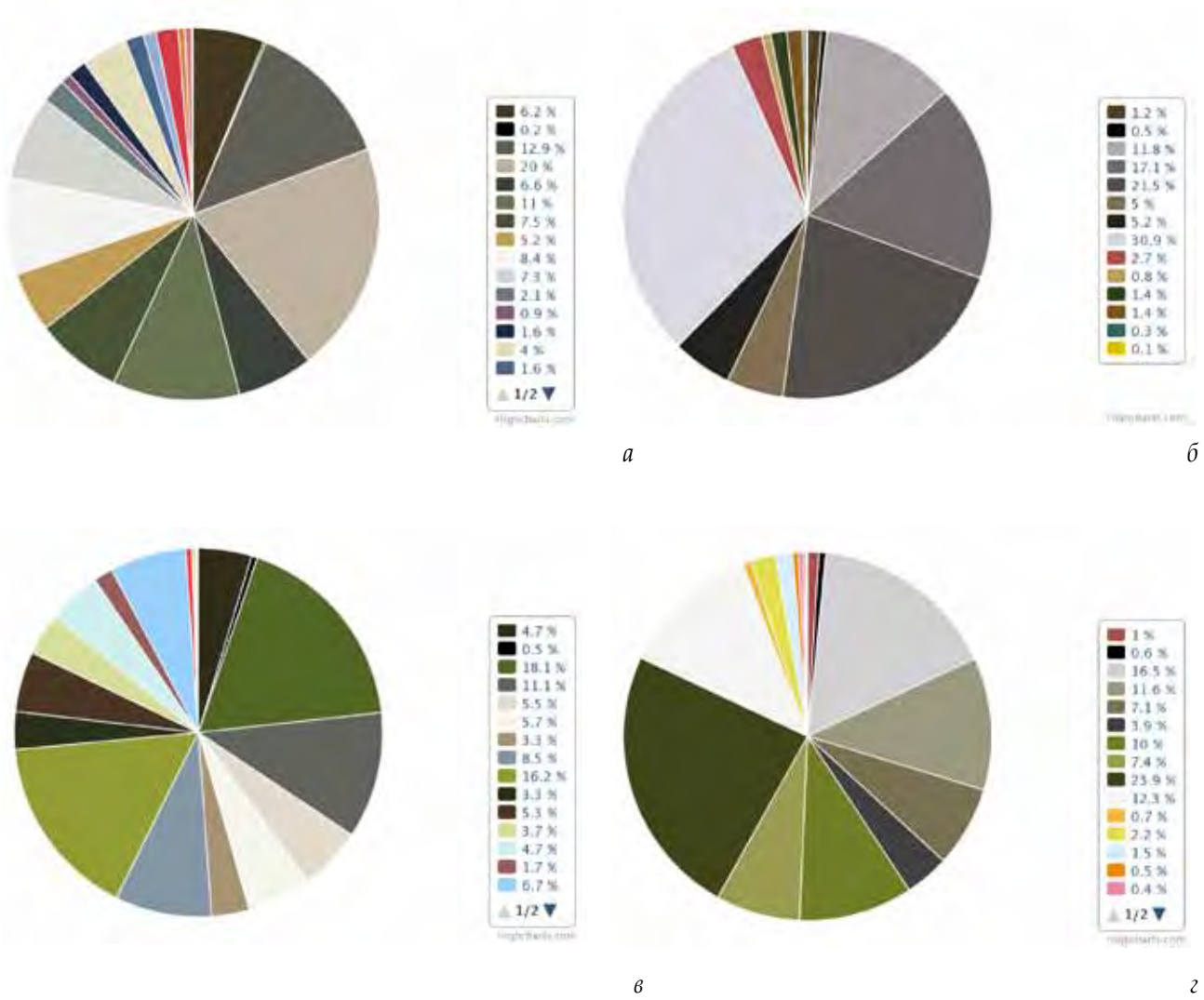

Рис. 6.41. Кількісне вираження колориту ландшафту парку ім. Т. Шевченка (а – осінь, б – зима, в – весна, г – літо)

частка в парковому колориті становить 1,7 % (червоний – 1 %, жовтий – 0,7 %).

Важливою у формуванні паркового колориту впродовж року є роль колірних акцентів, основними серед них є квітники, а навесні й гарноквітучі види дерев, для зимового колориту – розфарбовані лави та інші МАФ, а також будівлі, які оточують паркову територію, зокрема червоний та жовтий корпуси університету. Характерною особливістю парку є досить велика частка колірних акцентів (в різні пори року коливається від 4,6 до 9,9 %), наявність таких кольорових плям має важливе значення у формуванні загального колориту парку та його психоемоційної атмосфери. Незважаючи на те, що в зимовий період часу переважають ахроматичні кольори, їх дещо гнітючий ефект урівноважується колірними акцентами (забарвлення навколишньої забудови та МАФ).

Оцінюючи вплив паркового колориту на психоемоційний стан відвідувачів, варто зосередитись на його відповідності як для транзитної функції парку, навчальної роботи (присутні червоний, жовтий, помаранчевий кольори), так і для відпочинку (зелений колір), меморіальна функція, а саме: тематичне навантаження пов'язане з Т. Г. Шевченком відображено у колориті частково, представлено окремими квітниками, деревними групами, наприклад *Malus niedzwetzkyana* Dieck., *Salix alba* L. Функціональні кольори представлені різними групами носіїв кольору і присутні, різною мірою впродовж всього року. Тому, згідно з критерієм відповідності колориту парку і його тематиці оцінюємо парк у 4 бали.

Окрім розглянутих парків оцінку в 4 бали також одержали Печерський ландшафтний парк, «Моряків», «Кіото», парк ім. О. Пушкіна.

Печерський ландшафтний парк є важливим меморіальним парком воєнної тематики. Для

оцінювання відповідності його колориту зони НМУДСВ та функціонального призначення було проведено фотообстеження (6.10.2014 р.) та виокремлено 42 оглядові точки. У парку переважають відкриті та напіввідкриті ландшафти, також для паркової території характерний складний рельєф, ці особливості визначають домінуючі носії кольору та загальний колорит парку. Основними кольороносіями є мінливі, а саме: зелений газонний покрив, який займає великі площі, а завдяки перепадам рельєфу, в окремих оглядових точках переходить у фронтальну площину, небо (блакитні відтінки), деревно-кущові насадження. Серед насаджень чітко прослідковується закладене ідейне навантаження, що проявляється і через їхнє забарвлення. На території представлено багато хвойних груп з *Picea pungens* Engelm. (див. рис. 4.89), *Picea abies* (L.) Karst., *Juniperus sabina* L. (темно-зелений), *Picea pungens* 'Glauca' (сіро-зелений кольори). Навіть, осінні акценти, які зустрічаються серед паркових насаджень переважно червоного та пурпурового кольорів: *Spiraea × vanhouttei* (Briot) Zabel, *Viburnum opulus* L. (див. рис. 4.84-4.85), *Parthenocissus quinquefolia* (L.) Planch., *Quercus rubra* L., *Berberis vulgaris* 'Atropurpurea'.

Постійні носії кольору у парку теж представлені значними площами — темно- та світло-сіре мощення площ та доріжок, монумент «Батьківщина-мати» сріблясто-сірого кольору та інші монументи забарвлені у відтінки сірого кольору. Садово-паркове обладнання представлене переважно ахроматичною колірною, хоча зустрічаються елементи зеленого забарвлення.

Загалом колорит зони музею у Печерському ландшафтному парку відповідає його меморіальному призначенню, як парк воєнної тематики, нами не виявлено суттєвих протиріч у колориті, які б суперечили основній ідеї парку.

Частина парку, так зване Співоче поле, яке не несе меморіального навантаження та характеризується власним змінним колоритом, відокремлена від меморіальної зони та, фактично, функціонує як самостійний садово-парковий об'єкт.

Парк «Моряків» відноситься до групи меморіальних парків воєнної тематики. Для оцінювання паркового колориту було виділено 25 оглядових точок та проведено їх фотофіксацію 29.05.2016 року. Характерною особливістю парку є великі площі постійних кольороносців, а саме: будівель, мостової конструкції, монітора «Железняков», замощених територій (згідно з балансом території КПУЗН м. Києва становлять 18,2 % від загальної площі парку). Забарвлення постійних носців кольору переважно сіре — асфальтобетонне та плиткове мощення, будівлі, міст, також присутній пісочний колір будівель та червоний колір середньої насиченості в елементів монітора «Железняков». Умовно-змінні носії характеризуються наступними кольорами: пам'ятник морякам Дніпровської воєнної флотилії — темно-сірий, меморіальні дошки на моніторі «Железняков» (див. рис. 4.17) та пам'ятний знак на честь екіпажу човна «Вірний»Т— чорний, меморіал «Вічна пам'ять морякам-підводникам загиблим у морі» — сіро-рожевого кольору (див. рис. 3.68-3.69). Площі біля кожного із зазначених пам'ятних каменів замощені світло-рожевим плитковим покриттям, постамент, на якому розташовується пам'ятний знак човну «Вірний» також світло-рожевого кольору, що є не доречним забарвленням, враховуючи трагічні події, з якими пов'язані ці меморіали. Також суперечливе забарвлення стосовно ідейного навантаження парку мають деякі насадження, а саме підвісні корзини з *Petunia* Juss. (яскраве рожеве забарвлення) на головній площі, квітникові модулі біля пам'ятного знаку човну «Вірний» з

Tagetes erecta L. (жовте та помаранчеве забарвлення), хоча вони займають дуже незначні площі.

Загалом паркові насадження не суперечать меморіальній тематиці парку, а деякі й опосередковано підкреслюють її, як наприклад: *Cotinus coggygria* 'Purpurea', *Prunus cerasifera* subsp. *pissardii* (CarriSre) Dost 1 (пурпурове забарвлення), *Populus alba* 'Pyramidalis', *Betula pendula* Roth., а також *Sorbus aucuparia* L., *Spiraea* × *vanhouttei* (Briot) Zabel, *Rosa canina* L., *Philadelphus coronarius* L., які під час цвітіння надають стриманої естетичної виразності парку, завдяки білому забарвленню (рис. 6.42). Композиційно-просторова структура парку представлена відкритими на напіввідкритими просторами, тому значну роль у колориті оглядових точок відіграє колір неба, в окремих із них відкривається вигляд на гавань р. Дніпро (відтінки блакитного). Садово-паркове обладнання здебільшого також не виходить за межі прийнятної колірної гами для парків воєнної тематики і представлене сірим (урни, ліхтарі), чорним (огорожа) та пурпуровим (лави) кольорами.

Парк «Киото» належить до парків, присвячених ювілейній події, не воєнної тематики, тому колорит парку повинен відповідати ідейному навантаженню, в цьому випадку — стилістиці Японії. Для оцінювання колориту парку було проаналізовано 21 оглядову точку із фотообстеження проведеного влітку 2014 р.

Дендрологічну основу паркових насаджень формують *Pinus sylvestris* L. (рис. 6.43), *Acer platanoides* L., *Betula pendula* L., значна кількість представлена куртинами з *Juniperus sabina* L. Оскільки в парку значна кількість хвойних (які збагачують зимовий колорит), то умовно-змінні кольороносці відіграють важливу роль у колориті парку нарівні з мінливими носіями кольору.

Рис. 6.42. Колірні акценти в парку «Моряків», що відповідають меморіальному призначенню. Фото 2016 р.

Для осіннього періоду часу позитивним є наявність видів *Acer* L., різнобарв'я яких характерне для японських ландшафтів. Ще одним колірним акцентом осіннього періоду є *Parthenocissus quinquefolia* (L.) Planch., яким вдало замасковано одну з господарських будівель у парку. Щодо вес-

Рис. 6.43. Масив *Pinus sylvestris* L. на території парку «Киото». Фото 2014 р.

няних акцентів, то найефектнішою є алея з *Prunus serrulata* Lindl. (див. рис. 3.73), колір квітів сакури є одним із традиційних для Японії [167]. Також роль весняних акцентів відіграють *Forsythia europaea* Deg. та *Cornus mas* L., які є цілю-коліоритними видами жовтого забарвлення (під час цвітіння). У квітниковому оформленні під час обстеження зустрічали відтінки рожевого, червоного, фіолетового та сіро-зеленого кольорів.

Серед умовно-змінних кольороносіїв яскравим акцентом є стилізовані вхідні ворота до парку (рис. 6.44) помаранчево-червоного, характерного для Японії, відтінку (R-241.G-69.B-47). Координати кольорів зазначені у міжнародній колориметричній системі RGB. Також декоративна відсипка червоного кольору, по периметру одного з паркових квітників (рис. 6.45).

Ліхтарі у парку представлені здебільшого сірого кольору, урни — сірого, зеленого та світло-коричневого; дерев'яний темно-коричневий місток (рис. 6.46) та коричневий чайний будиночок; також на території парку є типовий для київських парків

◀ Рис. 6.44. Символічні ворота на вході до парку «Кіото». Фото 2016 р.

▲ Рис. 6.45. Квітник у парку «Кіото». Фото 2014 р.

▲ Рис. 6.46. Елементи коричневого кольору в парку «Кіото». Фото 2014 р.

строкатий дитячий майданчик. Постійними кольороносіями у парку є мощення різних типів – у вхідній зоні вдало використано каміння тепло-сірого відтінку (R-113.G-96.B-80) (див. рис. 6.46), зустрічається плиткове мощення сірого, сіро-рожевого та світло-жовтого кольорів, а також мощення із сірих бетонних плит.

Світло-рожевий, теплий сірий, жовтий, темно-зелений, червоний кольори є традиційними для Японії [167], їх наявність підтримує японський стиль парку, але зустрічаються кольори, які йому суперечать, зокрема колір дитячого майданчика (рис. 6.47). Позитивним є наявність колірних акцентів серед насаджень, тому парковий колорит оцінено у 4 бали.

Парк ім. О. Пушкіна віднесено до групи парків, що створені на честь видатних діячів (не воєнної тематики). Для оцінювання паркового колориту було проаналізовано 40 оглядових точок із фотообстеження 24.09.2011 р. (для аналізу осіннього колориту, який є важливим для оцінки вираження ідейного навантаження) та 22 оглядові точки із фотофіксації, проведеної влітку 2015 р.

Парк займає значну площу, основними кольороносіями є мінливі, а саме, листопадні насадження. Дендрооснову насаджень формує *Acer platanoides* L., що має значний вплив на осінній колорит паркових ландшафтів, надаючи їм жовтих та червонуватих відтінків. Переважання у складі насаджень листопадних видів зумовлює багату колористику осіннього періоду, а осінь, як відомо, була улюбленою порою поета [142]. Значний вплив на колорит мають алеї та куртини з *Aesculus hippocastanum* L., який через ураження, вже влітку вкриває землю ржаво-коричневим опалим листям. Куртинний спосіб розміщення насаджень, який був використаний під час закладання прослідковується й нині, можна зустріти масиви з

Picea abies (L.) Karst. (темно-зелені відтінки) та *Pinus sylvestris* L. (сіро-зелений та помаранчево-коричневий відтінки). У парку переважають закриті ландшафти лісового типу сформовані із дорослих насаджень, часто з високопіднятими кронами, тому колір стовбурів має неабиякий вплив на колорит парку (див. рис. 6.28–6.32). Наявність ландшафтів лісового типу, *Betula pendula* Roth. та білих та червоних троянд біля пам'ятника поету (рис. 6.48) – ці елементи несуть певне тематичне навантаження, оскільки перегукуються із сюжетами творчості О.С. Пушкіна.

Щодо умовно-змінних носіїв кольору, то вони представлені коричневими, зеленими та біло-рожевими лавами, квітковими модулями, урнами, переважно, ахроматичного або зеленого забарвлення, стилізованими ліхтарями на центральній площі (сірі з помаранчевими елементами). Постійні кольороносії: сіре мощення доріжок та майданчиків, виставковий центр «АККО Інтернешнл» (сіре забарвлення), ресторан «Шам» (коричневий, червоний, рожевий кольори), Українська Православна Церква Святого Агапіта Печерського (білий, коричневий колір).

Відповідність колористичного середовища меморіальному призначенню парків «Володимирська гірка», «Аскольдова могила», парк ім. Ф. Пушиної, НІМЗ «Бабин Яр» оцінено трьома балами.

Парк «Володимирська гірка» належить до меморіальних парків, що створені на честь видатних діячів народу, тому його колорит не має строгих обмежень і підпорядковується стильовим, тематичним та планувальним особливостям парку. Для колористичної оцінки нами проаналізовано 37 оглядових точок, фотофіксацію яких проводили 23.09.2015 року. Колорит парку цього періоду сформований у коричнево-сіро-зеленій гамі з невели-

кою кількістю інших кольорів. Основними носіями кольору є мінливі, а саме насадження, оскільки в парку переважають закриті та напіввідкриті простори. Кольорами-акцентами серед насаджень є *Picea pungens 'Glausa'*, *Malus niedzwetzkyana* Dieck., *Pyracantha coccinea* M. Roem. Щодо квітничкового оформлення, воно займає незначні за площею ділянки та представлене нешироким асортиментом видів *Delargonium* L'Her., *Begonia* L. (червоне забарвлення), *Petunia* Juss. (рожеве), *Coleus* L. (жовте). Умовно-змінні колірні носії представлені здебільшого ахроматичними кольорами ліхтарів, урн, скульптурних композицій, хоча зустрічаються й хроматичні (наприклад, пурпуровий колір лав, яскраво-синє забарвлення деяких урн, МАФ дитячого майданчика), що не гармонійно поєднується з колоритом всього парку та його стилістичними особливостями. Щодо постійних носіїв кольору, які в указаному парку представлені мощенням, для них характерне пісочне, коричнювате та сіре забарвлення (рис. 6.49).

За критерієм відповідності паркового колориту функціональному призначенню, парк оцінюємо у 3 бали, оскільки загалом колорит відповідає стильовим особливостям парку, а саме, історизму та частково українській стилістиці, яка виражена стилем та забарвленням малих архітектурних форм, подекуди мощенням, окремими насадженнями. Але також у парку присутні елементи зі строкатим забарвленням, які не відповідають композиційно-стильовому задуму та дисонують з парковим колоритом.

Парк «Аскольдова могила» належить до парків, які створені на місці поховань, тому його колорит має низку обмежень, яка зумовлена меморіальним призначенням. Для оцінювання

Рис. 6.47. Дитячий майданчик у парку «Кіото». Фото 2014 р.

Рис. 6.48. Квітничкове оформлення вхідної зони парку ім. О. Пушкіна. Фото 2015 р.

Рис. 6.49. Колірні акценти в мощенні дорожньо-стежкової мережі парку «Володимирська гірка». Фото 2015 р.

колериту було проаналізовано 21 оглядову точку парку. Визначено, що характерними особливостями парку, які впливають на його колорит, є рельєф місцевості (перепад висот становить 24 м), відповідно зелений колір газону часто переходить у фронтальну площину і відіграє важливу роль у загальному колориті парку, наявність запозичених ландшафтів у панорамних точках огляду (блакитні відтінки), переважання закритих просторів із значною зімкнутістю крон – зумовлює високу контрастність завдяки грі світла і тіні. Основними кольороносіями в парку є мінливі, оскільки дендрооснову насаджень формують листопадні види (*Acer platanoides* L., *Fraxinus excelsior* L., *Tilia cordata* Mill., різні види *Populus* L.), що зумовлює різнобарвний осінній колорит.

Умовно-змінні носії кольору в парку представлені Меморіалом героям Крут (сіре, чорне, сіро-коричневе забарвлення), пам'ятним знаком на честь 1100-річчя мирного проходу угорців повз Київ (сіро-рожеве та темно-сіре забарвлення), пам'ятним знаком, який присвячений

200-річчю з дня народження Т. Г. Шевченка (теплий сірий та темно-коричневий кольори), скульптурна композиція «Пієта» (світло-коричневий та темно-сірий), пам'ятник Андрію Первозванному (світло-сірий колір). Також зустрічаються сірі ліхтарі та коричневі дерев'яні лави, сірі кам'яні вази, з хвойних насаджень невелика кількість екземплярів *Picea pungens* 'Glauca' та *Thuja occidentalis* L. (сизо-зелене та темно-зелене забарвлення, відповідно). Постійними кольороносіями у парку є Миколаївська церква-ротонда, яка забарвлена в яскравий жовтогарячий колір, з білими елементами (див. рис. 3.80-3.81), Хрестовоздвиженська каплиця (сірий колір із жовтими та темно-зеленими елементами), дорожньо-стежкове покриття парку — сірий асфальтобетон.

Загалом, кольори умовно-змінних носіїв відповідають меморіальному призначенню парку, постійних та мінливих кольороносіїв – не зовсім. Тому, згідно з критерієм парк оцінено у 3 бали.

Парк ім. Ф. Пушиної належить до парків воєнної тематики, оскільки має відношення до трагічних подій, хоча окрім інформаційного стенду, прямих засобів вираження ідейного навантаження у ньому не виявлено. Для оцінювання колориту парку виділено 43 оглядові точки із проведеного фотообстеження (29.10.2012 р.). Колористика парку дуже багата, оскільки насадження представлені широким асортиментом як хвойних, так і листяних видів. Особливо різнобарвність паркових насаджень проявляється восени, оскільки багато саме осінніх колірних акцентів, переважно

жовтих відтінків: *Betula pendula* Roth., *Quercus robur* L., *Quercus rubra* L. (рис. 6.50), *Acer platanoides* L., *Fraxinus excelsior* L. Із функціональних кольорів, які підкреслюють меморіальну функцію парку у насадженнях представлений пурпуровий (*Prunus cerasifera* subsp. *pissardii* (CarrіSre) Dost I, *Malus niedzwetzkyana* Dieck.), темно-зелений (*Thuja occidentalis* 'Columna', *Juniperus sabina* L.), сіро-зелений (*Picea pungens* 'Glauca') та білий (під час цвітіння) кольори (*Robinia pseudoacacia* L. *Spiraea×vanhouttei* (Briot) Zabel, *Philadelphus coronarius* L.).

Квітникове оформлення представлено кам'янистою гіркою та квітником, які на момент обстеження були монохромної зеленої гами. Варто відмітити, що газонний покрив парку формує яскраво-зелений килим (див. рис. 6.50). Окрім багатого асортименту, ще однією особливістю паркових насаджень є наявність різних за віком рослин, тому в парку переважають напіввідкриті простори, що, у свою чергу, формує цікаві колористичні акценти, завдяки грі світла та тіні.

Умовно-змінні колірні носії представлені в ахроматичній гамі, лави – коричневого кольору, синьо-жовтий спортивний майданчик, дитячий майданчик фіолетового, червоного та синьо-зеленого кольорів (див. рис. 3.50). Постійні носії кольору забарвлені як у влучні функціональні кольори: сіро-рожеве та сіре мощення доріжок, так і в невдалі (помаранчеві цегляні будівлі).

Отже, в колориті парку присутні функціональні кольори, які виражені у всіх групах кольороносіїв, але також у кожній з цих груп наявні й кольори, які суперечать меморіальному парку воєнної тематики, тому за вказаним критерієм парк оцінено у 3 бали.

Парк НІМЗ «Бабин Яр» відноситься до парків, створених на місці поховань, та пов'язаний із

Рис. 6.50. Екземпляри *Quercus rubra* L. (ліворуч) та *Quercus robur* L. в осінньому колориті парку ім. Ф. Пушиної. Фото 2012 р.

трагічними сторінками української історії. Колористична композиція такого парку повинна формуватися особливо уважно, колірна строкатість тут є зайвою та недоречною. Для оцінки наявного колориту парку було виділено 43 оглядові точки за фотофіксацією проведеною 26.06.2016 року. Оскільки парк є великим за площею, то основними кольороносіями є мінливі, а саме листопадні насадження, постійні та умовно-змінні носії кольору відіграють другорядну роль. Замощені території забарвлені переважно у сірий колір, біля пам'ятника радянським громадянам та військовополоненим, розстріляним німецькими

фашистами в Бабиному яру – сіро-рожевого кольору. Умовно-змінні носії кольору, а саме деякі квітникові модулі та урни забарвлені у червоний та помаранчевий кольори, також у парку присутній різнобарвний дитячий майданчик, що є суперечливим для меморіального парку, однак він відмежований та віддалений від меморіальної зони. У парку багато меморіалів та пам'яток, більшість з них забарвлені у сірий, зустрічаються також сіро-рожевий (пам'ятний камінь на день 60-ї річниці масового вбивства євреїв у Бабиному Яру), коричнюваті кольори (пам'ятник Тетяні Маркус, пам'ятний хреста загиблим у Бабиному Яру членам ОУН).

Велика частка зеленого кольору насаджень є сприятливою з точки зору психоемоційного впливу кольору, має заспокійливу дію та слугує нейтральним фоном для меморіалів. Щодо асортименту насаджень, то колірними акцентами, що сприяють вираженню меморіальної функції парку є *Berberis thunbergii* 'Atropurpurea', *Betula pendula* Roth., *Populus alba* L. та *Salix alba* L. (сіро-зелений колір листя), *Sorbus aucuparia* L. (у період цвітіння та плодоношення), групи з *Picea abies* (L.) Karst. та *Picea pungens* 'Glausa'. Проблема-тичним щодо колористики є квіткове оформлення парку, особливо біля меморіалів, яке часто є строкатим, з використанням кольорів, які дисонують із трагічним характером подій, що пов'язані з парком. Наприклад, рожеві *Begonia semperflorens* Link et Otto біля пам'ятного хреста загиблим у Бабиному Яру членам ОУН. Навіть під час відзначання 70-років пам'яті загиблих у Бабиному Яру, біля меморіалу було сформовано квітники з *Tagetes erecta* L. (жовтогарячого та помаранчевого забарвлення). Хоча присутні з точки зору тематичного навантаження й вдалі приклади квіткового оформлення парку з використанням червоного за-

барвлення *Salvia splendens* Sello ex Nees, перед цим же меморіалом, *Ageratum houstonianum* Mill. (блакитне забарвлення). Оскільки парк займає значні площі, то дисонансне забарвлення квітників та садово-паркового обладнання не мають значного впливу на загальний парковий колорит, тому за цим критерієм парк оцінюємо у 3 бали.

Двома балами оцінено парк «Таращанець», ім. М. Островського, ім. Воїнів-інтернаціоналістів, «Борців за свободу та незалежність України», оскільки їх колористичне вирішення мало відповідає тематиці парків.

Парк «Таращанець» сформований навколо скульптурної композиції «Екіпажу бронепоезда «Таращанець», що відносить його до групи меморіальних парків воєнної тематики. Проте відповідно до переліку пам'яток, які підлягають демонтажу, зазначений монумент має бути демонтований, оскільки присвячений учасникам бойових дій із Армією УНР [154]. Таким чином, функціональне призначення парку з часом може змінитися. Під час оцінювання колориту ландшафтів парку ми звертали увагу на те, наскільки він адаптований до наявної функції парку та які можливості існують для його зміни. Було проведено фотообстеження 20 оглядових точок (9.06.2016 р). Загалом літній колорит парку представлений у монохромній зеленій гамі кольорів (мінливі носії кольору), також значна частка відведена відтінкам сірого кольору постійних кольороносців (моцання, меморіал). Із колірних акцентів присутні кольори, які підкреслюють меморіальну тематику: білий (цвіт *Robinia pseudoacacia* L., *Spiraea* × *vanhouttei* (Briot) Zabel, *Philadelphus coronarius* L.), фіолетовий (*Syringa vulgaris* L., *Campanula* L.) та які не відповідають йому (рожевий цвіт *Spiraea japonica* L., жовтий *Forsythia suspensa* (Thunb.), помаранчеві *Tagetes erecta* L.).

Рис. 6.51. Амфітеатр у парку ім. Воїнів-інтернаціоналістів.
Фото 2012 р.

Рис. 6.52. Модульні квітники в парку
ім. Воїнів-інтернаціоналістів. Фото 2012 р.

Умовно-змінні носії кольору представлені коричневими лавами, зеленими, жовтими та чорними урнами, а також хвойними насадженнями, хоча їх у парку небагато.

Парк ім. Воїнів-інтернаціоналістів належить до меморіальних парків воєнної тематики. Оцінювання його колориту проводили за 43 виділеними оглядовими точками (7.10.2012 р). Оскільки насадження парку переважно молодого віку – переважають напіввідкриті простори, а отже, основними кольороносіями є мінливі. Серед насаджень, які несуть ідейне навантаження, завдяки забарвленню присутні такі види: *Betula pendula* Roth. (чорно-біле забарвлення стовбура, особливо виділяється взимку), *Symphoricarpos alba* L., *Spiraea* × *vanhouttei* (Briot) Zabel Blacke (біле забарвлення), пурпурові *Acer platanoides* 'Royal Red', *Prunus cerasifera* subsp. *pissardii* (Carrišre) Dost l, *Elaeagnus rhamnoides* (L.) A.Nelson (сіро-зелене), *Cornus alba* 'Variegata' (біло-зелене листя та червоні пагони). Недоречними для парку воєнної тематики є рожевий колір цвіту *Weigela florida* (Vge.) A. DC., *Spiraea japonica* L. на головній площі та алеї парку. Також кидається у вічі жовте забарвлення багатьох паркових МАФ: лав, урн, елементів дитячого майданчика, квітникових модулів та амфітеатр вохряного відтінку (рис. 6.51, 6.52, див. рис. 3.64). На окремих майданчиках лави, огорожа пофарбовані у жовто-блакитні кольори, що можна допустити як ідейне навантаження національного характеру, але загалом, жовтий колір у меморіальному парку є небажаним. У квітниковому оформленні присутні червоний, пурпуровий, фіолетовий, рожевий та жовтий кольори.

Рис. 6.53. Елементи центральної площі парку «Борців за свободу і незалежність України». Фото 2015 р.

Умовно-змінні носіїв кольору, є найбільш суперечливими в контексті меморіального призначення парку. Постійні кольороносії представлені замощеними територіями сірого кольору. У колориті парку зустрічаємо функціональні кольори, але також присутні і недоречні.

Парк «Борців за свободу і незалежність України» закладений на честь відзначення 10-ї річниці незалежності України, тому належить до парків, що присвячені ювілейній події, з іншого боку, як бачимо з назви, парк присвячений борцям за незалежність України. Тому, колористика зазначеного парку має бути сформована швидше у стриманій гамі, аніж у святковій.

Фотообстеження парку проводили 01.10.2015 року, для оцінювання колориту було виділено та досліджено 22 оглядові точки. Основними кольороносіями в парку є мінливі, оскільки більшість території займає лучна рослинність та

листопадні насадження. Також, завдяки відкритим просторам, значну частку в колориті оглядових точок займає небо, в деяких із них відкривається вигляд на р. Десенку (відтінки блакитного). Постійні та умовно-змінні носії кольору представлені лише на центральному майданчику (див. рис. 3.78): покриття сірого та сіро-рожевого кольору, пам'ятний камінь, огорожа (світло-сірого кольору), *Thuja occidentalis* L. (темно-зелений). Також на ньому зосереджене й квітникове оформлення парку, яке представлене *Tagetes erecta* L. (помаранчевого забарвлення (рис. 6.53), *Coleus* L. (темно-пурпуровий), *Begonia semperflorens* Link et Otto (червоні квіти та пурпурове листя), *Cineraria maritima* L. (світло-сіре забарвлення). Від вхідної частини ведуть ґрунтові доріжки (світло-коричневе забарвлення) у пляжну зону.

Отже, як бачимо із спостережень, парковий колорит сформований у блакитно-зеленій гамі кольорів, за винятком центрального майданчика, на якому представлені як вдалі функціональні кольори (сірий, пурпуровий), так і суперечливі (помаранчевий), тому загалом колористику парку оцінюємо у 2 бали.

Парк ім. М. Островського належить до меморіальних парків, що присвячені культурним та державним діячам (не воєнної тематики). Для оцінювання паркового колориту нами було проаналізовано 18 оглядових точок із осіннього фотообстеження 2012 р.

Основу паркового колориту формують мінливі кольороносії, що представлені листопадними насадженнями (*Acer platanoides* L., *Betula pendula* Roth., *Tilia cordata* Mill.), які зумовлюють багату колористику в осінній період (рис. 6.54) та слугує зеленим фоном влітку. Квітникове оформлення, на момент обстеження парку, представлене білими, жовтими

та рожевими видами *Chrysanthemum* L., помаранчевими *Tagetes erecta* L.

З умовно-змінних носіїв кольору представлені акценти сизо-зеленого кольору *Picea pungens* 'Glausa', *Thuja occidentalis* L. (темно-зелене забарвлення), пам'ятник М. Островському (сіро-рожевий, жовто-коричневий кольори), різнобарвний дитячий майданчик (синій, червоний, жовтий), коричневі лави, ахроматичні урни та ліхтарі, світло-жовті квіткові модулі. Постійними кольороносіями є Спасо-Преображенська церква (білий, блакитний, жовтий кольори) та різні види мощення, а саме: цегляне мощення пісочного, пурпурового та сірого відтінків, темно-рожеве гумове покриття дитячого майданчика.

Відсутність у парку великих площ сірого кольору, що часто характерно для київських парків, завдяки забарвленню мощення, є позитивним чинником, зважаючи, що основною функцією парку є забезпечення короткотривалого відпочинку. Тематичне навантаження стосовно меморіальної функції парку можуть нести пурпурове забарвлення мощення та наявність у паркових насадженнях *Picea pungens* 'Glausa', які асоціюються з радянським періодом української історії.

Найнижчим балом (1 бал) оцінено колористичне середовище парку ім. генерала Потапова, «Партизанська слава», Голосіївського парку ім. М. Рильського та парку «Перемога», оскільки їхній колорит не відповідає закладеній тематиці, а часто й суперечить їй.

Для дослідження колориту Голосіївського парку ім. М. Рильського було виділено 27 оглядових точок для фотофіксації (11.10.2012). Характерною особливістю парку є те, що дендрологічну основу насаджень складають листопадні дерева, які зумовляють посезонну мінливість колориту ландшафту. Оскільки в парку переважають природні

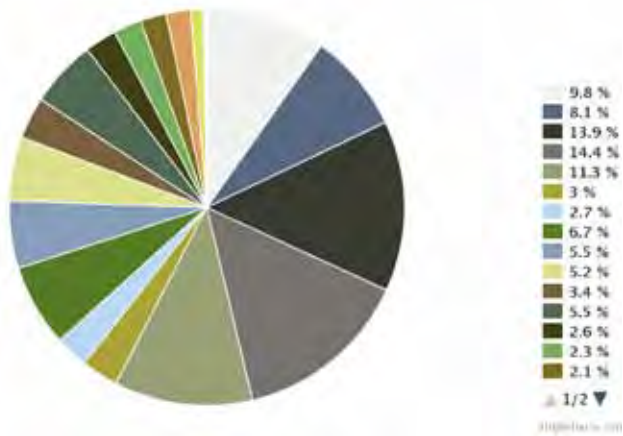
Рис. 6.54. Осінній пейзаж парку ім. М. Островського. Фото 2012 р.

насаджень, то колірних акцентів серед них небагато (окрім осіннього періоду (рис. 6.55), цю роль відіграють постійні носії та умовно-змінні носії кольору (синьо-зелений колір лав та урн, різнобарвні атракціони, дитячий майданчик).

Щодо функціонального призначення парку, як зазначалося вище (див. підрозділ 6.4), він є поліфункціональним (парком культури і відпочинку), тому виконує розважальну і прогулянкову функції. Також парк розміщений поблизу вищого навчального закладу, тому другорядною функцією зони, що прилягає до університету, може бути сприяння навчальному та робочому процесу (для цієї цілі найкращим є осінній колорит). Варто звернути увагу, що парк є парком-пам'яткою садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення та має природоохоронне значення, тому зміни в колористичному середовищі слід проводити обережно, щоб не порушити єдність природної

Рис. 6.55.
Осінні пейзажі
Голосіївського парку
ім. М. Рильського
Фото 2012 р.

екосистеми. Найявний колорит парку є досить стриманим, надмірна строкатість відсутня (окрім негармонійного з навколишнім середовищем забарвлення малих архітектурних форм), що загалом відповідає прогулянковій функції парку та його природоохоронному статусу. Як меморіальний парк, присвячений культурним та державним

діячам (не воєнної тематики), то його наявний колорит особливо не несе тематичного навантаження, забарвлення умовно-змінних та постійних колірних носіїв дисгармонійно поєднується з парковим середовищем, тому за критерієм парк оцінюємо у 1 бал.

Парк ім. генерала Потапова, відноситься до меморіальних парків воєнної тематики, хоча елементів тематичного навантаження, які б підтверджували цю приналежність не виявлено. Для оцінки колориту обрано 34 оглядові точки із фотообстеження 28.10.2012 р. Більшість паркових насаджень формують листопадні види (мінливі кольороносії), які в весняно-літній період забезпечують монохромну зелену гаму, а в осінній — переважають відтінки жовтого кольору. В парку присутні види, що слугують осінніми акцентами: значна кількість насаджень *Acer platanoides* L. та його декоративних форм, *Parthenocissus quinquefolia* (L.) Planch., *Sorbus aucuparia* L. тощо. Квітникове оформлення парку на момент обстеження було відсутнє. Серед насаджень акцентами також є групи та солітери з хвойних *Picea pungens* 'Glauca', *Picea abies* (L.) Karst., сизо-зеленого та темно-зеленого забарвлення, які є функціональними кольорами у парках воєнної тематики. Стосовно умовно-змінних носіїв кольору присутні ахроматичні урни, зелена огорожа, коричневі лави, бювет (білий, пурпуровий та червоний кольори) та різнобарвний дитячий майданчик.

Постійні носії кольору представлені сірим асфальтованим покриттям, строкатим із кольором кафе «Оленка» (блакитний, червоний, білий кольори). Оскільки парк займає невелику площу (5,27 га), ще однією з його особливостей є присутність в оглядових точках запозичених ландшафтів (будівлі, переважно сірого та пісочного кольорів), особливо в час, коли насадження знаходяться в безлистяному стані. Отже, меморіальна тематика в парку особливо не виражена, що стосується і паркового колориту: присутні як влучні, так і суперечливі кольори (які через незначну площу парку здійснюють відчутний вплив на його колорит загалом), тому парк оцінено в 1 бал.

Для проведення оцінки наявного колориту в парку «Перемога» було виділено 31 оглядову точку та проведено їх посезонну фотофіксацію: взимку (2.03.2013 р.), навесні (27.04.2013 р.), влітку (14.07.2013 р.) та восени (25.10.2014 р.). Провівши порівняльний аналіз колориту парку в різні пори року, визначено колірні гами, в яких він сформований: зима – ахроматична гама, весна – біло-зелено-сіра гама, літо – сіро-біло-зелена, осінь – коричнево-сіра гама кольорів (рис. 6.56–6.57).

Усереднивши дані сезонних колоритів, встановлено, що загальний колорит парку «Перемога» сформований із значної кількості хроматичних кольорів атракціонів і квітників (22,1 %), зелених насаджень (21,2 %), сірого мощення (31,4 %) та білого кольору яскраво освітлених об'єктів (25,3 %). Оскільки, дендрологічну основу насаджень складає масив із *Pinus sylvestris* L., частка сіро-зеленого кольору велика й у зимовий період. Якщо проаналізувати кількісні показники зміни зеленого кольору впродовж року, то взимку його частка становить 6,5 %, навесні – 27,4 %, влітку – 40,7 %, а восени знову зменшується до 10,1 %, що ілюструє сезонну динаміку паркових насаджень. Також встановлено, що значна частка належить сірому кольору заощених територій (18,6–38,7 %).

Кольорами-акцентами в парку виступають червоний, червоно-коричневий (*Prunus cerasifera* subsp. *pissardii* (CarriSre) Dost 1, *Berberis thunbergii* 'Atropurpurea', торгові павільйони), жовтий (цвітіння *Forsythia europaea* Deg. et Bald.), синій (МАФ), синьо-зелений (*Picea pungens* 'Glauca'). Щодо розподілу носіїв кольору, то мінливі представлені газонним покриттям, квітниками та листопадними насадженнями, постійні – мощенням. Важливе значення мають умовно-змінні колірні носії оскільки грають роль акцентів і представлені хвойними насадженнями та МАФ (атракціони, лави, павільйони).

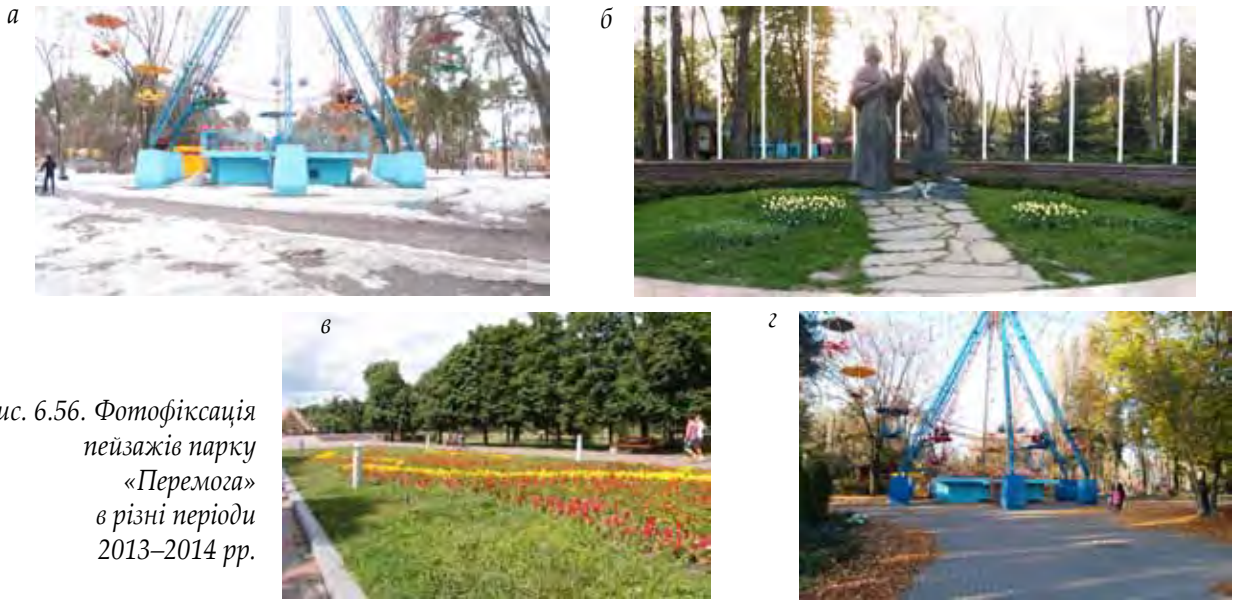

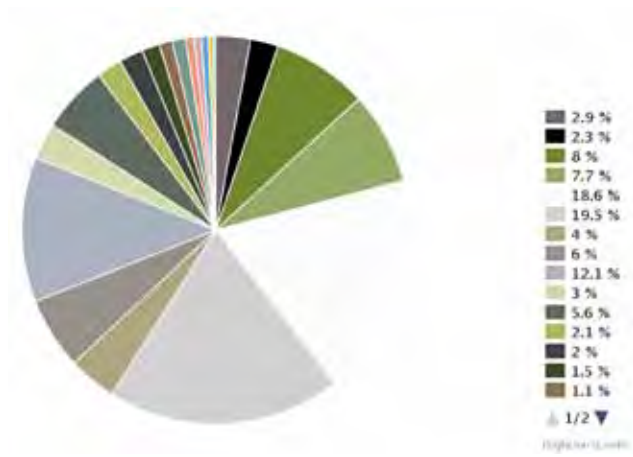
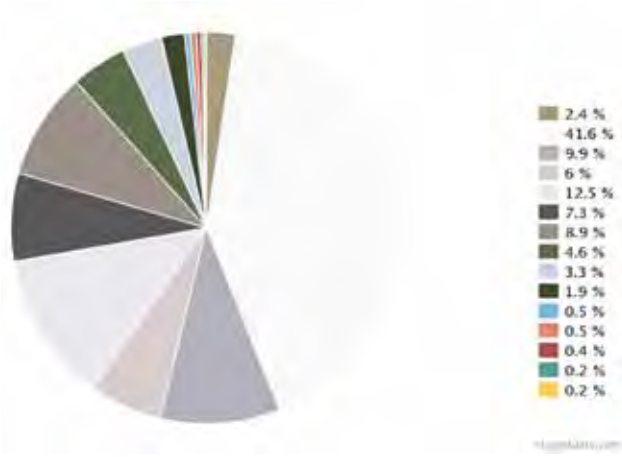
Рис. 6.56. Фотофіксація пейзажів парку «Перемога» в різні періоди 2013–2014 рр.

Загалом колорит паркового ландшафту сформований у біло-сіро-зеленій колірній гамі з досить великою часткою хроматичних кольорів (забарвлення квітників та МАФ), такий колорит більше розкриває розважальну функцію парку ніж меморіальну, хоча присутні сірий, зелений кольори. Як зазначалось, парк «Перемога» характеризується нетиповим суперечливим поєднанням функцій, а саме: меморіальної (воєнної тематики) та розважальної (парк культури і відпочинку), які вимагають різного підходу до колористичної організації парку. Ліквідувати дисгармонійне поєднання можна за рахунок візуального відмежування розважальної та меморіальної зони і формування в них відповідного функціональному призначенню колориту. Тому, за цим критерієм парк оцінено 1 балом.

Парк «Партизанська слава» безумовно належить до меморіальних парків воєнної тема-

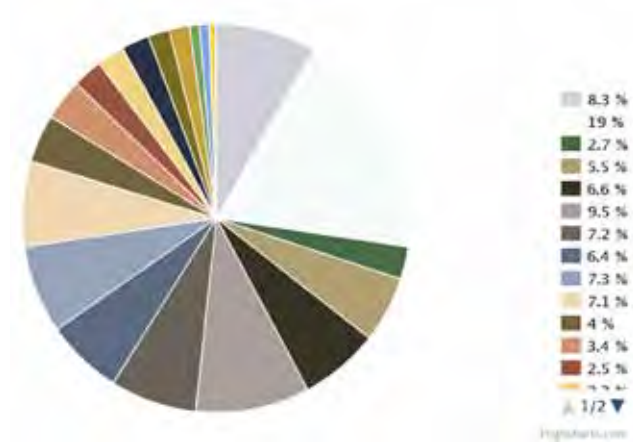
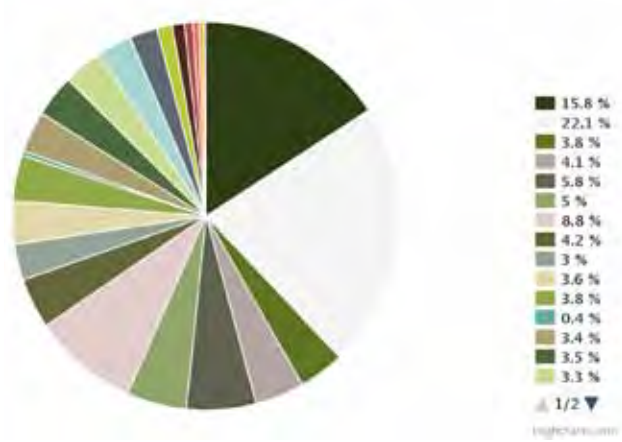
тики і є найбільшим меморіальним об'єктом міста Києва, площею 115 га, яка сприяє його поліфункціональності. Подібно як в парку «Перемога», в ньому поєднуються меморіальна та розважальна зони. Хоча ця функціональна суперечність була закладена ще під час проектування парку, як парку культури і відпочинку «Партизанська слава». Така функціональна плутанина ускладнює оцінку колориту ландшафту відповідно до функції. Для оцінювання нами було обрано 30 оглядових точок (11.08.2012 р.) із різних зон парку, особливо уважно аналізували меморіальну зону.

Парк сформований на основі соснового масиву, тому основними колірними носіями парку є умовно-змінні, а саме *Pinus sylvestris* L. та мінливі (листопадні насадження, газонний покрив). Площі заощених територій в парку (постійні кольороносії) порівняно незначні. Суттєвий вплив на колорит прогулянкової зони мають природні во-

а

б

в

г

Рис. 6.57. Співвідношення кольорів у колориті парку «Перемога» (а – зима, б – весна, в – літо, г – осінь)

дойми, які вносять до нього блакитні відтінки. Завдяки *Pinus sylvestris* L., яка формує більшість паркових насаджень, в колориті парку впродовж року представлені сіро-зелений та помаранчево-коричнюватий кольори (див. рис. 3.58–3.59). Останній є присутній у паркових ландшафтах значною мірою, оскільки крони дерев у масивах високопідняті. Відтінки помаранчевого є одними з найбільш сильних за психоемоційним впливом, викликають життєрадісний настрій (див. додаток Б), що є позитивним у розважальній, дитячій зонах, але не в меморіальній, тим паче, воєнної тематики. Окрім соснових стовбурів, зустрічаються і квітники помаранчевого кольору (*Tagetes erecta* L., *Rudbeckia fulgida* Aiton) та цегляний Музей партизанської слави (див. рис. 4.8). Безпосередньо біля пам'ятного знаку на честь бойової співдружності партизанських бригад у роки Другої світової війни, також зустрічаємо помаранчеві *Tagetes erecta* L. та яскраво-рожеві *Begonia semperflorens* Link et Otto. Хоча фоном для нього слугує *Picea pungens* 'Glauca', які дещо прикривають високі *Pinus sylvestris* L. Присутні серед квітничкового оформлення були й види, які відповідають колірній гамі меморіального парку воєнної тематики, до них можна віднести *Stachys byzantina* K. Koch & Scheele (світло-сірий колір), *Coleus* L. (темно-пурпуровий), *Begonia semperflorens* Link et Otto (червоні квіти та пурпурове листя), *Salvia splendens* Sello ex Nees (червоний колір), *Ageratum houstonianum* Mill. (блакитний колір). Перелічені види зустрічаються у квітничковому оформленні на території всього парку, але часто поєднуються негармонійно, що створює надмірну строкатість (див. рис. 4.91).

Щодо умовно-змінних носіїв кольору, то в розважальній зоні парку встановлені різнобарвні атракціони, присутні лави синього, жовтого, зеленого (літня сцена), пурпурового та коричневого

кольорів, забарвлення урн, ліхтарів, огорож переважно ахроматичне. Мощення в парку сірого кольору, у вхідній та меморіальних зонах — представлене відтінками сірого та сіро-рожевого.

Підсумовуючи, варто зазначити, що колорит парку «Партизанська слава» більше відповідає функціям парку культури і відпочинку, а ніж меморіальному парку. У меморіальній зоні присутні як функціональні кольори, які несуть тематичне навантаження, так і суперечливі.

Архітектурні елементи (монументальні, декоративні, утилітарні тощо), як правило, є однією з основних складових композиції парку за критерієм відповідності загальній композиції та тематиці парку.

У парку НІМЗ «Бабин яр» розташована значна кількість монументів та пам'ятників, що виконують роль композиційних домінант (рис. 6.58) та акцентів, що зумовило надання оцінки за даним критерієм у 4 бали. Головним для надання такої високої оцінки є те, що більшість (12) з них є об'єктами культурної спадщини (див. підрозд. 3.5 та 4.4).

На території парку є дитячий та спортивний майданчики (рис. 6.59), але вони займають незначну площу порівняно із площею парку й розташовані у зонах, віддалених від меморіальних об'єктів, тому вони не порушують загальне сприйняття парку як меморіального, однак наявність таких елементів на території об'єкта, що розміщений на місці поховань є неприйнятним. Щодо утилітарних МАФ, то вони різні за стилістикою та потребують ремонту, мають незадовільний стан (рис. 6.60). Лави, на жаль, відсутні навколо основного меморіалу, що було б доречним у зв'язку з літнім віком відвідувачів парку.

Парк «Моряків» за цим критерієм також оцінено у 4 бали, оскільки на його території розміщено монітор «Железняков», який є пам'яткою на-

уки і техніки, історії, об'єктом культурної спадщини національного значення і занесений до Державного реєстру нерухомих пам'яток України (охоронний номер № 260062-Н) [158] (див. рис. 4.16), а також пам'ятка мистецтва – пам'ятник «Загиблим морякам Дніпровської флотилії під час оборони Києва» [35] (див. рис. 4.18), які є композиційною домінантою та акцентом відповідно. Окрім того, наявні два другорядних за значенням пам'ятники: пам'ятний знак на честь героїського екіпажу човна «Вірний» (див. рис. 3.68) та меморіал «Вічна пам'ять морякам-підводникам загиблим у морі» (див. рис. 3.69), що виконують роль акцентів у композиції парку.

Стосовно МАФ утилітарного призначення (лав, сміттєзбірників та ін.), то вони в достатній кількості наявні на території парку, знаходяться переважно у доброму стані та не суперечать тематиці парку за рахунок кольору та форми (рис. 6.61). Варто також зауважити про наявність інформаційного щита з даними щодо історії створення та розвитку, а також план-схеми теперішнього стану парку (рис. 6.62). Загалом всі архітектурні елементи тематично пов'язані та знаходяться у доброму стані.

У меморіальному комплексі НМІУДСВ розташована велика кількість монументальних архітектурних та експозиційних об'єктів, більшість з яких композиційно та ідеологічно підпорядковані основній домінанті – монументу «Батьківщина-мати», який разом із музеєм має національне значення. Однак на території комплексу наявні музей та експозиції, які стосуються війни в Афганістані (див. підрозд. 4.4), що не відповідає головному задуму меморіального комплексу, тому йому можна

Рис. 6.58. Композиційна домінанта у південній частині парку «Бабин яр» – пам'ятник радянським громадянам, військовополоненим солдатам і офіцерам Радянської Армії. Фото 2016 р.

Рис. 6.59. Дитячий майданчик у парку НМІЗ «Бабин яр». Фото 2012 р.

надати за цим критерієм оцінку 4 бали. Водночас варто зауважити, що пам'яткою монументального мистецтва є пам'ятник загиблим, а за деякими даними Меморіальний комплекс пам'яті воїнів України, полеглим в Афганістані та Центральна

Рис. 6.61. Елементи благоустрою в парку «Моряків». Фото 2016 р.

Рис. 6.60. Сміттєзбірники та квітникові вази в парку «Бабин яр». Фото 2016 р.

Рис. 6.62. Інформаційний щит у парку «Моряків». Фото 2016 р.

алея (наказ Головного управління охорони культурної спадщини від 25.09.2006 р. № 53) є об'єктом культурної спадщини садово-паркового мистецтва [33]. Вздовж алеї також встановлені лави та сміттєзбірники, які за стилістикою не суперечать тематиці простору.

Парк «Слава», який насичено архітектурними елементами меморіального призначення оцінено у 4 бали. В парку можна виокремити дві тематичні меморіальні зони, які присвячені трагічним подіям, однак носять різний характер. Домінантою першої зони є монумент – обеліск на могилі Невідомого солдата (рис. 6.63), що в Звіді пам'яток історії та культури України [29]

зазначений як історична пам'ятка та пам'ятка монументального мистецтва, біля підніжжя якого – вічний вогонь, як символ слави героям Другої світової війни. Обеліск є прямим засобом вираження ідейного навантаження та являє собою чотиригранний гранітний монумент.

Окрім поодиноких пам'ятників Л. Бикову, що є пам'яткою монументального мистецтва [33], та І. Кожедубу (див. рис. 4.9, табл. 4.3), у ролі акцентів на території парку виступають меморіальні алеї: Алея Героїв, Алея міст-героїв, Алея Воїнської Слави. Алея героїв представлена могилами воїнів-героїв, які являються складовими елементами головної алеї парку (рис. 6.64). Алею міст-героїв представлено рядовою посадкою із *Picea pungens* 'Glausa', яка оточена гранітним бордюром.

У другій тематичній зоні парку, присвяченій трагедії Голодомору, розташовано Національний музей «Меморіал жертв Голодомору», який є одним із найвдаліших прикладів використання малих архітектурних форм для вираження тематичного навантаження. Варто зазначити, що розміщення споруди є досить вдалим із урахуванням сучасного ландшафту парку та його зовнішнім

оточенням, зокрема Києво-Печерською Лаврою. Окрім того, за рахунок такого засобу композиції як тотожність, зокрема за формою, яка гармонійно поєднується з двома екземплярами *Quercus robur* 'Fastigiata' (рис. 6.65).

Всі скульптури, що розташовані в тематичній зоні музею, присвячені жертвам Голодомору та мають символічне значення і, в такий спосіб, створюють надзвичайно сильне емоційне враження, яке підсилюється поступовим прочитанням загальної композиції, кульмінацією якої є монумент «Свіча пам'яті» – символ пам'яті українського народу про пережиті трагедії (рис. 6.66).

Вона являє собою дзвіницю заввишки понад 30 метрів у формі білої свічки, увінчану позолоченим ажурним полум'ям. В нижній частині «Свіча» оперезана скляними хрестами різної величини, що нагадують крила вітряка та символізують душі померлих від голодомору: малі хрести – це душі маленьких дітей, хрести більшого розміру – душі дорослих. Основа Свічі – чотири металеві чорні хрести, прикрашені фігурами бронзових лелек, які є свідченням українського національного відродження [139].

Композиція комплексу формується по центральній осі, яка розпочинається біля центрального входу до Меморіального комплексу, з обох боків якого розміщена скульптурна композиція «Ангели скорботи» – це уособлення охоронців душ померлих у лихоліття Голодомору. Ця композиція є своєрідним «вхідним порталом» до Меморіалу. У центрі площі «Жорна долі», завдяки мощенню, сформовано коло, по зовнішній частині якого розташовані кам'яні жорна, які мають подвійну символіку (див. рис. 4.100). З одного боку вони символізують джерело життя – невід'ємний атрибут українського селянина, який споконвіку вирощував і перемелював збіжжя на борошно. З іншого – жор-

Рис. 6.63.
Обеліск
«Невідомому
солдату» в парку
«Слава».
Фото 2016 р.

Рис. 6.64.
Могильні плити
34-х загиблих
воїнів (парк
«Слава»). Фото
2015 р.

на – це символічний годинник історії, образ 24 годин, коли упродовж однієї доби в роки Голодомору помирало від голоду 24 тисячі людей [139].

У центральній частині площі розташована скульптурна композиція «Гірка пам'яті дитинства» – скульптура дівчинки з колосками, яка нагадує про трагічну долю найуразливішої категорії жертв Голодомору – дітей (рис. 6.67).

Рис. 6.66.
Центральна
композиційна
вісь Меморіалу
жертв Голодомору
та скульптурна
композиція «Ангели
скорботи».
Фото 2015 р.

Рис. 6.65. «Свіча
пам'яті» в поєднанні з
екземпляром *Quercus
robur 'Fastigiata'*
(парк «Слава»
(парк «Слава»)).
Фото 2012 р. ▼

◀ Рис. 6.67.
Скульптурна
композиція «Гірка
пам'ять дитинства»
та «Жорна долі» на
дальньому плані.
Фото 2015 р.

П'ять пшеничних колосків у руках дівчинки символізують сумнозвісний «Закон про п'ять колосків».

Головною складовою Меморіалу є Зала пам'яті, в якій відвідувачі мають можливість вшанувати пам'ять убитих голодом, запаливши лампадку та вдаривши у дзвін. Із Зали пам'яті відвідувачі Сходами спогадів, де на гранітних плитах розміщені написи очевидців та дослідників Голодомору 1932–1933 років, прямують до Алеї «Чорні дошки України». У внутрішньому дворіку зони музею-меморіалу символічними є встановлені знаряддя праці.

Окрім того, у парку «Слава» є нейтральні за тематикою архітектурні елементи, як наприклад, альтанка у прогулянковій зоні парку (див. рис. 3.29).

Елементи благоустрою в парку «Слава» за своєю фактурою, формами та кольором також опосередковано підпорядковані тематиці парку. Лави на території парку, за рахунок використання тожних матеріалів, стилістично поєднані із іншими елементами благоустрою, а за рахунок кольору є опосередкованими носіями вираження ідейного навантаження. Старі лави виконані із бетонної основи та дерева, а лави, встановлені під час реконструкції 2000–2002 років та 2008 р. – з використанням основи з каменів (рис. 6.69–6.70). Вони коричневі дерев'яні, або ж пофарбовані у пурпуровий колір, в зонах пам'яті Голодомору – в чорний, хоча деякі з них у 2015 році в зоні дитячого майданчика перефарбували в синій та жовтий кольори (рис. 6.84).

Також, вздовж Фестивальної алеї влаштовані підпірні стінки з місцями для сидіння, однак їх рідко використовують відвідувачі, так як розміщені на сонячному місці (див. рис. 6.70). Вздовж алеї, паралельної Лаврської вулиці, і на південній галявині встановлені напівкруглі в плані лави для відпочинку (цегляна основа з дерев'яними рейками для сидіння), які пофарбовані також в пурпу-

ровий колір. Декоративну роль виконує влаштований «циферблат» Сонячного годинника на дитячому майданчику (рис. 6.71). Сміттєзбірники на території парку трьох типів, стилістично не пов'язані із тематикою парку; старі – виконані із бетону, новіші – з металу.

Загалом всі архітектурні елементи меморіалу «пронизані» символізмом та підпорядковані тематиці комплексу, проте обладнання дитячих майданчиків не відповідає меморіальному призначенню парку. Проблема невідповідності і навіть суперечливості архітектурних форм тематиці парку характерна для багатьох парків, що зумовлено їх поліфункціональністю.

З архітектурних форм, які несуть ідейне навантаження, в парку «Аскольдова могила», представлені Миколаївською церквою-ротондою, декоративна кам'яна ваза та скульптурна композиція «Пієта» біля церкви, Хрестовоздвиженська каплиця, Меморіал героям Крут, пам'ятний знак на честь 1100-річчя мирного проходу угорців повз Київ, пам'ятник Андрію Первозванному. Також наявний пам'ятний знак присвячений 200-річчю з дня народження Т. Г. Шевченка, встановлений у 2014 році на місці, де був написаний його відомий етюд «Аскольдова могила» (див. рис. 3.75), автори проекту – Олесь Сидрук і Крилов Борис [102]. Всі архітектурні форми, певним чином, пов'язані з історією місцевості парку, тому за цим критерієм парк оцінено у 4 бали.

Парк «Володимирська гірка» також оцінено у 4 бали. Основним архітектурним елементом, що несе тематичне навантаження є пам'ятник князю Володимирі (1853 р.) – пам'ятка історії і мистецтва (монументальна скульптура) національного значення [33]. Також відповідають стилістиці парку альтанка (1897–98 рр.) – нововиявлена пам'ятка садово-паркової архітектури [74, 72], лави на

◀ Рис. 6.70. Лава на кам'яній огорожі в парку "Слава". Фото 2015 р.

Рис. 6.68. Елементи благоустрою та мощення в парку «Слава». Фото 2015 р. ▼

Рис. 6.71. Сонячний годинник на дитячому майданчику у парку «Слава». Фото 2012 р.

▲ Рис. 6.69. Елементи благоустрою в зоні дитячого майданчика парку «Слава». Фото 2015 р. ►

Рис. 6.72. Урни на центральній алеї парку «Володимирська гірка». Фото 2015 р.

Рис. 6.73. Скульптура в парку «Володимирська гірка». Фото 2015 р.

Рис. 6.74. «Голова Світязя» в парку ім. О. Пушкіна. Фото 2015 р.

цегляній основі, деякі урни (рис. 6.72). Негармонійно у композиції історичного парку виглядають типовий дитячий майданчик, паркові скульптури (рис. 6.73), сині пластикові урни та окремі лави.

Парку ім. О. Пушкіна надано оцінку у 2 бали, оскільки основним та єдиним засобом вираження ідейного навантаження з архітектурних елементів впродовж довгого часу був пам'ятник поету (див. рис. 3.13), нещодавно, в ході реконструкції парку з'явився дитячий майданчик у вигляді голови Світязя (рис. 6.74). Однак решта архітектурних елементів утилітарного призначення має різний характер та не відповідають ні тематиці ні стилістиці парку.

Оцінку в 3 бали надано парку «Кіото», деякі архітектурні елементи якого підпорядковуються японській стилістиці, зокрема: символічні входні ворота до парку (див. рис. 6.44), дерев'яний місток (див. рис. 6.46), чайний будиночок, кам'яна пагода (див. рис. 3.71), окремі композиції з каменів у центральній частині парку та ліхтарі, характерні японським садам (рис. 6.75). Решта паркових МАФ (лави, окремі урни, квіткові модулі, обладнання дитячого майданчика, господарські будівлі) не відповідають стилістиці парку.

Прикладом функціональної суперечності архітектурних форм є парк «Перемога», хоча в ньому зосереджено досить багато елементів композиції, які напряду виражають зміст теми парку (див. розділ 4). Перш за все, це Курган «Безсмертя», насипаний із землі, привезеної із солдатських могил (див. рис. 4.58), а також монумент «Жінкам війни», ліворуч від скульптурної композиції – меморіальні таблиці, на яких поетапно розписані основні події Другої світової

Рис. 6.75. Ліхтарі в центральній частині парку «Киото». Фото 2016 р.

війни – входять в композицію вхідної площі парку, пам'ятник «Матері-Вдові» (див. рис. 4.10) поруч з Курганом «Безсмертя» та композиція «Люди війни» (див. рис. 4.29). Також, в ролі акценту виступає у північно-східній частині парку – пам'ятник на Алеї прикордонників (див. рис. 4.33). До складу композиції алеї входять дерев'яні стовпчики, які розташовані на її початку та носять символічний характер, камінь, що вказує на назву тематичної зони (див. рис. 4.32). В кінці головної алеї – куточок військової техніки, а у західній частині – кам'яна стінка з назвою парку.

Біля входу та вздовж алеї парку встановлена велика кількість лав, які нині знаходяться в доброму стані та є нейтральними елементами композиції (див. рис. 4.104). У зоні Алеї прикордонників вздовж доріжки встановлені інформаційні щити, завдяки яким прямо розкривається її тематика. Окрім того, на території парку представлено багато еколого-просвітницьких щитів (див. рис. 4.106), які є доречними, зважаючи на сучасне функціональне при-

значення об'єкта як парку культури і відпочинку із значним рекреаційним навантаженням. Саме в зв'язку із цим, у прогулянковій зоні парку влаштовані додаткові дерев'яні лави та столи, альтанки, які стилістично не пов'язані із тематикою та стилістикою парку (рис. 6.76). Вони розміщені на віддалі від меморіальної зони, тому їй не суперечать, як, наприклад, квітникові контейнери, розміщені на майданчику з Курганом «Безсмертя».

Поряд із насиченням парку «Перемога» тематичними архітектурними елементами виявлено значну кількість МАФ, які суперечать тематиці парку – обладнання дитячих майданчиків, атракціони у вхідній зоні парку, торгові павільйони (див. рис. 6.56). Важливим аспектом є масштаб недоречних елементів, які нівелюють композиційну узгодженість тематичних МАФ. Зважаючи на цю суперечність, згідно з критерієм відповідності архітектурних форм тематиці, парку надано оцінку 2 бали.

Парк ім. Т. Шевченка за цим критерієм також оцінено у 2 бали, тому, що з архітектурних елементів, які висвітлюють тематику парку, присутній лише пам'ятник Т. Г. Шевченку, який є прямим засобом вираження ідейного навантаження та пам'яткою монументального мистецтва [29].

Деякі з малих архітектурних елементів утилітарного та декоративного призначення не підкреслюють і навіть суперечать ідейному навантаженню парку (обладнання дитячого майданчика, деякі сучасні лави в постмодерному стилі, розмаїття розфарбованих лав, переносна сцена, урни). Поряд із тим, виявлено елементи, які підкреслюють стилістику парку, як наприклад, квітникові вази біля пам'ятника Т. Г. Шевченку (рис. 6.77), деякі лави, альтанка, бювет (рис. 6.78). Проблемним для парку є наявність мережі кіосків з випічкою та морозивом, які за стилістикою не поєднуються

Рис. 6.76. Альтанка в парку «Перемога». Фото 2012 р.

з середовищем та меморіальним призначенням парку.

Оцінку в 1 бал надано парку ім. М. Островського. Із архітектурних елементів, які несуть тематичне навантаження у парку, впродовж тивалого часу, був пам'ятник М. Островському. Важливо зауважити, що монумент у 2016 р. з парку забрано [154], що позбавило об'єкт єдиного елемента, який розкриває його тематику. Із МАФ у парку зустрічаємо коричневі лави, урни, які не суперечать ідейному навантаженню парку, світло-жовті квіткові модулі, які дещо «вибиваються» із загальної композиції як і різнобарвний дитячий майданчик. Загалом, всі архітектурні об'єкти у хорошому стані.

Парк «Тарашанець» оцінено також в 1 бал, оскільки на його території встановлено єдиний меморіал (рис. 6.79), який (як і попередній) нині рекомендований для демонтажу [154] (див. підрозділ 3.3), але елементи утилітарного призначення, які були встановлені в ході реконструкції 2013 року (рис. 6.80) є нейтральними

Рис. 6.77. Квітникова ваза (парк ім. Т. Шевченка). Фото 2013 р.

Рис. 6.78. Бювет у парку ім. Т. Шевченка. Фото 2013 р.

відносно навколишнього середовища та знаходяться у доброму стані.

У парку «Партизанська слава» основними архітектурними елементами, які відображають ідейне навантаження, є музей партизанської слави та пам'ятний камінь, що є кульмінаційним еле-

Рис. 6.79. Скульптурна композиція «Екіпажу бронепοїзда «Таращанець»». Фото 2016 р.

Рис. 6.80. Елементи благоустрою в парку «Таращанець»
Фото 2016 р.

ментом на Алеї Слави (див. рис. 3.59). Наявні також об'єкти на честь Революції Гідності [126]. Всі перелічені архітектурні елементи знаходяться у доброму стані, але, враховуючи значну територію парку, нині їх кількість є недостатньою.

На парковій території наявні також і деякі елементи, які не відповідають тематиці парку, наприклад, велика кількість розважальних атракціонів, особливо у вхідній частині, а також такі, що не

суперечать їй: спортивні майданчики, ресторани та кафе, «зелений» театр та літня сцена, бювет, (рис. 6.81–6.84).

Окрім того, на території парку наявні елементи благоустрою, які стилістично не поєднані із композицією парку, проте є нейтральними (рис. 6.85–6.86). Варто зауважити, що на Алеї Слави взагалі відсутні лави, хоча були б доречними.

Також центральний вхід у парк обрамляють декоративні стінки з тематичними надписами (див. рис. 4.28) та інформаційні щити, які є прямими засобами вираження ідейного навантаження парку, їх було реконструйовано з метою ліквідації радянської тематики (рис. 6.87–6.88). Враховуючи все вищезазначене, оцінка за цим критерієм становить 2 бали.

Оцінку 1 бал за критерієм надано Голосівському парку ім. М. Рильського, оскільки в парку розміщено лише центральний меморіал (див. рис. 3.15), який безпосередньо висвітлює особу, якій присвячений парк, і встановлений лише у 2003 р. Іншими архітектурними формами ідейне навантаження парку не виражене. Також на території парку розміщено пам'ятник учасникам оборони Києва 1941 року. Він являє собою стелу з граніту та стілобату заввишки 5,5 м. Пам'ятник перебуває на державному обліку як пам'ятка історії та культури (архітектурна пам'ятка, пам'ятка монументального мистецтва [29]).

Парк ім. Воїнів-інтернаціоналістів також оцінено в 1 бал, оскільки на його території є лише меморіал-експонат БРДМ-2 (див. рис. 3.63) та камінь з невідомим символічним значенням. Малі архітектурні елементи утилітарного призначення частково мають різну форму, що вносить дисонанс у паркову композицію, хоча їх стан можна оцінити як добрий (рис. 6.89–6.90).

◀ Рис. 6.81. Колесо огляду в парку «Партизанська слава». Фото 2012 р.

Рис. 6.84. Храм святого праведного Іоанна Кронштадського Української Православної Церкви. Фото 2015 р. ▲

Рис. 6.83. «Зелений» театр та літня сцена в парку «Партизанська слава». Фото 2012 р. ►

▲ Рис. 6.82. Розважальні атракціони в парку «Партизанська слава». Фото 2016 р.

Рис. 6.85. Лава у вхідній частині парку «Партизанської Слави». Фото 2012 р.

Рис. 6.87. Інформаційні щити в парку «Партизанської Слави». Фото 2012 р.

Рис. 6.86. Декоративна огорожа в парку «Партизанської Слави». Фото 2012 р.

Рис. 6.88. Реконструйовані інформаційні щити в парку «Партизанської Слави». Фото 2016 р.

У парку ім. Ф. Пушиної, окрім інформаційного щита, більше ніяких меморіальних об'єктів немає (рис. 6.91). Парк достатньо забезпечений лавами, які є нейтральними до загальної композиції та тематики парку (рис. 6.92), що не можна сказати про урни та обладнання дитячого майданчика. Тому йому також можна надати оцінку в 1 бал.

У парку «Борців за свободу і незалежність України» меморіальне навантаження виражене лише пам'ятним каменем на центральній площі парку (див. рис. 3.74), тому він також оцінений в 1 бал.

Парку ім. генерала Потапова доцільно виставити оцінку 0 балів за згаданим критерієм, оскільки в ньому взагалі немає меморіалів, пов'язаних із тематикою парку. У задовільному стані знаходиться більшість лав та сміттєзбірників, наявні у вхідній частині квітникові модулі та інформаційний щит.

Елементи дорожньо-стежкової мережі та інженерного обладнання, окрім утилітарних функцій, можуть виконувати роль засобів вираження ідейного навантаження, що є важливим аспектом підкреслення тематики парку. Їх аналіз є наступним критерієм комплексного оцінювання меморіальних парків.

Найвищим балом (5 балів) за цим критерієм оцінено парк «Слава», оскільки мощення парку є відповідним тематиці (мощення вхідного майданчика біля Меморіалу Вічної Слави). Найкраще символізм у мощенні представлено на території Національного музею «Меморіал жертв Голодомору». Дорожньо-стежкове покриття на території меморіалу імітує родючі українські землі та називається «Рілля пам'яті» (див. рис. 4.113). В такому стилі виконано сходи від «Свічі пам'яті» до нижнього рівня парку (рис. 6.93), вздовж яких

◀ Рис. 6.89. Лави в парку ім. Воїнів-інтернаціоналістів. Фото 2016 р.

Рис. 6.90. Обладнання майданчика для тихого відпочинку в парку ім. Воїнів-інтернаціоналістів. Фото 2016 р. ▼

▲ Рис. 6.92. Елементи садово-паркового обладнання в парку ім. Ф. Пушиної. Фото 2016 р.

▶ Рис. 6.91. Пам'ятна табличка в парку ім. Ф. Пушиної. Фото 2016 р.

Рис. 6.94. «Алея чорних дошок» у парку «Слава». Фото 2012 р.

◀ Рис. 6.93. Сходи на території Національного музею «Меморіал жертв Голодомору» (парк «Слава»). Фото 2015 р.

встановлено меморіальні дошки із свідченнями очевидців голодомору, що у свою чергу є прямим засобом ідейного навантаження. Окрім того, на території цього ж меморіального комплексу створено мощення з використанням орнаментів українських вишивок (див. рис. 4.114).

Важливого значення набуває підпірна стінка, вздовж якої розміщена «Алея чорних дошок України». На стінці розташовано символічні «чорні дошки» із чорного лабрадориту, на яких викарбувано назви 14 тисяч населених пунктів, що постраждали у лихоліття Голодомору (рис. 6.94). Занесення сіл на «чорні дошки» прирікало людей на голодну смерть, тому «Чорні дошки України» стали одним із трагічних символів Голодомору 1932–1933 років. Стилістично поєднаними є також покриття підпірних стінок сходів біля внутрішнього дворику праворуч від «Свічі». Окрім того, на деяких доріжках у верхній частині зони Меморіалу, на терасах та Алеї «Чорних дошок» влаштоване мо-

щення із хаотично розміщених плит коричневого кольору.

У парку, залежно від зони розміщення, функції, історичного періоду встановлення налічується близько семи різних конструкцій ліхтарів: невеликі світильники у вигляді невисоких вертикальних циліндрів з металу та оргскла [148] на Алеї Воїнів та Алеї міст-героїв (рис. 6.95), нові ліхтарі різних типів у дитячій зоні та зоні пам'яті жертв Голодомору (рис. 6.96–6.97), основа яких оформлена із використанням матеріалів, з яких виконано поряд розташовані доріжки з метою стилістичного поєднання; старі ліхтарі, встановлено вздовж терасованих доріжок парку (рис. 6.98). Найбільше відповідають тематиці парку ліхтарі, встановлені у верхній частині парку із «пониклими» світильниками (див. рис. 4.120).

Квітникових ваз на території парку небагато, вони різні за формою, ахроматичних кольорів, знаходяться в задовільному стані. В зоні реконструкції

2002 року – стилістично поєднані із покриттям доріжки за рахунок використання типових матеріалів.

Загалом дорожньо-стежкова мережа оформлена покриттям також різних типів залежно від зонування та часу створення. Так, у вхідній частині парку алеї та сходи від обеліску влаштовано із сірих гранітних плит із бутовим бортом [79], вони мають подекуди незадовільний стан та є небезпечними для використання і відповідно потребують реконструкції (рис. 6.99). У прогулянковій зоні доріжки покриті ФЕМ сірого та пурпурового кольорів, які або ритмічно чергуються, або обрамлюють край доріжки, і таким чином, завдяки кольору підкреслюють тематику парку. Також ідейне навантаження передається і через фактуру та візерунок мощення (6.100). У дитячій зоні для візуального відокремлення підзони відпочинку використано цегляне мощення пісочного кольо-

ру (рис. 6.101) та інші матеріали під час влаштування другорядних доріжок. Також оригінальністю мощення відрізняється у зоні церкви Андрія Бла-

Рис. 6.95. Світильники на Алеї Воїнів у парку «Слава». Фото 2012 р.

Рис. 6.96. Світильники в тематичних зонах парку «Слава»: біля алеї міст-героїв та у зоні Меморіалу жертв Голодомору. Фото 2012 р.

Рис. 6.97. Ліхтарі в парку «Слава». Фото 2012 р.

Рис. 6.98. Ліхтарі в парку «Слава». Фото 2012 та 2015 р.

Рис. 6.99. Сходи та мощення в прогулянковій зоні парку «Слава». Фото 2012 р.

женного (рис. 6.102). Біля пам'ятника Л. Бикову (див. табл. 4.3) влаштоване покриття майданчика, яке за рахунок форми та кольору, вдало допомагає розкрити зміст меморіального об'єкта. Деякі види мощення, хоч і не відповідають тематиці парку, але є оригінальними та стилістично поєднаними із зонами їх розміщення, наприклад, покриття майданчика біля каплиці. У прогулянковій частині

парку по Фестивальній алеї, в сторону Лаври, старе асфальтоване покриття та оглядові майданчики, які нині потребують реконструкції.

Водних устроїв у парку немає, хоча за проектом 1984 р. на території проектувалися питні фонтанчики та басейн [80].

Дорожньо-стежкова мережа в парку «Перемога» має осьову композиційну побудову, дуже розгалужена (див. рис. 4.1). Більшість доріжок на території парку виконано із ФЕМ сірого кольору, а в меморіальних та експозиційних зонах наявне специфічне оформлення покриття із різним композиційним рішенням, яке підпорядковане тематиці парку. Загалом воно знаходиться у доброму стані; у прогулянковій зоні деякі стежки третього порядку обладнані бетонними плитами та асфальтовані (див. рис. 4.108–4.110); наявні також протопи. Встановлені ліхтарі є нейтральними за стилістикою відносно тематики парку та відповідають часу створення парку. Окрім фонтану, бювету та водойм (рис. 6.103–6.104), також біля спортивного майданчика присутні старі басейни у незадовільному стані, без води. Більшість елементів інженерного обладнання та мощення на території парку «Перемога» стилістично підкреслюють його тематику, знаходяться у доброму стані, тому оцінка за цим критерієм становить 5 балів.

За згаданим критерієм доцільно надати оцінку 4 бали меморіальному комплексу НМІУДСВ, оскільки на його території наявне покриття дорожньо-стежкової мережі та елементи інженерного обладнання, які переважно підкреслюють тематику об'єкта. Так, головна алея та більшість доріжок мають асфальтоване покриття, локально – мощення із каменю, яке акцентує перехід до меморіальної зони, а саме вхід до тунелю з горельєфною композицією «Дорога війни» та головної площі комплексу (рис. 6.105).

Остання виконана із ФЕМ у вигляді модулів із гранітних плит та бруківки (рис. 6.106), які стилістично підкреслюють тематику скульптурних композицій та головного меморіалу. У вхідній частині головної алеї влаштовано гранітні сходи з пандусами для пересування людей з обмеженими можливостями, зокрема ветеранів (рис. 6.107). Вздовж алеї встановлені акустичні колонки для

музичного супроводу урочистих заходів, що є важливим елементом для підсилення враження та створення відповідного настрою у відвідувачів комплексу (рис. 6.108). Поруч розташовані ліхтарі, немов вартові, які стилістично поєднані із архітектурними елементами. Загалом навколо комплексу встановлені елементи освітлення різної конструкції, які за стилістикою не суперечать тематиці простору (рис. 6.109), а також прожектори, які забезпечують освітлення монумента «Батьківщина-мати» у нічний час (рис. 6.110).

Також на території меморіального комплексу НМІУДСВ наявна штучна водойма, яка забезпечує відображення скульптурної композиції «Форсування Дніпра», підсилюючи її вплив, та відіграє ще й символічну роль водного плеса р. Дніпро (рис. 6.111).

Важливим елементом інженерного обладнання меморіального комплексу НМІУДСВ, як і інших об'єктів із складним рельєфом, є мережа водовідводів, зовнішні елементи якої також можуть стилістично підпорядковуватись тематиці об'єкта.

◀
Рис. 6.100.
Мощення
в парку «Слава»
Фото 2015 р.

Рис. 6.101.
Мощення в
зоні дитячого
майданчика
в парку «Слава».
Фото 2012 р.
▼

▲ Рис. 6.102. Мощення біля церкви Андрія Блаженного в парку «Слава». Фото 2015 р.

Рис. 6.103. Фонтан у парку «Перемога». Фото 2013 р.

▲ Рис. 6.104. Бювет у парку «Перемога». Фото 2012 р.

▲ Рис. 6.106. Мощення головної площі меморіального комплексу НМІУДСВ. Фото 2014 р.

◀ Рис. 6.107. Сходи, пандуси, ліхтарі у вхідній частині головної алеї комплексу НМІУДСВ. Фото 2014 р.

▲ Рис. 6.109. Елементи освітлення в меморіальному комплексі НМІУДСВ. Фото 2014 р.

▲ Рис. 6.108. Ліхтар та акустична колонка комплексу НМІУДСВ. Фото 2014 р.

У парку «Володимирська гірка» зустрічаємо цегляне мощення пісочного кольору (рис. 6.112), на головній парковій алеї з нього сформовано візерунки у етностилістиці (див. рис. 6.49), поблизу дитячого майданчика є заощені доріжки

гранітним ламаним каменем сірого та пурпурового кольорів, а також у парку присутні доріжки з ФЕМ цих кольорів та асфальтобетонні доріжки. У центральній частині парку встановлені ліхтарі (рис. 6.113), які відповідають часу створення парку, що можна сказати і про цегляне мощення. Згідно з цим критерієм парк оцінено у 4 бали.

У парку ім. М. Островського представлено різні види мощення, а саме: цегляне мощення пісочного, пурпурового та сірого відтінків, темно-рожеве гумове покриття дитячого майданчика, доріжки та майданчики у хорошому стані. Також зустрічаємо сучасні чорно-білі ліхтарі в лаконічному стилі. Парк оцінено у 3 бали.

У парку ім. О. Пушкіна є елементи інженерного обладнання, а саме ліхтарі на вхідній площі, які несуть тематичне навантаження за рахунок монументальних колон, капітелі яких оформле-

Рис. 6.110. Вид на монумент «Батьківщина-мати» у нічний час [132]

Рис. 6.111. Водойма зі скульптурною композицією «Форсування Дніпра». Фото 2014 р.

Рис. 6.112. Цегляне мощення в парку «Володимирська гірка». Фото 2015 р.

Рис. 6.113. Ліхтар у центральній частині парку «Володимирська гірка». Фото 2015 р.

Рис. 6.114. Монументальні ліхтарі на вхідній площі парку ім. О. Пушкіна. Фото 2012 та 2015 років

но фігурними кованими елементами та трьома ліхтарями (рис. 6.114). Біля входу до виставкового центру також встановлено ліхтарі в історичному стилі, у прогулянковій зоні – типові дорожні ліхтарі. Мощенням ідейне навантаження парку не виражене, на парковій території переважає асфальтобетонне покриття. Тому, парк оцінено у 3 бали.

Оцінка у 3 бали також може бути надана парку «Партизанська слава», оскільки покриття дорожньо-стежкової мережі, яка доволі розгалужена, у його вхідній частині, із ФЕМ монотонного сірого кольору, подекуди із рожевою облямівкою, однак на вхідному майданчику та на Алеї Слави – виконана із додаванням чорних та пурпурових елементів у вигляді модульних візерунків (див. рис. 3.59), кольори яких є характерними для оформлення парків воєнної тематики.

У НІМЗ «Бабин яр» дорожньо-стежкова мережа сформована за допомогою регулярного прийому планування (у центральній частині – головна алея та вісім другорядних (див. рис. 4.1) та пейзажного (у північній та південній частині – прогулянкові доріжки навколо яру з меморіалом). Їх покриття різноманітне, але більшість алеї та майданчиків влаштовано із бетонних плит; наявне також асфальтоване покриття задовільного стану, мощення із ФЕМ (Дорога скорботи, нині знаходиться на стадії реконструкції) та локально – із гранітних плит неподалік від «Менори»; із крихти пурпурового кольору – в зоні пам'ятника мирним жителям і військовополоненим (див. рис. 6.115). Отже, оцінка парку за восьмим критерієм – 2 бали.

У парку «Таращанець» від основного меморіалу радіально розходяться алеї із бетонних плит (рис. 6.115), а навколо скульптури – влаштоване нове асфальтоване покриття замість гранітних плит (рис. 6.116), які, на нашу думку, є нейтральними до тематики, однак не відповідають сучасним

потребам відвідувачів, тому оцінка за восьмим критерієм для цього парку становить 1 бал.

Парк «Моряків» можна оцінити у 2 бали. Елементи інженерного обладнання знаходяться переважно у доброму стані, але не підкреслюють тематику парку. Домінантним на парковій території є асфальтоване покриття, яке потребує ремонту, або, навіть, цілковитої заміни. Також вздовж монітору «Железняков» наявне покриття із бетонних плит та мощення ФЕМ – біля пам'ятників (див. рис. 3.68–3.69).

У парку ім. Ф. Пушиної майже відсутні протопи, наявна значна кількість доріжок, виконана за допомогою ФЕМ у вигляді різних візерунків сірого та пурпурового кольору, нині знаходиться у доброму стані. Мощення парку виконує лише утилітарні функції та є неестетичним. Тому, парк оцінено у 2 бали.

Для парку ім. Т. Шевченка характерне регулярне планування дорожньо-стежкової мережі, яка замикається кільцевою алеєю. Дорожньо-стежкове покриття та елементи інженерного обладнання в достатній кількості наявні на території парку, знаходяться у доброму стані, однак мають різний характер і лише деякі з них підкреслюють тематику та стилістику парку (мощення з мотивами української вишивки біля пам'ятника Т. Г. Шевченку (рис. 6.117), фонтан, деякі ліхтарі), а на решті території парку – елементи дорожньо-стежкової мережі та інженерного обладнання не носять ідейного навантаження, однак здебільшого не суперечать їй, тому об'єкт за цим критерієм оцінено у 3 бали.

Щодо парку «Аскольдова могила», то варто зазначити, що домінантним дорожньо-стежковим покриттям парку є сірий асфальтобетон, також зустрічаємо мощення з ФЕМ сірого кольору з пурпуровими елементами. Біля Миколаївської церк-

Рис. 6.115. Вид на центральну площу із південно-східної алеї парку «Таращанець». Фото 2016 р.

ви-ротонди розташовано типові ліхтарі радянського періоду, то не підкреслює історичної цінності парку. Тому оцінка, згідно з критерієм, також становить 2 бали.

У Голосіївському парку ім. М. Рильського ділянки власне паркового ландшафту мають розвинену дорожньо-стежкову мережу, що характеризується регулярно-пейзажним розплануванням. Асфальтовані доріжки та споруди на їхній території розміщено відповідно до пониження та підвищеннями рельєфу, тому створюють виразну паркову композицію в ансамблі з іншими елементами (насадження, водні поверхні). Лісові та лісопаркові ландшафти в південній та південно-східній частинах парку перетинаються пішохідними доріжками та проїзними шляхами, пересічені мережею стихійних ґрунтовних стежок, що забезпечують найкоротший зв'язок території НУБіП України та прилеглої житлової забудови по вул. Героїв Оборони. У парку присутні як природні водойми, так і штучні, а саме: фонтан біля пам'ятника М. Т. Рильському (рис. 6.118), стильові

Рис. 6.116. Колишнє мощення навколо пам'ятника в парку «Таращанець». Фото 2012 р.

особливості якого характерні для історичного періоду, коли жив поет, теж саме можна сказати і про ліхтарі в меморіальній зоні. Хоча, загалом елементи інженерного обладнання парку не несуть ідейного навантаження, але й не суперечать тематиці парку, знаходяться в задовільному стані та виконують свої функції, тому за критерієм парк оцінено 2 балами.

У парку ім. Воїнів-інтернаціоналістів дорожньо-стежкова мережа досить розгалужена, наявні численні протопи (див. табл. 4.2), а загалом вона виконана переважно із асфальтованого покриття, яке нині потребує ремонту, окрім вхідної частини. Мощення майданчиків для тихого відпочинку влаштоване із бетонних плит. Елементи інженерного обладнання в достатній кількості наявні на території меморіального об'єкта, знаходяться у доброму стані, однак не підкреслюють тематику парку, тому оцінка за згаданим критерієм 2 бали.

Дорожньо-стежкова мережа парку «Кіото» представлена мощенням різних типів — у вхідній зоні вдало використано каміння. В той же час на

більшості території зустрічається плиткове мощення сірого, сіро-рожевого та світло-жовтого кольорів, яке не пов'язано з тематикою парку. Тому, оцінка за даним критерієм не може бути вищою ніж 1 бал.

У парку ім. генерала Потапова дорожньо-стежкова мережа утворена переважно асфальтним покриттям, яке знаходиться у незадовільному стані; подекуди зустрічається покриття ФЕМ та бетонними плитами. Враховуючи зазначене, оцінка за даним критерієм становить 1 бал.

Парк «Борців за свободу і незалежність України» також оцінено в 1 бал, оскільки мощення представлено лише на центральному майданчику (див. рис. 3.78): ФЕМ сірого та сіро-рожевого кольору. Від вхідної частини ведуть ґрунтові доріжки в пляжну зону, можна сказати, що дорожньо-стежкова мережа в парку відсутня.

Квітникове оформлення є важливим засобом вираження ідейного навантаження меморіального парку, підкреслення стилістичних особливостей паркової композиції. Тому, відповідність квіткового оформлення тематиці меморіального парку є наступним критерієм комплексного оцінювання.

Найвищим балом (5 балів) за цим критерієм оцінено парк «Перемога», оскільки в парку, окрім центральної частини меморіального

Рис. 6.117. Мощення центральної алеї в парку Т. Г. Шевченка. Фото 2013 р.

Рис. 6.118. Фонтан у Голосіївському парку ім. М. Рильського. Фото 2014 р.

комплексу, квітникові композиції розміщено й біля композиційних акцентів, де емоційний вплив основного меморіалу послаблюється, деякі з них мають самостійне значення як акценти композиції, наприклад, описаний раніше, сад каменів (див. підрозділ 3.3., див. рис. 3.43) у вхідній зоні парку, в побудові якого закладено символічний зміст, що стосується меморіальної тематики парку. За початковим задумом перша композиція є вітальною: весною тут зацвітають тюльпани на знак пошани та вдячності воїнам-переможцям; тюльпани пізніше замінюють незабудкою. Друга композиція – трав'яна, характеризується пластичним рельєфом та цікавим розміщенням каменів. Наступна композиція – контрастів, сформована з чорного й білого каменю та рослин контрастних кольорів (рис. 6.119).

Основна композиція розміщується на колишній естраді та має символічну назву – «Гірка життя» (рис. 6.120). Композицію розділено на дві частини, які символізують добро і зло. Частина «добро» вирішена у світлих кольорах із застосуванням великого каміння, частина «зло» характеризується темними кольорами. Між ними «протікає дорога життя», яка їх поєднує й завершується в гроті, що є символом закінчення життя та поєднання людини з землею, небом і сонцем. Останньою композицією входу є рокарій.

На сучасному етапі розвитку деякі елементи композиції гірок порушені порівняно із 2007 роком, квітники вже не мають такого вигляду, однак головний задум автора залишається незмінним (рис. 6.121).

Також тематичне навантаження несуть партери вздовж головної алеї, які присвячені перемозі і основними елементами яких є салют, лавровий вінок та інші атрибути перемоги. Найвний також партер виконаний іншими орнаментами, ней-

тральними за змістом, та великий розарій за Курганом (рис. 6.122).

Окрім того, у вхідній частині влаштована клумба із злакових рослин сріблястого кольору та однорічників (див. рис. 4.93–4.94), а біля майданчика військової техніки – із флоксів яскраво-рожевого кольору, що суперечить тематиці зони. Не відповідає стилістиці парку й квітковий контейнер, який з'явився цього року біля Кургану (рис. 6.123). Біля пам'ятника Матері-Вдові створено тематичний квітник у формі вишитого рушника (рис. 6.124). Таким чином, у парку «Перемога» більшість досліджуваних квітників знаходяться у доброму стані та підкреслюють тематику парку та об'єктів, в зоні яких вони влаштовані.

Найцікавішим є квітникове оформлення у Печерському ландшафтному парку, адже саме тут проводяться щорічні тематичні виставки квітів, починаючи з 1949 року. А в останні десятиліття на Співочому полі (зона культурно-масових заходів Печерського ландшафтного парку) організовують не лише щорічні, а й сезонні виставки: навесні – парад тюльпанів, восени – хризантем. Кожна виставка має власну тематику, що змінюється щороку (Країни світу в квітах, Картини художників в квітах, Орнаменти народів світу тощо). Дуже часто тематика виставки пов'язана з Україною – історією, культурою, пам'ятними датами (Квітуча Україна, Історія Києва в квітах, річниця Незалежності України, Україна – Єдина). Значення таких виставок є надзвичайно важливими не лише в контексті розважально-масових заходів, а й з точки зору історії та культури Києва, а також і України в цілому. Тематика виставок ідейно не пов'язана з музеєм Учасі України у Другій світовій війні, проте дуже часто спрямована на популяризацію історії та культури нашої держави. Важливим в цьому контексті є візуальна ізоляваність місця

Рис. 6.119.
«Гірка контрастів» вхідної
частини парку «Перемога».
Фото О. О. Джунь 2009 р ►

Рис. 6.120. «Гірка життя» вхідної частини парку
«Перемога». Фото О. О. Джунь 2009 р.

Рис. 6.121. Сучасний стан «Гірки контрастів» у парку «Перемога». Фото 2016 р.

Рис. 6.122. Партерний квітник у парку «Перемога». Фото 2016 р.

Рис. 6.123. Квітниковий контейнер у парку «Перемога». Фото 2016 р.

Рис. 6.124. Квітники в оформленні пам'ятника Матері-Вдові в парку «Перемога». Фото 2016 р. ►

проведення виставок та меморіальної зони парку, що пов'язано з рельєфом території і є позитивним моментом. Музей Учасі України у Другій світовій війні, який є композиційною та функціональною домінантою території парку та щорічна виставка квітів, яка проходить його в межах пов'язані з історією, культурою та державністю України і мають загальнодержавне значення, а їх візуальне відокремлення є оптимальним композиційним рішенням. Такі обставини обумовлюють надання оцінки за заданим критерієм на рівні 5 балів.

Квітникове оформлення Голосіївського парку ім. М. Рильського представлено невеликою кількістю квітників, загалом вздовж просп. Голосіївського (рис. 6.125), поруч із пам'ятником М. Т. Рильському, біля закладів громадського харчування, розміщених у парку, поруч із пам'ятником учасникам оборони Києва

1941 року – зазначені квітники не підкреслюють тематики парку, але й не суперечать їй. Типове газонне покриття присутнє у центральній частині парку, під пологом паркових масивів знаходиться природній трав'яний покрив. За вказаним критерієм парк оцінено у 2 бали.

Квітникове оформлення парку «Слава» представлено кількома вазами й невеликими квітниками в нижній частині парку та тематичним квітником «Крила» біля пам'ятника льотчикам у вигляді скульптури актора Л. Бикова, що опосередковано вказує на ідейний зміст та може підсилювати значення прямих засобів вираження (див. табл. 4.3). Варто зауважити, що зі слів працівників парку, за задумом архітектора А. М. Мілецького було видалено квітники вздовж головної алеї та в парку загалом, оскільки, на його думку, вони є недоречними, а доцільними лише є живі квіти, які поклали

Рис. 6.125. Квітник у Голосіївському парку ім. М. Рильського. Фото 2012 р.

до пам'ятника Невідомому солдату. Проте, ми вважаємо, що тематичні квітникові композиції на території парку були б доречними та виконували б роль поєднального компонента. Газонне покриття на паркових схилах часто влітку вигорає, що значно знижує декоративний вигляд парку. Тому, за цим критерієм парк оцінено також у 2 бали.

Стан та значення квітникового оформлення парку «Моряків» оцінено у 2 бали, оскільки на його території влаштовано невеликі квітники у вигляді міксбордерів із однорічних та багаторічних красивокувітучих рослин (*Begonia cucullata* Willd., *Bellis perennis* L., *Lysimachia punctata* L., *Astilbe rubra* Hook.f. & Thomson, *Ageratum houstonianum* Mill. та ін., а також підвісні кашпо із *Petunia hybrida* Vilm. насичено-рожевого кольору та квітникові вази біля пам'ятників (рис. 6.126). Указані квітникові елементи загалом не є носіями ідейного навантаження, а за рахунок яскравих кольорів навіть створюють святковий настрій, що не відповідає тематиці пар-

Рис. 6.126. Квітникове оформлення у парку «Моряків». Фото 2016 р.

ку. Однак вони гармонійно поєднуються із оточенням за рахунок рожево-червоних відтінків забарвлення квітів на тлі газону, який знаходиться у задовільному стані.

Квітникове оформлення парку «Партизанська слава» можна оцінити у 2 бали. У 2012 році воно було наявне лише у вхідній частині, однак тематика візерунків переважно має декоративний харак-

тер (див. рис. 3.62), були квітники у вигляді зірки, що є символом радянської епохи, або стилістично поєднані із іншими елементами паркового простору (рис. 6.127–6.130). Нині квітникове оформлення представлено у вигляді деревно-квітникових композицій (див. рис. 4.91), рабток та килимових квітників у вхідній та меморіальній частинах (рис. 6.153–6.154). Використання помаранчевого *Tagetes erecta* L. перед основним меморіалом не відповідає тематичному навантаженню парку (див. п. 6.1.6).

Парк ім. Воїнів-інтернаціоналістів за даним критерієм був оцінений у 2 бали, оскільки квітникове оформлення локалізовано у вхідній частині і виконано у вигляді композиції із однорічників перед меморіалом; розарію і композиції із деревних кущів та багаторічних квітів за ним вздовж головної алеї (рис. 6.131), кам'янистої гірки з нетиповим асортиментом (рис. 6.132).

▼ Рис. 6.127. Квітникова композиція «Зірка» в парку «Партизанська слава» Фото 2012 р.

Рис. 6.130. Работка вздовж Алеї Слави в парку «Партизанська слава». Фото 2016 р. ►

▲ Рис. 6.128. Квітникова работка у вхідній зоні парку «Партизанська слава». Фото 2012 р.

▲ Рис. 6.129. Квітник на Алеї Слави в парку «Партизанська слава». Фото 2016 р.

У парку ім. Ф. Пушиної газон знаходиться у задовільному стані, але квітникове оформлення представлено лише у вигляді двох кам'янистих гірок, сформованих із куртин *Juniperus sabina* L. та однорічників (*Tagetes erecta* L., *Salvia splendens* Sello ex Nees, *Ageratum houstonianum* Mill.), які перебувають у незадовільному стані та не підкреслюють тематики, тому оцінка знаходиться на рівні 0 балів.

У парку НІМЗ «Бабин Яр» квітникове оформлення трапляється зрідка та має розрізнений характер: лише перед меморіалом у вигляді двох клумб, рабаток та квітникових ваз переважно із однорічників, які щорічно змінюють. Раніше панівними були червоні кольори (рис. 6.133), а за останніми дослідженнями квітники або уособлюють кольори Прапора України (жовті квітки *Tagetes erecta* L., сині квітки *Ageratum houstonianum* Mill.), або за рахунок рожевого забарвлення квітів *Begonia semperflorens* Link & Otto (синонім *Begonia cucullata* Willd.) поєднуються із кольором доріжок. Також влаштовані квітникові міксбордери біля храму на честь ікони Божої матері «Всіх скорботних Радість». Газонне покриття в парку знаходиться в доброму стані, тому оцінка за цим критерієм становить 2 бали.

У парку ім. генерала Потапова влаштовуються щорічно квітники із однорічних та дворічних квітникових рослин на центральній площі та від бювету до школи (рис. 6.134), які ніяким чином не пов'язані з тематикою парку та мають сумнівну декоративність. Враховуючи зазначене оцінка за цим критерієм становить 0 балів.

У парку ім. Т. Шевченка, відповідно до проекту реконструкції парку, затвердженого у 2000 році, влаштовано тематичний квітник із геометричними орнаментами перед пам'ятником (див. рис. 3.9). Однак у подальші роки квітникові композиції біля монумента змінювалися щороку і не завжди

Рис. 6.131. Квітникове оформлення в парку ім. Воїнів-інтернаціоналістів. Фото 2016 р.

Рис. 6.132. Кам'яниста гірка в парку ім. Воїнів-інтернаціоналістів. Фото 2012 р.

відповідали тематиці монумента та парку загалом (рис. 6.135–6.136).

Щороку на території парку формують клумби різної тематики та конфігурації, які не

Рис. 6.133. Квітникове оформлення в парку НІМЗ «Бабин Яр». Фото 2012 р.

Рис. 6.135. Квітники біля монумента Т. Г. Шевченка у 2010 р. в однойменному парку

узгоджені ні композиційно, ні ідейно з парковим простором та його тематичним навантаженням (рис. 6.137– 6.139). Поряд із тим, на відміну від квітникового оформлення, яке змінюють щороку та не завжди відповідно тематиці парку, стан

Рис. 6.134. Квітникове оформлення в парку ім. генерала Потапова. Фото 2016 р.

газону на території парку ім. Т. Шевченка можна оцінити як добрий упродовж останніх семи років.

Підсумовуючи стан квітникового оформлення та стан газонного покриття в парку ім. Т. Шевченка, варто зауважити, що квітники змінюють щороку та лише в окремі роки відповідають тематиці парку і виключно ті, що розміщено в центральній частині. В той же час, на всій території парку квітники виконують лише декоративну функцію, а інколи суперечать головній ідеї парку, хоча їх стан можна оцінити як добрий. Така ситуація обумовлює надання 2 балів за цим критерієм.

Аналізуючи квітникове оформлення парку «Таращанець», можна сказати, що нині воно практично відсутнє, окрім невеликих гірок із деревними та квітниковими рослинами у вхідній зоні, проте стан цих елементів – незадовільний (рис. 6.140– 6.141), тому варто надати за цим критерієм оцінку в 0 балів.

Квітникове оформлення парку «Борців за свободу і незалежність України» зосереджене лише на центральному майданчику і представлене помаранчевими *Tagetes erecta* L. (див. рис. 6.53), які є су-

Рис. 6.136. Квітники біля монумента
Т. Г. Шевченка у 2013 р. в однойменному парку

Рис. 6.137. Квітники в парку
ім. Т. Шевченка. Фото 2010 р.

Рис. 6.138. Квітник «Крокодил та Чебурашка»
в парку ім. Т. Шевченка. Фото 2012 р.

перечливими стосовно вираження тематичного навантаження парку та темно-пурпуровими видами *Coleus* L., *Begonia semperflorens* Link et Otto (червоні квіти та пурпурове листя), *Cineraria maritima* L. (світло-сіре забарвлення), які є вдалимими видами. Враховуючи ці суперечності та малі площі квітників оцінка за критерієм також становить 1 бал.

Рис. 6.139. Квітник «метелик» в парку
ім. Т. Шевченка. Фото 2012 р.

У парку «Кіото» квітникове оформлення є також суперечливим: зустрічаються квітники прямокутних форм (див. рис. 6.45), що є нехарактерним для Японії, деякі кам'яністі гірки, які сформовані з порушеннями правил їх влаштування та нетиповим асортиментом (*Chlorophytum comosum* (Thunb.) Jacques та *Salvia splendens* Sello ex Nees), та-

Рис. 6.140. Квітникова композиція в парку «Таращанець». Фото 2012 р.

кож зустрічаємо широке застосування у підвісних корзинах та квіткових модулях видів *Petunia* Juss. Вдалим, на нашу думку є використання *Bellis perennis* L. ніжно-рожевого забарвлення, яке є одним із традиційних кольорів Японії. Зважаючи на зазначене, оцінка за критерієм – 1 бал.

Парк ім. М. Островського вирізняється лаконічним квітниковим оформленням, а саме: квітковими модулями з білими, жовтими та рожевими видами роду *Chrysanthemum* L. біля пам'ятника М. Островському та на вхідній площі та ландшафтними квітниками з *Tagetes erecta* L. вздовж головної алеї. Квітники носять виключно декоративний характер, використання їх оцінюємо в 1 бал.

Таку ж оцінку (1 бал) надано парку ім. О. Пушкіна, квітникове оформлення якого займає незначні площі порівняно із загальною площею парку. В 2015 році на площі біля пам'ятника поету влаштовано розарій із білих та червоних

Рис. 6.141. Оформлення вхідної зони в парку «Таращанець». Фото 2016 р.

троянд біля пам'ятника поету (див. рис. 6.48) – ці елементи несуть певне тематичне навантаження, оскільки найчастіше зустрічаються в творчості О. С. Пушкіна. На решті території квітники відсутні, за винятком модулів із *Hosta minor* (Baker) Nakai поблизу виставкового центру та хаотичного квіткового оформлення біля Церкви Св. Агапіта Печерського, а також кам'янистої гірки, розміщеної недалеко від центрального входу.

Квітникове оформлення парку «Володимирська гірка» займає незначні за площею ділянки та представлене асортиментом видів *Begonia* L., *Petunia* Juss., *Coleus* L., а також зустрічаємо *Chlorophytum comosum* (Thunb.), *Salvia splendens* Sello ex Nees. Більшість квітників, переважно, не мають декоративного вигляду, не підкреслюють тематику парку. Тому, за цим критерієм парк оцінено в 1 бал.

Квітникове оформлення парку «Аскольдова могила» також оцінено в 1 бал. Воно представле-

не партером біля Миколаївської церкви-ротонди, рабатками вздовж головної алеї та розмаїттям квітів, біля церкви, які композиційно не поєднані між собою. Асортимент квіткових рослин включає такі види: *Chlorophytum comosum* (Thunb.), *Stachys byzantina* K. Koch & Scheele, *Begonia semperflorens* Link et Otto, *Hosta minor* (Baker) Nakai, *Hemerocallis lilioasphodelus* L.

Заключним етапом є підсумок використання засобів вираження ідейного навантаження парку як прямих, так і опосередкованих.

Найвищий бал (5 балів) за цим критерієм надано парку «Слава», на його території присутні такі прямі засоби вираження ідейного навантаження, як: Національний музей «Меморіал жертв Голодомору», Меморіал Вічної Слави та «Свіча пам'яті», які є композиційними домінантами парку. Окрім того, наявні пам'ятники та пам'ятні знаки, які виконують роль акцентів та підкреслюють тематичну спрямованість парку (пам'ятник І. Кожедубу, Л. Бикову), пам'ятні алеї – Алея Героїв, Алея міст-героїв, Алея Воїнської Слави, Алея «Чорних дошок України». Окрім прямих засобів вираження ідейного навантаження, в парку широко представлено і опосередковані, наприклад: скульптура дівчинки з п'ятьма колосками, «Ангели скорботи», мощення, «Жорна долі» та інші МАФ, описані вище. Також парк є прикладом вдалого використання підвищень рельєфу, які є формоутворювальними елементами композиційної побудови всього паркового простору. Монумент Вічної Слави, а також наявний поряд Меморіал жертв Голодомору, розмішені на одній із найвищих точок м. Києва. Особливості рельєфу в парку вдало використано також у зоні Меморіалу жертв Голодомору для послідовного розкриття як його композиції знизу догори сходами, так й інформації, зазначеної на каменях вздовж них (див. рис. 4.49).

Тематичне навантаження представлено також насадженнями. Так, на території парку «Слава» 46 видів та культиварів деревних рослин (див. розділ 4.5), які виступають опосередкованими носіями ідейного навантаження. Зокрема, у меморіальній частині парку на головній алеї, завдяки формованому трирядному живоplotу з прямокутним поздовжнім профілем та поперечним перерізом із *Carpinus betulus* L. підкреслено монументальність та парадність композиції, а також завдяки пірамідальній формі крони *Picea pungens* 'Glauca', з якої сформовано Алею міст-героїв (див. рис. 4.66).

Рядова посадка на паркових схилах *Sorbus aucuparia* 'Pendula' створює сумний настрій. Також у парку використано рослини з червоним кольором плодів – *Sorbus aucuparia* L., *Viburnum opulus* L., *Cotoneaster horizontalis* Dche, *Berberis vulgaris* L. та пагонів – *Swida alba* (L.) Opiz.; квітів та листків – *Prunus cerasifera* subsp. *pissardii* (CarriŠre) Dost, *Malus niedzwetzkyana* Dieck., *Berberis vulgaris* 'Atropurpurea', *Berberis thunbergii* 'Atropurpurea'; суцвіть – *Rhus typhina* L., які є опосередкованими носіями тематичного навантаження парку. За допомогою форми насаджень також яскраво виражено ідейне навантаження меморіального парку – колоноподібні форми *Quercus robur* L., звивисті форми *Sorbus aucuparia* 'Pendula' (рис. 6.142). Поряд із тим, варто зауважити, що потенціал рослин, як засобів вираження ідейного навантаження, використано не повною мірою, адже існують насадження, які хаотично посаджені та потребують реконструкції.

У парку НІМЗ «Бабин Яр» та на території меморіального комплексу НМІУДСВ представлено значну кількість прямих та опосередкованих (рис. 6.143) засобів вираження ідейного навантаження (див. підрозд. 4.4), однак елементи об'єкта

Рис. 6.142. *Salix caprea* 'Pendula'
у композиціях парку «Слава»

Рис. 6.143. Алея пам'яті, закладена до 40-річчя
Перемоги у Печерському ландшафтному парку.
Фото 2016 р.

та зелені насадження на їх територіях виконують опосередковану роль недостатньо, тому оцінка за останнім критерієм становить 4 бали, а наявний широкий асортимент рослин, які можуть виконувати символічне значення (див. додаток А), варто врахувати під час реконструкції їх території.

У парку «Перемога» присутня значна кількість прямих засобів вираження ідейного навантаження, а саме: пам'ятник «Жінкам війни», пам'ятник Матері-Вдові, Алея прикордонників, меморіальні таблиці та інформаційні камені, тощо (див. підрозділ 4.4). З опосередкованих засобів вираження ідейного навантаження – в парку присутній Курган «Безсмертя», залишки окопів (історична геопластика рельєфу), окремі насадження, тематичне квітникове оформлення (партери вздовж головної алеї (див. рис. 4.92, 4.95), сад каменів у вхідній частині парку, який описано вище. Суперечливий характер стосов-

но меморіальної функції парку носять малі архітектурні форми (атракціони, дитячі майданчики, торгові павільйони, які не вписуються ні ідейно, ні стилістично у паркову композицію.

Зважаючи на цей факт, оцінку парку за критерієм знижено до 3 балів.

Парк «Моряків» оцінено у 3 бали оскільки, незважаючи на незначну територію, у ньому наявні як прямі засоби вираження ідейного навантаження (меморіал, монітор, пам'ятники), так і опосередковані, які підпорядковані ідейному навантаженню паркової території.

Щодо наповнення парку «Володимирська гірка» носіями ідейного навантаження, то з прямих – пам'ятник князю Володимирі, а з опосередкованих – старовинна альтанка, паркові скульптури, деякі стилізовані МАФ, ліхтарі, огорожа, мощення у центральній частині парку. Також зустрічаємо й невідповідні історичному парку МАФ, квітникове оформлення та насадження також не несуть особливого тематичного навантаження. Зважаючи на це, оцінка становить 3 бали.

Парк «Аскольдова могила» також є історичним парком, тому прямими носіями ідейного навантаження парку вважаємо ті елементи, які тією чи іншою мірою пов'язані з історією паркової території, а саме: Миколаївську церкву-ротонду, Хрестовоздвиженську каплицю, Меморіал героям Крут, пам'ятний знак на честь 1100-річчя мирного проходу угорців повз Київ, пам'ятник Андрію Первозванному та пам'ятний знак присвячений 200-річчю з дня народження Т. Г. Шевченка, встановлений на місці написання його відомого етюду «Аскольдова могила». Опосередковане тематичне навантаження виражають декоративні кам'яні вази та екземпляри *Betula pendula* 'Youngii' на головній алеї, а також *Picea pungens* 'Glauca', *Thuja occidentalis* L. За цим критерієм парк оцінено у 3 бали.

У парку ім. Т. Шевченка використано в композиції паркового простору як прямі (власне монумент), так і опосередковані засоби вираження

ідейного навантаження (мощення та орнаментальні квітники перед монументом, ліхтарі, деякі малі архітектурні форми, окремі насадження), які розміщено в основному в центральній частині парку. Однак наявна значна кількість елементів, що суперечать тематиці. Тому за цим критерієм парк оцінюється у 2 бали.

Голосіївський парк ім. М. Рильського щодо засобів вираження ідейного навантаження оцінено у 2 бали, оскільки в парку з прямих засобів представлений лише меморіал – пам'ятник М. Т. Рильському, до опосередкованих можна віднести фонтан та ліхтарі в меморіальній зоні. Варто відмітити, що поряд із відсутністю елементів, які опосередковано підкреслюють тематику, відсутні й ті, що суперечать їй, а композиція загалом має нейтральний характер.

Парки ім. М. Островського та ім. О. Пушкіна також оцінено у 2 бали. Із прямих засобів у них присутні пам'ятники, присвячені зазначеним письменнику та поету, відповідно. З опосередкованих – осінній колорит парку, ліхтарі та квітникове оформлення на вхідній площі парку ім. О. Пушкіна та відповідне меморіальному парку мощення та *Picea pungens* 'Glauca' в парку ім. М. Островського.

З урахуванням вищезазначеного у цьому та попередніх розділах, за останнім критерієм парк «Партизанська слава» оцінено у 2 бали, оскільки на території парку є невелика кількість основних та додаткових прямих засобів вираження ідейного навантаження та деяких опосередкованих (мощення, елементи благоустрою).

Стосовно насичення носіями тематичного навантаження парку «Кіото», варто зазначити, що їх присутня значна кількість у центральній частині парку, однак на периферії зустрічається багато МАФ, мощення, квітників, які не відповідають

японській стилістиці. Тому, оцінку знижено до 2 балів.

Такі об'єкти, як парк «Таращанець», парк ім. Воїнів-інтернаціоналістів, парк ім. Ф. Пушиної, «Борців за свободу і незалежність України» отримали по 1 балу, тому що їх оцінки за попередніми критеріями були найнижчими, а парк ім. генерала Потапова – 0 балів, оскільки на території останнього не виявлено ні прямих, ні опосередкованих засобів вираження ідейного навантаження парку.

Підсумувавши проведені оцінювання за критеріями найвищий бал отримали Печерський ландшафтний парк (43 бали) і парк «Слава» (42 бали), які, відповідно, відносять до групи найцінніших меморіальних парків і можуть функціонувати як меморіально-історичні музеї, вони потребують найменшого втручання та проведення робіт, які спрямовані на їх збереження та популяризацію. Аналізуючи результати оцінювання за окремими критеріями, варто звернути увагу на невикористаний потенціал квітників у парку «Слава», як засобів вираження ідейного навантаження парку та підкреслення стилістики парку, недоречно розміщення дитячого майданчика та необхідність покращання композиції насаджень. До недоліків Печерського ландшафтного парку варто віднести мощення дорожньо-стежкової мережі в окремих частинах парку, певну монотонність композиції насаджень, проте за жодним із критеріїв оцінювання парк не набрав менше 4-х балів, що є найкращим результатом. Варто відмітити високий рівень використання рельєфу як опосередкованого засобу вираження ідейного навантаження та квітникове оформлення парку.

До найцінніших, віднесено парк «Аскольдова могила», загальний бал якого знаходиться на рівні 36 (рис. 6.144). Основними недоліками парку є невідповідність колориту квіткового оформ-

лення та стан елементів дорожньо-стежкової мережі, його ідейному навантаженню. Зважаючи на те, що «Аскольдова могила» є парком на місці поховань і пов'язаний з історією Києва та України в цілому квітникове оформлення повинно мати стриману кольорову гамму та регулярний характер, а їхні елементи виконані з використанням геометричних та рослинних орнаментів.

Найбільша кількість (10 із 18) досліджуваних об'єктів відносяться до категорії цінних меморіальних парків, хоча набрали різну кількість балів (див. рис. 6.144). Найвищі бали отримали: парк ім. Т. Шевченка, «Володимирська гірка» та НІМЗ «Бабин Яр» – 34 бали, дещо нижчий бал (33) у парку «Перемога». Для функціонування та раціонального використання цих об'єктів на сучасному етапі необхідно проведення подальших досліджень та створення проектів реконструкції паркового простору, масштаб якої визначають відповідно до елементів, які порушують їх композиційну та ідеологічну цілісність. Зокрема, основною проблемою парку ім. Т. Шевченка є хаотичне розміщення насаджень, суперечливість квіткового оформлення та значна кількість МАФ, які не відповідають функціональному призначенню парку та неузгоджені стилістично ні з основним меморіалом, ні між собою. Важливим компонентом, що вносить дисгармонію в композицію парку є квітникові композиції, конфігурація яких щорічно змінюється і, як правило, суперечить тематиці парку.

Основними проблемами території парку «Бабин Яр» є стан елементів дорожньо-стежкової мережі, газонів та квіткового оформлення. Часткові реконструкції окремих частин парку призвели до різних типів дорожньо-стежкового покриття, а невідповідність планувальної структури сучасній містобудівельній ситуації

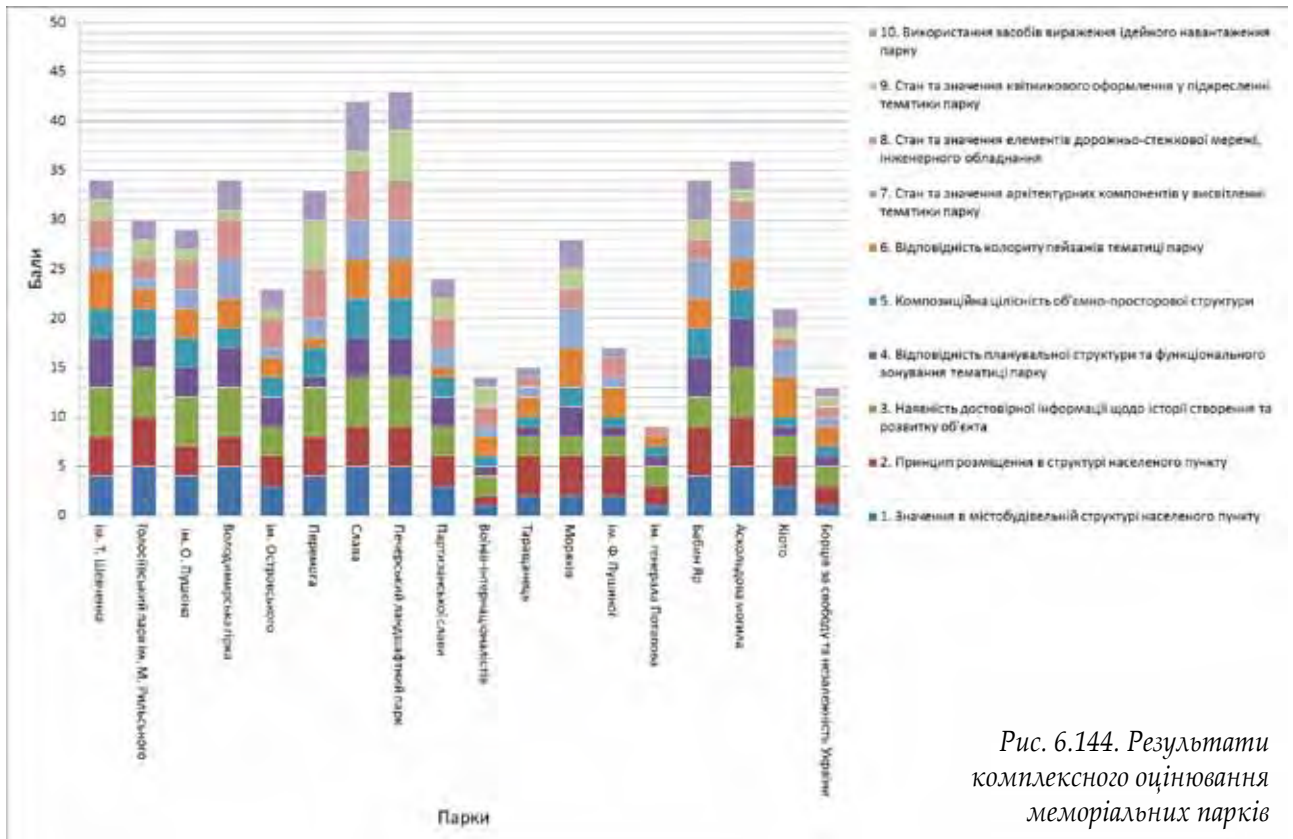

Рис. 6.144. Результати комплексного оцінювання меморіальних парків

та рекреаційному навантаженню призвели до наявності значної кількості протоптаних стежок, що негативно позначається на композиційній цілісності планувальної структури. Подібні проблеми спостерігаються і в парку Перемога, однак поряд із невідповідністю планувальної структури парку та функціонального зонування території меморіальним функціям парку спостерігається невідповідність колориту. Окрім того, в парку «Перемога», поряд із низкою елементів, які прямо та опосередковано підкреслюють тематику

парку та розкривають ідейне навантаження, знаходяться розважальні атракціони, які значною мірою нівелюють вплив тематичних елементів та порушують цілісність об'ємно-просторової композиції. Зокрема для її відновлення та зосередження уваги на тематиці парку необхідно візуально відокремити розважальні елементи від меморіальних. Одним із шляхів вирішення може бути відокремлення розважальної та дитячої зон й організація парку сімейного відпочинку, що має

бути вирішено на правовому та організаційному рівнях.

Дещо нижчі бали спостерігаються у Голосіївського парку ім. М. Рильського (29) парків ім. О. Пушкіна (29), та «Моряків» (28). Основними проблемами наведених парків є невідповідність планувальної структури та функціонального зонування, архітектурних елементів тематиці та стилістиці парку, квітниковому оформленню. Щодо парку «Моряків», варто зосередити увагу (поряд з іншим) і на відсутність цілісності об'ємно-просторової композиції території. Елементи паркового простору парку ім. М. Рильського формували для задоволення рекреаційних потреб, меморіальна функція мала, ймовірно, другорядний характер. Нині парк має важливе значення як осередок рекреації та елемент природних насаджень Голосіївського лісу, однак меморіальна функція виражена недостатньо. Подібна ситуація спостерігається і на території парку ім. О. Пушкіна.

Найнижчі бали у категорії цінних меморіальних парків отримали такі об'єкти: парк «Партизанської слави» (24 бали), ім. М. Островського (23 бали), «Кіото» (21 бал). Найнижчі бали два перші парки набрали за критеріями стану та відповідності тематиці парку архітектурних елементів й стану квітникового оформлення. Водночас в парку «Кіото» найбільша невідповідність спостерігається у функціональному зонуванні, цілісності об'ємно-просторової композиції, стані дорожньо-стежкової мережі. Однак, незважаючи на відносно низький бал, парк «Кіото» є важливим меморіальним парком м. Києва (зважаючи на історію його створення та символічне значення), що обумовлює необхідність комплексного підходу до реконструкції його території на противагу частковим реконструктивним заходам, що проводять упродовж останніх років.

Парк ім. М. Островського має характерну для меморіального парку планувальну структуру, що поряд із цим задовольняє транзитну функцію парку, що склалася внаслідок його містобудівельної ситуації. Проте, як зазначалося вище, меморіал М. Островському у 2016 р. демонтований, що зумовлює зміну назви та функціонального призначення, що за сучасних умов є доцільним. У цьому контексті варто звернути увагу на те, що нині територія парку має низку характерних особливостей, притаманних саме меморіальним паркам, що може стати передумовою організації тут подібного об'єкта, але іншої тематики.

До категорії малоцінних меморіальних об'єктів віднесено парк ім. Ф. Пушиної (17 балів). Така оцінка (а не нижча) зумовлена відносно високими балами за критеріями відповідності розміщенню у структурі населеного пункту та колориту парку. Проте всі інші елементи паркового простору перебувають у незадовільному стані та не відповідають його меморіальній функції.

До категорії не цінних в меморіальному плані парків віднесено п'ять об'єктів: «Борців за свободу та незалежність України» (13 балів), ім. Воїнів-інтернаціоналістів (14 балів), «Таращанець» (14 балів), та ім. генерала Потапова (9 балів). Такі обставини зумовлюють необхідність проведення детального аналізу причин, що зумовили невідповідність та значення об'єктів як осередків рекреації на сучасному етапі з метою формування оптимальних напрямів їх адаптації до сучасної містобудівельної ситуації, рекреаційного навантаження та потреб суспільства. Хоча парк «Борців за свободу та незалежність України» набрав мало балів і не є цінним меморіальним об'єктом, але він цінний з ідеологічної точки зору, оскільки чи не єдиний присвячений Українській історії, а не радянському культу війни.

Таким чином, оцінювання меморіальних парків, проведене за вказаними критеріями та використанням запропонованих методик характеризує загальні риси парків, ступінь збереженості на сучасному етапі, які можуть стати підґрунтям для формування напрямів їх реконструкції.

6.2 Особливості адаптації меморіальних парків воєнної тематики та напрями їх раціонального використання

Відповідно до результатів комплексного аналізу меморіальних парків воєнної тематики встановлено, що два об'єкти відносяться до найцінніших меморіальних парків, три – до цінних, один до малоцінних, а решта (3) – до тих, що не мають меморіальної цінності. Така оцінка зумовила необхідність перегляду доцільності функціонування деяких парків як меморіальних об'єктів. Нижче наведено рекомендації щодо оптимізації напрямів використання парків воєнної тематики на сучасному етапі та обґрунтування представлених рішень.

У результаті аналізу функціонального зонування території меморіальних парків воєнної тематики виявлено, що розміщення дитячих зон є недоречним у меморіальних парках із таким ідейним навантаженням. Розміщені на території меморіальних парків дитячі майданчики залежно від їх розмірів та значення доцільно або демонтувати (парк «Слава»), або візуально відокремити (парк «Перемога»).

Найбільшу кількість балів надано Печерському ландшафтному парку, який має найбільш цілісну композицію, проте, зважаючи на окремі недоліки,

доцільним є проведення часткової реконструкції, спрямованої на організацію сакральної зони навколо каплиці в північно-східній частині парку, залишаючи буферну зону із насаджень між зоною культурно-масових заходів, а також облаштування зони прогулянок та тихого відпочинку на східних та південних схилах парку. Окрім того, ремонту потребують окремі елементи дорожньо-стежкового покриття, інженерного обладнання та МАФ. Під час покращання колориту парку варто приділити увагу функціонуванню відповідних кольорів впродовж року, особливо біля головних меморіалів, використавши для цього квітникове оформлення або ж цільно-коліоритні види рослин.

Деталізуючи рекомендації щодо оптимізації функціонального зонування парку «Слава», варто звернути увагу на необхідність демонтажу дитячих майданчиків біля музею Голодомору та Калинового гаю. Меморіальну зону із пам'ятними хрестами варто відновити та перенести із зони, що межує із Дніпровським узвозом і має значне шумове навантаження, розташувавши їх в зоні Калинового гаю біля сакральної зони. Таким чином, меморіальна зона дещо збільшиться до 37 % і буде сконцентрованою в одному місці та краще сприйматиметься відвідувачами.

Важливим заходом є організація господарської зони в одному місці на периферії парку, яка може займати до 3,2 % території. Окрім того, не менш важливим заходом, спрямованим на усунення дисгармонії окремих елементів об'ємно-просторої структури парку, є реконструкція наявних меморіальних посадок, створення більшої кількості тематичних композицій, які повинні бути підпорядковані єдиному композиційному рішенням. Також доцільними є реконструкція покриття дорожньо-стежкової мережі та сходів у зоні пам'ятника Невідомому солдату; благоустрій

прогулянкової зони в південній частині парку; уніфікація стилістики ліхтарів на території парку; забарвлення лав (у зоні Калинового гаю) в ахроматичні, нейтральні кольори; створення тематичних квітників у зоні головних архітектурних домінант парку та використання воєнних та національних символів, елементів української вишивки – в зоні Голодомору.

Особливе значення не лише як меморіальний парк, а й важливий об'єкт рекреації має парк «Перемога», об'ємно-просторова структура якого має низку елементів, які композиційно та ідейно не поєднані, що обумовлює необхідність провести візуальне відокремлення цих елементів. Цей парк пов'язаний із трагічними подіями Другої світової війни – основна тематика його – перемога, що, як вважалось в СРСР, є радісною подією. Разючою є суперечливість між розважальною та меморіальною функціями – розміщені поряд атракціони та меморіали присвячені Другій світовій війні нівелюють ідейне значення один одного. Варто зауважити, що ці функціональні суперечності було закладено у проєкті парку. Така дихотомія є свідченням радянського культу війни. Пояснення цьому знаходимо у вченого-історика І. Є. Склокіної, яка зазначає, що величезні меморіальні комплекси все більше сприймали як місця відпочинку та розваг, парки культури та відпочинку були місцем, де безпосередньо поєднувалися відпочинок із «культурно-просвітньою роботою». Так, у парках читалися лекції присвячені історії війни, пам'ять про війну втілювалася у оформленні тематичних алей, присвячених Героям Радянського Союзу, просто героям війни, Радянській Армії, алеях миру тощо. У післясталінський час культивування пам'яті про війну часто було вплетене у дозвілля та розваги, ця тенденція була дуже виразною у випадку із захо-

дами, покликаними передавати пам'ять про війну молодшим поколінням. З огляду на дитячий вік учасників, певні заходи із вшанування війни неминуче мали набувати спрощеного та, значною мірою, розважального характеру. Обов'язковою другою частиною вшанування річниць подій часів війни стали масові народні гуляння, вистави, концерти, вікторини, спортивні змагання та інші форми дозвілля. У 1960-х рр. з'явилися традиції відзначання воєнних свят із похідними кухнями, кашею, а то й шашликами. Своєрідне змішання вшанування пам'яті із розвагами, відпочинком та естетичним досвідом було характерне для святкування річниць «визволення України від німецько-фашистських загарбників» [88]. З цього приводу, варто звернути увагу на різкий контраст із святкуваннями певних дат, пов'язаних із війною, у Західній Європі та Радянському Союзі. Якщо європейські традиції комеморації 8 травня значно більше містили скорботи, передбачали участь у релігійних службах у пам'ять про загиблих рідних, то в СРСР це свято все більше стало містити елементів розваг та споживання [88]. Зважаючи на це, ми пропонуємо звертати особливу увагу на такі ідеологічні суперечності під час реконструкції меморіальних парків воєнної тематики. Ситуація, яка склалася, повністю нівелює меморіальну роль парку. Тому пропонуємо надати меморіальним паркам більш скорботного вигляду, подібно як в Європі, під час реконструкції парків вживати заходів із ліквідації «радісної перемоги», яка обґрунтовувалась радянським культом війни.

Таким чином, низка розважальних елементів та зона активного відпочинку, які мають місце у функціональному зонуванні парку «Перемога», мають бути візуально ізольованими від певних компонентів, що пов'язані з трагічними подіями (пам'ятник Жінкам війни та Матері,

композиція «Люди війни»). Головним чином це стосується відокремлення дитячої та спортивних зон від меморіальної за допомогою насаджень. Оскільки пам'ятники, як і розважальні елементи, розосереджені по всій території парку вздовж головної алеї, доцільним буде перенести меморіали на ділянку за Курганом Безсмертя, створивши там меморіальну зону із відповідними особливостями, а розважальні елементи (дитячі майданчики, атракціони, мотузковий парк, торгові павільйони) залишити у вхідній зоні парку. Таким чином, обидві функції парку будуть збережені та не суперечитимуть одна одній.

З огляду на містобудівельну ситуацію, що склалася навколо парку «Перемога», а саме: розташування із північно-східного боку Київського університету туризму, економіки та права та особливостей рельєфу в північно-східній частині парку, доцільна організація зони переважно активного відпочинку для молоді, яка б займала близько 3,3 % від загальної території та включала елементи громадського обслуговування як буферної підзони для розмежування від поряд розташованої сакральної зони. Доцільним також є облаштування зони громадського обслуговування в північно-західній частині парку біля водойми, яка може зайняти близько 0,7 % від загальної площі парку. Поряд із тим, важливим заходом є часткова реконструкція дорожньо-стежкової мережі, зокрема на місці протопів, влаштування велодоріжок у прогулянковій частині парку. Реконструкцію насаджень має бути спрямовано на організацію цілісної об'ємно-просторової композиції за рахунок як доповнення новими компонентами, так і усунення екземплярів, які вносять дисгармонію.

Одним із найцікавіших меморіальних парків Києва з точки зору такого ідейного навантаження є парк «Моряків», що відноситься до категорії цінних

меморіальних парків, проте на нинішньому етапі має низку недоліків, які негативно впливають на цілісність його об'ємно-просторової композиції. Поряд із важливим меморіальним значенням парк є важливим осередком рекреації, оскільки знаходиться у промисловій зоні поряд із заводом «Ленінська кузня» і є єдиним ландшафтним об'єктом загального користування на Рибальському острові, де, окрім зазначеного, розміщені такі об'єкти, як: Академія муніципального управління персоналом, колишній завод «Ремдизель», гавань р. Дніпро. Насамперед доцільними є заходи, спрямовані на часткову реконструкцію території, яка має включати створення захисних насаджень зі сторони промзони, доповнення наявної композиції насаджень гарноквітучими кущами та формування тематичних квітникових композицій, заміна МАФ та елементів благоустрою. Всі елементи мають стилістично бути підпорядковані композиційним та функціональним домінантам території – монітору «Железняков» та пам'ятнику «Загиблим морякам Дніпровської флотилії під час оборони Києва». Важливим заходом є організація оглядових точок, з яких відкривається вид на гавань р. Дніпро. Для комфортного перебування на території парку пропонується виділення зони громадського обслуговування у вхідній частині парку, яка може займати 7,8 % території.

До цінних меморіальних парків воєнної тематики віднесено парк «Партизанської слави». Проте на території парку розміщено багато оздоровчих, спортивних та дитячих розважальних функціональних елементів, тому об'єкт більше виконує функцію громадського парку активного та тихого відпочинку. Меморіальна зона парку має незначну площу порівняно із його загальною площею, що унеможливає її домінування та визначення меморіальної функції як основної, яка

обумовляє доцільність зміни як його назви, так і функціонального зонування, зокрема її візуального відокремлення. Саме такі обставини обумовлюють необхідність зміни функціональної приналежності парку та розробки проекту адаптації парку до сучасних умов. При цьому меморіальна зона може лишитися на території об'єкта, однак не визначатиме його функції та об'ємно-просторову композицію. Окрім того, доцільно локалізувати функціонально пов'язані елементи у певних зонах та організувати відповідним чином зону розташування наявних майданчиків та споруд. Для поліпшення колориту парку «Партизанська слава», який більше відповідає розважальній функції, варто візуально відмежувати меморіальну зону від помаранчево-забарвленого музею, створивши камерне середовище для роздумів, за допомогою холодних, ахроматичних кольорів, темно-зеленого.

Зміни, які пропонується провести на інших меморіальних парках воєнної тематики, є суттєвішими і стосуються, в першу чергу, зміни їх функціонування як меморіальних об'єктів. Зокрема, кардинальні зміни у функціональному зонуванні доцільні, насамперед у парках, які, незважаючи на назву, не виконують меморіальних функцій, проте мають важливе значення для рекреації мешканців району. До таких відноситься парк «Тарашанець», де зміна функціонального зонування парку зумовлена низкою чинників, зокрема у зв'язку із запланованим демонтажем пам'ятника. Із врахуванням внутрішньої та містобудівельної ситуації, а саме: розташуванням поряд дитячо-юнацького центру Дарницького району, неподалік – дитсадка, центру технічної творчості шкільної молоді Дарницького району, Київської дитячої художньої школи, доцільним є влаштування спортивної та дитячої зон із майданчиками для різних вікових груп (рис. 6.145).

Центральна частина може слугувати також зоною активного відпочинку для молоді (скейти) та дітей (самокат).

Зону тихого відпочинку можна диференціювати за призначенням: зона головного входу та центральної алеї може слугувати для тимчасових культурно-масових заходів та громадського обслуговування; північно-східну частину із пересіченим мікрорельєфом можна відвести для зони розваг із тваринами, в межах якої виділити підзону для виходу собак із огорожею та відповідним обладнанням, а північну – для прогулянок, північно-західну – для підзони пікніків. Територію парку також доцільно обмежити щільним живоплотом для зменшення візуальних зв'язків із навколишньою забудовою та забруднення від проїжджої частини. Також варто збільшити асортимент рослин за рахунок гарноквітучих кущів із різним періодом квітнення та наситити кольоровими акцентами відповідно до зони їх розміщення. Зважаючи на заплановані зміни функціонального призначення парку «Тарашанець» [154], монохромний зелений фон є позитивним елементом в цій ситуації. Найефектнішим для внесення змін є використання квітникового оформлення, цільно-колоритних кущових рослин, інертних матеріалів відповідно до нового функціонального призначення паркової території.

Парк ім. Ф. Пушиної віднесений до малоцінних меморіальних об'єктів, проте зважаючи на його сучасний стан, містобудівельну ситуацію (це єдиний парк у 8-му мікрорайоні Біличі; із західної та північної частини – житлові будинки, з північного боку – спеціалізований навчально-виховний комплекс «Лілея», з південно-західної частини – торговий центр «Каскад») вважаємо доцільним змінити його функціональне призначення. Зокрема, рекомендовано розширити дитячу зону, створивши на

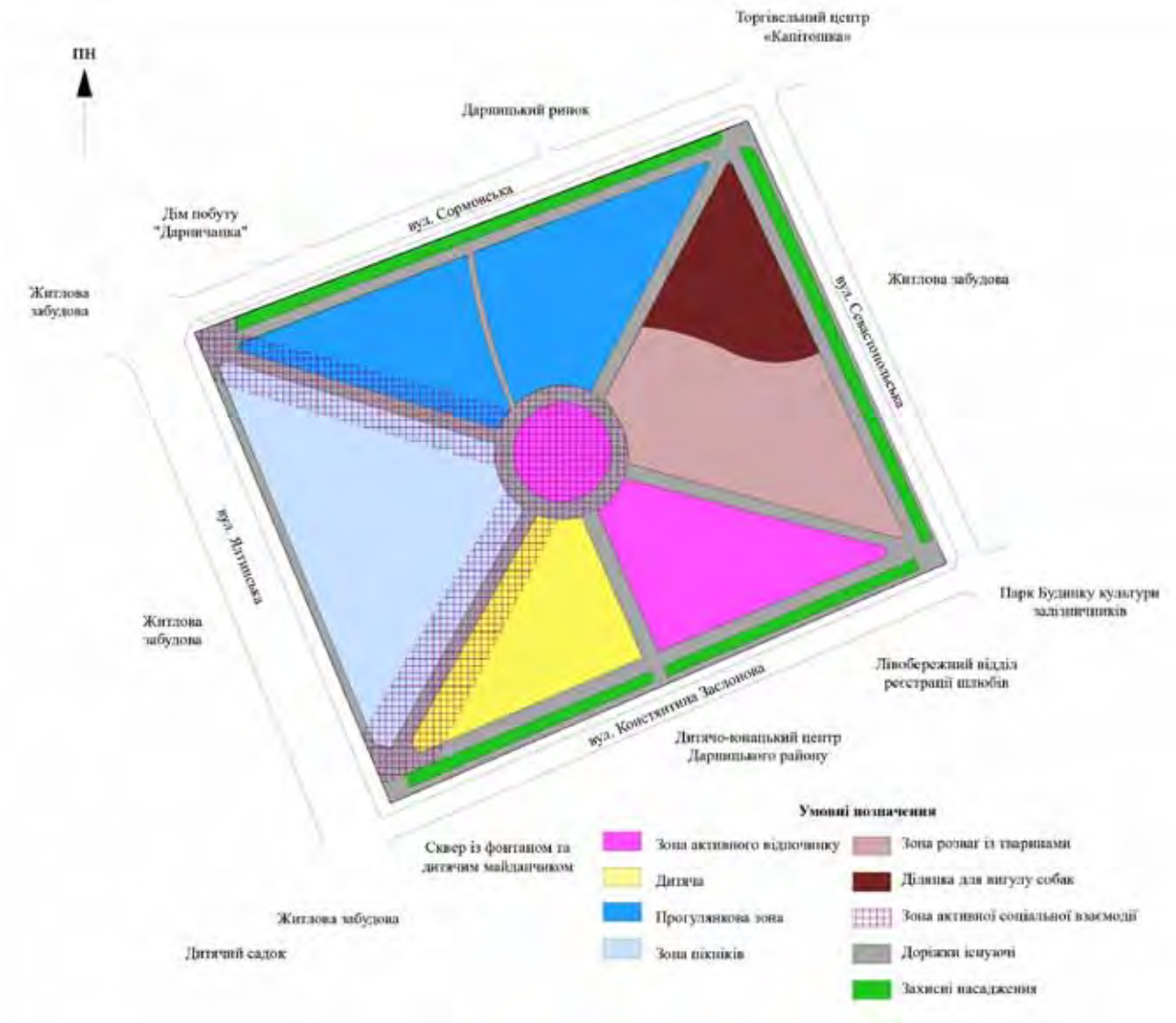

Рис. 6.145. Концептуальна схема функціонального зонування парку «Тарасанець»

ній майданчики для різних вікових груп, та спортивну із встановленням більш різноманітного обладнання, але їх треба візуально відмежувати від зони тихого відпочинку та прогулянкової (рис. 6.14б).

Центральна та вхідна частина парку можуть виконувати роль підзони активної соціальної взаємодії (виставки та інші заходи), яка повинна включати елементи громадського обслуговування. Основні рекомендації щодо реконструкції об'ємно-просторової структури включають створення широкої шумозахисної буферної зони від дорожньої розв'язки, яка розміщена із східної сторони парку. Важливим заходом, спрямованим на покращання композиції насаджень, є збільшення асортименту рослин за рахунок гарноквітучих кущів різного періоду квітання. Для створення комфортних умов перебування на території парку необхідним є встановлення відповідного обладнання та створення зони громадського обслуговування (вбиральні, кафе, сміттєзбірники). Поліпшення колориту парку ім. Ф. Пушиної, як парку воєнної тематики, не має сенсу, оскільки парк не має меморіальної цінності. У зв'язку із необхідністю зміни функціонального призначення потрібно сформулювати і відповідний колорит. Нині паркові пейзажі мають доволі багату колористичну гаму, їх також можна буде адаптувати й для іншого тематичного навантаження у разі зміни функціонального призначення парку.

Зміна функціонального призначення є доречною і в парку ім. генерала Потапова, оскільки це єдиний об'єкт загального користування 12-мікрорайону Микільської Борщагівки, однак через дорогу від нього із західної сторони є парк «Юність» та неподалік – «Інтернаціональний». Окрім того, парк оточує переважно житлова багатоповерхова забудова, а з північно-східної та південно-східної сторони парк межує зі шкільними територіями,

у вхідній частині парку із західної сторони знаходиться кафе-бар «Оленка», із східного – бювет. Враховуючи містобудівельну та внутрішньопаркову ситуацію, у його північно-східній частині доцільно розширити та організувати зону для відпочинку дітей різного віку, а також у масиві із деревних насаджень облаштувати галявини, які можуть слугувати «зеленими кабінетами». У західній частині доцільно облаштувати зону тихого відпочинку для дорослих; центральну алею та один із майданчиків відвести для тимчасових виставок та інших заходів. Важливе значення має розширення зони громадського обслуговування, зокрема навколо бювету (дитяче кафе, вбиральні тощо), а в зв'язку з тим, що територія парку має продовгувату форму, такі об'єкти доцільно поширити вздовж головної композиційної вісі парку. Спортивну зону варто також розширити, влаштувавши різні майданчики для активного відпочинку та місце катання на скейтів.

У зв'язку із необхідністю зміни функцій об'єкта та його функціональних зон виникає необхідність цілковитої заміни мощення паркових доріжок, яке має відповідати функціональній зоні їх розміщення. Реконструкція насаджень має включати прорідження масиву, створення регулярних та ландшафтних композицій залежно від зони їх розміщення та значення в об'ємно-просторовій композиції. Колорит парку ім. генерала Потапова, перш за все, залежить від його функціонального призначення, меморіальним він є лише завдяки назві, а фактично виконує функцію парку відпочинку для жителів мікрорайону. Тому, пропонуємо або перейменувати парк і пристосувати його стилістику та колорит до відпочинкової функції.

Парк ім. Воїнів-інтернаціоналістів на теперішньому етапі виконує функцію відпочинку,

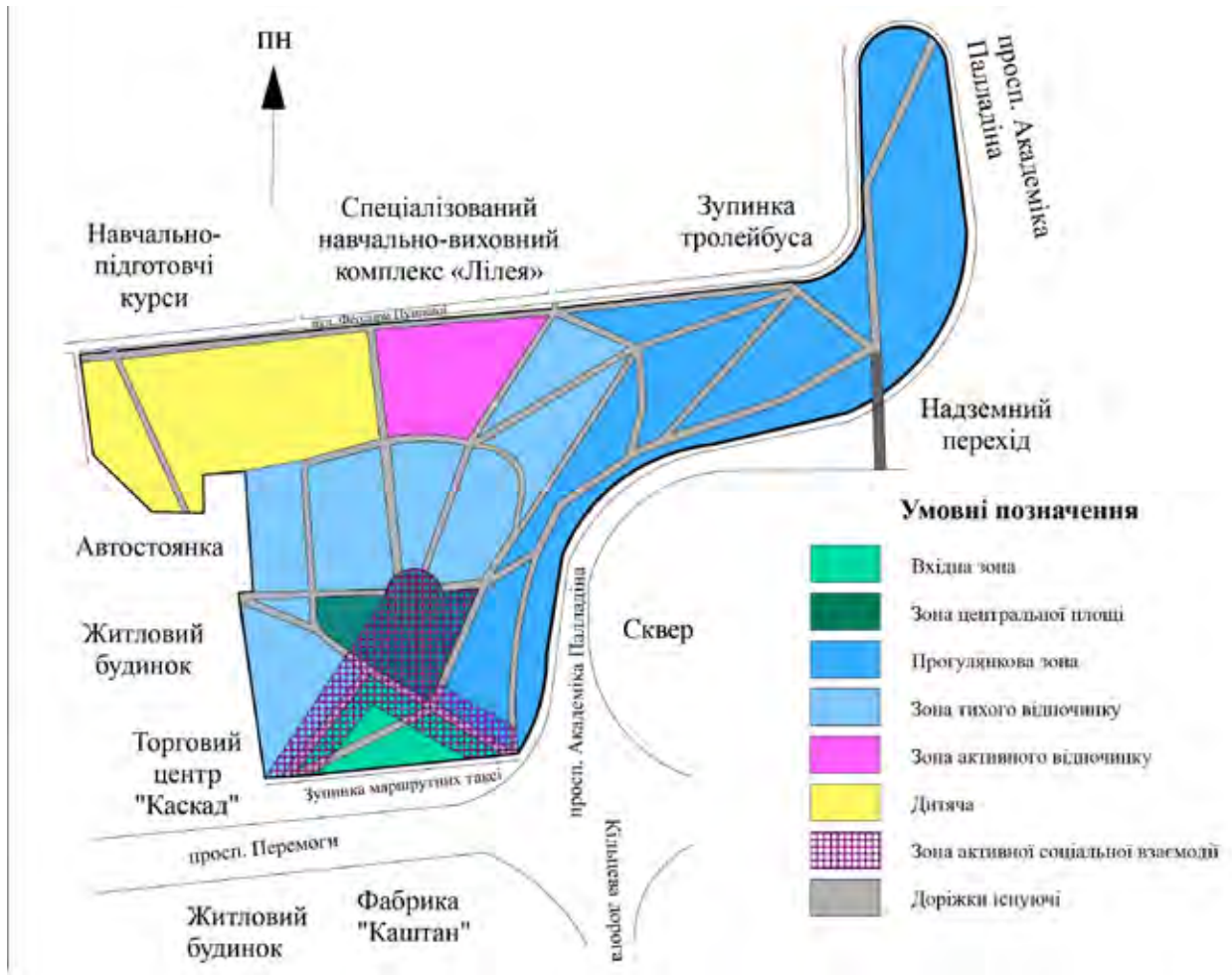

Рис. 6.146. Концептуальна схема функціонального зонування парку ім. Ф. Пушиної

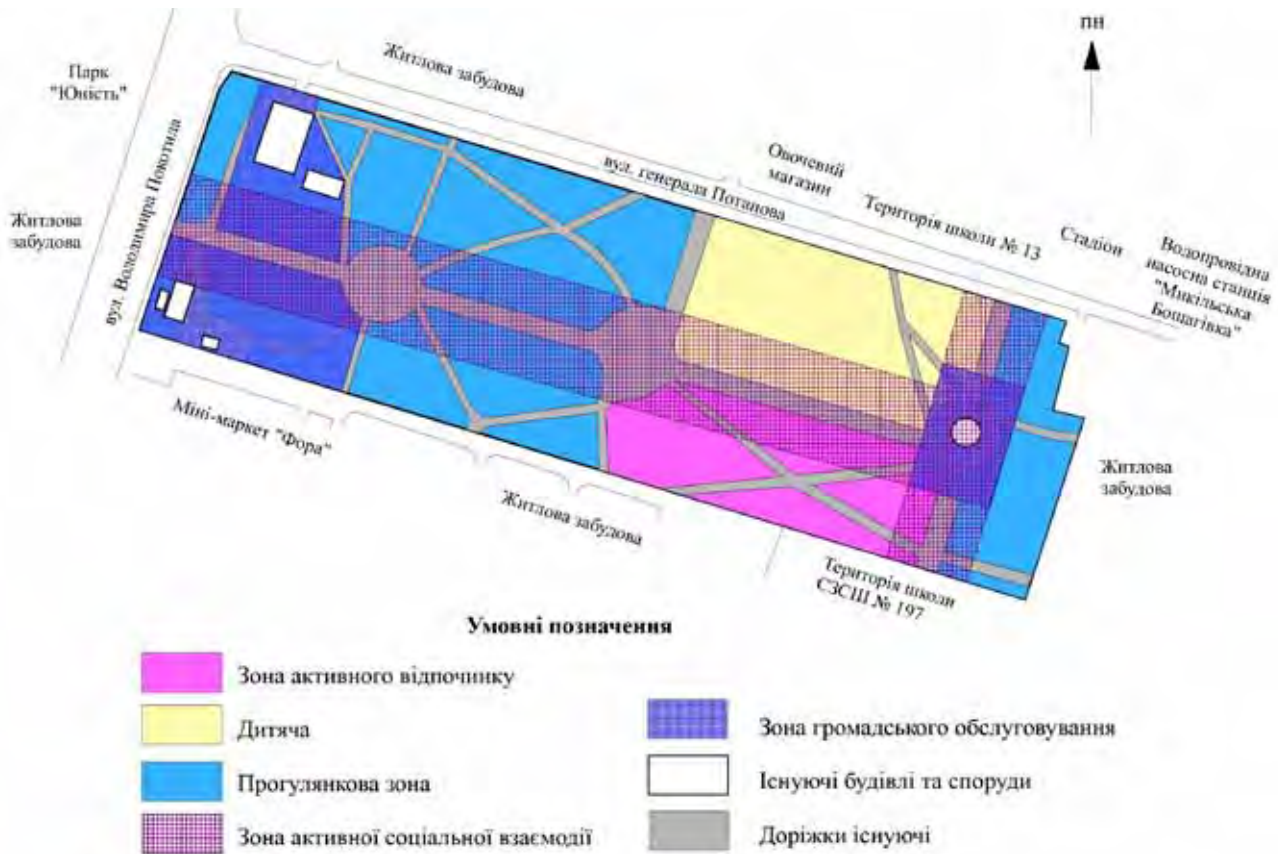

Рис. 6.147. Концептуальна схема функціонального зонування парку ім. генерала Потапова

проведення масових заходів та транзитну, а меморіальна зона є елементом парку, при тому не домінуючим. Такі обставини обумовлюють доцільність перейменування парку та формування проекту адаптації його території до сучасних умов, зокрема необхідною є реконструкція амфітеатру для проведення масових заходів та створення поряд із нею елементів громадського

обслуговування тощо. Колорит парку ім. Воїнів-інтернаціоналістів варто привести у відповідність до нового функціонального призначення парку. Також можна збільшити кількість хвойних насаджень, яких дуже мало в парку та квітничкового оформлення на головній парковій алеї.

Підсумовуючи рекомендації щодо реконструкції території меморіальних парків воєнної

тематики, варто зауважити на необхідності кардинальної зміни функціонального призначення чотирьох об'єктів. Заходи, спрямовані на покращання сучасного стану та популяризацію парків як меморіальних, запропоновані також для чотирьох об'єктів і лише одному запропоновано змінити основну функцію парку, залишивши при цьому меморіальну зону та візуально відокремивши її. Загалом, пропонуємо зменшити кількість меморіальних парків, особливо воєнної тематики, переіменувати і адаптувати їх до сучасних потреб населення (сімейного відпочинку, розважальні), української ідеології (що заохочується Законом України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті» [120]). Під час реконструкції меморіальних парків, присвячених подіям Другої світової війни, пропонуємо використовувати міжнародний символ скорботи — червоний мак [112], наприклад, у квітниковому оформленні або стилізованих композиціях, щоб відійти від радянської символіки, зокрема забороненої Законом України [119].

6.3 Напрями реконструкції парків, присвячених видатним діячам та подіям, особливості адаптації до сучасних умов

Три парки з п'яти, присвячених видатним діячам, є історичними, а чотири з них – віднесено до об'єктів природно-заповідного фонду, що характеризує їх як цінні об'єкти культурної спадщини. Саме тому, реконструкція історичних парків, до яких відносять ідослідні об'єкти, має базуватися на результатах ретроспективного аналізу

формування їх території та історико-культурному значенні як окремих компонентів паркового простору, так і парку в цілому. Поряд із тим, необхідно базуватися на сучасних містобудівельних і функціональних особливостях, рекреаційних потребах та сучасному стані насаджень і території загалом. Єдиним парком, який не входить до числа вище згаданих, є парк ім. М. Островського. Окрім того, відповідно до програми декомунізації погруддя М. Островському має бути демонтовано, що зумовить і зміну функціонального призначення парку [154]. Запропоновані реконструктивні заходи, спрямовані на покращання сучасного стану територій парків, присвячених видатним діячам, передбачають формування середовища, що підкреслює меморіальну функцію об'єкта, проте мають індивідуальний характер.

Найвищий бал відповідно до комплексного оцінювання отримав парк ім. Т. Шевченка, який має важливе містобудівельне значення, оскільки знаходиться в історичному центрі м. Києва та є продовженням об'ємно-просторової композиції, домінантою якої є центральний корпус Київського Національного університету ім. Тараса Шевченка. Відповідно реконструкція має базуватись на таких аспектах:

- історико-культурному значенні парку та його тематиці;
- значенні в містобудівельній структурі; візуальних, композиційних та функціональних зв'язках із «червоним корпусом» та об'ємно-просторовій композиції кварталу в цілому;
- основних функціях, які парк виконує на сучасному етапі, – транзитна, короткого та довготривалого відпочинку різних соціальних груп населення.

Найнижчі бали парк отримав за критеріями цілісності об'ємно-просторової композиції, відпо-

відності МАФ тематиці парку та квітникового оформлення. Тому для покращання сучасного стану території важливими заходами є:

- реконструкція насаджень, що передбачає видалення екземплярів, які знаходяться в незадовільному стані і негативно впливають на композицію, порушуючи її цілісність;

- розробка комплексних архітектурних рішень наявних на території парку будівель і споруд, які б мали подібну стилістику та гармонійно вписувались у парковий ландшафт;

- формування тематичних квітникових композицій, які підкреслюватимуть тематику парку (особливо в меморіальній зоні).

Колорит парку ім. Т. Шевченка варто вирішити відповідно до тематичного спрямування, наприклад, українських мотивів, особливо щодо квітникового оформлення парку, яке інколи має суперечливий характер. Врахування зазначених положень під час розробки проекту реконструкції дозволить здійснити адаптацію парку ім. Т. Шевченка до сучасних умов та оптимізувати його функціонування.

Одним із найцікавіших парків у контексті організації середовища для рекреації різних соціальних груп населення, присвячених видатним діячам, є парк ім. О. Пушкіна, головним чином у зв'язку із творчістю О. С. Пушкіна та різноплановістю її тематики.

Відповідно до даних проведеного дослідження, комплексного оцінювання даних концептуальних проектів реконструкції та виявлених особливостей парку ім. О. Пушкіна обґрунтовані напрями його адаптації, які ґрунтуються на наступних аспектах.

1. Врахування історико-культурного значення парку та результатів ретроспективного аналізу формування та розвитку його території:

- максимальне збереження сучасних насаджень та покращання їх стану за рахунок проведення санітарної та формувальної обрізки, очищення від порослі;

- організація функціональних зон та окремих елементів паркового простору, які мали місце в різні періоди розвитку парку та відтворення їх на сучасному етапі. Зокрема твідносять: «зелений театр», дитячі ігрові майданчики, спортивну зону.

2. Під час формування ландшафтних композицій має бути використана творчість О. С. Пушкіна:

- відтворення пейзажів (в основному в дитячій зоні), описаних в різних творах;

- асортимент для формування насаджень різних функціональних зон варто сформувати на основі рослин, які зустрічаються у творах поета із врахуванням їх символічного та метафоричного значення рослин;

- створення на території парку «Саду О. С. Пушкіна» – зону, в якій ландшафтні композиції формують осінньо-зимові пейзажі.

3. Використання сучасних підходів до організації паркового простору з урахуванням містобудівельних умов функціональних та рекреаційних особливостей парку:

- асортимент рослин для ландшафтних композицій сформувати на основі стійких до умов урбосередовища видів рослин, які найкраще відтворять тематики окремих функціональних зон та колорит пейзажів;

- для створення екзотичних пейзажів, які зустрічаються у творах поета та мають бути відтворенні у ландшафтних композиціях варто використовувати акліматизовані інтродуценти або дібрати аналоги рослин із подібними декоративними якостями, які будуть добре себе почувати в умовах парку;

— для відтворення осіннього колориту парку підібрати культивари з характерним жовто-оранжевим забарвленням листків та хвої, а також дерева з цікавою архітектонікою гілок для формування зимових пейзажів.

Таким чином, концепція ландшафтної організації парку ім. О. Пушкіна ґрунтується на врахуванні історико-культурного значення об'єкта та сучасних підходів формування насаджень для відтворення тематики парку та адаптації його території до сучасних потреб населення. На основі функціонального зонування, запропонованого в концепції реконструкції парку ім. О. Пушкіна 2015 р. (автори Макаренко О. та Гатальська Н.) розроблені напрями реконструкції насаджень, наведені нижче.

Перша функціональна зона, яка знаходиться у північно-західній частині парку та охоплює центральний вхід у парк, – «Пушкінський сад». Ідея формування насаджень на території зони передбачає відтворення пейзажів, які найчастіше оспівував О. С. Пушкін у своїй творчості. Символічною тріадою кольорів О. С. Пушкіна вважається чорний, білий та червоний, а найчастіше згадуваною квіткою є троянда. Найвідомішими трояндами, які пов'язують з ім'ям поета, є біла та червона троянди (див. рис. 6.48), які він залишив біля Бахчисарайського фонтану, що описано у творі «Фонтану Бахчисарайського палацу»:

*«Фонтан любви, фонтан живой!
Принес я в дар тебе две розы.
Люблю немолчный говор твой
И поэтические слезы»*

Відповідно для реконструкції насаджень цієї зони необхідно добирати рослини, декоративність яких найбільша саме в осінньо-зимовий період: види та культивари родів *Acer* L., *Picea* Dietr.,

Pinus L. Акцентами переднього плану можуть виступати *Rhus typhina* L., *Catalpa bignonioides* Walt.

Серед кущів – культивари *Berberis thunbergii* DC., різноманітні сорти хризантем (останні О. С. Пушкін також згадує у віршах). Окремі композиції можна сформувати з культиварів, які мають листки, хвою або квіти жовто-гарячої кольорової гами у весняно-літній період – *Acer platanoides* 'Schwedleri', *Acer platanoides* 'Crimson King', *Acer pseudoplatanus* 'Brilliantissimum'.

Саме кущі червоної та білої троянд запропоновано розмістити на клумбах центрального входу біля монумента О. С. Пушкіну. Доповнити розарій найкраще бордюром та кулеподібно формованими екземплярами *Vixus sempervirens* L. Улюблені пори року поета – осінь та зима, про що свідчать наступні уривки:

*«И с каждой осенью я расцветая вновь;
Унылая пора! очей очарованье!
Приятна мне твоя прощальная краса —
Люблю я пышное природы увяданье,
В багрец и золото одетые леса...
Я твой — люблю сей темный сад
С его прохладой и цветами,
Сей луг, уставленный душистыми скирдами,
Где светлые ручьи в кустарниках шумят».*

Для формування ландшафтних композицій, найбільша декоративність яких припадає на зимовий період, запропоновано використати вічнозелені види та культивари деревних рослин, які мають цікаву архітектоніку гілок, зберігають суцвіття та плоди впродовж зими, мають фактурну кору. До таких відносять: *Robinia pseudoacacia* 'Tortuosa', *Rhus typhina* L., *Picea abies* 'Variegata', *Platanus acerifolia* (Aiton) Willd. Серед кущів цікавими з цієї точки зору є види та культивари роду *Cornus* L., *Hydrangea* L., *Cotoneaster* (Medic.).

Із «Пушкінським садом» межує зона «Центр дитячої творчості». Ландшафтна організація території має базуватися на використанні декоративно-листяних культурварів дерев та кущів, а також застосуванні формованих рослин. В асортименті відсутні рослини, які мають колючки, отруйні плоди тощо та можуть бути небезпечні для здоров'я дітей. Натомість пропонується використовувати такі види та культурвари як *Pinus strobus* L., *Larix decidua* 'Diana', *Physocarpus opulifolius* 'Luteus' та 'Diabolo', *Kolkwitzia amabilis* Graebn. – рослини вирізняються високою декоративністю та безпечні для дітей за близького контакту.

«Галявина казок» – частина дитячого ядра паркового простору, до якого, окрім неї, входять «Таємничий ліс» та «Лукомор'є». «Галявина казок» – це зона з тематичними скульптурами казок О. С. Пушкіна. Композиція рослин сформована з урахуванням тематики окремих підзон та скульптур. Найбільшим функціональним елементом зони є «Сад Чорномора», який описано в поемі «Руслан і Людмила»:

«Пред нею зыблются, шумят
Великолепные дубравы,
Аллеи пальм, и лес лавровый,
И благородных миртов ряд,
И кедров гордые вершины,
И золотые апельсины
Зерцалом вод отражены;
Пригорки, рощи и долины
Весны огнём оживлены...»

У поемі поєднуються описи східного та римського садів із характерним регулярним плануванням, що переходить у пейзажні ландшафти з відповідним асортиментом рослин. Більшість рослин, які згадуються у творі, не можуть бути висаджені у парку ім. О. Пушкіна, однак можна підібрати аналоги, що можуть зростати на

території. Зокрема, види роду *Cedrus* Trew можна замінити на *Chamaecyparis nootkatensis* 'Glaucia Pendula', окремі види роду *Cupressus* L. – *Juniperus communis* 'Hibernica', *Citrus* L. – *Maclura pomifera* (Raf.) Schneid, *Myrtus* L. – *Buxus sempervirens* L.

Окрім того, у творах поета зазначається і весна, яка характеризується різнокольоровим забарвленням гарноквітучих видів дерев та кущів, які повинні домінувати в асортименті рослин цієї підзони.

«Лукомор'є» – зона, в якій тематичні композиції «переносять» до чарівного світу одного з найвідоміших фрагментів поеми «Руслан і Людмила». Одним із основних елементів зони має стати стежка зі «слідами невідомих тварин». Самі ж «тварини» можна буде створити із формованих вічнозелених рослин. Композиції «Вченого kota» та «Русалки» можна розмістити на наявних екземплярах *Quercus robur* L., що мають стати основою ландшафтних композицій, доповнити видами та культурварами роду *Quercus* L. – *Quercus rubra* L., *Quercus palustris* Muenchh., *Quercus robur* 'Fastigiata'.

«Таємничий ліс» – це функціональна зона, розміщена між двома попередніми, основною функцією якої є активний відпочинок дітей. Для цього можна створити «хатинки на курячих ніжках», які розмістити на наявних деревах та на землі. Ігрові майданчики та їх елементи мають бути «вписані» в сучасний ландшафт. Експозицію планується доповнити екземплярами стійких видів та культурварів *Picea Dietr.*, – *Picea omorica* (Pancic) Purk., *Picea pungens* 'Glaucia', *Picea orientalis* 'Aureaspicata' та ін.

Сучасну скульптуру «Голови Світязя» пропонується доповнити кущами *Prunus spinosa* L., про які Голова згадує в поемі «Руслан і Людмила»: «...Мой остов тернием оброс...». Оскільки терен має колючки, то його доцільно висаджувати в глибині ландшафтних композицій, доповнюю-

чи декоративно-листяними кущами для ізоляції від близького контакту з дітьми. Іншим варіантом може бути добір відповідного аналогу. Скульптуру Голови можна доповнити плющем, який згадується в поезії О. С. Пушкіна та асоціюється з печерою:

*«...В роще карийской, любезной ловцам,
таится пещера,
Стройные сосны кругом склонились ветвями,
и тенью*

*Вход ее заслонен на воле бродящим у звивах
Плющем, любовником скал и расселин...»*

Місце розташування «Зеленого театру» обумовлено історичними відомостями його розміщення в другій половині ХХ ст., створення котрого на сучасному етапі передбачає «вписування» його в ландшафт із збереженням наявних насаджень. Великі дерева створюватимуть навколо місць для сидіння, а також можуть бути використані як декорації. В цій зоні доповнення рослинними компонентами є мінімальним та передбачає, головним чином, використання кущів та живоплотів.

Зона активного відпочинку та спорту включає розміщення спортивних майданчиків. Основна функція насаджень на таких територіях – розмежування простору та ізоляція одних майданчиків від інших. Для найкращого виконання зазначених функцій запропоновано використовувати дерева та кущі із щільною кроною. До таких відносять – (*Acer platanoides* L.), (*Acer rubra* L.), (*Carpinus betulus* L.), (*Berberis thunbergii* DC.), (*Spiraea* × *vanhouttei* (Briot) Zabel), пухироплідник калинолистий (*Physocarpus opulifolius* (L.) Maxim.). Колорит ландшафтних композицій заплановано зеленожовтий.

Зона тихого відпочинку – найромантичніший куточок парку, який планують сформувати на основі лірики поета:

«Где липы престарелы

*С черёмухой цветут,
Где мне в часы полдневны
Берёзок своды темны
Прохладну сень дают,
Где ландыш белоснежный
Сплелся с фиалкой нежной,
И быстрый ручеёк,
В струях неся цветок,
Невидимый для взора,
Лепечет у забора...»*

В основі ландшафтної організації цієї функціональної зони – поєднання ландшафтних композицій із квітучими галявинами та луками. Альтанки «вписані» в сучасні насадження та доповнені гарноквітучими кущами. Квітникові рослини для луків можуть бути підібрані з поезії О. С. Пушкіна, який, окрім троянд, часто згадує такі квіти, як лілея, мак (асоціює з відпочинком), конвалія, фіалка, васильок.

Зона сімейного відпочинку передбачає формування ландшафтів, оптимальних для відпочинку – закриті простори мають поєднуватися з галявинами для пікніків. Насадження формують за принципом послідовного розкриття пейзажів та створення комфортного сімейного відпочинку. Реконструкція насаджень спрямована на максимальне збереження наявних насаджень та доповнення їх гарноквітучими та декоративно-листяними кущами.

Основний принцип формування насаджень на території господарської зони – ізоляція елементів, які є небажаними для споглядання відвідувачів. Одним із засобів маскування є мімікрія за допомогою насаджень. Для цього добирають рослини з щільною кроною, однак на відміну від тих, які доцільно розміщувати у спортивній зоні, забарвлення рослин має бути зеленим та не привертати уваги.

Підсумовуючи концепцію ландшафтної організації парку та формування ландшафтних композицій, варто зауважити на наступному:

- ландшафтні композиції мають бути оформлені відповідно до функцій та тематичної спрямованості окремих зон парку та виконувати роль прямих та опосередкованих засобів вираження ідейного навантаження;

- асортимент насаджень для доповнення сучасних масивів доцільно добирати на основі творів О. С. Пушкіна, при чому використовувати як конкретні види рослин, які він описує у своїх творах, так і цілі пейзажі;

- важливим аспектом добору рослин мають стати їх біологічні, екологічні особливості, і в першу чергу, стійкість до умов урбосередовища.

Парк «Володимирська гірка» є важливим не лише з точки зору історії, культури та архітектури, а його територія є частиною панорами правого берега р. Дніпро. Такі обставини обумовлюють необхідність формування території парку як частини Правобережжя Києва. Окрім того, особливості рельєфу парку обумовлюють наявність значної кількості точок панорамного огляду, які були присутні у попередні періоди його функціонування. Зокрема виявлено, що щільність паркових насаджень, які проглядаються на аерофотозйомці 1943 року [104] була меншою, ніж нині, що відкривало панорамні точки огляду на р. Дніпро та лівобережну частину м. Києва. Тому, вважаємо за необхідне провести детальний аналіз композиційного потенціалу території, визначивши найкращі місця для розміщення панорамних точок огляду та провести відповідні заходи, спрямовані на їх відкриття. Також до заходів, які необхідні для покращання сучасного стану території парку, відносять формування тематичних квітникових композицій та реконструкцію

насаджень. Остання – передбачає прорідження масивів, розкриття панорамних точок огляду на місто та р. Дніпро. Колорит парку «Володимирська гірка» повинен мати стриманий характер, що відповідає характерним особливостям і функціям парку. Тому, варто привести у відповідність до паркової стилістики забарвлення окремих лав, сміттєзбірників та обладнання дитячого майданчика.

Голосіївський парк ім. М. Рильського є поліфункціональним об'єктом, який поряд із меморіальною, виконує функції активного та пасивного відпочинку для різних вікових груп населення, тому реконструктивні заходи мають бути спрямовані на організацію території поліфункціонального парку. І, в першу чергу, це має стосуватися покращання стану дорожньо-стежкової мережі, МАФ та квітникового оформлення. Окрім того, вважаємо за необхідне перенести пам'ятники, пов'язані з воєнними подіями різних історичних періодів, у відповідні за тематикою парки.

Реконструктивні заходи на парковій території мають враховувати особливості творчості М. Т. Рильського, зокрема в зоні розташування пам'ятника. Поліфункціональність парку зумовлює складнощі у формуванні відповідного тематиці колориту, тому в такому випадку варто підходити до формування колориту кожної функціональної зони зокрема.

У зв'язку з тим, що погруддя М. Островського демонтовано, повністю нівелюється тематика парку та його меморіальна функція. Тому, доцільно змінити його функціональне призначення відповідно до сучасних умов та розробити проект реконструкції території для максимально раціонального її використання на сучасному етапі. Варто зауважити, що існуючий парковий коло-

рит є сприятливим для виконання відпочинкової функції парку, яка нині фактично є основною. Також можна досить швидко додати відповідні до нового функціонального призначення зміни за рахунок квітничкового оформлення та цільно-колеритних кущових рослин.

Парк «Кіото», за результатами проведених досліджень є важливим осередком рекреації мешканців району, місцем проведення культурно-масових заходів, що обумовлює його поліфункціональність. Парк «Кіото» набрав найменшу кількість балів серед парків, що мають цінність, а одним із суттєвих недоліків є невідповідність функціонального зонування та планувальної структури, які доцільно змінити, адаптувавши до сучасного стану, рекреаційних потреб мешканців району та тематичної спрямованості. Відповідно під час розробки функціонального зонування цього парку, поряд із меморіальною, варто врахувати і низку інших функцій, які необхідно забезпечити в ньому. Необхідно врахувати тематичну спрямованість парку, яка має визначати як планувальну структуру, так і об'ємно-просторову композицію території в цілому. Доцільно використати оформлення відповідно особливостей японських парків. Серед елементів, які варто рекомендувати під час реконструкції, є «сад мохів», наприклад, у зоні тихого відпочинку. В дитячій зоні слід застосувати природні матеріали замість пластику, який нині є характерним для більшості дитячого обладнання. Колорит парку також має відповідати ідейному навантаженню, тому особливу увагу варто звернути на забарвлення умовно-змінних носіїв кольору, а саме: дитячого майданчика, лав та урн на території парку, які на сьогодні є найбільш дисгармонійними елементами парку. Використовувати для їхнього забарвлення бажано кольори, які характерні для японської

стилістики, – відтінки середньої насиченості зеленого, коричневого та ахроматичних кольорів.

Парк «Борців за свободу і незалежність України» є наймолодшим із усіх досліджуваних об'єктів, до того ж формування парку відбувалося без попередньо розробленого проекту, що значною мірою і зумовило незадовільний стан території парку, як меморіального об'єкта. Проте, як зазначалося вище, це єдиний меморіальний парк Києва, який присвячений незалежності нашої держави, що обумовлює його важливість саме як меморіального. Приоритетним, з ідеологічної точки зору, є увічнення пам'яті про борців за незалежність України у ХХ столітті, зокрема, впорядкування та збереження місць їх поховання, створення меморіальних комплексів та поховань, спорудження та відновлення пам'ятників та пам'ятних знаків, відповідно до Закону України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті» [120]. До влаштування зазначених меморіалів необхідно підійти з великою мистецькою майстерністю, оскільки пам'ятники, присвячені Другій світовій війні та інші радянські меморіали, характеризуються монументальністю та помпезністю, щоб на цьому фоні меморіали українським діячам не були «ганебними», як зазначає І. Б. Гирич [114], що, на жаль, і спостерігаємо в парку «Борців за свободу і незалежність України».

Безумовно, необхідно розробити комплексний проект організації його території з використанням символічних елементів як прямих, так і опосередкованих засобів вираження ідейного навантаження. Доцільним також вважаємо під час розробки проекту врахувати можливість проведення символічних посадок, присвячених або пов'язаних із незалежністю України, а також перенесення в межі паркового простору подібних за темати-

кою елементів, які нині розміщені на території Києва. Зважаючи на меморіальну важливість парку, пропонуємо облаштувати його, як зразковий меморіальний парк, на високому мистецькому рівні (подібно до Меморіалу жертв Голодомору).

6.4 Рекомендації щодо оптимізації території меморіальних парків на місці поховань

Парки, створені на місці поховань, є специфічними об'єктами та не можуть використовуватися як поліфункціональні парки, що обумовлює необхідність організації їх території, головним чином, як меморіальних. Поряд із тим, на території таких парків можуть бути сформовані прогулянкові зони, влаштовані місця тихого відпочинку. Важливим у цьому контексті є використання композиційного потенціалу цих об'єктів, оскільки територія парків має пересічений рельєф, що обумовлює наявність значної кількості точок панорамного огляду як внутрішньопаркових композицій, так і тих, що розташовані за їх межами. Проте нині більшість цих точок перекриті насадженнями («Аскольдова могила»), або порушують цілісність пейзажу («Бабин Яр»). Тому, одним із основних завдань реконструкції, зокрема парку «Аскольдова могила», є розкриття композиційного потенціалу території парку та максимальне його використання. Для цього необхідно сформувані панорамні оглядові точки, що нині перекриті насадженнями, головним чином на Дніпровських кручах, які ще були на аерофотозйомці 1943 року [104]. Забарвлення Миколаївської церкви-ротонди, на думку авторів, є занадто яскравим для тако-

го тематичного спрямування парку, і до того ж, згідно з літературними та іконографічними джерелами (див. рис. 3.84–3.85) будівлі цієї епохи були забарвлені у світлі, пастельні відтінки [32]. Саме таке колористичне рішення в оформленні церкви може більше гармоніювати з парковим ландшафтом та відповідати меморіальному призначенню парку, створеному на місці поховань. Також під час реконструкції насаджень варто створити більше колірних акцентів білого забарвлення та холодної колірної гами.

На території НІМЗ Бабин Яр є функціональні елементи, які не відповідають тематиці парку та порушують цілісність композиції, тому вважаємо за необхідне візуально відокремити їх, зокрема щільно закрити види на знесений спорткомплекс та спортмайданчики. Поряд із тим, дитячу зону з урахуванням вищезазначених рекомендацій варто видалити із паркової території, оскільки це не відповідає функціональному призначенню парку та передумовам створення (поховання).

Для поліпшення колориту парку НІМЗ «Бабин Яр», відповідно до меморіальної функції, варто збільшити кількість хвойних насаджень, візуально відокремити неестетичні зовнішні види за межами парку, спортивні та дитячі майданчики, детальніше підходити до вибору забарвлення садово-паркового обладнання та добору квітникових рослин, використовуючи холодну колірну гаму, уникаючи жовтого, помаранчевого, червоно-помаранчевого та рожевого кольорів, які є недоречними для парку, створеному на місці поховань. Доцільним також є формування нових тематичних ландшафтних груп та квітникового оформлення в зоні тихого відпочинку й меморіальних зонах, а також реконструкція покриття дорожньо-стежкової мережі та облаштування його на місці протопів.

ВИСНОВКИ

У монографічній роботі узагальнено теоретичні положення та практичні аспекти створення та функціонування територій меморіальних парків м. Києва упродовж всієї історії їхнього існування. Монографія містить науково обґрунтовані результати, які можуть бути підґрунтям для формування заходів з дослідження рівня трансформації території меморіальних парків, їх відновлення та раціонального використання відповідно до їх культурно-історичного значення та рівня збереженості. Отримані результати є пріоритетними в галузі садово-паркового господарства, ландшафтної архітектури та містобудування в цілому.

1. Формування меморіальних парків м. Києва бере початок з 60-х рр. ХІХ століття, триває донині та визначається тенденціями садово-паркового мистецтва, які нерозривно пов'язані з історичними періодами розвитку паркобудівництва в Україні. За результатами ретроспективного аналізу формування та розвитку 18 меморіальних парків м. Києва встановлено, що найстарішим парком можна вважати парк ім. Т. Г. Шевченка, створений у 1868 році. Меморіальні парки м. Києва за часом створення можна розділити на три типи:

- створені упродовж ХІХ ст.–поч. ХХ ст. (парк «Володимирська гірка», «Аскольдова могила», ім. Т. Шевченка, ім. О. Пушкіна);

- закладені в другій половині ХХ ст. і присвячені подіям Другої світової війни (парк «Слава», «Перемога», Печерський ландшафтний парк, «Партизанська слава», ім. генерала Потапова, ім. Ф. Пушиної, ім. М. Островського, «Моряків», «Таращанець» і парк ім. М. Рильського – єдиний об'єкт не воєнної тематики, але і на його території знаходяться меморіали, присвячені цим подіям) чи іншим подіям («Кіото»);

- створені у часи незалежності України (парки ім. Воїнів-інтернаціоналістів та «Борців за свободу і незалежність України»).

2. Дендрофлора п'яти меморіальних об'єктів (парк ім. М. Рильського, «Перемога», «Володимирська гірка», «Аскольдова могила», «Кіото», «Партизанська слава») сформована на основі насаджень природного походження.

3. Важливим аспектом формування та розвитку меморіальних парків є незмінність їх основної функції впродовж усього періоду існування. Цікавим є той факт, що парк ім. Т. Шевченка на момент створення був присвячений цареві Миколі І, і лише на початку ХХ ст. його перейменували. Функціональне призначення досліджуваних об'єктів не змінювалось упродовж всієї історії існування, однак відбувались значні трансформації їх об'ємно-просторової композиції, планувальної структури та функціонального зонування. Важливим є приналежність восьми з 18 об'єктів до природно-заповідного фонду України.

4. На основі аналізу наукових робіт у сфері класифікаційних особливостей паркового простору виокремлено основні ознаки (функціональна спеціалізація, час створення, розміщення в структурі розселення), які лімітують підходи до оцінювання парку та перспективи його використання на сучасному етапі. При цьому встановлено, що природні умови безперечно впливають на напрями формування парків – від їх функціонального призначення до побудови об'ємно-просторової структури і мають бути враховані відповідно до їх особливостей під час проведення комплексного оцінювання паркових ландшафтів як невід'ємної частини певних категорій парків.

5. Меморіальні парки забезпечують, в першу чергу, збереження історії та культури нації, несуть пізнавальну функцію, яка поєднана з пев-

ними видами рекреації. Критерії для оцінювання сучасного стану, поряд з іншим, мають характеризувати рівень їх збереженості та засоби вираження ідейного навантаження. Приналежність парку до об'єктів природно-заповідного фонду лімітує глибину проведення досліджень, однак не впливає на формування критеріїв.

6. На основі аналізу наявних методик щодо оцінювання окремих компонентів паркового простору встановлено, що основним аспектом є оцінювання виключно матеріальних елементів паркового простору – їх якісні, естетичні та кількісні характеристики, причому відсутній диференційний підхід до оцінювання відповідно до функціональних особливостей парків, які лімітують значимість тих чи інших критеріїв. Окрім того, в ході використання наявних методів оцінювання поза увагою лишається символіка, ідеологія, тематична спрямованість парку, стилістична єдність композиції, а також колорит паркових пейзажів, який є важливим засобом висвітлення його тематичної спрямованості та окремих функціональних зон, оцінювання якого на території парків нині носить фрагментарний характер.

7. Розроблено новітні методи оцінювання культурно-історичної цінності і засобів вираження ідейного навантаження меморіальних парків, які включають систему критеріїв, що характеризують як загальні риси, так і стан компонентів паркового простору на сучасному етапі та є підґрунтям для формування напрямів його подальшого раціонального використання: найцінніші меморіальні парки можуть функціонувати як меморіально-історичні музеї, меморіальні парки тощо і потребують найменшого втручання, а також проведення робіт спрямованих на їх збереження; цінні меморіальні парки – необхідне

проведення подальших досліджень та створення проекту реконструкції парку, масштаб якої визначають відповідно до елементів, які порушують його композиційну та ідеологічну цілісність; малоцінні меморіальні парки – відновлення паркового комплексу з метою використання як меморіального парку надзвичайно трудомістке, в першу чергу, через значні ушкодження всіх елементів паркового простору, для раціонального використання території необхідним є визначення можливості адаптації парку до сучасних умов без або із зміною його меморіальних функцій; не мають меморіальної та культурно-історичної цінності – відновлення композиції паркового простору в цілому як меморіального парку є недоцільним, оскільки більшість елементів паркового простору не відповідають тематиці меморіалу, не мають культурно-історичної та архітектурної цінності, використання паркової території можливе після реконструкції парку. У разі, якщо місце розміщення меморіального парку пов'язане з історичними подіями, яким він присвячений, перенесення неможливе, однак парковий простір має бути адаптований до сучасних потреб населення, а меморіальні елементи можуть бути локалізовані в окремій функціональній зоні.

8. За результатами комплексної оцінки меморіальних парків м. Києва визначено, що найбільша кількість (10 із 18) досліджуваних об'єктів відносяться до категорії цінних меморіальних парків, три – до найцінніших (Печерський ландшафтний парк, «Слава» та «Аскольова могила»), один до малоцінних та чотири – не мають меморіальної цінності.

9. Підсумовуючи рекомендації щодо реконструкції території меморіальних парків воєнної тематики, варто зауважити на необхідності кардинальної зміни функціонального призначен-

ня чотирьох об'єктів («Таращанець», ім. генерала Потапова, ім. Ф. Пушиної, ім. М. Островського), для яких запропоновано заходи, що спрямовані на покращання сучасного стану території та їх популяризацію як меморіальних. За результатами комплексних досліджень лише для одного із парків («Партизанської слави») рекомендовано змінити основну функцію, але залишити при цьому меморіальну зону з візуальним відокремленням її від інших функціональних зон. Загалом, запропоновано зменшити кількість меморіальних парків воєнної тематики, адаптувати їх до сучасних потреб населення (сімейного відпочинку, розважальні), української ідеології (що заохочується Законом України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті»). Під час реконструкції меморіальних парків, присвячених подіям Другої світової війни, варто відійти від радянської символіки, зокрема забороненої Законом України.

ПІСЛЯМОВА

Спираючись на проведені дослідження, варто звернути увагу на те, що у Києві розташована значна кількість радянських пам'ятників не лише у меморіальних парках, але й на інших територіях, у багатьох скверах та на площах. Така розосередженість «нагадувань про війну» є відголоском радянського культу «Великої Вітчизняної війни», як зазначають історики [88, 114]. Для порівняння ситуації, яка склалася, було проведено поверхневий аналіз кількості меморіалів та пам'ятників Києва та Лондона – європейської столиці, яка також наповнена великою кількістю воєнних меморіалів [177]. Проаналізувавши перелік монументальної спадщини Лондона [178], визначено, що всього в Лондоні нараховується 214 меморіалів і пам'ятників, з них: присвячених культурним, державним діячам, невоєнній тематиці – 163 шт. (76 %), присвячених воєнним подіям – 51 шт. (24 %) (з них у парках – 23 шт. (11 %)). Воєнні меморіали локалізовані у 12 (0,4 %) парках із 3000 парків Лондона [171]. Грунтуючись на аналізі переліку монументів і пам'ятників Києва [145] та паркових монументів, знайдених нами під час натурного обстеження (див. підрозділи 4.4, 6.1), можна відмітити, що всього в місті нараховується 232 пам'ятники та меморіали, з них: невоєнних – 145 шт. (62 %), воєнних меморіалів – 86 шт. (38 %) (з них: 21 шт. (24 %) – присвячені трагічним подіям власне історії України (сюди відносили меморіали жертвам Голодомору, загиблим героям України, революції Гідності та інші), а 62 шт. (71 %) – радянському періоду історії (7 – власне спадщина режиму, 58 – присвячені перемозі та жертвам Другої світової війни), а 4 шт. (5 %) – воєнним подіям після Другої світової війни. Стосовно розташування воєнних меморіалів, то 50 із них (58 %) розосереджені у 18 парках, що становить 16 % із 111 парків Києва.

З результатами аналізу можна зробити висновки, що кількість меморіалів воєнної тематики у м. Києві становить близько 38 %, порівняно із 24 % у Лондоні. Також суттєво вищими є показники розташування цих меморіалів у парках – у Лондоні 11 % воєнних меморіалів розташовані у парках, у Києві – значна частина з них (58 %), що, на нашу думку, є негативним чинником, оскільки, як зазначалось вище, такі «нагадування про війну» є у багатьох парках (16 % із парків Києва, на противагу 0,4 % у Лондоні), а також у назвах парків є залишки радянського культу війни, що не дає можливості повноцінного відпочинку відвідувачів та унеможливорює адаптацію парків для відпочинку дітей та інших активних видів відпочинку громадян. Тому пропонуємо провести роботу з локалізації воєнних меморіалів у кількох парках, наприклад, як у лондонському Hyde Park [178]. У столиці роль парку-музею радянських воєнних пам'ятників може виконувати Національний музей історії України у Другій світової війни, куди можна перенести значну частину воєнних меморіалів, які будуть розташовані під «покровом» монумента «Батьківщина-Мати». Також такими парками, осередками меморіалів, які присвячені жертвам Другої світової війни, може слугувати «Бабин яр». Водночас заходом із ліквідації ідеологічно запланованого ефекту «завжди пам'ятати про війну» може бути перенесення окремих меморіалів на воєнні цвинтарі, беручи приклад з польського досвіду щодо перенесення радянської монументальної спадщини [160]. Зрештою, на думку історика І. Б. Гирича, демонтаж пам'ятника зовсім не означає його руйнацію, як мистецький твір він абсолютно заслуговує на збереження, але має стояти не на вулиці, а у відповідному музеї [114].

СПИСОК
ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абишева С. И. Цветоведение : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / С. И. Абишева. – Павлодар : ПГУ, 2009. – 116 с.
2. Авадяева Е. Н. Русский ландшафтный дизайн : Пустын. уголок – в цветущий сад / Е. Н. Авадяева. – М. : Олма-Пресс, 2000. – 388 с.
3. Агальцова В. А. Сохранение мемориальных лесопарков : монография / В. А. Агальцова. – М. : Лесн. пром-сть, 1980. – 254 с.
4. Археологическая карта Киевской губернии [Карты] : (Прил. к XV т. «Древности») / Императ. Моск. Археолог. О-во ; авт. тексту В. Б. Антонович. – 1:420 000 ; 10 верст в дюйме, 1:16 800 ; 200 саж. в дюйме. – СПб. : Картогр. зав. А. Ильина, 1895. – 1 к., 1 цв. : автограф, печать, доп. пл. ; 87х84 см, слож. 30х22 см, 1 цв. + Пояснит. текст (М. : Тип. М. Г. Волчанинова. – 160 с.; 32 × 25 см).
5. Базыма Б. А. Цвет и психика : монография / Б. А. Базыма. – Харьков : Изд-во ХДАК, 2001. – 101 с.
6. Барановський Є. Д. Сади і парки Києва / Є. Д. Барановський // Архітектура Радянської України. – 1939. – №10. – С. 25–30 : фот.
7. Білоус В. І. Садово-паркове мистецтво: Коротка історія розвитку та методи створення художніх садів : [навч. посіб.] / В. І. Білоус]. – К. : Науковий світ, 2001. – 300 с.
8. Блохин В. В. Композиция в промышленной архитектуре / В. В. Блохин. – М. : Высш. шк., 1977. – 232 с.
9. Боговая И. О. Озеленение населенных мест : [учеб. пособие для вузов.] / И. О. Боговая, В. С. Теодоронский. – М. : Агропромиздат, 1990. – 239 с.
10. Большой психологический словарь / [под ред. Б. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко]. – 3-е изд., доп. и перераб. – СПб. : Прайм-Еврознак, 2006. – 630 с.
11. Бурдина Н. А. Аспекты психического воздействия геометрии формы пространства интерьера на жизнедеятельность человека : дис. ... канд. арх. : 18.00.01. / Н. А. Бурдина ; УралГАХА. – Екатеринбург : [б. в.], 2004. – 163 с.
12. Витяз з бази даних міського земельного кадастру від 20.08.15 року. – К., 2015. – 3 с.
13. Галушко Р. В. Биоморфологические признаки для эколого-эстетической оценки парковых сообществ / Р. В. Галушко // Бюлл. Никит. ботан. сада. – 1999. – №81. – С. 23–27.
14. Гатальська Н. В. Оцінка колористичних особливостей ландшафту / Н. В. Гатальська, М. С. Мавко // Агробіологія: зб. наук. праць. – Біла Церква, 2012. – Вип. 8 (94). – С. 54–57.
15. Георгберидзе Д. И. Окраска древесных растений и ее значение в ландшафтной архитектуре / Д. И. Георгберидзе. – Тбилиси : Мецниереба, 1979. – 35 с.
16. Гёте И. В. Избранные сочинения по естествознанию / И. В. Гёте. – Ленинград : Изд. Акад. Наук СССР, 1957. – 573 с.
17. Голосова Е. Современные городские парки Китая / Е. Голосова // Цветоводство. – 2011. – №1. – С. 28–31.
18. Горохов В. А. Зеленая природа города : монография / В. А. Горохов. – 2-е изд. перераб. и доп. – М. : Архитектура, 2005. – 592 с. : ил.
19. Гостев В. Ф. Проектирование садов и парков: [учеб. для техникумов] / В. Ф. Гостев, Н. Н. Юскевич. – М. : Стройиздат, 1991. – 340 с.
20. Гурский А. В. Методы оценки состояний древесных насаждений и прогноз их роста и долговечности / А. В. Гурский // Бюллетень Главного ботанического сада. – 1955. – №21. – С. 16–24.
21. Денисов М. Ф. Ландшафтное проектирование при восстановлении парков : учебное пособие / М. Ф. Денисов. – М. : МАРХИБ, 1986. – 105 с.

22. Державний архів м. Києва Ф. № Р-6., оп. 3-2 с.
23. Державний архів м. Києва Ф. 163., оп. 42-2 с.
24. Дикорослі й культивовані дерева і кущі. Голонасінні. Довідник / [Кохно М. А., Пархоменко Л. І., Захарченко Г. С., Колесніченко О. М. та ін.]; під ред. М. А. Кохна, С. І. Кузнецова. – К. : Фітосоціоцентр, 2001. – 207 с.
25. Дикорослі й культивовані дерева і кущі. Покритонасінні. Довідник / [Кохно М. А., Пархоменко Л. І., Зарубенко А. У. та ін.]; під ред. М. А. Кохна. – К. : Фітосоціоцентр, 2002. – Ч. I. – 448 с.
26. Дикорослі й культивовані дерева і кущі. Покритонасінні. Довідник / [Кохно М. А., Пархоменко Л. І., Собко В. Г. та ін.]; під ред. М. А. Кохна, Н. М. Трофименко. – К. : Фітосоціоцентр, 2005. – Ч. II. – 716 с.
27. Ефимов А. В. Колористика города : научное издание / А. В. Ефимов. – М. : Стройиздат, 1990. – 272 с.
28. Жирнов А. Д. Відновлення історичних об'єктів ландшафтної архітектури : [навчально-методичний посібник з курсового та дипломного проектування] / А. Д. Жирнов, О. А. Вільгельм. – К. : ДАКККіМ, 2001. – 45 с.
29. Звід пам'яток історії та культури України: Київ: Енциклопедичне видання. Кн. 1, ч. 2.: М-С / Редкол. тому: відп. ред. П. Тронько та ін.; упоряд. : В. Горбик, М. Кіпоренко, Н. Коваленко, Л. Федорова. НАН України. Інститут історії України; Інститут археології України; Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського. – К. : Голов. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид-ві «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 585–1216.
30. Ивовлев В. И. Экопсихология для архитекторов: процесс и форма В. И. Ивовлев. – Екатеринбург : Архитектон, 1996. – 304 с.
31. Иттен И. Искусство цвета / И. Иттен. – М. : Изд. Д. Аронов, 2000. – 96 с.
32. Ігнат'єва Н. В. Структура та функції колористики предметно-просторового середовища (регіональні особливості) : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. арх. 18.00.01 / Наталія Вікторівна Ігнат'єва; Харківський державний технічний університет будівництва та архітектури. – Х. : [б. в.], 2002. – 17 с.
33. Історико-містобудівні дослідження Києва / [за ред. Вечерського В. В.; відп. за вип. Сердюк О. М.]. – К. : 2011. – 454 с.; 147 іл.
34. Кандинский В. В. О духовном в искусстве (живопись) / В. В. Кандинский. – Ленинград : Фонд «Ленинградская галерея», 1989. – 73 с.
35. Каталог-довідник пам'яток історії та культури України : м. Київ [Горбик В. О., Гаврилюк Л. О., Денисенко Г. Г. та ін.]. – К., 2007. – (Пам'ятки історії та культури України). – Зошит 2. – 277 с.
36. Київський національний університет імені Тараса Шевченка : фотоальбом / [упоряд. В. Ф. Колесник та ін.]. – К. : Книга, 2004. – 121 с.
37. Клименко Ю. О. Эколого-биологические основы восстановления старовинных парков Полесья та Лісостепу України [Текст] : дис. ... д-ра с.-г. наук : 06.03.01 / Клименко Ю. О.; Нац. акад. наук України, Нац. ботан. сад ім. М. М. Гришка. – К., 2012. – 413 арк. : іл., табл. – Бібліогр. : арк. 351–413.
38. Клименко Ю. О. Старовинні парки України загальнодержавного значення : довідник / Клименко Ю. О., Кузнецов С. І., Черняк В. М. – Тернопіль : Вид-во «Мандрівнець», 1996. – Ч. 1: Полісся та Лісостеп. – С. 34.
39. Ковалевський С. Б. Особливості ландшафтно-планувальної структури Голосіївського

- парку імені М. Т. Рильського / С. Б. Ковалевський, І. О. Сидоренко, А. Л. Соботович // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008. – Вип. 18.12. – С. 37–44.
40. Кохно Н. А. Теоретические основы и опыт интродукции древесных растений в Украине : монография / Н. А. Кохно, М. Г. Курдюк. – К. : Наук. думка, 1994. – 185 с.
41. Краткий справочник архитектора: Ландшафтная архитектура / [Родичкин И. Д., Бондар Ю. А., Вергунов А. П. и пр.] ; под. ред. И. Д. Родичкина. – К. : Будівельник, 1990. – 336 с.
42. Кузнецов С. І. Екологічні передумови оптимізації вуличних насаджень Києва / Кузнецов С. І., Левон Ф. М., Пилипчик В. Ф., Шумик М. І. // Питання біоіндикації та екології. – Запоріжжя : ЗДУ, 1998. – Вип. 3. – С. 57–64.
43. Курбатов Ю. И. Архитектурные формы и природный ландшафт : композиционные связи / Ю. И. Курбатов ; Ленингр. гос. ун-т. Л. : Изд-во ЛГУ, 1988. – 136 с.
44. Курдюк М. Г. К вопросу оценки декоративности парковых насаждений / М. Г. Курдюк // Сохранение и восстановление старинных парков: (сборник научных трудов). – К., 1982. – С. 65–68.
45. Кучерявий В. П. Озеленення населених місць : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. П. Кучерявий. – Львів : Світ, 2005. – 456 с.
46. Кучерявий В. П. Зеленая зона города : монография / В. П. Кучерявий. – К. : Наук. думка, 1981. – 248 с.
47. Лаптев А. А. Зеленые богатства Киева и его окрестностей : монография / А. А. Лаптев, Е. Д. Барановский. – К. : «Урожай», 1966. – 116 с.
48. Лихачев Д. С. Заметки о реставрации мемориальных садов и парков [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://art-con.ru/node/2927>.
49. Лунц Л. Б. Городское зеленое строительство : монография / Л. Б. Лунц. – М. : Стройиздат, 1974. – 280 с.
50. Лучкова В. И. Формирование и охрана историко-культурных ландшафтов региона (на примере северо-восточной части ЦЭР СССР) : автореф. дис... канд. архит. 18.00.01 / В. И. Лучкова. – М., 1985. – 22 с.
51. Мамишев С. Н. Управление системой реабилитации пациентов на курортах и ее медико-экономическая эффективность / С. Н. Мамишев, Б. Л. Винокуров. – Майкоп : Респ. изд. полиграф. пред. «Адыгея», 1999. – 115 с.
52. Мамутов В. К. Рекреация: социально-экономические и правовые аспекты / В. К. Мамутов, А. І. Амоша, Т. Н. Дементьева. – К. : Наук. думка, 1992. – 142 с.
53. Маньшина Н. В. Курортология для всех. / Н. В. Маньшина. – М. : Вече, 2007. – 592 с.
54. Маргайлик Г. И. К методике оценки декоративности древесных насаждений / Г. И. Маргайлик, Л. А. Кирильчик // Бюллетень Главного ботанического сада. – 1979. – №114. – С. 58–60.
55. Методические рекомендации по архитектурно-планировочной организации мемориальных садов / Киев НИИП градостроительства. – К., 1976. – 79 с.
56. Методические рекомендации по проектированию парков различных функциональных типов / Гос. ком. по архитектуре и градостроительству Госстроя СССР; [Сост. О. И. Парьева]. – Л. : 1988. – 50 с.
57. Миронова Л. Н. Цветоведение : учеб. пособ. для вузов / Л. Н. Миронова. – Минск : Высш. шк., 1984. – 286 с.
58. Обухов Я. Л. Образ-рисунок-символ / Я. Л. Обухов // Журнал практического психолога. – 1996. – № 4. – С. 44–54.

59. Олексійченко Н. О. Функціональне призначення та формування колориту ландшафту меморіальних парків м. Києва / Н. О. Олексійченко, М. С. Мавко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія "Лісівництво та декоративне садівництво". – 2015. – Вип. 229. – С. 186–192. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnaulis_2015_229_28.
60. Олексійченко Н. О. Характеристика меморіальних парків воєнної тематики / Н. В. Гатальська, М. О. Гричук // Науковий вісник НЛТУ України : (Ландшафтна архітектура і сучасність). – Львів, 2013. – Вип. 23.9. – С. 126–131.
61. Олексійченко Н. О. Особливості тематичного навантаження меморіальних парків м. Києва / Н. О. Олексійченко, Н. В. Гатальська, М. О. Гричук // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України : (Лісівництво та декоративне садівництво). – К. : ВЦ НУБіП України, 2013. – Вип. 187. – Ч. 1. – С. 99–105.
62. Олексійченко Н. О. Методичні підходи до оцінювання колориту ландшафту / Н. О. Олексійченко, М. С. Мавко // Науковий вісник НЛТУ України: Ландшафтна архітектура і сучасність. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.9. – С. 65–69.
63. Олексійченко Н. О., Мавко М. С. Формування та оцінювання колориту паркових ландшафтів міста Києва / Н. О. Олексійченко, М. С. Мавко // Наукові праці Лісівничої академії наук України : зб. наук. праць. – Львів : ТзОВ "Фірма "Камула". – 2015. – Вип. 13. – С. 49–54.
64. Отчет об инженерно-геологических исследованиях участка строительства Украинского государственного музея истории ВОВ 1941–1945 гг. / Державний архів м. Києва. – Ф. № Р-6, Оп № 3, Д № 9127. – 1975 р.
65. Охоронне зобов'язання № 3-2-3 регіонального ландшафтного парку «Партизанська Слава» місцевого значення від 20.12.2002 р.: затверджене Держуправлінням екології та природних ресурсів у м. Києві. – К., 2002. – 1 с.
66. Парк Вечной Славы в Киеве : фотоочерк о сов. воинах, которые похоронены в парке Вечной Славы в Киеве, – участниках обороны и освобождения столицы УССР и др. городов от фашистских захватчиков / Фото Я. Ю. Дацюка и др.; авт. текста Н. И. Прокопенко, А. А. Туркения. – К. : Мистецтво, 1974. – 48 с.
67. Парк Владимирская горка, г. Киев, ул. Героев Революции (ул. Владимирский спуск) : паспорт памятника садово-паркового иск-ва 30-40-х гг. XIX в. : текст, чертежи, фото, бумага / КиевНИИТИ ; авт. проекта архітектор В. Н. Николаев ; сост. паспорт архітектор Ю. Ю. Нельговский. – К., 1984. – 4 с. : план. – (Пам'ятники історії та культури УРСР).
68. Парки Києва – пам'ятки садово-паркового мистецтва / «Аскольдова могила» – парк-пам'ятка місцевого значення. – К., 2004. – 20 с.
69. Пеніна Л. О. Дендрофлора парків м. Києва / Л. О. Пеніна // Ботанічні сади науці і народному господарству : наук. праці Ботанічного саду ім. акад. О. В. Фоміна. – К. : Вид-во Київського університету, 1966. – № 27. – С. 90–98.
70. Перелік територій та об'єктів природно-заповідного фонду України загальнодержавного та місцевого значення, розташованих у межах м. Києва станом на 01.01.2012 р.
71. Природно-заповідний фонд м. Києва : довідник / [Під ред. М. М. Мовчан та ін.]. – К. : [б. в.], 2001. – 64 с.
72. Природно-заповідний фонд України : території та об'єкти загальнодержавного значення / [Альохін О. О., Андрейчук В. М., Коніщук В. В.

89. Сокольская О. Б. *Ландшафтная архитектура: специализированные объекты : [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений]* / О. Б. Сокольская, В. С. Теодоронский, А. П. Вергунов. – М. : Издательский центр «Академия», 2007. – С. 173–182.
90. Теодоронский В. С. *Озеленение населенных мест с основами градостроительства : учебник для студ. учреждений сред. проф. образования* / В. С. Теодоронский, В. И. Горбатова, В. И. Горбатов. – М. : Издательский центр «Академия», 2011. – 128 с.
91. Тимофієнко В. І. *Архітектура і монументальне мистецтво: терміни та поняття : монографія* / В. І. Тимофієнко; Академія мистецтв України, Інститут проблем сучасного мистецтва. – К. : Видавництво Інституту проблем сучасного мистецтва, 2002. – 472 с.
92. Хороших О. Г. *Шкала комплексної оцінки декоративних ознак деревних рослин* / О. Г. Хороших, О. В. Хороших // *Науковий вісник: Дослідження, охорона та збагачення біорізноманіття : зб. науково-технічних праць.* – Львів : УкрДЛТУ, 1999. – Вип. 9.9. – С. 167–170.
93. *Хронологічні списки архіву ПАТ «Київпроект» за 1979, 1985, 1986, 1989, 2006-2007 роки.*
94. *Черговий кадастровий план. Витяг з бази даних Державного земельного кадастру 26.11.2007 року.* – К., 2007. – 1 с.
95. Черкасов М. И. *Композиция зеленых насаждений : монография* / М. И. Черкасов. – М. – Л. : Гослесбумиздат, 1954. – 283 с.
96. *Читально-шахмано-шашечный павильон в ПККиО «Победа» в г. Киеве : проектное задание, книга 1* / *Державний архів м. Києва – Ф. Р-6, Оп. № 3, Д. № 6163.* – 1969 г.
97. Чхарташвили Н. В. *Озеленение в объемно-планировочной структуре общественных зданий : автореферат дис... канд. архит. : 18.00.01* / Н. В. Чхарташвили. – К., 1988. – 17 с.
98. Яньшин П. В. *Эмоциональный цвет : Эмоциональный компонент в психологической структуре цвета : монография* / П. В. Яньшин. – Самара : Изд-во СамГПУ, 1996. – 218 с.
99. Gary Backhaus, John Murungi. *Symbolic Landscapes.* – Springer, 2009. – 399 p.
- Інтернет-ресурси**
100. *Азаров открыл бюсты командиров партизанских отрядов в Киеве* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ukrinform.ru/rubric-lastnews/1549917-azarov_otkril_byusti_komandirov_partizanskih_otryadov_v_kieve_1559140.html.
101. *Азаров открыл в Киеве памятники двум советским военачальникам* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : – http://society.lb.ua/life/2013/11/05/238450_azarov_otkril_kieve_pamyatniki_dvum.html.
102. *Аскольдова Могила* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://uk.wikipedia.org/wiki/Аскольдова_Могила.
103. *Ассоциация (психология)* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [https://ru.wikipedia.org/wiki/Ассоциация_\(психология\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Ассоциация_(психология)).
104. *Аэрофотосъемка Второй Мировой Войны.* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://warfly.ru/>.
105. *Бабин Яр (заповідник)* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [https://uk.wikipedia.org/wiki/Бабин_Яр_\(заповідник\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Бабин_Яр_(заповідник)).
106. *Бабин Яр: відновити історичну правду* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.istpravda.com.ua/columns/2011/09/26/56627/>.
107. *Бурдина Н. А. Архитектурно-пространственная форма и человек.* / Н. А. Бурдина // *Архитектон: известия вузов.* – 2 (7). 2004. *Материалы студенческой научной конференции «Актуальные*

- проблемы архитектуры и дизайна-2004». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archvuz.ru/2004_2/9.
108. В ім'я життя (монументи пам'яті) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.convdocs.org/docs/index-111097.html?page=3>.
109. В Києве 7,5 млн грн на обустройство 12 новых скверов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.44.ua/article/934518>.
110. Взгляд с высоты позволяет еще больше влюбиться в Киев [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ballooning.org.ua/vzglyad-s-vysoty-pozvolyaet-eshhe-bolshe-vlyubitsya-v-kiiev/>.
111. Вічної Слави парк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kiiev-pravda.kiev.ua/2012/09/vichnoi-slavi-park/>.
112. В'ятрович В. Нейтралізація радянських міфів про Другу світову є запорукою перемоги у війні нинішній / В. В'ятрович [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uainfo.org/blognews/525369-neytralizatsiya-sovtskih-mfv-pro-drugu-svtovu-ye-zaporukoyu-peremogi-u-vyninshny.html>.
113. Германия, Берлин, мемориал Холокоста: бессмысленность и безутешность [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://turj.ru/blog/history/1589.html>.
114. Гирич І. Б. Историчний шлях : Київ і пам'ятники / І. Б. Гирич [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.i-hyrych.name/Misc/KyivHistWay.html#2>.
115. Для «Бабиного Яру» намалюють проект червоно-чорної Алеї праведників [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nashigroshi.org/2011/08/05/dlya-babynoho-yaru-namalyuyut-proekt-chervono-chornoji-aleji-pravednykiv/>.
116. Железняков (монітор) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [https://uk.wikipedia.org/wiki/Железняков_\(монітор\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Железняков_(монітор)).
117. З нагоди 18-ої річниці виводу радянських військ із Афганістану в Дарницькому районі було відкрито пам'ятник воїнам інтернаціоналістам [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kreschatic.kiev.ua/ua/3442/news/187.html>.
118. Закарпатець став співавтором пам'ятника Матері-Вдові в Києві [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakarpattya.net.ua/News/98171-Zakarpats-stav-spivavtorom-ram%E2%80%99iatnyka-Materi-Vdovi-v-Kyievi-FOTO>.
119. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 09.04.2015 № 317-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/317-19>.
120. Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті» від 09.04.2015 № 314-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/314-19>.
121. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» від 16.06.199 № 2456-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-12>.
122. Игрушечный Лейпциг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wonderfulnature.ru/Leipzig.php>.
123. Интересный Киев [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://interesniy-kiiev.livejournal.com/1581182.html>.
124. Исторические карты Киева с X века и до наших дней [Електр. ресурс]. – Режим доступу : <http://toursdekiev.com.ua/ru/map>.

125. Историчні відомості парків Києва [Електронний ресурс]. – 2010. – С. 1. – Режим доступу : <http://shev.gov.ua>.

126. Карта структурних та рекреаційних об'єктів, розташованих на території регіонального ландшафтного парку «Партизанська слава» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.google.com/maps/d/viewer?mid=1_czLqFb13h-8_c_yLngfBIJptGEA&hl=en_US.

127. Киев – открытки издательства А. Рихтера – начало XX века [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://oldkiev.io.ua/album372521_0#p15291223.

128. Листівки старого Києва початку XX ст. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lumitar.blogspot.com/2012/04/20.html>.

129. Марсовое поле [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.spbtur.ru/>.

130. Меморіал «Бабий Яр» (2 часа) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.kyivtravel.com.ua/memorial-%C2%ABbabij-yar%C2%BB-\(2-chasa\).html](http://www.kyivtravel.com.ua/memorial-%C2%ABbabij-yar%C2%BB-(2-chasa).html).

131. Меморіал астронавтов на мысе Канаверал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.astronaut.ru/>.

132. Меморіал Холокоста: бессмысленность и безутешность [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://turj.ru/blog/history/1589.html>.

133. Меморіально-парковий комплекс героев Первой мировой войны [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.wikipedia.org>.

134. Меморіальний парк Рожевого трикутника [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Меморіальний_парк_Рожевого_трикутника.

135. Монитор «Железняков» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zametkin.kiev.ua/monitor-zheleznyakov/>.

136. На Святошино має з'явитись парк імені Феодори Пушиної Святошино має з'явитись парк імені Феодори Пушиної [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://novaukraina.org/news/urn:news:167FF9C>.

137. Наказ Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства від 10.04.2006 № 105 «Про затвердження Правил утримання зелених насаджень у населених пунктах України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0880-06>.

138. Національний історико-меморіальний заповідник «Бабин Яр» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://babyn-yar.gov.ua>.

139. Національний музей «Меморіал жертв голодомору» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://memorialholodomor.org.ua>.

140. Національний музей України у Другій світовій війні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.warmuseum.kiev.ua/>.

141. Незапланированная поездка в Киев. Киево-Печерская Лавра. Парк Вечной Славы [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://denangel.livejournal.com/40420.html>.

142. Осень (стихотворение_Пушкина) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [https://ru.wikipedia.org/wiki/Осень_\(стихотворение_Пушкина\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Осень_(стихотворение_Пушкина)).

143. Пам'ятник Тарасу Шевченку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://conciergegroup.org/ukr/pamyatnik-tarasu-shevchenko/>.

144. Памятники Киева [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kievmonument.narod.ru>.

145. Пам'ятники Києва. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Пам'ятники_Києва.

146. Парк «Перемога» у Києві [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kyiv.ridna.ua/2016/03/park-peremoha-v-kyjevi-najstarishe-koleso-ohlyadu-ryukordonnyk-kostya-i-putin-v-bronzovij-husttsi-foto/>.
147. Парк «Таращанець» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Парк_«Таращанець».
148. Парк Вечной Славы [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ru.wikipedia.org/wiki/Парк_Вечной_Славы.
149. Парк імені воїнів-інтернаціоналістів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Парк_імені_воїнів-інтернаціоналістів.
150. Парк імені генерала Потапова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Парк_імені_генерала_Потапова.
151. Парк Киото в Києве [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.city-kyiv.com.ua/parki/park-kioto-v-kieve.html>.
152. Парк партизанської слави (Київ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [https://uk.wikipedia.org/wiki/Парк_партизанської_слави_\(Київ\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Парк_партизанської_слави_(Київ)).
153. Парки Києва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Парки_Києва.
154. Перелік пам'ятників м. Києва, що підлягають демонтажу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.memory.gov.ua/publication/perelik-pam-yatnikiv-i-pam-yatnikh-znakiv-m-kieva-shcho-pidlyagayut-demontazhu?lang=ru>.
155. Перелік парків, що знаходяться на балансі районних у м. Києві КП УЗН КО «Київзеленбуд» станом на 01.01.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://idea.kievzelenbud.com/download.xlsx>.
156. Перелік територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного та місцевого значення станом на 01.01.2014 року <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.
157. Постанова Верховної Ради України від 22.05. 2012 року № 4797-VI «Про створення Алеї Воїнської Слави у Парку Вічної Слави міста Києва» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4797-vi>.
158. Постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2012 р. № 929 «Про занесення об'єктів культурної спадщини національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/929-2012-%D0%BF>.
159. Постановление Правительства Москвы от 16 декабря 2008 г. N 1160-ПП «Об утверждении Временного положения по классификации и функционально-планировочной организации парков в городе Москве» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://base1.gostedu.ru/54/54717/>.
160. Савицький Ю. Вшанування пам'яті померлих чи культ радянських пам'ятників [Електронний ресурс] / Ю. Савицький. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/a/26987441.html>.
161. Сакура в парке Киото [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://relax.com.ua/wheretogo/parks/park-kioto-sakura/>.
162. Старі фото Києва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.retroua.com/>.
163. Старый Киев [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://starkiev.com/>.
164. Супутникова карта м. Києва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.google.com.ua/maps/>.

165. Спутникова карта м. Києва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://map.meta.ua/kyiv/>.
166. Терминологический словарь по строительству на 12 языках [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.complexdoc.ru/ntdtext/539840#_Тос177738706.
167. Традиционные японские цвета [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ru.wikipedia.org/wiki/Традиционные_японские_цвета.
168. У столиці відкрили пам'ятник Матері-Вдові [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kiev.pravda.com.ua/news/4fe5538e03f5a/>.
169. Унииверситетский сквер. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://photohistory.kiev.ua/gal/index.php?spgmGal=1950-1959&spgmPic=87#spgmPicture>.
170. Япония, Хиросима, Парк мира: эхо далекого взрыва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://turj.ru/blog/history/1655.html>.
171. 47 per cent of London is green space: Is it time for our capital to become a national park [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.independent.co.uk/environment/47-per-cent-of-london-is-green-space-is-it-time-for-our-capital-to-become-a-national-park-9756470.html>.
172. Château de Monte-Cristo. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://en.wikipedia.org/wiki/Ch%C3%A2teau_de_Monte-Cristo.
173. Chuck Brown Memorial Park. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.myfoxdc.com/story/23226864/dc-mayor-to-dedicate-park-to-late-go-go-legend-chuck-brown>.
174. Grand images of Nashs House. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://en.r8lst.com/grand%20images%20of%20Nashs%20House>.
175. Hitachi Seaside Park. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://planetden.com/nature/hitachi-seaside-parkjapan>.
176. Houston Memorial Park. [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.granducahouston.com/residences/parks_and_recreation/.
177. Jack I. London is now full of war memorials, but the oldest are still the best / Ian Jack. [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2012/nov/09/remembrance-day-time-honour-memorials>.
178. List of public art in London.[Electronic resource]. – Mode of access: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_public_art_in_London.
179. Police Memorial Park. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://lasvegasnevada.gov/Find/21108.htm>.
180. Theplantlist [Електронний ресурс]. – Mode of access: <http://www.theplantlist.org>.
181. Wikimapia [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://wikimapia.org/>.

ДОДАТКИ

№ з/п	Назва		Парки									
	українська	латинська	«Трацанець»	ім. генерала Потанова	ім. Ф. Пушиної	ім. Войти-інтернаціоналістів	«Моряк»	«Бабин Яр»	«Партизанська слава»	«Перемога»	НМІУДСВ	«Слава»
19	Ялівець горизонтальний 'Blue Chip'	<i>Juniperus horizontalis</i> 'Blue Chip'	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-
20	Ялівець звичайний	<i>Juniperus communis</i> L.	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-
21	Ялівець китайський 'Plumosa Aurea'	<i>Juniperus chinensis</i> 'Plumosa Aurea'	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-
22	Ялівець китайський 'Stricta'	<i>Juniperus chinensis</i> 'Stricta'	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-
23	Ялівець козацький	<i>Juniperus sabina</i> L.	-	-	+	+	+	+	-	+	+	+
24	Ялівець козацький 'Arcadia'	<i>Juniperus sabina</i> 'Arcadia'	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-
25	Ялівець козацький 'Glauca'	<i>Juniperus sabina</i> 'Glauca'	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-
26	Ялівець козацький 'Variegata'	<i>Juniperus sabina</i> 'Variegata'	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-
27	Ялівець лускатий 'Hunnetorp'	<i>Juniperus squamata</i> 'Hunnetorp'	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-
28	Ялівець середній 'Hetzii'	<i>Juniperus x media</i> 'Hetzii'	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
29	Ялівець скельний 'Skyrocket'	<i>Juniperus scopulorum</i> 'Skyrocket'	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-
MAGNOLIOHPYTA												
30	Абрикос звичайний	<i>Prunus armeniaca</i> L.	-	+	-	+	+	+	-	+	-	+
31	Айва звичайна	<i>Cydonia oblonga</i> Mill.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
32	Айлант високий	<i>Ailanthus altissima</i> (Mill.) Swingle	-	-	-	-	-	-	-	+	-	+
33	Аронія чорноплідна	<i>Aronia melanocarpa</i> (Michx.) Elliot.	-	-	-	-	-	-	-	+	-	+
34	Барбарис звичайний	<i>Berberis vulgaris</i> L.	-	-	-	-	-	+	-	+	-	+
35	Барбарис звичайний 'Atropurpurea'	<i>Berberis vulgaris</i> 'Atropurpurea'	-	-	-	-	-	-	+	+	-	+
36	Барбарис Тунберга	<i>Berberis thunbergii</i> DC.	-	-	-	-	-	-	+	+	-	+
37	Барбарис Тунберга 'Atropurpurea'	<i>Berberis thunbergii</i> 'Atropurpurea'	-	-	-	+	-	+	-	+	-	+
38	Барбарис Тунберга 'Aurea'	<i>Berberis thunbergii</i> 'Aurea'	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-
39	Береза корисна 'Jacquemontii'	<i>Betula utilis</i> 'Jacquemontii'	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-

№ з/п	Назва		Парки									
	українська	латинська	«Тарашанець»	ім. генерала Потопова	ім. Ф. Пушиної	ім. Воїнів-інтернаціоналістів	«Моряк»	«Бабин Яр»	«Партизанська слава»	«Перемога»	НМДУДСВ	«Слава»
40	Береза повисла	<i>Betula pendula</i> Roth.	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+
41	Береза повисла 'Laciniata'	<i>Betula pendula</i> 'Laciniata'	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-
42	Береза повисла 'Youngii'	<i>Betula pendula</i> 'Youngii'	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+
43	Бірючина звичайна	<i>Ligustrum vulgare</i> L.	+	+	+	+	-	+	+	+	-	+
44	Бруслина європейська	<i>Euonymus europaeus</i> L.	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-
45	Бруслина Форчуна 'Emerald Gaiety'	<i>Euonymus fortunei</i> 'Emerald Gaiety'	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-
46	Бруслина Форчуна 'Emerald Gold'	<i>Euonymus fortunei</i> 'Emerald n Gold'	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-
47	Бузина чорна	<i>Sambucus nigra</i> L.	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+
48	Бузок звичайний	<i>Syringa vulgaris</i> L.	+	+	-	+	+	+	+	+	-	+
49	Бузок перський	<i>Syringa persica</i> L.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
50	Бук лісовий	<i>Fagus sylvatica</i> L.	-	-	-	-	-	+	-	+	-	+
51	Бук лісовий 'Pendula'	<i>Fagus sylvatica</i> 'Pendula'	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
52	Бук лісовий 'Purpurea Pendula'	<i>Fagus sylvatica</i> 'Purpurea Pendula'	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
53	В'яз гладенький	<i>Ulmus laevis</i> Pall.	+	-	-	+	-	+	-	+	+	+
54	В'яз малий 'Camperdownii'	<i>Ulmus minor</i> 'Camperdownii'	-	-	-	-	-	-	-	+	-	+
55	В'яз малий	<i>Ulmus minor</i> Mill.	-	-	-	-	-	+	-	-	+	-
56	В'яз низький	<i>Ulmus pumila</i> L.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
57	Вейгела квітуча	<i>Weigela florida</i> (Bge.) A. DC.	-	-	-	+	-	-	+	+	-	+
58	Верба біла	<i>Salix alba</i> L.	-	-	-	-	-	+	+	+	-	+
59	Верба біла 'Pendula'	<i>Salix alba</i> 'Pendula'	-	+	+	+	+	+	-	+	-	+
60	Верба козяча	<i>Salix caprea</i> L.	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-
61	Верба козяча 'Pendula'	<i>Salix caprea</i> 'Pendula'	-	-	-	-	-	-	-	+	-	+
62	Верба ламка	<i>Salix fragilis</i> L.	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-

№ з/п	Назва		Парки									
	українська	латинська	«Тарашанець»	ім. генерала Потанова	ім. Ф. Пушиної	ім. Воїнів-інтернаціоналістів	«Мораків»	«Бабин Яр»	«Партизанська слава»	«Перемога»	НМІУДСВ	«Слава»
63	Верба Матсудана 'Tortuosa'	<i>Salix matsudana</i> 'Tortuosa'	-	-	-	+	-	-	+	-	-	-
64	Верба п'ятитичинкова	<i>Salix pentandra</i> L.	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
65	Верба розмаринолиста	<i>Salix rosmarinifolia</i> L.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
66	Вербацільнолиста 'Hakuro-nishiki'	<i>Salix integra</i> 'Hakuro-nishiki'	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-
67	Вишня звичайна	<i>Prunus vulgaris</i> Mill.	-	-	-	-	-	+	+	-	-	-
68	Вишня повстиста	<i>Prunus tomentosa</i> (Thunb.) Wall.	-	-	-	-	-	-	-	+	-	+
69	Вишня пташина	<i>Prunus avium</i> (L.) L.	-	-	-	-	-	-	+	-	-	+
70	Гібіскус сирійський	<i>Hibiscus syriacus</i> L.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
71	Гіркокаштан звичайний	<i>Aesculus hippocastanum</i> L.	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+
72	Гіркокаштан м'ясочервоний	<i>Aesculus</i> × <i>carnea</i> Zeyh.	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-
73	Гледичія звичайна	<i>Gleditsia triacanthos</i> L.	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-
74	Глід криваво-червоний	<i>Crataegus sanguinea</i> Pall.	-	-	-	-	-	+	-	+	-	+
75	Глід одноматочковий	<i>Crataegus monogyna</i> Jac.	-	-	-	+	-	+	-	+	+	+
76	Горіх грецький	<i>Juglans regia</i> L.	-	+	+	+	-	+	+	+	+	+
77	Горіх сірий	<i>Juglans cinerea</i> L.	-	-	-	+	-	+	-	-	-	-
78	Горобина звичайна	<i>Sorbus aucuparia</i> L.	-	+	+	-	+	+	+	-	-	+
79	Горобина звичайна 'Pendula'	<i>Sorbus aucuparia</i> 'Pendula'	-	-	-	-	-	+	-	+	-	+
80	Горобина середня	<i>Sorbus intermedia</i> Pers.	+	-	-	+	-	+	-	+	-	+
81	Гортензія деревовидна	<i>Hydrangea arborescens</i> L.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
82	Граб звичайний	<i>Carpinus betulus</i> L.	-	+	-	-	-	+	-	+	-	+
83	Груша звичайна	<i>Pyrus communis</i> L.	+	-	+	-	-	-	+	-	-	+
84	Дейція шорстка	<i>Deutzia scabra</i> Thunb.	-	-	+	-	-	-	+	+	+	+
85	Дерен білий	<i>Cornus alba</i> (L.) Opiz	+	-	-	-	-	+	-	+	+	+
86	Дерен білий 'Variegata'	<i>Cornus alba</i> 'Variegata'	-	-	-	+	-	-	-	+	-	+

№ з/п	Назва		Парки									
	українська	латинська	«Тарашанець»	ім. генерала Потопова	ім. Ф. Пушиної	ім. Воїнів-інтернаціоналістів	«Моряків»	«Бабин Яр»	«Партизанська слава»	«Перемога»	НМДУДСВ	«Слава»
87	Дерен криваво-червоний	<i>Cornus sanguinea</i> L.	-	-	-	-	-	-	+	-	-	+
88	Дерен чоловічий	<i>Cornus mas</i> L.	-	-	+	+	+	-	-	-	-	+
89	Дуб звичайний	<i>Quercus robur</i> L.	-	+	+	-	+	+	+	+	-	+
90	Дуб звичайний 'Fastigiata'	<i>Quercus robur</i> 'Fastigiata'	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
91	Дуб червоний	<i>Quercus rubra</i> L.	-	+	+	+	-	+	+	+	+	+
92	Жимолость звичайна	<i>Lonicera xylosteum</i> L.	-	-	-	-	-	-	-	+	-	+
93	Ірга круглолиста	<i>Amelanchier ovalis</i> Medic.	-	-	-	-	-	-	+	+	-	+
94	Калина гордовина	<i>Viburnum lantana</i> L.	-	-	-	-	-	+	-	-	-	+
95	Калина звичайна	<i>Viburnum opulus</i> L.	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+
96	Карагана деревоподібна	<i>Caragana arborescens</i> Lam.	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
97	Катальпа бігніонієподібна	<i>Catalpa bignonioides</i> Walt.	-	-	+	+	-	+	-	+	-	+
98	Катальпа бігніонієподібна 'Nana'	<i>Catalpa bignonioides</i> 'Nana'	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
99	Керія японська	<i>Kerria japonica</i> DC.	-	-	-	-	-	-	+	-	-	+
100	Кизильник блискучий	<i>Cotoneaster lucidus</i> Schldtl.	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-
101	Кизильник горизонтальний	<i>Cotoneaster horizontalis</i> Dche	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
102	Кизильник розлогий	<i>Cotoneaster divaricatus</i> Rehder & E.H.Wilson	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-
103	Кизильник цілокрай	<i>Cotoneaster integerrimus</i> Medik.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
104	Кизильник чорноплідний	<i>Cotoneaster melanocarpus</i> Fisch. ex A.Blytt	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
105	Кипарисовик горохоплідний 'Boulevard'	<i>Chamaecyparis pisifera</i> 'Boulevard'	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-
106	Клен гостролистий	<i>Acer platanoides</i> L.	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+
107	Клен гостролистий 'Royal Red'	<i>Acer platanoides</i> 'Royal Red'	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-

№ з/п	Назва		Парки									
	українська	латинська	«Тарашанець»	ім. генерала Потанова	ім. Ф. Пушиної	ім. Воїтів-інтернаціоналістів	«Моряків»	«Бабин Яр»	«Партизанська слава»	«Перемога»	НМДУДСВ	«Слава»
108	Клен гостролистий 'Globosum'	<i>Acer platanoides</i> 'Globosum'	-	+	-	-	+	+	-	+	-	+
109	Клен псевдоплатановий	<i>Acer pseudoplatanus</i> L.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
110	Клен псевдоплатановий 'Purpureum'	<i>Acer pseudoplatanus</i> 'Purpureum'	-	-	+	-	-	+	+	-	-	-
111	Клен татарський	<i>Acer tataricum</i> L.	-	-	-	+	-	-	-	+	+	-
112	Клен цукристий	<i>Acer saccharinum</i> L.	+	+	+	+	-	+	+	+	-	+
113	Клен ясенелистий	<i>Acer negundo</i> L.	-	+	+	+	+	+	-	+	+	+
114	Липа європейська	<i>Tilia x europaea</i> L.	+	-	-	-	-	+	-	-	+	-
115	Липа європейська 'Pallida'	<i>Tilia x europaea</i> 'Pallida'	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
116	Липа повстиста	<i>Tilia tomentosa</i> Moench.	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-
117	Липа серцелиста	<i>Tilia cordata</i> Mill.	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+
118	Липа широколиста	<i>Tilia platyphyllos</i> Scop.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
119	Магнолія Кобус	<i>Magnolia kobus</i> DC.	-	-	-	+	-	-	-	-	-	+
120	Магонія падуболиста	<i>Berberis aquifolium</i> Pursh.	-	-	-	-	-	-	-	+	-	+
121	Маслинка вузьколиста	<i>Elaeagnus angustifolia</i> L.	-	-	-	-	+	-	-	-	-	+
122	Модрина європейська	<i>Larix decidua</i> Mill.	-	+	-	-	-	-	-	+	-	+
123	Модрина сибірська	<i>Larix sibirica</i> Ldb.	-	-	+	-	-	+	-	-	-	+
124	Обліпіха крушиновидна	<i>Elaeagnus rhamnoides</i> (L.) A.Nelson	-	-	-	+	-	+	-	+	-	-
125	Партеноцисус п'ятилисточковий	<i>Parthenocissus quinquefolia</i> (L.) Planch.	-	+	-	-	-	+	+	+	+	-
126	Перстач кущовий	<i>Dasiphora fruticosa</i> (L.) Rydb.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
127	Півонія деревоподібна	<i>Paeonia suffruticosa</i> Andrews	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-
128	Платан кленолистий	<i>Platanus acerifolia</i> (Aiton) Willd.	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-
129	Пухироплідник калинолистий	<i>Physocarpus opulifolia</i> (L.) Maxim.	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+

№ з/п	Назва		Парки									
	українська	латинська	«Тарашанець»	ім. генерала Потанова	ім. Ф. Пушиної	ім. Воїнів-інтернаціоналістів	«Моряків»	«Бабин Яр»	«Партизанська слава»	«Перемога»	НМДУДСВ	«Слива»
130	Пухироплідник калинолистий 'Diablo'	<i>Physocarpus opulifolia</i> 'Diablo'	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
131	Робінія псевдоакація	<i>Robinia pseudoacacia</i> L.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
132	Робінія псевдоакація 'Bessoni'	<i>Robinia pseudoacacia</i> 'Bessoni'	-	-	+	-	-	+	-	-	-	+
133	Самшит вічнозелений	<i>Buxus sempervirens</i> L.	-	-	-	-	-	+	-	+	-	+
134	Скумпія звичайна	<i>Cotinus coggygia</i> Scop.	-	-	-	+	+	+	+	+	-	+
135	Скумпія звичайна 'Purpurea'	<i>Cotinus coggygia</i> 'Purpurea'	-	-	-	-	+	-	-	+	-	+
136	Слива вишнеплода підвид Пісарді	<i>Prunus cerasifera</i> subsp. <i>pissardii</i> (CarrіŠre) Dost l	-	+	+	+	+	-	-	+	-	+
137	Слива домашня	<i>Prunus domestica</i> L.	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-
138	Слива колюча	<i>Prunus spinosa</i> L.	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-
139	Слива розлога	<i>Prunus cerasifera</i> Ehrh.	-	+	+	+	+	+	-	+	+	+
140	Смородина альпійська	<i>Ribes alpinum</i> L.	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
141	Сніжноягідник білий	<i>Symphoricarpos albus</i> (L.) S.F.Blake	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+
142	Сніжноягідник Хенаульта 'Hancock'	<i>Symphoricarpos chenaultii</i> 'Hancock'	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
143	Сумах пухнастий	<i>Rhus typhina</i> L.	-	-	-	-	-	-	+	+	-	+
144	Таволга Вангуга	<i>Spiraea × vanhouttei</i> (Briot) Zabel	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+
145	Таволга верболиста	<i>Spiraea salicifolia</i> L.	+	+	-	-	+	+	+	-	+	+
146	Таволга Тунберга	<i>Spiraea thunbergii</i> Sieb.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
147	Таволга японська	<i>Spiraea japonica</i> L.	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+
148	Таволга японська 'Crispa'	<i>Spiraea japonica</i> 'Crispa'	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
149	Таволга японська 'Macrophylla'	<i>Spiraea japonica</i> 'Macrophylla'	-	-	+	+	+	-	-	-	-	+
150	Таволга японська 'Goldflame'	<i>Spiraea japonica</i> 'Goldflame'	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-
151	Таволга японська 'Little Princess'	<i>Spiraea japonica</i> 'Little Princess'	-	-	-	+	-	-	-	+	-	+

№ з/п	Назва		Парки									
	українська	латинська	«Тарашанець»	ім. генерала Потапова	ім. Ф. Пушиної	ім. Воїнів-інтернаціоналістів	«Морзків»	«Бабин Яр»	«Партизанська слава»	«Перемога»	НМІУ ДСВ	«Слава»
152	Таволга японська 'Shirobana'	<i>Spiraea japonica</i> 'Shirobana'	-	-	-	-	-	-	-	+	-	+
153	Тамарикс чотири-тичинковий	<i>Tamarix tetrandra</i> Pall. ex M.Bieb.	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-
154	Тис ягідний	<i>Taxus baccata</i> L.	-	-	-	-	-	-	-	+	-	+
155	Тис ягідний 'Fastigiata'	<i>Taxus baccata</i> 'Fastigiata'	-	-	-	-	-	-	-	+	-	+
156	Тополя біла	<i>Populus alba</i> L.	-	-	-	-	-	-	+	+	-	-
157	Тополя біла 'Pyramidalis'	<i>Populus alba</i> 'Pyramidalis'	-	+	-	-	+	-	-	-	-	-
158	Тополя Болле	<i>Populus bolleana</i> Louche.	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-
159	Тополя дельтоподібна	<i>Populus deltoides</i> Marsh.	-	+	+	-	-	+	-	+	-	-
160	Тополя Сімона	<i>Populus simonii</i> Carr.	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-
161	Тополя сірюча	<i>Populus × canescens</i> (Aiton) Sm.	-	-	+	-	-	+	-	-	-	-
162	Тополя тремтяча	<i>Populus tremula</i> L.	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-
163	Тополя чорна (пірамідальна, італійська)	<i>Populus nigra</i> var. <i>italica</i> Münchh.	-	+	-	+	+	+	+	+	-	-
164	Форзиція європейська	<i>Forsythia europaea</i> Degen & Bald.	-	-	-	-	-	+	-	+	-	+
165	Форзиція поникла	<i>Forsythia suspensa</i> (Thunb.) Vahl	+	-	-	+	-	+	+	+	+	+
166	Хеномелес красивий	<i>Chaenomeles speciosa</i> (Sweet) Nakai	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-
167	Хеномелес японський	<i>Chaenomeles japonica</i> (Thunb.) Lindl. ex Spach	-	-	-	-	-	+	+	+	-	+
168	Черемха дрібнопилчаста 'Kanzan'	<i>Prunus serrulata</i> 'Kanzan'	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-
169	Черемха звичайна	<i>Prunus avium</i> Mill.	-	-	-	+	-	+	+	-	-	+
170	Черемха Маака	<i>Prunus maackii</i> Rupr.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
171	Черемха магалейська	<i>Prunus mahaleb</i> (L.) Borkh.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
172	Черемха пізня	<i>Prunus serotina</i> Ehrh.	-	-	-	+	-	-	-	+	+	-
173	Чубушник вінцевий	<i>Philadelphus coronarius</i> L.	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+

№ з/п	Назва		Парки									
	українська	латинська	«Тарасівець»	ім. генерала Потопова	ім. Ф. Пушиної	ім. Воїнів-інтернаціоналістів	«Моряк»	«Бабин Яр»	«Партизанська слава»	«Перемога»	НМГУДСВ	«Слава»
174	Шипшина зморшкувата	<i>Rosa rugosa</i> Thunb.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
175	Шипшина собача	<i>Rosa canina</i> L.	-	-	-	+	+	-	+	-	+	+
176	Широкогілочник східний	<i>Platycladus orientalis</i> (L.) Franco	-	-	-	-	-	-	+	+	-	+
177	Широкогілочник східний 'Aurea Nana'	<i>Platycladus orientalis</i> 'Aurea Nana'	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-
178	Шовковиця біла	<i>Morus alba</i> L.	+	-	+	-	-	+	+	+	+	+
179	Шовковиця біла 'Pendula'	<i>Morus alba</i> 'Pendula'	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-
180	Яблуня гібридна 'Pendula'	<i>Malus hybrids</i> 'Pendula'	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
181	Яблуня домашня	<i>Malus domestica</i> Borkh.	+	-	+	-	-	+	-	-	-	+
182	Яблуня Недзведського	<i>Malus niedzwetzkyana</i> Dieck.	-	-	+	-	-	+	-	+	-	+
183	Ясен звичайний	<i>Fraxinus excelsior</i> L.	+	-	-	-	-	-	-	+	+	+
184	Ясен звичайний 'Pendula'	<i>Fraxinus excelsior</i> 'Pendula'	-	-	-	-	-	+	+	-	-	+
185	Ясен пенсільванський	<i>Fraxinus pennsylvanica</i> Marshall	-	-	-	+	-	+	-	+	-	+
Загальна кількість таксонів:			25	30	39	55	28	70	48	113	39	122

Додаток Б

Психоемоційний вплив кольорів на людину

№ з/п	Колір	Вплив на психоемоційний та фізіологічний стан людини
1	Червоний	<ul style="list-style-type: none"> - діє збуджувально, викликає емоції позитивного характеру: піднімає силу духу, приплив енергії, радість, бажання рухатися, танцювати, еротичні емоції, прагнення до спілкування з людьми, творчості [57]; - за довготривалого споглядання може реалізуватися і в емоціях негативного характеру: жорстокість, страх, жах, тривога, надмірна напруга, хвороблива ейфорія, роздратування, гнів, лютість, надокучливість, відчуття небезпеки [57]; - активізує всі функції організму, посилює тонус м'язових скорочень, погіршує відчуття рівноваги, підвищує кров'яний тиск, прискорює ритм дихання, серцебиття [5].
2	Помаранчевий	<ul style="list-style-type: none"> - одностаينو характеризується як збуджувальний, теплий та радісний; - колір задоволення, прагнення до мети і самоствердження, енергії та сили. Сприятливо діє на психіку людини, знімає напруження в конфліктах [98].
3	Жовтий	<ul style="list-style-type: none"> - привабливий, викликає симпатію і позитивні емоції: веселощі, душевну легкість, приємне почуття благополуччя, щастя, звільнення, незалежності, молодості, сприяє сміливості в справах і вчинках [57].
4	Зелений	<ul style="list-style-type: none"> - викликає такі відчуття, як: нерухомість, спокій, пасивність, відсутність радості, печалі і пристрасті, надокучливість за довготривалого споглядання [34]. Створює умови для роздумів і остаточного завершення завдання, розвитку ідей і виконання дій [58]; - щодо відтінків зеленого, то жовто-зелений в основному нейтральний з біологічної точки зору, а синьо-зелений викликає такі асоціації, як: холодність, тінь, заспокоєння, чистота, далечінь, легкість, вологість [31]. Темні відтінки зеленого (болотний, тютюновий, торф'яний) сприймаються як колір гниття, розкладання і справляють неприємне враження [57].

№ з/п	Колір	Вплив на психоемоційний та фізіологічний стан людини
5	Блакитний	- вселяє спокій, мир, безтурботні веселощі, відчуття легкості і широкого вільного простору. Це колір безпечності, емоційності і спілкування, заспокоює, зменшує роздратування, налаштовує на меланхолію [58]; - фізіологічний вплив — заспокійливий, знижує м'язову напругу і кров'яний тиск, уповільнює пульс і ритм дихання [57].
6	Синій	- викликає відчуття спокою, нерухомості, миролюбності, релігійності, надає серйозності, посилює відчуття глибини простору. Це колір ідеалу, духовної краси, тривалий вплив синього ізолює від реальності, занурює в якийсь інший світ, вільний від турбот і суєти [57]; - уповільнює серцеву активність, має заспокійливу дію, може перейти в депресію [5].
7	Фіолетовий	- характеризується подвійністю впливу на психіку: він і збуджує, і пригнічує, поєднуючи в собі емоційний ефект червоного і синього кольорів. Одночасно притягує і відштовхує, повний життя, але збуджує тугу і смуток [57]; викликає занепокоєння [16]; - за короткочасної дії має дещо заспокійливий ефект, за довготривалої – може спричинити депресію, викликає відчуття пригнічення [98].
8	Білий	- за силою психологічної дії оцінюється як найкращий, майже такий активний, як червоний, але слабший. Він асоціюється з світлом, чистотою, щирістю [98].
9	Сірий	- викликає в нервовій системі процеси гальмування, є найбільш пасивним, дуже слабким, має найменшу збудливу дію [98]. Оцінюється як нерішучий, млявий, розслаблений, невпевнений, несамостійний, слабкий, пасивний [5]. - Кандинський В. В. називає сірий символ бездушної нерухомості [34]; - чим темнішим є сірий, тим більше зростає відчуття безвиході [34].
10	Чорний	- викликає важкість психічного стану, асоціюється з глибокою тугою, занепадом. Має сильну, негативну дію на психіку людини, що супроводжується наростанням внутрішньої напруги, дисгармонії, посиленням відчуття замкнутості, зниженням стійкості до негативних впливів середовища [98]; - є символом смерті, вічного мовчання, безнадії [34].

Додаток В

Наукове видання

Олексійченко Н. О., Гатальська Н. В., Підольхова М. О., Мавко М. С.

Меморіальні парки Києва

Відповідальний редактор –
Технічний редактор –

Підписано до друку 14 04. 2017
Формат 70х100/16
Папір офсетний. Друк цифровий
Гарнітура Palatino Linotype
Наклад 500

Видавець:
Пионківський Олександр Володимирович
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
ДК №1500, від 22.09.2003 р.
Тел.: (044) 33-111-42, тел./факс: (0456) 33-21-22,
e-mail: japina-book@ukr.net
www.japina-book@ukr.net

Видруковано на обладнанні Видавця
цифровими комплексами Konica Minolta bizhub PRO 1050 та
Konica Minolta bizhub PRO C1100

- О 53 Меморіальні парки Києва: монографія / Н. О. Олексійченко, Н В. Гатальська, М. О. Підольхова, М. С. Мавко – Біла Церква – Вид. Пшонківський О. В., 2017 – 338 с.
ISBN 978- 617-604-111-5

У монографічній роботі узагальнено теоретичні положення та практичні аспекти формування та функціонування територій меморіальних парків м. Києва. Монографія містить науково обґрунтовані результати дослідження особливостей трансформації території меморіальних парків, які можуть бути підґрунтям для формування заходів, спрямованих на їх відновлення та раціональне використання відповідно до культурно-історичного значення та рівня збереженості. Отримані результати є пріоритетними в галузі садово-паркового господарства, ландшафтної архітектури та містобудування в цілому.

Наукова монографія розрахована на широке коло читачів, включаючи фахівців з ландшафтної архітектури, містобудування, паркобудівництва та всіх, хто цікавиться історією і культурною спадщиною Києва та України загалом.

УДК 712.253:725.945
ББК 85.118.7:85.101